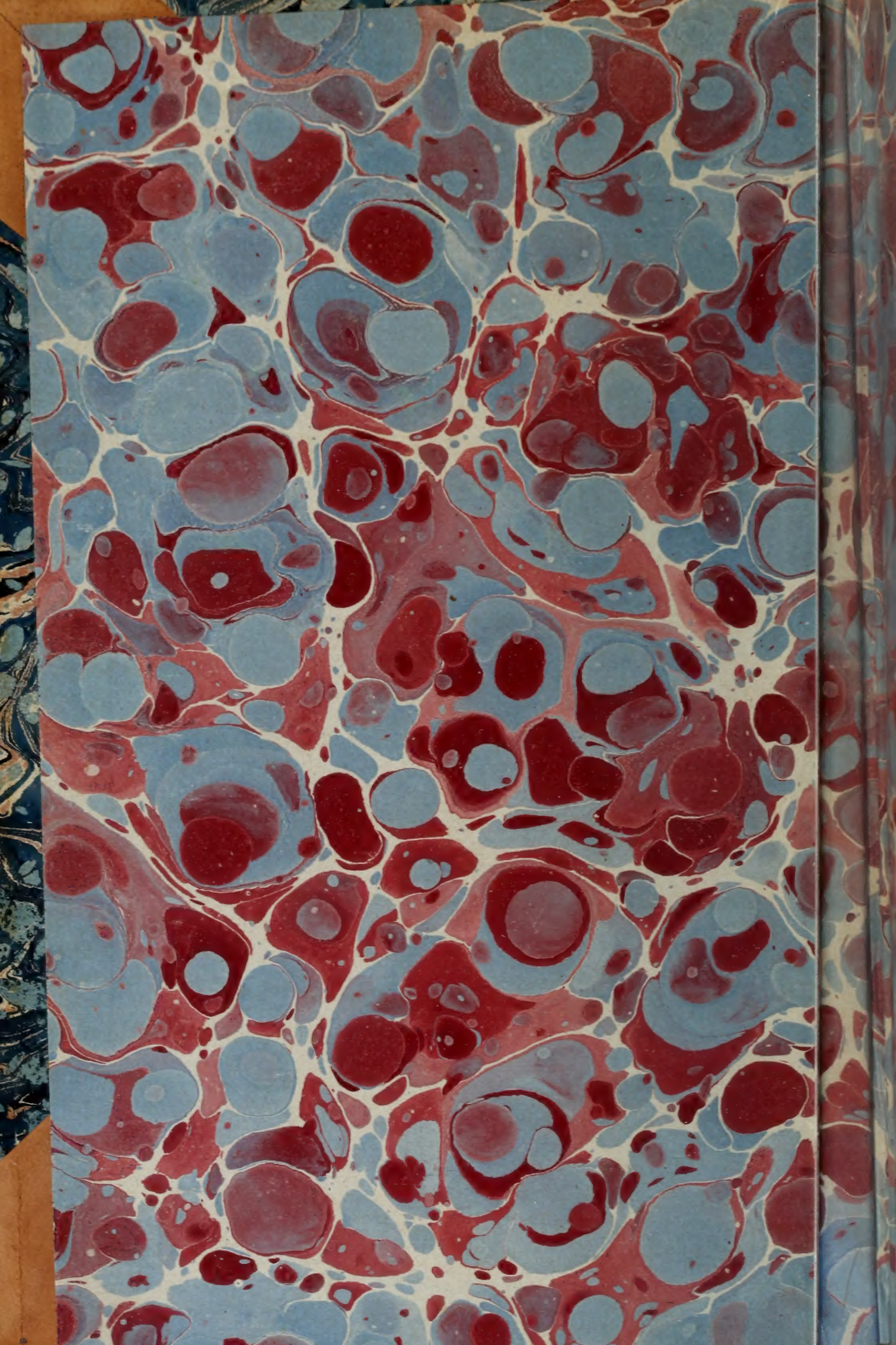
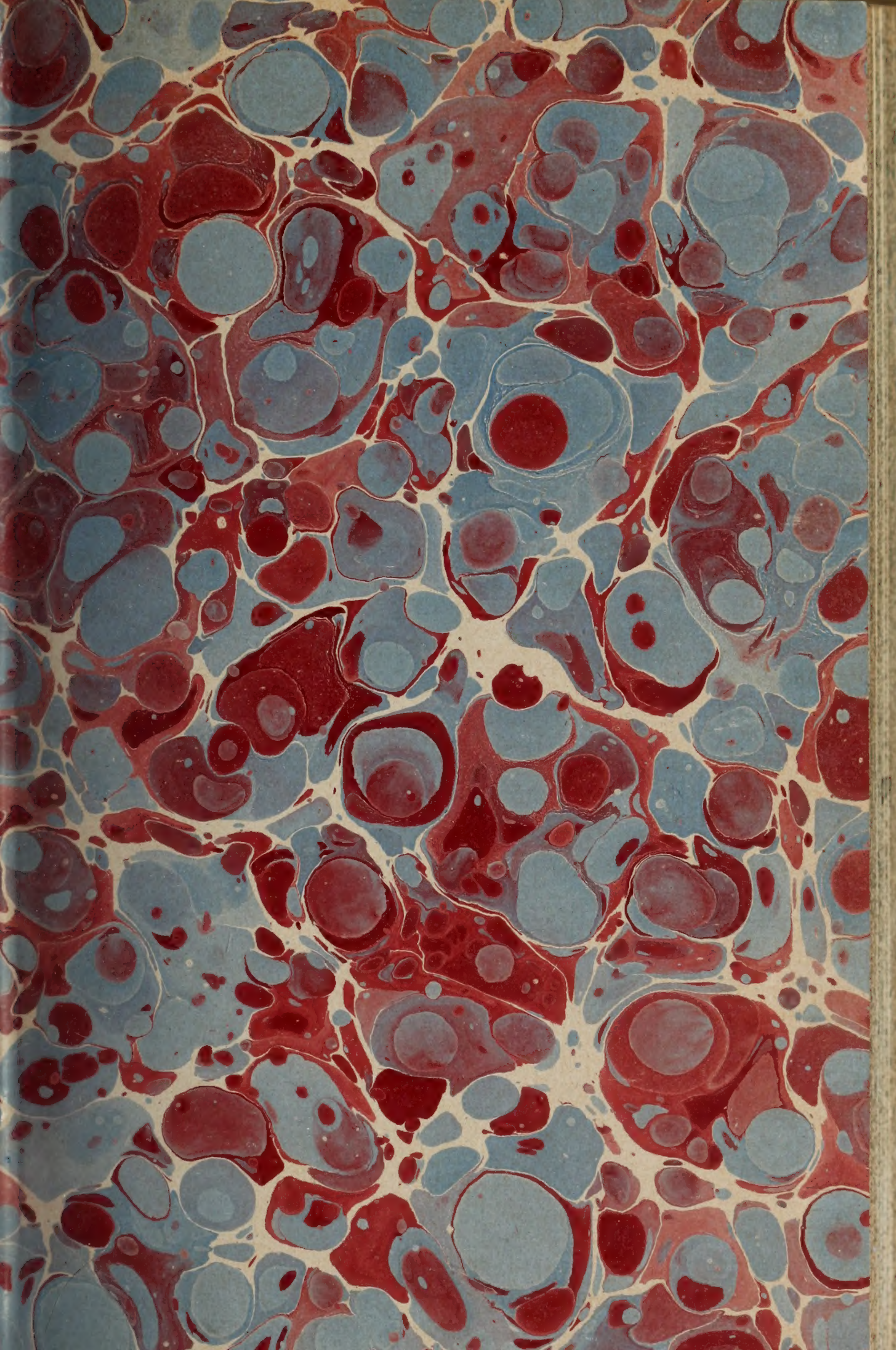

3 1761 03596 7165





DET UNGE TYSKLAND.

Hovedstrømninger

i

det 19de Aarhundredes Litteratur.

Forelæsninger

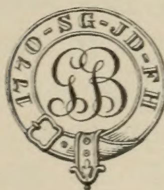
holdte ved Kjøbenhavns Universitet

i Aarene 1883 og 1887

af

G. Brandes.

Det unge Tyskland.



Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Græbes Bogtrykkeri.

1890.

Dersom Kunstneren ikke styrter sig ned i sit Værk som Curtius sprang ned i Afgrunden og dersom han ikke arbejder i dette Krater som en Grubearbejder, over hvem Jorden er styrtet sammen; dersom han giver sig til at betragte Vanskelighederne istedenfor at overvinde dem en for en, saa bliver han Vidne til sit Talents Selvmord.

BALZAC.

I.

Over de tyske Lande rugede fra den hellige Alliances Dage af den store systematiske Reaktion, som var udgaaet fra Wienerkongressen, havde sit Midtpunkt i Østerrig og hvis fuldgyldigste Repræsentant Metternich, en Elev af Talleyrand uden Mesterens Smidighed men langt skadeligere end han, haabede at kunne omspænde hele Europa. Det gjaldt om at Alt, hvad Revolutionen og Napoleon havde rokket, rystet eller kuldkastet, nu kunde rejse sig istandsat eller gjenoprettet. Man havde tilsidst været nødt til at bekjæmpe den store Fjende ved alleslags Midler, havde maattet appellere til Folket istedenfor simpelthen at kommandere, havde maattet henvende sig til Sentimentaliteten istedenfor til den undersaatlige Troskab, ja havde maattet love noget fra al Kabinetspolitik saa Fjærnt, noget saa studenteragtigt Revolutionært som «Tysklands Gjenfødelse». Ganske vist havde der været en kjendelig Forskjel paa den Parole, der udgik fra Østerrig, og den, som gaves af Preussen.

«Retfærdighed og Orden», «Orden og Fred», det var Stikordene i de østerrigske Proklamationer; «Folket», «Frihed og Ære», «Tyskhed» var preussiske Stikord. Men dog havde begge de store tyske Stater gaaet Tidsalderens Stemning langt videre imøde end det stemmede med de ledende Statsmænds Sympathi. Og neppe var Fjenden forjaget, Revolutionens Arvtager knust og «Frihedskrigen» endt, før det for dem gjaldt om at gjøre Ende paa Friheden som paa Krigen.

Den Ungdom, der var voxet op under Krigen med Frankrig, havde ventet at se den tyske Enhedsstat opstaa som Følge af Sejren. Stein havde allerede 1812 udkastet en Plan til Gjenforening af det fordums tyske Riges spredte Dele, Arndt og Görres havde taget Ordet i samme Aand. Men i Pariserfreden 1814 bestemtes det ordlydende: «De tyske Stater skulle være uafhængige og forenede ved et foederativt Baand», og dermed sloges alle Forhaabninger om Enhedsstaten ned. Næsten en Menneskealder gik hen, før Tanken paa den atter fyldte Folket. Istedenfor Enhedsstaten opstod det tyske Forbund, det tyske *Bunt,* som Jahn kaldte det, en broget Harlekinsdragt for Nationen, og Skuffelsen var bitter.

Det gik med Drømmen om Frihed som med Drømmen om Enhed. For at ophidse Folkene til Kampen mod Napoleon havde flere af Fyrsterne givet dem Løfter om fri Forfatning. Det blev af

de større Stater kun Bayern, Baden og Würtemberg, de tidligere Medlemmer af det Napoleonske Rhinforbund, som holdt disse Løfter og indførte Constitutioner, Bayern og Baden i Aaret 1818, Würtemberg, hvor undtagelsesvis Kongen var mere frisindet end Stænderne, i Aaret 1819, medens Karl August i det lille Sachsen-Weimar som Banebryder for politisk Frihed i Tyskland allerede i Aaret 1816 havde givet en fri Forfatning og aabnet en parlamentarisk Idyl.

Dette betød dog kun lidet, da Østerrig efter Freden som før betegnede et reaktionært Princip, og Preussen, i hvis Befolkning der dog var mest politisk Drift, sluttede sig ganske til det Metternichske Grundsyn.

Det preussiske Folk havde imidlertid ikke blot Ønsket om at opnaa en repræsentativ Forfatning, det sad inde med en gammel Ret dertil. Det havde Brev og Segl derpaa. Allerede i et Edikt fra 1810 var af Preussens Gjenopretter Kantsleren Fyrst Hardenberg en almindelig Folkerepræsentation bleven stillet i Udsigt. Under Krigen mod Napoleon var Løftet blevet gjentaget, og endelig var der i en Forordning af 22 Mai 1815 blevet givet Folket et formeligt Tilsagn, udtrykkelig Meddelelse af Kongens Hensigt, uden Tøven at nedsætte en Kommission til Udarbejdelse af et Forfatningsudkast efter konstitutionelle Grundsætninger. Men alt som det Metternichske System trængte igjennem,

blev Virkeliggjørelsen af denne Plan skudt ud. Da Görres vovede at forelægge Hardenberg en Adresse fra Rhinlandene, i hvilken Kongen af Preussen mindedes om sit Løfte, fik han kun Svaret, at Kongen, som havde givet Løftet, ogsaa i sin Visdom havde forbeholdt sig at bestemme Tidspunktet for dets Indløsning. Gjentagne Gange senere erklærede Kongen sig vel bunden ved sit Løfte, men betonede stadigt, at Fastsættelsen af Tidspunktet maatte være hans landsfaderlige Omsorg forbeholdt. Og saaledes gik foreløbigt samfulde 25 Aar, Kongens hele øvrige Levetid hen. (Biedermann: Dreissig Jahre deutscher Geschichte. Prutz: Zehn Jahre I og II).

Det gjaldt for Magterne om at udrydde ethvert Spor af Napoleonske Statsindretninger. Saaledes blev f. Ex. i Hannover *Code Napoléon* med Retsplejens Offentlighed og Mundtlighed afskaffet og i Stedet den gamle Inquisitionsproces fra det sextende Aarhundrede med hemmelig Rettergang atter indført. Bønderne, der vare blevne befriede af Franskmændene, førtes tilbage til Livegenskab og Hoveri. Grundsætningen om Lighed for Loven blev hævet, idet Adelen paany fik de politiske og sociale Forrettigheder, som den i det attende Aarhundrede havde havt.

Og netop som de første Spirer til et friere Statsliv skulde til at udfolde sig i Sydtyskland indtraadte der en Begivenhed, som gav Signalet

til forøget Reaktion i langt hurtigere Tempo og med Anvendelse af de voldsomste Midler overfor ubetydelige og uskyldige Ytringer af det folkelige Liv: Kotzebue's Mord eller rettere den Begejstring for Drabsmanden, som denne Gjerning overalt i det kuede og gjennemspionerede Tyskland vakte.

Det nationale Opsving og Frihedsbegejstringen, som havde gjort sig gjældende under Sammenstødet med Frankrig, havde i de siden da forløbne Aar affødt to Bevægelser i den tyske Ungdom, paa hvilke Regjeringernes Blikke nu henvendtes, Turnvæsenet og Burschenvæsenet.

Jahn, som indstiftede den folkelige Gymnastik, havde fulgt Fichte i den nationale Ungdoms Yndest; han aabnede den første Turnskole i Berlin. Det var en forhenværende Jæger i Lützows Frikorps, en Teutoner og Franskhader, der gik med sit lange uredte graa Haar hængende ned over Skuldrene, med bar Hals og bredt udslaaet Skjortekrave og med en tyk Knortestok i Haanden. Naar han paa Ferie-Udflugter med sine Elever traf paa et fransk Skilt eller en lapset paaklædt Mand, blev der slaaet Kreds om Gjenstanden og brølet: Æh! Æh! Paa disse Ture øvedes den største Afholdenhed i Spise og Drikke, man levede mest af Brød og Vand, og om Natten laa man i Bivuak under aaben Himmel. Da lød omkring Ilden den skikkelige Massmanns kjønne Turnwanderlied:

Stubenwacht, Ofenpacht
Hat die Herzen weich gemacht,
Wanderfahrt, Turnerart
Macht sie frank und hart.

Denne Massmann, der foruden at være en af Turnsagens Bannerførere var en af Burschenschaftets Indstiftere, er den samme, der indtager saa stor en Plads som Prygledreng i Heine's Digte og Fortaler. (Wintermährchen: Kap. XI, Lobgesänge auf König Ludewig, Forord til Romancero).

For den lidenskabeligste Beundring blev Jahn snart Gjenstand ikke blot fra umodne Menneskers men fra de betydeligste Mænds og offentlige Institutioners Side. Digtere tilegnede ham deres Vers, en Filolog som Thiersch dedicerede ham sin Pindar og sammenlignede den tyske Gymnastik med den græske; to Universiteter udnævnte ham til Æresdoctor. Han var selv en yderst kongetro Mand; men det var Tone blandt hans langhaarede, barhalsede Turnere i deres Jakker af ubleget Lærred at haane Hæren, særligt de sirlige Gardeofficerer, og man rasede desuden mod abstrakte Fjender; der blev givet Turnerne Regler for Drab af den gode Sags Avindsmænd: med Dolken skulde man først sigte efter Øjnene, saa, naar Ofret dækkede Ansigtet, støde efter Hjertet.

Medens denne Bevægelse udgik fra Berlin, stammede Burschenbevægelsen fra Thüringen. Den begyndte som kristeligt-germanisk Sværmeri, gik

bl. A. ud paa Reform af Studentersædernes Raahed, havde som udsprunget fra den Del af Tyskland, der var Smaastatsvæsenets Hjem, Arndts bekjendte Sang om det hele Tyskland som Tyskerens Fædreland til Program.

Blandt Professorerne i Jena stod en vis Fries Studenterne nærmest. Det er den samme Fries, der i Fortalen til Hegels Retsfilosofi overøses med Haansord som Overfladiskhedens Repræsentant. Han var en hidsig Liberal, der om Hegel havde sagt, at dennes nye Lære ikke voxede i Videnskabens Haver, men paa Kryberiets Mistbænke, og under hans Varetægt udbredte Enheds- og abstrakte Friheds-Bestræbelser sig blandt Universiteternes Ungdom. Til Felttegn tog Burscherne et sortrødtgyldent Banner; det havde, synes det, sin Oprindelse fra det Lützowske Jægerkorps's Uniformsfarver, sort med røde Opslag og Guldknapper.

Reformationens Jubelfest 1817 henledede først den almindelige Opmærksomhed paa Turnere og Burscher. Den havde nemlig fremkaldt Tanken om et Møde af Udsendinge fra alle tyske Burschenschafter paa Wartburg. I et Festskrift af Karl Sand nævntes der som Tyskhedens tre Arvefjender fra Arildstid af: Romervæsen, Munkevæsen og Soldatervæsen. — Fra Eisenach gik den 18de Oktober 500 Burscher med adskillige Professorer i Spidsen op paa Wartburg, hvor Karl August liberalt havde aabnet dem Riddersalen til deres Middags-

maaltid. Derefter gave Turnerne deres Kolbøtter til Bedste for de forbausede Indfødte. Om Aftenen tændtes flere store Glædesbaal. Da foreslog Jahn, at man efter Luthers Exempel, som havde brændt den pavelige Bulle, skulde opbrænde hvad Fjenderne af den gode Sag havde skrevet. Massmann udtalte pathetisk sin Tilslutning. Saa bar de nogle Pakker gammelt Trykpapir sammen, beskrevet med Titlerne paa de forhadte Bøger, alle forfattede af Turnvæsenets Fjender. Der var tre af den sørgeligt navnkundige Schmalz, den første Rektor ved Universitetet i Berlin, Gendarmeriets Lovbog af den ligesaa berygtede preussiske Justitsminister, Hr. von Kamptz, Code Napoléon, Kotzebue's «Deutsche Geschichte», Haller's «Restauration» osv. Tilsidst kastedes et Uhlan-Snørliv, en Haarpisk og en Korporalstok i Ilden. (Treitschke: Deutsche Geschichte II 383—443).

Da Fries i højttravende Ord sagde Studenterne Farvel, fremhævede han, at de nu havde været i den tyske Folkefriheds, den tyske Tankefriheds Land: «Her er ingen staaende Hær» osv., en saa meget mere komisk Vending, som Weimars Hær var en Flok skikkelige Haandværkere, der mod en lille Dagløn skiftevis optraadte som Husarer med høje Rytterstøvler og Sporer, men uden Heste. I Hegels Fortale til Retsfilosofien hedder det om denne Tale, at Fries ikke har skammet sig over ved en berygtet offentlig Festlighed om Stat og

Statsforfatning at sige, at fra neden af, fra Folket vilde Livet komme, hvis der herskede ægte Almenaand og at Samfundene kunde sammenknyttes ubrødeligt alene ved Venskabets hellige Kjæde. Hegel betegner det her som Fladhedens Kjendetegn at lade den leddelte Arkitektur i Statsfornuften flyde sammen «i Hjertets, Venskabets og Begejstringens Suppe».

Massmann udgav en Festberetning, i hvilken det skildredes, hvorledes Natten endnu rugede over Tyskland, men vistes, at den blodgyldne Morgenrøde var ifærd med at oprinde.

Metternich fik saavel Fyrst Hardenberg som Kejser Alexander sat i Bevægelse for i Anledning af Festen at udøve et Tryk paa Karl August, der ved Wienerhoffet fra nu af haanligt tituleredes «der Altbursche».

Man havde jo paa Wartburg in effigie brændt Skrifter af Kotzebue blandt andre. I Weimar udgav han sit «Litterarisches Wochenblatt», der smigrede Rusland og spottede den tyske Ungdom. Saa sjældent Goethe ellers sympathiserede med Ungdommen, glædede han sig dog denne Gang over den hans gamle Fjende tilføjede Tort. *) Da Kotzebue var

*) Epigrammet:
Du hast es lange genug getrieben,
Niederträchtig vom Hohen geschrieben.
Dass du dein eignes Volk gescholten,
Die Jugend hat es dir vergolten.

russisk Legationsraad og fra Tid til anden sendte Beretninger til Hoffet i Petersburg, holdt man ham for russisk Spion. Hvad han meddelte var vel kun uskyldige litterære Oversigter; men han var nu engang i den studerende Ungdoms Øjne den rene Belzebub: Beltze- eller Kotze-bue. Paa dette Tidspunkt havde ved Universitetet i Giessen under Ledelse af tre Brødre Follen, fanatiske Republikanere, udviklet sig en Radikalisme, der stadigt svælgede i Forestillinger om Mord paa Tyranner og deres Haandlangere. I Studenternes Sange forekom Vendinger som denne: «Freiheitsmesser gezückt! — Hurrah! den Dolch durch die Kehle gedrückt!» Karl Follen var Hovedmanden, og ganske afhængig af ham var den unge indskrænkede Mystiker, Karl Sand, der stadigt gik med Jesu Forbilled for Øje og som d. 23 Marts 1819 stødte den gamle Kotzebue Dolken i Struben. — Paa et Papir, han lod ligge ved Liget, fandtes bl. A. et Vers af Follen: «En Christus kan du vorde».

Saa tydeligt som det var, at dette Mord, der udsprang af et religiøst Sværmeri, ikke i al Almindelighed kunde lægges den frisindede Ungdom til Last, saa kom dog nu, især da Sand i Folkebevidstheden blev gjort til en Art Helgen, Metternich og Gentz, Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen, Czaren, som det Russerhad irriterede, der her fik et Udbrud, alle som én i Bevægelse,

og Karlsbader-Beslutningerne bleve fattede: Provisoriske Undtagelseslove mod Universiteterne, «Demagogerne» og Pressen. Saaledes opstode Datidens tyske Censurforhold, svarende til de russiske nu. Og med Rette kunde Gentz prise Tilstanden som den største retrograde Bevægelse, der havde fundet Sted i tredive Aar.

Under Skin af at forfølge et stort revolutionært Parti, som Regjeringerne vel vidste ikke gaves, begyndte de en Forfølgelseskrig mod hvad man dengang kaldte «Liberalismen». De Wette, Professor ved Berlineruniversitetet, endda i Theologi, fik sin Afsked, fordi han havde skrevet et privat Trøstebrev til Sands Moder, hvilket blev opsnappet og aabnet af Politiet. Selv mod de Mænd, der repræsenterede den tyske Nationalfølelse fra Krigstiden af, vendte Reaktionen sig: Jahn blev arresteret, bragt paa en Fæstning og siden sat under Politiets Opsigt i en Smaaby, Arndt blev som «Demagog» indviklet i en Kriminalundersøgelse og sat ud af Embedsvirksomhed; Görres, der blev afsat, flygtede over Grænsen.

Censuren strakte sig i Preussen ikke blot til Blade og Bøger, som tryktes der, men til de udenlandske. Alle tyske Aviser, der udkom i England, Frankrig og Holland, forbødes. Hele store Forlag som f. Ex. Brockhaus's bleve paa Grund af et Par enkelte udgivne Hefter underkastede en særlig Efter-Censur. Ved alle Uni-

versiteter ansattes betroede Mænd, der skulde vaage over Ungdommens Sindelag og Professorernes Forelæsninger. Alt Turnvæsen og alt Burschenschaft forbødes; ligeledes den saakaldte gammeltyske Dragt og de sortrødgyldne Farver, i hvilkes Efterstræbelse Politiet i Særdeleshed viste sig stort. Der gjordes Jagt paa Frakker, Huer, Kvaster, Baand og Pibehoveder, og Enhver som blev greben med Straahat, rød Vest og sort Frakke blev stukket i Fængsel for Højforræderi.

I Tyverne havde engang flere Studenter fra Marburg forskrevet sig Huggerter fra en Fabrik i Solingen, og det sagdes, at det sædvanlige Fabriksmærke, Ordet «Fürst» skulde mangle paa dem. Den Kurhessiske Regjering satte en Undersøgelse i Gang for at erfare, om Studenterne havde bestilt Huggerterne saaledes — til Politiets store Ærgrelse fandt man ingen Grund til Anklage. «Jeg har ondt af Deres Statsmænd,» sagde paa den Tid den franske Minister Grev de Serre til den berømte Niebuhr, «de føre Krig imod Studenter».

Man spejdede især efter de forbudne Forbindelser imellem Studenterne. Da Arnold Ruge blev fængslet, gjorde Hr. von Kamptz formelig Politijagt paa en ham tilhørende Stok, paa hvilken Navnene paa nogle Jenaer Burscher vare indridsede, indtil Corpus delicti lykkeligt blev konfiskeret i Stralsund. Ruge pinte man med lange Pauser mellem Forhørene, medens han i sit Aflukke ikke

kunde nære sig for Væggetøj. For den Forbrydelse «ved højlys Dag at have baaret de tyske Farver» maatte Fritz Reuter bøde først med Fængsel i et usselt Hul i Berlin, derefter, dømt som Højforræder, i smudsige Fæstningskassematter. I Bayern blev en ungdommelig politisk Synder idømt Fæstningsstraf i Kraft af en Anklage, der som særlig graverende Omstændighed anførte, at man paa hans Kammer havde fundet Noget, der lignede en tysk Fyrstekaabe. Det var i Tusindvis, at preussiske Ynglinge, mest efter østerrigsk Tilskyndelse, maatte vandre i Fængsel eller i Landflygtighed. Kort sagt, Borgerstandens liberale Ungdom i Tyskland var i hine Dage saa retløs og saa forfulgt som i vore Dage den fjerde Stands socialistiske Ungdom sammesteds eller som den frisindede Ungdom i Rusland,

Haand i Haand med den politiske gik, som i Reglen, den religiøse Reaktion. I Aaret 1821 sluttede den preussiske Regjering et Concordat med Paven, der gav den katholske Kirke en under Frederik den Store utænkelig Indflydelse i Preussen. Aaret efter indførtes i den protestantiske Kirke en ny Liturgi, der nærmede sig til den katholske, og hvad der er højst betegnende, selve Navnet Protestantisme fik en ildelydende Klang. Ved Kabinetsordre blev 1821 Navnene Protestant og Protestantisme forbudte i Preussen; Censorerne fik

Anvisning til ikke mere at taale disse Benævnelser, men erstatte dem med Ordet Evangelisk.

Den Sorg, som i lange og tilsyneladende haabløse Reaktionsperioder betager alle Fremadstræbendes Sind, lagde sig over det tyske Folks Elite. Men den store Mængde blev snart greben af Slaphed og politisk Ligegyldighed; Reaktionen, der fra først af var paatvungen udefra, var snart gledet over i Sindene. Mange begyndte at anse en repræsentativ Forfatning som den Preussen lovede for en unyttig Ting. Skammen over, at Preussen, der havde bragt saa store Ofre i Krigen mod Napoleon, ikke havde kunnet opnaa en Constitution, medens de sydtyske Stater, som til det Sidste havde gjort fælles Sag med Fjenden, forlængst havde offentligt Liv og parlamentariske Kampe, dulgte Andre ved at se ned paa disse Skjærmydsler med en Ringeagt, der var stærkt i Slægt med Misundelse og Harme. Man fremhævede med Skadefryd, at Forbundsdagen, hvor Østerrig og Preussen gjorde Udslaget, stadigt sørgede for, at den sydtyske Parlamentarismes Træer bleve stækkede i Væxten. Det var desuden lykkedes Regjeringerne at bringe den Opposition i Vanry, der kom til Orde i de sydtyske Stater. Dels formaaede Ministrene hyppigt at forhindre et Valg, der var dem ukjært, dels vandt de ved ligefrem Bestikkelse eller gjennem Skrækken for Afskedigelse mangen Modstander, og endelig havde de den hyppigt anvendte Udvej tilbage ikke at

bryde sig det Ringeste om den af Kamrene udtalte oppositionelle Vilje. Da Regjeringerne havde Magten, laa det i Sagens Natur, at de parlamentariske Forhandlinger lige indtil Aar 1830 ikke frembøde nogensomhelst dybere Interesse.

Den tyske Presse havde aldrig staaet højt. Udespærret som den nu var fra alt Ræsonnement om Statssager, maatte den indskrænke sig til Meddelelse af de rene Kjendsgjerninger i Politiken og forøvrigt slaa sig paa Hofnyheder, Beretninger om stedfundne Uvejr og Oversvømmelser, Fødselen af mærkelige Misfostre i Dyreverdenen og Aabenbaringen af nye Stjerner i Theaterverdenen.

De Dannede søgte en Slags Erstatning for den negtede Sysselsættelse med Politik i en overophidset, halvtosset Interesse for Theatret. Aldrig havde Forgudelsen af en Sangerinde eller Danserinde været dreven saaledes paa Spidsen. I Berlin slugtes i Tyverne alle andre Interesser af Spørgsmaalet om tysk eller italiensk Musik. Man gik helt og holdent op i Striden mellem Spontini og og Weber. Da Börne i 1828 kom til Berlin, var Alt saa opfyldt af Sangerinden Henriette Sontag, at Ingen vidste Andet om Börne, end at han havde skrevet en Artikel om hende. Man kan i hans Breve fra Paris (i «Härings-Salat») finde hans vittige og dog sanddru Fremstilling af, hvorledes han allevegne anmeldtes og hilstes med Udraabet: «Es ist der Mann, der über die Sontag geschrieben».

Ja endnu i 1832 gik sammesteds Alt, Bevægelsen i Frankrig, det polske Nederlag og Medlidenheden med de landflygtige Polakker, i Glemmebogen over Danserinden Frøken Taglionis Fødder, der begyndte deres Sejerstog igjennem Europa. Den reaktionære Aandsretnings Hovedrepræsentant i Preussen, Hofmarschallen, den senere Diplomat, General Theodor Heinrich v. Rochow skriver i Maj 1832 til Generalpostmesteren v. Nagler: «Hun vil danse, og saaledes er der nu Glæde og Beskjæftigelse fuldtop . . . Taglioni's gratiøse Mimik har fortrængt Tidens truende Tegn». *) Ordet Beskjæftigelse er her især betegnende. Sligt glædede ikke blot; det sysselsatte. (Preussen und Frankreich zur Zeit der Julirevolution. Vertraute Briefe des Generals von Rochow herausgegeben von E. Kelchner und K. Mendelssohn-Bartholdy.)

I litterær Henseende svælgede den dalevende Slægt efter at Goethe havde naaet det 80de Aar, i en Goethebeundring, for hvilken Alt hvad den alderstegne Mester skrev eller sagde, var Visdom og Skjønhed og guddommelig Poesi. Hele sit Liv igjennem havde han maattet kjæmpe med Had og Miskjendelse; nu blev Ærefrygten for ham til Karikatur. Særligt i Berlin naaede den til Grænsen

---

*) Sie wird tanzen und somit ist grosse Freude und Beschäftigung vollauf . . . die Mimik der Grazien der Taglioni haben die drohenden Zeichen der Zeit verdrängt.

af det Fjollede.*) I Zelters Breve til Goethe hedder det i Anledning af dennes «Elpenor»: Efterverdenen vil ikke tro, at vore Dages Sol saa et saadant Værk fremkomme.**) Alle de, der havde været Hindringer paa Goethe's Vej, saalænge hans Navn endnu tilhørte den stridende Litteratur, bleve hans Dyrkere fra det Øjeblik af, da dette Navn kunde tages som ubestridt Autoritet og opfattes som en Art konservativt og nationalt Vaabenmærke. Iøvrigt laa Litteraturen nede; Poesiens romantiske Fantasispil var ved at slukkes — Raupach og Müllner beherskede Scenen, Clauren Romanen. Underholdningslitteraturen sank stedse dybere i Plathed og Lystenhed.

II.

Den tyske Videnskab, der efterat Romantikens Oversvømmelser havde befrugtet Jordsmonet med sit Dynd, var skudt mægtigt i Vejret med alle sine Grene, skiftede paa samme Tid Farve. Den

*) I det Berlinske Onsdagsselskab forfattede en Geheimeraad Schulz følgende Fødselsdagsdigt til Goethe: Ich wollt, ich wär ein Fisch — so wohlig und frisch — und ganz ohne Gräten — So wär ich für Goethen — gebraten am Tisch — ein köstlicher Fisch.

**) Die Nachwelt wird es nicht glauben, dass die Sonne unsrer Tage ein solches Werk hervorgehen sah.

blev ved Forholdenes Ugunst mere virkeligheds-fjern og nærmere knyttet til det Bestaaende end før.

Hegel er det store Exempel. I Marts 1819 stødte Karl Sand Kotzebue ned, Aaret forud den 22 Oktober 1818 besteg Hegel første Gang sit Katheder paa Universitetet i Berlin. Allerede i sin Tiltrædelsestale gav han Tilhørerne sit Program, og af Programmet fremgik, at den Hegelske Filosofi og den preussiske Stat i dens daværende Skikkelse hørte inderligt sammen; thi denne Filosofi beroede paa Begrebets Almagt, denne Stat paa Dannelsens og Intelligensens Magt. At Preussen netop da blev sit Væsen og sin Fortid utro for i Østerrigs Ledebaand at tjene den aandelige som den politiske Reaktion kom ikke til Orde. Og dog vare Carls-baderbeslutningerne fattede, og dog var det netop Preussen, som da tog Initiativet til alle de smaa-tyranniske Forholdsregler, der snart stillede hele Tyskland under Politiets Opsigt. Men for Hegel var Burschenvæsenets Følelsespolitik saa forhadt som Følelsesfilosofien, Wartburgsammenkomsten en romantisk Naragtighed og Sands Dolkestød en Væmmelse. I Fortalen til «Retsfilosofien», hans første og vigtigste Værk i Berlin, nedlod han sig ikke blot til Forsvar for Demagogforfølgelsen, men han nedværdigede sig til at gaa Politiets Ærind, idet han angav sin forhenværende Kollega Fries til Regjeringerne: «Forhaabentlig vil ikke Embed og Titel være en Talisman for Principer, der øde-

lægge baade Sædeligheden og den offentlige Orden». Og Hegel stod fra nu af som Tysklands filosofiske Diktator. Fra Berlin af beherskede han den hele tyske Videnskabelighed.

Imidlertid, der laa i denne Filosofi ja i selve dette saa konservativt anlagte Værk Retsfilosofien en Dobbelttydighed, som var fremtidssvanger. Allerede i hin berygtede Fortale stod den Sætning, som skulde blive Tidsalderens klassiske Ord, først lidenskabeligt tilegnet af Restaurationstidens Konservatisme, saa benyttet af Hegels yngre Disciple som en Stormbuk. Med spærret Skrift staar det der i to Linjer:

Hvad der er fornuftigt, det er virkeligt,
Og hvad der er virkeligt, det er fornuftigt.

Hvad vil det sige? Hegel udvikler, at naar Følelsen erklærer det Nærværende for idel Forfængelighed, saa er den selv falsk, og naar omvendt Ideen gjælder for en blot Forestilling, saa maa det gjøres gjældende, at Intet er virkeligt undtagen Ideen. Det gjælder om at opdage det Evige i det Nærværende, Timelige, Forbigaaende, med andre Ord i dette Tilfælde ikke om at konstruere en Stat, men om at begribe Staten som den er.

Med Rette har Haym, Hegels Biograf, udtalt, at ikke Læren om Magten af Guds Naade er saa farlig som denne, der erklærer alt Bestaaende for helligt. Men paa den anden Side kan det med samme Ret hævdes, at ikke den revolutionære

Ungdoms Omstyrtningslyst gik saa vidt som denne Lære, der kun tillægger det Fornuftige Virkelighed og altsaa kun tilkjender alt det Øvrige en Skinvirkelighed, som da kan og bør trodses, tilsidesættes, gjennemhugges, sprænges. Derfor kunde Robert Prutz om denne selvsamme Sætning sige, at med den var al Tvivl hævet, Mørkets gamle Gud styrtet i Afgrunden og en ny, evigt herskende Zeus, Ideen, der begriber sig selv, Mennesket som tænkende Væsen sat paa Tronen. (Haym: Hegel und seine Zeit S. 365 ff. R. Prutz: Vorlesungen über die deutsche Litteratur der Gegenwart S. 259 ff.).

Saa mange Fortolkninger den Hegelske Filosofi nu end snart skulde blive Gjenstand for, Slægtskabet mellem denne Lære og Goethe's Poesi føltes af alle Indviede. For den lille Kreds af Goethe-Dyrkere i Berlin blev Hegel den kraftigste Forbundsfælle, og Ærefrygten for de to Mænd, hvem man kaldte den absolute Digter og den absolute Filosof, smeltede sammen. Den rettroende Hegelianer saa endog et betydningsfuldt Sammentræf i den Omstændighed, at Hegel var født den 27 August, Goethe den 28. I Tyverne sadde om Aftenen den 27 August de Trofaste ved det festlige Aftensmaaltid og drak Skaalen for Mesteren i Tankernes Riger og mindedes de Ord af Fortalen til Retsfilosofien om Minervas Ugle, der ved den indbrydende Nattedæmring begynder sin Flugt. «Men

saasnart Midnatstimen havde slaaet, rejste en Taler sig for at forkynde det glade Budskab, at Apollo, Dagens og Sangens Gud, nu førte den herlige Dag, den 28de, frem paa Himlen med sin Solvogn.» (Treitschke: Deutsche Geschichte III 686.)

Den Nationalfølelse, der i 1813 havde drevet Fjenden ud af Landet, indeholdt to grundforskjellige Elementer, en historisk, tilbageskuende Retning, der snart udskilte sig som Romantik, og en frisindet, fremskridtstroende Retning, den, der blev til Liberalisme. Da Reaktionen kom, støttede den sig til mange af Romantikens Grundsætninger og tog den tilsidst ganske i sit Sold. Mænd som Görres, som Friedrich Schlegel o. fl. gik fra Romantikens Lejr over i Reaktionens.

Den frihedselskende Gruppe havde under Kampene mod Napoleon naturligvis delt Romantikernes Had til Frankrig. Men alt som dens Sympathier blev til Ønsker og Fordringer (af Pressefrihed, konstitutionelt Kongedømme, Valgret osv.), fordampede nødvendigvis Hadet til Frankrig. Og jo stærkere Reaktionen blev, des stærkere droges Blikkene til Nabolandet, som dog besad en parlamentarisk Forfatning, og snart fik den franske Liberalismes Helte ogsaa for de tyske Liberale en stor Betydning, ja de toge sig paa Afstand betydeligere ud end i Landet selv. I Tyskland var efter Sejren over Napoleon som efter Nederlaget overfor ham stadigt Ro den første Borgerpligt.

Her var Alting Lydighed og Taushed. Og det gik da som i Regelen, naar et højtbegavet og handlesvagt Folk ikke formaar at afryste et Aag, Trykket avlede Selvforagt, Selvforagten en Art fortvivlet Vid, en staaende Galgenhumor, og der udviklede sig hos de Bedre en sand Lidenskab for at søge Lindring i Spot over egen Usselhed. Betragtningen af de hjemlige Tilstande gav en bestandigt tilbagevendende Anledning til Selvironi. Det gik ud over de romantiske Sværmerier, over Taalmodigheden og Underdanighedsaanden paa det politiske, Orthodoxien og Pietismen paa det religiøse Omraade. Karikaturformerne af Statsliv, Religion og Poesi æggede til Spot, der snart hensynsløst saarede Fædrelandskjærligheden, snart anslog en letfærdig Tone, der især ved Liberalismens stadige Henblik til Frankrig var eller maatte synes mere fransk end tysk.

III.

I de fremragende blandt denne Tidsalders frihedselskende Digtere og Skribenter personificeres forskjellige af de nu berørte Afskygninger. Adalbert von Chamisso, der med sin berømte Prosafortælling «Peter Schlemihl» og overhovedet ved visse Sider af sit Væsen tilhører den tyskromantiske Retning, medens han i andre Henseender staar fransk Aand og fransk Digtning nær, er i flere af

sine ejendommeligste Digte ja endog i sine epigrammatiske Smaavers et Organ for de Bedstes Sørgmodighed over den stedse stigende politiske og sociale Reaktion. Allerede i Digtet «Die goldene Zeit» fra 1822 spotter han en Tidsalder, i hvilken den er Jacobiner, der offentligt har udtalt, at to og to er fire, i «Nachtwächterlied» Jesuiterherredømmet, i «Josva» og «Der Dampfross» haaner han dem, der have ranet Tiden dens Hemmelighed og forstaa at skrue den tilbage fra Dag til Dag, i «Das Gebet der Witwe» giver han med dyb Pessimisme Billedet af de Herskendes hjerteløse og for det menige Folks Skjæbne ganske ligegyldige Regimente, endelig samler han sin Grundanskuelse af Datiden i hine bittert humoristiske fire Linjer, der vemodigt præsentere sig som en flerstemmig Kjædesang:

Kanon.

Das ist die Noth der schweren Zeit!
Das ist die schwere Zeit der Noth!
Das ist die schwere Noth der Zeit!
Das ist die Zeit der schweren Noth!

I principiel Kamp med Romantiken staar efter en Ungdomsstræben, der saavel ved Stoffernes Valg som ved Efterligning af det spanske Dramas Former var romantisk, Grev August von Platen-Hallermünde. Han gjennemhaaner de sidste Udslag af Romantiken i Tyskland, iøvrigt uden den nødvendige Takt og Kritik til at skjelne mellem

dem, som hørte og ikke hørte til Romantikernes Gruppe, men fra Litteraturdramaet gaar han over til den politiske Lyrik, alt eftersom det mere og mere gaar op for ham, at de offentlige Tilstandes Elendighed er Grundaarsagen til det tyske Folks Mangel paa Sans for Kraft og Stil og Form ogsaa i Poesien. Han formaar ikke at udholde Livet i Tyskland, tyer ned til Siciliens solfyldte Luft og Minder om Antiken for at glemme sit Nordens tunge Atmosfære og Statsuvæsenets Tryk. Han kan ligefuldt ikke rive sine Tanker løs fra Forsmædelsen i Hjemmet. Han skriver sin Berliner-Nationallied, som aabnes med Koret:

Diesen Kuss den Moskowiten,
Deren Nasen sind so schmuck;
Rom mit seinen Jesuiten
Nehme diesen Händedruck!

Og man finder hos ham dette bitre Udbrud af national Selvforagt, nedskrevet under Harmen over at hans Poesier skamstryges af Censuren:

Doch gieb, o Dichter, dich zufrieden,
Es büsst die Welt nur wenig ein,
Du weisst es längst, man kann hienieden
Nichts Schlechtres als ein Deutscher sein.

Saa romantisk Platens Modstander Heinrich Heine end begynder, skinner dog i hans Prosa snart den moderne Aand igjennem. Endnu før

han har anslaaet den egentlig politiske Streng, morer han sig i sine «Reisebilder» med en udæskende Spot over tyske Tilstande og over tysk Stumphed, som finder sig i dem. I Ludwig Börne, saa rent æsthetisk han længe kunde synes, da han Aartier igjennem kun optraadte som Theaterkritiker og Forfatter af novellistiske Smaating, var fra først af i Virkeligheden den abstracte, politiske Frihedskjærlighed den eneste Interesse.

At disse Forfattere fandt Læsere og Beundrere er et Vidnesbyrd om at den tænkende Del af det tyske Folk i Slutningen af Tyverne efterhaanden aflagde sin Autoritetstro saavel paa det politiske som paa det almindeligt aandelige Omraade. Paa dette Tidspunkt dreves Forfølgelsen af Burschen-Forbindelserne med lidenskabeligst Iver. De bleve allevegne opløste. Men de dannede sig bestandig paany, ja i en enkelt tysk Stat, i Bayern, bleve de ved Kong Ludvigs Regjeringstiltrædelse endog tilladte af Politiet. I de Spaltninger, som indtraadte imellem dem, røber sig de forskjellige Strømninger, som gik gjennem Folkesindet da. I Erlangen dannede sig fra 1827 af tre mod hinanden fjendtligt sindede Forbindelser: Teutonia, Arminia og Germania:

Teutonia var Organ for den rene Romantik, den religiøse Mystik og havde erklæret al Politik for sig uvedkommende. Arminia's Grundsætninger vare streng Sædelighed og videnskabelig Stræben;

som dens Formaal betegnedes Omformning af de offentlige Tilstande med Tysklands Enhed og Frihed for Øje. Germania endelig svarede til den radikale Strømning i Tiden. Den havde ladet de ældre *Tugendbund's* Krav paa streng Sædelighed falde, havde sagt sig løs fra alle Autoriteter og al Autoritetstro, ogsaa den religiøse, og vedkjendte sig den Anskuelse, at Maalet — der ogsaa for denne Forbindelse var Tysklands Enhed og Frihed — kun kunde naaes gjennem Revolution. Skjønt den efter sit Væsen var rent politisk, kan man neppe gjøre sig for ringe Tanker om dens Betydning og Farlighed.

Disse tre Grundretninger fandtes snart repræsenterede paa alle tyske Universiteter og betegnende nok blev den, som Germania var Talsmand for, i Regelen den, som greb Sindene stærkest.

IV.

I denne Stillestaaen, denne Undertrykthed og denne Gjæring, med Elementer af Selvopgiven og Haab, af Selvbespotten og Frihedsattraa, faldt nu i 1830 Efterretningen om Julirevolutionen i Paris og virkede paa den offentlige Bevidsthed i Tyskland som et elektrisk Stød. Alles Øjne rettedes mod Paris og det var i de aandeligt levende Kredse Begejstring, som man følte.

Man iagttager maaske skarpest Virkningen paa de Yngste.

To Maaneder før Revolutionen havde Karl Gutzkow, som han selv har fortalt, nitten Aar gammel, som han var, endnu intet Begreb om europæisk Politik. Han vidste hverken, hvem Polignac var eller hvad det at krænke *la Charte* (den franske Grundlov) vilde sige. Han vidste kun, at de tyske Burschenforbindelser trods alle Forfølgelser imod dem endnu vare ilive, og at det gjaldt om at iværksætte Tysklands Enhed. Hvis han tænkte sig Omvæltninger, der kunde fremskynde Begivenhedernes Gang, saa ventede han sig dem snarere fra Erlangen og Jena end fra Paris; i det Højeste tænkte han sig Muligheden af, at en Skare hjemvendende Filhellenere landede i Stralsund, med væbnet Haand bemægtigede sig Byen, kaldte det pommerske Landeværn til Vaaben og at Bønderne saa, maaské drevne af Hungersnød, vilde slutte sig til Opstanden.

Paa den Tid var den franske Publicist Saint-Marc Girardin kommen til Berlin for at studere tysk Sprog, det preussiske Skolevæsen, desuden Universitetstheologien som den repræsenteredes af Schleiermacher og Neander, og Pietismen, som den trivedes i Halle. Som Medarbejder af *Journal des débats* fik han stadigt sit Blad fra Paris, og som Aspirant til en Ministerplads fulgte han ivrigt med Oppositionens Fremskridt i Frankrig. Gutzkow gav ham dagligt en Time i Tysk; de læste en Komedie af Kotzebue, hvem Franskmanden som Øvelsesstof

foretrak for Goethe og Schiller, men kom stadigt i Samtale om Politik. Gutzkow lagde overfor Saint-Marc Girardin ingenlunde Dølgsmaal paa, hvor ringe Tanker han nærede om den almindeligt politiske Betydning af den franske Stats Forfatningsforhold og tillagde aabent Burschenschaftet i Jena større Indflydelse paa Historiens Gang end Deputeret-kammeret i Paris. Girardin gav smilende et høfligt Svar. Undertiden bleve disse Samtaler afbrudte af Eduard Gans, den berømte preussiske Professor, Hegels mest navnkundige Discipel i det juridiske Fag, Varnhagens og Heines Ven, som med stor Sprogfærdighed i Fransk deltog i den politiske Diskussion og som med sit sorte Uldhaar og sit Kindskjæg var Girardin en paafaldende Skikkelse. Da Gutzkow havde hørt den elegant klædte, smidige og spydige Professor fra Kathedret af gjøre Løjer med Burschenbevægelsen og i Spøg bekjende, at ogsaa han engang ved Saale's Bredder havde overvejet, hvorledes man bedst kunde hjælpe Tyskland til en Kejserkrone, saa besvor Gutzkow den franske Politiker ikke at tro, den tyske Ungdom tænkte som Gans. «Jeg véd det,» svarede Saint-Marc Girardin, «De vil befri Verden med Sanskrit.»

Den tredje August 1830 blev i Berlins Universitets Festsal Kongens Fødselsdag fejret med Sang og Tale. Studenterne stode tæt sammentrængte foran Skranken, bag hvilken Professorer, Embedsmænd og høje Officerer sad. Den berømte

Filolog Boekh var Taleren, og over hans Hoved sang det akademiske Kor under Ledelse af Musikdirektøren Zelter, Goethes Korrespondent. Universitetets Rektor, Juristen Professor Schmalz gik omkring med Haarpung og Kaarde fra Stol til Stol for at vexle nogle Ord med Honoratiores. Gans derimod var ophidset og utaalmodig; han lod nogle Breve fra Friedrich v. Raumer, der netop vare komne fra Paris, løbe om i Salen fra Haand til Haand. Kronprinsen, den senere Friedrich Wilhelm IV sad smilende, men Alle vidste, at i Frankrig var for faa Dage siden en Konge bleven stødt fra Tronen. Det var som om Kanontordenen fra Barrikaderne drønede ind i Festsalen. Boeckhs Tale om de skjønne Kunster formaaede ikke at vække nogen Opmærksomhed, og da Hegel fra Talerstolen nævnte Navnene paa dem, der med Held havde besvaret Aarets Prisopgaver, hørte Ingen derpaa uden de, som havde faaet Medaillen. Gutzkow selv hørte med det ene Øre, at han havde vundet Prisen i det filosofiske Fakultet, men med det andet Øre hørte han om et Folk, der havde afsat en Konge, om Kanonskud, om Tusinde, der var faldne i Kampen. Selv de Lykønskninger, han modtog, overhørte han. Han lukkede ikke engang Futteralet op, som indeholdt Guldmedaillen med Kongens Billed, havde glemt det Haab om et Professorat, som han havde knyttet til Haabet om at vinde den; bedøvet stod han og tænkte paa St.

Marc Girardin, hans Profetier og sine egne om det tyske Burschenschaft. Saa løb han hen i et Konditori *Unter den Linden* og læste for første Gang i sit Liv en Avis med Lidenskab. Han kunde neppe oppebie Statstidendens Udgivelse samme Aften; ikke fordi han vilde se sit Navn trykt som prisbelønnet; han vilde kun vide, hvorledes det saa ud i Paris, om Barrikaderne endnu stod, om Frankrig vilde udgaa af Lafayettes Hænder som en Republik eller et Kongedømme. «Videnskaben laa bag mig, Historien for mig,» skriver han. (Karl Gutzkow: Das Kastanienwäldchen in Berlin. — Rückblicke auf mein Leben S. 7).

Og hans Skikkelse er typisk for den yngste Generation i Datidens Tyskland — de Tyveaarige.

Næsten samtidigt med denne Karl Gutzkows politiske Vækkelse fandt i den 81 aarige Goethe's Arbejdsværelse den berømte Misforstaaelse Sted, idet den Besøgende, som modtoges af Oldingens glade Udraab over den store Afgjørelse i Paris, i Begyndelsen troede, at Goethe mente Julidagene og først noget efter forstod, at han talte om Afgjørelsen af den naturvidenskabelige Strid mellem Cuvier og Saint-Hilaire til Fordel for den sidste. Længe nok har man i denne mindeværdige Misforstaaelse kun seet Symptomet paa Goethes Begrænsning overfor det Politiske; det er kun billigt at fremhæve den betegnende Anekdotes anden Side: den gamle Vismands berettigede Overlegenhedsfølelse

overfor overvurderede politiske Begivenheder. I Virkeligheden var denne naturvidenskabelige Strid ved sit Idéindhold vægtigere og i sin omformende Virkning paa det aandelige Verdenskorts Udseende betydningsfuldere end den franske Statsomvæltning. Saint-Hilaires Theorier om Typens Enhed bebude jo Bogen om «Arternes Oprindelse». Men Billedet af den yngste Slægts Overvældelse ved den politiske Katastrofe i Frankrig træder endnu skarpere frem paa Baggrund af Goethe's Uanfægtelighed. (Smlgn. Emil Kuh: Biographie Fr. Hebbels I 437).

Dybt var imidlertid Indtrykket paa de fremragende Individualiteter, der hverken tilhørte den yngste eller den ældste Slægt.

Tidsalderens betydeligste, tænkende Kvinde, Rahel, Goethes ypperste Beundrerinde, der paa dette Tidspunkt allerede var 60 Aar gammel, berørtes, sensitiv som hun var, sympathetisk af Revolutionen. Hende som Kvinde interesserer dens sociale Side mere end dens politiske. Hun gribes af Saint-Simonismen, føler med ungdommeligt Sind, hvilke Spirer den fører med sig, og ser i Julibevægelsen Indledningen til dens sociale Ideers Triumf.

Med det oplivende og begejstrende Indtryk af Julirevolutionen forenede sig et andet, der skærpede den politiske Lidenskabs Braad hos den yngre Slægt, Indtrykket af den polske Opstands Udbrud. Man ser det tydeligst hos Platen, der i stormende Sinds-

bevægelse retter sin digteriske Opfordring til Kronprinsen af Preussen om at tage sig af det ulykkelige Polens Sag — det hed sig, at Kronprinsen var den gunstigt sindet — og som nu digter sine *Polenlieder,* de eneste af hans Poesier, i hvilke han stiger til Lidenskab, stolte Frihedssange med den djærveste Haan mod Selvherskeren, der blev dyrket som en Almagt ved de tyske Hoffer, og mod dem, der lode sig bestikke og kjøbe af hans Rubler.

I Börnes Sind slog Efterretningen om Julirevolutionen ned som et Lyn.

I Sommereren 1830 laa han ved Badet Soden i Nærheden af Frankfurt for at komme sig efter en langvarig Gigtfeber og gjentagne Anfald af Blodstyrtning. Hans *Dagbog* viser, i hvilken Grad alle hans politiske Forhaabninger vare slukte, alle hans Ønsker forstummede. En Sjæl som hans, hvis Attraa efter Frihed var en Lidenskab, og hvis Hungren og Tørsten efter Retfærdighed tærede paa Livskraften, kunde til sidst ikke bære Trykket af den politiske Reaktion.

Han var nu 44 Aar gammel og havde siden Frihedskrigens Tid, det vil sige som Yngling og Mand, kun oplevet Slethedens Triumfer og dens Forfølgelse af alt, hvad der var Retsind og Frisind. Han havde aldrig kunnet løfte sit Øje op fra det Blad Papir, han beskrev, uden at se den blege Frygt for enhver stor Lidenskab, for Idealer, ja for Ungdom trone paa Hersker-

sæderne Side om Side med dyrisk Selvopholdelsesdrift og dyrisk Svælgen i Nydelse — Principet Metternich og Gentz. Han havde ikke opgivet det ringeste af sin Ungdoms og Manddoms Overbevisning, men over Verden hang et Sørgeflor. Han følte sig til Mode, som sad han i Tyskland paa Havets Bund, og en Dykkerklokke netop gav ham Luft nok til ikke at kvæles. I Paris havde han aandet frisk Luft. Dér havde Solens Lys, menneskelige Stemmer, Livets Larm henrykt ham. Nu gjøs han af Kulde nede blandt Fiskene. Han døjede den forfærdeligste Kjedsomhed. Stilheden gjorde ham syg: det Snævre i alle Forhold skurede hans Hud til Blods.

Han betegner sig som en af de Naturer, som i Længden ikke udholde Existensens Solosang. Han maatte have Symfonier af Beethoven eller Tordenvejr. Han var af de Mennesker, der ikke føle sig tilpas i en Loge i Theatret. Han vilde sidde i Parkettet med hele Skaren om sig.

Det forekom ham som om Livets Værdier i Tyskland bleve udprægede under Jorden, i Midnatsstilhed, saadan som Falskmøntnere præge. De, der i Tyskland arbejdede, nød ikke, og de, som nød, de som oppe i Dagslyset satte de Livsværdier i Omløb, der vare frembragte dernede i Mørket under Angst og Bæven, de arbejdede ikke. I Frankrig levede et livsglad Menneske et Liv som et Ilbud, der sendes med Depecher til fremmede

Byer, stedse til andre, og som paa sine lange Rejser ser og nyder det mest forskjelligartede, i Tyskland levede han som en Postillon, der stadig foretager samme korte Rejse frem og tilbage mellem to Holdesteder og hvem Lykken rækker en ussel Drikkeskilling derfor. Ganske vist kunde saa Postillonen gjøre Rejsen i Søvne; han kjendte hver Sten paa disse to Miles Vej, og det kaldte man i Tyskland Grundighed; men Börne, der sad i Soden i det lille Hotel og studerede Gasernes Kampe i Gaarden, Kalkunhanernes Skinsyge og Hunnernes Koketteri, var ikke glad ved den Lejlighed til sjælden Grundighed, der tilbød sig for ham. (Aus meinem Tagebuch. Soden 22 Mai 1830).

Da fik han Efterretningen om, at Ministeriet Polignac havde udstedt Ordonnanserne, begaaet Forfatningsbrud, og anende alt, hvad dette Skridt vilde have til Følge, udbrød han: «Og Gud sagde, det vorde Lys!»

Efterretningen om Julirevolutionens Udbrud fulgte. Med Utaalmodighed ventede han hver Dag paa den Time, da Aviserne kom. Han gik daglig ud paa Landevejen og spejdede efter Postbudets Komme. Varede det ham for længe, gik han lige til Höchst, hvorfra Aviserne bleve bragte. Snart holdt han det ikke mere ud i Soden. Han vendte tilbage til Frankfurt og forbavsede, elektriserede der sine Omgivelser ved sin Ild. Man gjenkjendte ikke den tidligere saa tavse Börne med det lidende

Ydre; der syntes at være sket et Mirakel med ham; han var ung og rask paany. Alle hans gamle Drømme syntes virkeliggjorte og Alt, hvad han i de lange Tider havde maattet holde nede i sit Sind, sprang i Vejret som elastiske Fjedre, naar et Tryk tages bort.

Snart holdt han ikke heller Opholdet i Frankfurt ud; efter kort Tids Forløb var han i Paris.

Den 7de September skriver han fra Strassburg: «Den første franske Kokarde saa jeg paa en Bondemands Hat; han kom fra Strassburg og gik mig i Kehl forbi. Det syntes mig som en lille Regnbue efter vore Dages Syndflod, et Fredstegn fra den forsonede Gud. Ak! og da den trefarvede Fane funklede mig imøde — ubeskrivelig er den Sindsbevægelse, hvori jeg kom. Mit Hjerte bankede, saa jeg var nær ved at besvime .... Fanen stod midt paa Broen med Stangen rodfæstet i Frankrigs Grund, men en Del af Klædet vajede i den tyske Luft. Spørg dog den første, den bedste Legationssekretær, om det ikke er mod Folkeretten. Det var kun den røde Stribe af Fanen, der flagrede ind over vor Moderjord. Det er ogsaa den eneste Farve, som bliver os til Del af Frankrigs Frihed. Rødt, Blod, Blod — ak! og ikke Blod udgydt paa Valpladsen.»

Börne er her kun Organ for en Følelse, der havde grebet største Parten af de Mange, der i Tyskland var modtagelige for Enthusiasme. De

franske Polyteknikeres, Studenters og Arbejderes Heltemod under *les trois jours glorieux* blev beundret som i Frankrig selv og dobbelt beundret som Udslag af en Handlekraft, der syntes kommet den tyske Nation af Hænde. Overalt var man tilbøjelig til at fortabe sig i overdreven Haan over egen Mangel paa politisk Sans og Blik, egen Mangel paa Evne til i det afgjørende Øjeblik at slaa til.

Virkede Begivenheden nu saa stærkt paa Karakterer som Börne og paa Enthusiaster som de især fandtes indenfor den lærde Stand, saa fuldstændiggjøres Billedet, naar vi iagttage det Indtryk, den gjorde paa Reaktionens Mænd.

Gentz, der fra først af havde jublet over Karl X's Energi, blev bekymret, altsom Statskupet rykkede nærmere: «Ordonnansen mod Aviser og Bøger,» skrev han, «betragter jeg som et kolossalt Vovestykke, hvis Gjennemførlighed endnu ikke er mig ret indlysende . . . Med saadanne Vaaben tør man kun lege, naar man er sikker paa sin Styrke og sine Midler; Folk som Polignac og Peyronnet gaa til Grunde, naar de vove sig op i disse Regioner.»*) Saasnart imidlertid den første Skræk

*) „Die Ordonnanz gegen die Zeitungen und Bücher betrachte ich als ein kolossales Wagstück, dessen Ausführbarkeit mir noch nicht recht einleuchtet . . . . Mit solchen Waffen darf man nur spielen, wenn man seiner Kraft und seiner Mittel gewiss ist. Leute wie Polignac und Peyronnet, wenn sie sich in diese Regionen versteigen, gehen zu Grunde."

havde sat sig noget, begyndte han og hans Aandsbeslægtede deres vidtforgrenede Virksomhed for at drage Fordel af enhver Blottelse, de politisk Frisindede gav sig. Klogt benyttede kunde Julirevolutionens Eftervirkninger i Tyskland ved hensynsløs Undertrykkelse og Forfølgelse, Censur og Fængsling, give den tyske Frihedsbevægelse et Knæk for lange Tider, kunde (som Metternich et Par Aar efter sagde om den revolutionære Hambacher-Fest) fra at være de Slettes Fest blive til en Fest for de Gode. Og virkelig kun et Aar efter kunde Gentz, der imellemstunder havde set Fremtiden mørk nok, skrive:

«Nu bort med alle sorte Tanker! Vi dø ikke, Europa dør ikke, og hvad vi elske, dør ikke. Jeg er stolt af aldrig at have fortvivlet.» *)

Som Metternich havde stilistisk Sans nok til at beundre Börne, saaledes var Gentz en haardnakket Sværmer for Heinrich Heine.**) Før Julirevolutionen var det endnu muligt at opfatte Heine fortrinsvis som den ulykkelige Kjærligheds Digter og som poetisk Humorist med et let Anstrøg af Blasfemi og Letfærdighed.

Heinrich Heine laa i Sommeren 1830 paa Helgoland, drømte ved Kysten, stirrede ud over

*) „Nun fort mit allen schwarzen Gedanken! Wir sterben nicht, Europa stirbt nicht, was wir lieben, stirbt nicht. Wie viel bilde ich mir darauf ein nie verzweifelt zu haben.“

**) Den romantiske Skole i Tyskland. S. 358.

Havet, lyttede til Bølgernes Pladsken. Han havde opgivet enhver Forhaabning om bedre Tider. Han læste i de faa Bøger, han havde med, Homer og Bibelen og Longobardernes Historie og nogle gamle Bøger om Hexe og Hexeri. Han begreb neppe selv, at han for nylig i München havde været Redaktør af «Politiske Annaler». To Dage efter at Julirevolutionen var fuldført, men da Efterretningen om den endnu ikke var naaet til Helgoland, skriver han i et af sine Breve derfra, at han nu har besluttet at lade Politik og Filosofi ganske fare for helt at hengive sig til Naturbetragtning og til Kunsten: alt dette Plageri var dog til ingen Nytte, og om han end pinte sig aldrig saa meget for den almindelige Velfærd, saa nyttede det dog saare lidt; Verden stod vel ikke stille men bevægede sig i et Kredsløb uden ringeste Resultat; da han endnu var ung og uerfaren, havde han troet at gik end det enkelte Menneske til Grunde i Menneskehedens Befrielseskamp, saa sejrede dog den store Sag tilsidst; nu indsaa han, at Menneskeheden som Havet bevægede sig efter Lovene for Ebbe og Flod.

Selv om Udtrykkene nu ere blevne arrangerede bag efter, selv om disse Breve ikke ere ægte, men et Memoire-Brudstykke, der for en Kontrastvirknings Skyld senere blev indskudt som Overgangsparti i Bogen om Börne (Heine S. W. XII 80 ff.), saa har man her uden al Tvivl et rigtigt Billede af Heines Stemning i hine Dage.

Den 6te August skriver han saa: «Jeg sad netop og læste i Paul Warnefrieds Longobardernes Historie, da den tykke Avispakke med de varme, glødende hede Nyheder ankom fra Fastlandet. Det var Solstraaler, indviklede i Trykpapir, og de opflammede min Sjæl til den vildeste Brand. Det var mig, som kunde jeg antænde det hele Ocean indtil Nordpolen ved Gløden af den Begejstring og den vilde Glæde, som luede i mig.» Det var ham Alt som en Drøm; især klang Navnet Lafayette for ham som et Sagn fra hans tidligste Barndom; han kunde neppe fatte, at den Mand, som havde anført den dalevende Slægts Bedstefædre i den amerikanske Frihedskrig, nu paany sad til Hest som Nationalhelt. Han syntes, han maatte selv til Paris for at se det.

Han skriver i heftig Pathos, som han dog snart selv maa dæmpe med en let Selvironi: «Lafayette, den trefarvede Fane, Marseillaisen . . . Jeg er som beruset. Dristige Forhaabninger stige lidenskabeligt i Vejret som Træer med gyldne Frugter og vilde, voxende Grene, der strække deres Løvværk ind i Skyerne . . Borte er min Længsel efter Ro. Jeg véd nu paany, hvad jeg vil, hvad jeg skal, hvad jeg maa . . . Jeg er Revolutionens Søn og griber paany til de indviede Vaaben, over hvilke min Moder har udtalt Trylleordene . . . Blomster! Blomster! Jeg vil kranse mit Hoved til Kamp paa Liv og Død. Men ogsaa Lyren, ræk mig Lyren, at

jeg kan synge en Slagsang . . . Ord som flammende Stjerner, der kunne skyde ned og brænde Paladserne og oplyse Hytterne . . . Ord lig blanke Kastespyd, der kunne suse op i den syvende Himmel og træffe de fromme Hyklere, der have sneget sig derind, i det Allerhelligste . . . Jeg er helt Glæde og Sang, helt Sværd og Flamme . . . maaske ogsaa rent gal.»

Han fortæller blandt Andet, at Fiskeren, som nogle Dage senere roede ham over til Sandbanken, hvorfra man gik i Vandet, smilende har fortalt ham Nyheden med de Ord: «De fattige Folk har vundet Sejr,» og Heine forbauses over Menigmands rigtige Instinkt. Og saa var det dog netop lige omvendt de rige Folk, som vare og bleve Sejerherrerne tilsidst.

Men alene en saadan Ytring som den sidstanførte viser, hvorledes de tyske Forfattere opfattede Julirevolutionen. Den fyldte dem med saadanne religiøse Følelser, med hvilke fyrretyve Aar tidligere Datidens ledende Aander i Tyskland havde omfattet den store Revolution. Den var dem ikke et Udslag af det liberale Bourgeoisies Kraft og Evne til at lade de lavere Klasser arbejde og bløde for sig, men i al Almindelighed Signalet til Menneskeslægtens politiske, økonomiske og religiøse Befrielse. Den var for dem den Stordaad, som med ét Slag rystede Aaget af Folkene og Trykket af Sindene.

En af de ypperste blandt Fyrrernes radikale Skribenter, Robert Prutz (dengang kun fjorten Aar gammel) har i Aaret 1847 fortræffeligt gjengivet Indtrykket, omtrent paa følgende Maade: I femten Aar havde det set ud som var Verdenshistoriens evige Avlekraft lammet. I femten Aar havde man bygget og kittet, holdt Kongresser, stiftet Forbund, bredt Politimagtens Garn ud over Europa, smeddet Lænker, befolket Fængsler, rejst Galger — og tre Dage havde været nok til at styrte én Trone og bringe alle Troner til at skjælve. Det var da ikke sandt, hvad Fyrsterne havde pralt med og Hofromantikerne havde sagt og sunget.*) Den hellige Alliances tusindaarige Rige havde varet femten Aar. Det syntes derfor som om et nyt Foraar skulde oprinde ogsaa i det tyske Folks politiske og aandelige Liv.

V.

Tysklands klassiske Litteratur fra Tiden før og om Aarhundredeskiftet havde været antikiserende i Stof eller Form; den romantiske Litteratur, som fulgte, havde i Stofferne eller i Formen dyrket Middelalderen; begge havde taget Afstaad fra den omgivende Virkelighed, fra Nuet, fra Samtidens

---

*) R. Prutz: Vorlesungen über die deutsche Litteratur der Gegenwart 270, 271.

politiske og sociale Forhold; ingen af dem var direkte gaaet ud paa disses Omdannelse. Idealet svævede enten i Grækenlands dybtblaa Æther eller i Middelalderens katholske Himmel. Nu blev det resolut draget ned paa Jorden. For de Drømmendes og Stræbendes Øjne fremtonede det moderne Ideal, et Ideal, der ikke mere har noget mythisk Element. Og med en Hast, en Voldsomhed, der altfor tidt gjorde Prosaformen journalistisk og Poesien blot lyrisk eller rent fragmentarisk, gik nu de oppositionelt anlagte Digtere og Skribenter ud paa at inddrage det moderne Liv og dets Indhold i Litteraturen. Men da denne Tilegnen og Inddragen skete under Kampstilling, blev Vid og Satire mere fremtrædende Magter end nogensinde tilforn i Tyskland, medens man hvad Trods og Storm mod det Bestaaende angaaer, syntes at have gjenoptaget Sturm- und Drang-Tidens Stemninger og Inspiration. Det var en mægtig Frihedstrang, som bragte først Heine og Börne til at bryde den tyske Litteratur en ny Bane, og som dernæst beaandede de Skribenter, der fulgte dem, og som fik det ubestemte Navn «det unge Tyskland».

Et enkelt Fænomen var der imidlertid, som ofte nævnt, hyppigere unævnt, skjønt udenlandsk virkede mere forbilledligt end nogen Fortidspersonlighed i selve det tyske Aandsliv: Lord Byrons Skikkelse og Livsværk. Hans kunstneriske Svagheder og Mangler fik man i Tyskland først sent

Øjnene op for. Kun Gutzkow kritiserer ham skjønsomt omtrent fra Aar 1835 af. Men han, hvem allerede Goethe havde beundret og yndet, dog især paa Grund af de Partier hos ham, hvor den gamle Mester troede at finde Paavirkning af sit Eget, han med sin ubændige Trods og sin Daadstrang, med sin Foragt for den Ufrihed, der skjulte sig under «Frihedskrigene» mod Napoleon, med sin Optræden for alle undertrykte Folk, sit Oprør mod den sociale Vedtægt, sin Sanselighed og sin Spleen, sin lidenskabelige Frihedskjærlighed paa alle Felter, blev nu, forklaret ved sin Død som Befrier, en Personifikation af Alt hvad man forstod ved moderne Aand og moderne Poesi.

Med inderlig Begejstring blev han besunget af Wilhelm Müller, «Griechenlieder»nes Digter:

Siebenunddreissig Trauerschüsse? Und wen haben sie gemeint?
Sind es siebenunddreissig Siege, die er abgekämpft dem Feind?
Sind es siebenunddreissig Wunden, die der Held trägt auf der Brust?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Siebenunddreissig Jahre sind es, welche Hellas heut beweint!
Sind's die Jahre, die du lebtest? Nein um diese wein' ich nicht:
Ewig leben diese Jahre in des Ruhmes Sonnenlicht,
Auf des Liedes Adlerschwingen, die mit nimmer müdem Schlag
Durch die Bahn der Zeiten rauschen, rauschend grosse Seelen wach.

Nein, ich wein' um andre Jahre, Jahre, die du nicht gelebt,
Um die Jahre, die für Hellas du zu leben hast gestrebt:
Solche Jahre, Monde, Tage kündet mir des Donners Hall,
Welche Lieder, welche Kämpfe, welche Wunden, welchen Fall!
Einen Fall im Siegestaumel auf den Mauern von Byzanz,
Eine Krone dir zu Füssen, auf dem Haupt der Freiheit Kranz!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Byrons Stolthed og hans Foragt for politisk Ufrihed møde os hos Platen, hans aristokratiske Tone, hans Uvilje mod Fordomme, hans Rejselyst, hans Kjærlighed til Dyrene og Naturen, hans Ynde og Ironi gaa igjen hos Fyrst Pückler. Hvor umaadelig hans Indflydelse har været paa Formningen af Heinrich Heines Digterideal behøver ingen Paavisning*; saa slaaende fornemmes det af Enhver, der er fortrolig med Gangen i Europas nyere Litteratur. Men mærkværdigt og lærerigt er det at iagttage, i hvilket Lys Byron staar for den nye tyske Litteraturretnings første Vejbryder, Börne, en fra den engelske Digter i Grund og Bund saa forskjellig Personlighed. Man skulde tro, at Börne tog Anstød af de frivole og kokette Sider af Byrons Individualitet som af Heines. Langt derfra. Man læse i hvilke Udtryk han efter Gjennemlæsningen af Moore's «Byrons Levnet» udtaler sig om ham: Han kalder (Briefe aus Paris Nr. 44) Bogen glødende Vin for en stakkels tysk

Vejfarende, der fryser paa Rejsen gjennem Livet. Han er nær ved at blive syg af Misundelse over denne Livsførelse:

«Som en Komet, der ikke underkaster sig Stjernernes borgerlige Orden, drog Byron vild og fri gjennem Verden, kom uden Velkommen, gik uden Afsked og vilde hellere være ensom end en Træl af Venskab. Aldrig berørte han den tørre Jord; mellem Storm og Skibbrud styrede han modigt frem, og Døden var den første Havn, som han saa. Hvor blev han omtumlet, men hvilke salige Øer han har opdaget! . . . Det er den kongelige Natur . . . thi Konge er den, som lever for sine Luner. Jeg maa le, naar det siges, at Byron kun blev nogle og tredive Aar gammel; tusind Aar har han levet. Og naar de beklage ham, at han var saa melankolsk! Er Gud det ikke ogsaa? Melankoli er Guds Glæde. Kan man være glad, naar man elsker! Byron hadede Menneskene, fordi han elskede Menneskeheden, Livet, Evigheden . . . Jeg gav alle mit Livs Glæder hen for et Aar af Byrons Sorger.»

Som man ser tager Börne ikke blot Alt i Byron alvorligt, men han ser end ikke Nydelsesmennesket i ham, som i saa høj Grad stødte ham tilbage fra Goethe. Ja hvad der er endnu mere paafaldende, Börne finder sin egen Natur beslægtet med Byrons. Han skriver:

«Maaske spørger De mig forundret, hvorledes

jeg Pjalt kommer til at stille mig sammen med Byron? Desangaaende maa jeg fortælle noget, De endnu ikke véd. Da Byrons Genius paa sin Rejse gjennem Himmelrummet kom til Jorden for at blive der en Nat, tog den først ind til mig. Men Huset behagede den ikke, den ilte hurtigt bort paany og tog ind i Hotel Byron. Mange Aar har det smertet mig, længe har jeg været bedrøvet over, at jeg er bleven saa lidet, slet intet har opnaaet. Men nu er det forbi; jeg har glemt det og lever tilfreds i min Fattigdom. Min Ulykke er, at jeg er født i Middelstanden, for hvilken jeg ikke passer.»

Ord som disse er stærke Vidnesbyrd om den Trolddom, Byrons Skygge endnu udøvede over de ledende Personligheders Sind.

VI.

Under Forhold og Indflydelser som de fremstilte var det nu, at Tysklands oppositionelle Litteratur mellem 1820 og 1848 blev startet. Naar man overskuer saa stor en Gruppe af aandelige Frembringelser, har man naturligvis for det Første i al Almindelighed i den en Mængde Aktstykker til Kundskab om, hvorledes Menneskene i hin Tid og hint Land følte og tænkte, i hvilke Former deres Kultur var klædt, hvilke Former deres Haab og Ønsker, deres Menneskekjærlighed og Friheds-

kjærlighed, deres Retsfølelse og Statssans antog, endelig om, hvorledes deres Smag var beskaffen ɔ: hvordan Den maatte skrive, der vilde skaffe sig Ørenlyd og vække en levende Interesse. Saaledes tilfredsstilles vor historiske Videbegjærlighed paa dette Punkt.

Dernæst opstaar uvilkaarligt Spørgsmaalet om denne Litteraturs Værdi. For filosofiske Skrifters Vedkommende bliver dette nærmest et Spørgsmaal om hvor stort et Maal af ny Sandhed de rumme. Eller betragter man dem, hvad man altfor tidt er nødt til, nærmest som Fantasifrembringelser, bliver Spørgsmaalet det om deres Hypothesers Rækkevidde og Frugtbarhed. For de digteriske og tildels for de beslægtede, historisk skildrende Værkers Vedkommende er Spørgsmaalet om deres Værdi det samme som Spørgsmaalet om deres Skjønhed, da vi med Skjønhed ikke mene andet end kunstnerisk Værdi.

Af et meget stort Antal Forfattere bliver nu, som bekjendt, efter et Par Menneskealdres Forløb altid kun nogle faa tilbage, som endnu læses. Af et uhyre Antal Værker blive kun nogle enkelte staaende, som endnu tilegnes. Nu ere af hin Periodes Aander kun meget faa i vore Dage kjendte og læste udenfor Tyskland. I Tyskland naturligvis langt flere, dog er det forholdsvis ikke mange af Datidens Værker, som Almenheden endnu læser.

Den første, groveste Kritik udøves da af

Tiden: efter saa og saa mange Aars Forløb sælges intet mere af den eller den Forfatter, medens denne anden bestandigt oplægges paany. Men det at en Forfatter læses længe og i stor Udstrækning er endnu ikke noget ubetinget Bevis for hans Værd. Det beviser ikke, at han hører til de bedste, kun at han hører til de tilgjængeligste og mest underholdende. Udbredelsen kan hindres af høj Kultur og Sjæleadel, om de end i Regelen sikre Varigheden.

Af alle hin Tids Mænd læses udenfor Tyskland den Dag idag af Tænkere kun Feuerbach — dog lidet — og Schopenhauer stærkt; men denne sidste kom først til at paavirke Aanderne i en senere Periode, og begge disse Tænkere læses endda langt mindre for Indholdets Skyld end paa Grund af Originalitet og Dristighed i Stil. Af Digterne læses udenfor Tyskland kun Heine stærkt og stadigt. I Tyskland bedømmes og betragtes han som Brændenælden i Litteraturens Urtegaard; Historikerne brænde deres Fingre paa ham og bande ham. I Litteraturhistorier og Avisartikler betegnes hans Prosa som forældet og hans Poesi som forkunstlet, medens hans Værker samtidigt nu da deres Trykning er bleven frigivet oplægges paany i talløse Udgaver. Men udenfor Tyskland lever hans Ry ikke blot uanfægtet men i stadig Væxt og Stigen. Han sysselsætter Sindene i Frankrig som en Samtidig. Han er den eneste

fremmede Digter, hvem Franskmændene betragte som en af deres egne, en af deres største. Intet fremmed Forfatternavn forekommer i franske Bøger nutildags saa hyppigt som hans, og intet nævnes med større Beundring, end ikke Shelley's eller Poe's.

Jævnlig opkastes i de forskjellige større Samfund det Spørgsmaal, hvorledes man burde bære sig ad med at danne sig en aldeles udsøgt Bogsamling af de hundrede bedste Bøger, som findes. Svarene lyde selvfølgelig meget forskjelligt. Men i alle romanske og slaviske Lande vil Heines Navn være et af Listernes første. I England findes paa Listerne gjerne 90 engelske Bøger og 10 fremmede, men Heinrich Heine er iblandt dem. Troen paa, at der kan findes hundrede Bøger, som alle Mennesker vilde have bedst af at læse, en Tro, der stammer fra den protestantiske Forestilling om, at der gives én Grundbog af den Art, er naturligvis en Barnlighed, og hint Spørgsmaal kun interessant, forsaavidt det viser, hvilket aldeles upersonligt Dannelsesideal der foresvæver Spørgeren og dem, der naivt indlade sig paa Svar. Lærerigt er det imidlertid at se, hvorledes Svarene i visse bestemte Tilfælde have lydt om Heine. Der kom en ikke ringe Forundring til Orde i Tyskland for et Par Aar siden, da en Mængde engelske Lister offentliggjordes og Heine fandtes paa alle, hyppigst af alle tyske Forfattere; thi der var Lister, paa hvilke der ikke fandtes nogen Bog af Goethe.

Dette Verdensry beroer imidlertid ikke paa Heines Fortrin alene men desuden paa, at der er store Partier af hans Værker, som kun udkræve yderst ringe Kultur for at forstaas, og til hvis Nydelse der heller ikke udfordres Sjælsadel, andre Partier, hvor sjælelig Adel snarere er en Hindring for Nydelsen. Men det beroer vistnok fuldt saa meget paa, at hans Talent alligevel i sin Retning var Samtidens største.

Naar det litterære Kunstværks Værdi altsaa røber sig i dets Modstandsevne mod Tiden og dets Evne til at vinde Læsere udenfor sit Fødeland, men denne Modstands- og Spredningsevne ligefuldt ikke afgiver nogen Maalestok for Værdien, hvorpaa beroer da denne? Paa Oprindeligheden og Styrken af det Sjæleliv og den Sindsbevægelse, for hvilken Værket er Udtryk i Forening med Værkets Evne til at smitte os med den. Al Kunst er et Udtryk for en Sindsbevægelse og har til Øjemed at fremkalde Sindsbevægelser. Jo dybere en kostbar Sten er udskaaret, des skarpere, des tydeligere staar Billedet i Voxet, naar det trykkes af. Jo dybere Indtrykket er i Kunstnerens Sjæl, des tydeligere, des betydeligere bliver det kunstneriske Udtryk. Kunstnerens Sindsbevægelser adskille sig fra andre Menneskers kun derved, at de i hans Sjæl forme Erindringerne paa en Maade, som gjør, at de, naar de udformes, smitte Tilhører eller Læser.

De Spørgsmaal, det enkelte Værk besvarer

En, er altsaa saadanne som: Hvor vidt rakte Forfatterens Blik? Hvor dybt har han formaaet at se ned i sin Samtid? Hvor ejendommeligt har han følt Glæde eller Sorg eller Vemod eller Elskov eller Begejstring eller Menneskeforagt? Vi sige: Saa stærk en Rædsel og Afsky har Dumhed eller Uret indgydt ham. Saa bidende, saa vittigt har han hævnet sig og os paa det ved Dumhed eller Slethed Foragtelige. — Vi modtage et Indtryk af Højhed eller Storhed, af Sandhedskjærlighed eller Skjønhedskjærlighed af de Bedste; vi lide under Utilstrækkeligheden i Forstand, Følelsesdybde, Skjønhedssans eller Karakterfasthed hos de Ringere.

Denne Gruppe af Litteratur besidder nu ingen digteriske Aander af allerførste Rang og kun én af meget høj Rang: Heine. Meget positivt Stort har den ikke efterladt. Den virker mest negerende, befriende, opryddende, udluftende. Den er stærk ved sin Tvivl og sit Trældomshad, ved sin Individualisme.

Aldrig har dens Anseelse i Tyskland, særligt i Nordtyskland, staaet saa lavt som i vore Dage. De Skribenter, som omkring Aaret 1830 bekjæmpede alle de Former af Voldsherredømme, som den Gang føltes trykkende, saa langt den tyske Tunge taltes, ere i vore Dage ramte af en Upopularitet, der ikke synes at ville vige saasnart. Det er forklarligt. Thi den nulevende yngre Slægt i Tyskland, der har Rigets Enhed

bag sig — hin Enhed, der den Gang stod som en fantastisk Forhaabning — og der har set Tyskland udfolde sin samlede Magt i raadsnar, til alle Sider sejerrig Handling, interesserer sig lidet for de gamle Drømmerier om hvorledes Enheden skulde bringes til Veje og ledes ved hine Forfatteres evindelige Spotten over tysk Søvnighed og Daadløshed, tysk Pedanteri og Theoretiseren, da Udfaldet har vist, hvor praktisk og behjærtet det spottede Tyskland, naar Lejlighed gaves, kunde være.

Særligt er siden den tysk-franske Krig de Skribenter, som for et halvt Aarhundrede siden stadigt hævede Frankrig paa Tysklands Bekostning eller stadigt betonede, at Friheden vilde bringe Tyskland de Goder, som Bismarck har bragt det, blevne ramte af en Art Ban. Man betragter dem som slette Patrioter og daarlige Spaamænd. Kun et ringe Mindretal formaar at indsé, hvor kraftigt selve hin Harme og Haan over den daværende uselige Tilstand har medvirket til det Omsving og Opsving, som er fulgt. Endnu færre er de, som ud af Tredivernes og Fyrrernes Litteratur læser en levende Bebrejdelse for svegne eller glemte Idealer, og som, naar de blade i hine gamle Skrifter, med Vemod spørge sig, hvad der i den nye Tingenes Tilstand er blevet af det Bedste, disse kjæmpede for.

VII.

Blandt de Forfattere, som i Datiden stode i første Række, er neppe nogen bleven skudt til Side som Ludwig Börne. De Stoffer, han behandlede, er forældede, og kun den, som interesserer sig for Skribentens Personlighed, læser hans korte i Avisartikel- eller Brevform holdte Prosastykker af Hensyn til Fremstillingsmaaden eller for den Aands Skyld, i hvilken Æmnet er behandlet. Det var først i sine senere Leveaar, at Börne slog ret igjennem, nemlig i «Brevene fra Paris», men for det abstrakte Fyrstehad og den republikanske Tro, der komme til Orde her, er der i den unge Kejserstat ingen Brug. Ingen Personlighed passer mindre end hans ind i de nye Forhold, thi hvor Statsideen lidt efter lidt er ved at blive almægtig, hvor den fra oven, despotisk socialistisk, søger at indskrænke det private Initiativ, forvandler saa mange Borgere som muligt til lønnede Embedsmænd, civile eller militære, og giver den lønnede Embedsmand Forret for den uansatte Borger, og hvor den fra neden, revolutionært socialistisk, efter Evne stræber at indskrænke den individuelle Skalten og Valten, dèr forsvinder med Nødvendighed de udpræget selvstændige Karakterer, og den kantede, uafhængige Individualitet synes noget Lovstridigt, som Ingen kan benytte til Dannelsesmønster eller Forbillede.

Men Börne var netop en saadan skarpt kantet Individualitet og en ubetinget selvstændig Karakter.

Ny synes i Tysklands Borgerstand i Reglen den eneste, en Mand værdige Opgave den at bygge op, virke positivt, befæste eller omforme det Indvundne. Allerede det Murbrækkeragtige i Börnes Aandsretning afskrækker. Hans Ildhu, der varmede Samtiden, tager sig ud som en Don Quichotes, der med sin Landse løber Storm mod Fæstnings- og Slotsmure. Men endog til den nye nationale Jernalder i Tyskland med dens Jernarkitektur har han bidraget Sit. Hans Ild har bragt det Malm i flydende Tilstand, af hvilket de nye Samfundspiller ere blevne støbte.

Intet har maaske i den nulevende Slægts Omdømme skadet Börne mere end hans hidsige Fordømmelsesdomme over Goethe. Goethe er som frembringende og forstaaende Aand saa stor, tillige som Naturel og Personlighed i sin Styrke og sin Svaghed saa ejendommelig, at Enhver i den nyere Tid giver et væsentligt Bidrag til sin egen Karakteristik ved den Dom, han fælder over ham. Skjønt der i Datiden var adskillige Skribenter ikke blot af Præstepartiet, men af Oppositionen, som afskyede Goethe, betegnes unægteligt Börnes Begrænsning skarpt ved Maaden, hvorpaa han udtalte sig om Oldingen i Weimar, det vil sige ved Arten og Beskaffenheden af de Indsigelser, han

nedlagde mod Troen paa hans Menneske- og Digterværd.

Men for at forstaa, hvorledes det gik til og hvad det betød at en agitatorisk Moralist paa det politiske Omraade som Börne nærede et formeligt Had og en stadigt levende Harme overfor den Skikkelse, der staar som den allerstørste i Tysklands skjønne Litteratur, er det nødvendigt at se det Modsætningsforhold, hvori Börnes Skjæbne strax fra hans Fødsel af stillede ham til den store Poet, paa hvem han blev drevet til at anlægge en fremmed og derfor falsk Maalestok.

Goethe og Börne vare Byesbørn. De fødes med 37 Aars Mellemrum i Frankfurt am Main. Frankfurt var en gammel Rigsstad, en Fæstning, i hvilken Porte og Taarne antydede Stadens Grænser i ældre Dage, og som uden om disse paany havde Porte, Taarne, Mure, Broer, Volde og Grave, der omringede den nye By; det var en Fæstning, som indeholdt Smaafæstninger: Klosterbygninger og borgagtige Gaarde, der lignede befæstede Pladser. Staden syntes uantastelig, omgiven med et Skær af ældgammel, ærværdig Selvstændighed. Det var en Patricierrepublik, hvor den Fremmede var at betragte som retløs. Ve den, der for en Frankfurterdomstol havde en Strid med en Frankfurterborger, selv om han paa sin Side havde den soleklare Ret! De herskende Familier holdt sammen, viste hverandre Højagtelse

under alle mulige gammeldags Former. At røre ved nogen af Stadens gamle politiske eller sociale Indretninger stod som utænkeligt. Øvrigheden var uden Foretagelseslyst, Indbyggerne uden den Følelse, at noget som helst her kunde forandres. Ingen Tanke om politisk Samhørighed med det øvrige Tyskland. I Datidens Tyskland var hver By og i Byen hvert Kvarter en lille Verden for sig.

Goethe var et Patricierbarn i Staden. Hans Fader var kejserlig Raad. Da Ynglingen havde lært sin Fødeby grundigt at kjende, maatte det se ud for ham, som kunde Skjæbnen umuligt have andet i Vente for ham end borgerlig Lykke i Frankfurt. Thi Staden fangede: Familierne bemægtigede sig den skjønne og højtbegavede unge Mand, Kvinderne hægede om ham, Traditionerne bandt ham; der var Intet, som kunde drage ham til de større Byer, Wien eller Berlin; de laa Frankfurt saa fjærnt som i vore Dage Rom og Petersburg. Den Skjæbne syntes ham beskikket efterhaanden at blive Retslærd, Ægtemand, Embedsmand, Husejer og litterær Notabilitet i sin Fødeby. (Hermann Grimm: Goethe.)

Naar Goethe i Virkeligheden undslap denne Skjæbne, saa beroer det som bekjendt nærmest paa den Omstændighed, som Börne har taget ham saa ilde op, den, at han blev en Fyrstetjener, at Her-

tugen af Weimar gav ham en høj Stilling ved sit lille Hof.

Ogsaa Börne fødtes i Frankfurt am Main; men i Jødekvarteret. Paa hans Tid var det en Ulykke at fødes som Jøde i Tyskland; thi Jøderne havde der som andensteds ingen borgerlige Rettigheder. Men det var en særlig Ulykke at fødes som Jøde i Frankfurt am Main. Thi i de øvrige store Byer havde paa dette Tidspunkt de selskabelige Forhold til en vis Grad raadet Bod paa den politiske Udelukkelse. De israelitiske Huse vare saa vel i Wien som i Berlin stærkt søgte som Midtpunkter for fordomsfri Dannelse og aandfuldt Vid. Geniale Jødinder som Rahel, dejlige Jødinder som Henriette Herz, som Baronesse Grotthuis, som Baronesse Arnstein, som Fyrsten af Reuss's Gemalinde og mange andre skulde snart blive toneangivende i Preussens og Østerrigs Hovedstæder. Men i Frankfurt var Skranken mellem Konfessionerne draget gjennem det hele Livsomraade.

Alle Jøder vare tvungne til at bo i den snevre, usle, overbefolkede Jødegade, der fra 1462 af fulde 334 Aar igjennem forblev deres eneste Opholdssted. Den fra Romaner kjendte Modsætning mellem ydre Uanselighed og indre Herlighed i Ghettoerne fandtes ikke her; Husenes Indre svarede til deres Ydre; i de smaa, mørke Værelser kunde der ikke være Tale om at lægge Pragt eller Smag for Dagen. Ingensinde har man

bedre kunnet danne sig en Mening om det Liv, her førtes, end i de sidste Aar, da den ene Side af hin Gade er bleven jævnet med Jorden og en eneste afstumpet Række af vanskabte, pukkelryggede, sammengnidrede, lyssky Huse, i hvilke Nedbrydningsøxen allerede har slaaet dybe Huller, ere blevne stillede blot for Dagens fulde Lys, for hvilket deres smaa Glughuller, ligesom glippende med Øjet, synes at lukke sig.

Ved Mørkets Frembrud bleve alle Ghettoets Beboere indelukte her. Spadserede de om Dagen paa Gaderne eller omkring Voldene, turde de aldrig betræde Fortov eller Gangsti, kun Kjørevejen. For enhver forbigaaende, der tilraabte dem sit: «Mach mores, Jud'!» maatte de tage Hatten dybt af. Det var, for at forhindre dem i at formere sig altfor stærkt, i alt kun tilladt fjorten Par om Aaret at indgaa Ægteskab. Skjønt Jøderne i Frankfurt allerede den Gang i Reglen vare velhavende og havde Rothschild i deres Spidse, var da ogsaa i Selskabslivet Skillelinjen mellem Troessamfundene draget strængt, og selv Frimurerlogerne, der dog vare helligede «Broderkjærligheden» og Dyrkelsen af «det højeste Væsen», udelukkede hinanden og murede hver efter sin Konfession.

Det er klart, at disse Forhold maatte udøve deres Indflydelse paa et modtageligt Barnesind.

I Huset Nr. 118 i den nu forsvundne Jøde-

gade fødtes 6 Maj 1786 som tredje Søn af «Handelsjøden Jakob Baruch» den Mand, der senere (1818) kort før sin Daab byttede sig Navnet Ludwig Börne til for det efter Fødselen modtagne Navn Juda Löw Baruch. Familien var usædvanligt anset. Börnes Bedstefader var en meget rig og yderst velgjørende Mand, han byggede og skjænkede Menigheden en fuldt udstyret Synagoge. Han var den tyske Ordens Forretningsagent i Neckarsulm, blev paa Grund af sin Dygtighed og Ærlighed kaldet til Mergentheim, den tyske Ordens Regjeringssæde, hvor han bosatte sig, og havde, da den kurfyrstelige Trone blev ledig, gjort Huset Habsburg saadanne Tjenester ved Valget, at Maria Theresia af Taknemmelighed i et egenhændigt undertegnet Dokument lovede ham og hans Efterkommere enhver Art Begunstigelse for det Tilfælde, at de skulde ville tage Ophold i Østerrig.

Dennes Søn Jakob Baruch havde, synes det, arvet Faderens Forretningsdygtighed og Klogskab uden hans orthodoxe Religiøsitet. Han var en smidig Forretningsmand med diplomatisk Begavelse, højt skattet ved Hoffer og af høje Embedsmænd for sin Menneskekundskab, sin Klarhed og sin «Phlegma». Han var en kold, klog Mand, der af Verdens Gang tilfulde havde lært, at hvad det for Mænd i hans Stilling gjaldt om var at leve stilfærdigt for ikke at udæske Hadet; han var en i religiøs Henseende oplyst Mand, der følte sig per-

sonligt trykket af det besværlige jødiske Ceremoniel, han ikke mindst for sin Faders Skyld var nødt til med hele sit Hus at iagttage, men han forsøgte først sent at frigjøre sig. Han havde som en rig Mands Søn erhvervet sig adskillige theoretiske Kundskaber; han skal endog i Bonn have gaaet i Skole med Fyrst Metternich; men af Forsigtighed gav han Sønnens eneste Lærer streng Befaling til at indskrænke Undervisningen til den gammeljødiske: Bibel, Bønnebog og Talmud.

Drengen var stille og sky, blev som det Barn, Moderen holdt mindst af, og som Husets gamle magtkjære Tjenestepige laa i Krig med, haardt behandlet i Hjemmet, og af Faderen, formentlig til hans eget Bedste, knækket paa ethvert Punkt, hvor han vilde gjøre en Vilje gjældende. Og saaledes kom han ved sin første Berøring med Omverdenen, sløvet i sit Følelsesliv, dobbelt vakt i sit Forstandsliv, til at opfatte Alt fra Forstandssiden. Hvad der mødte ham var dumt eller ikke dumt, intet videre. (Gutzkow: Börnes Leben. — M. Holzmann: Ludwig Börne. Sein Leben und Wirken.)

Det huslige og kirkelige religiøse Ceremoniel vakte Drengens Afsky som et dødt Ritual; den religiøse Undervisning i Hjemmet gjorde saa ringe Indtryk paa ham som Besøget af Synagogen. Visse Bønner, som f. Ex. Bønnen om Gjenindførelse af Offertjenesten, mishagede ham trods hans

Drenge-Orthodoxi. Til sine Omgivelsers Forfærdelse sagde han: Det er en dum Bøn.

Han optog det, han lærte, og som Læreren selv ikke troede paa, som rent Hukommelsesværk, hvilket han siden lige saa hurtigt glemte. Saaledes gik det til, at han som voxen ikke forstod et eneste hebraisk Ord, ikke havde ringeste Begreb om jødiske Skikke, ja end ikke nærede nogensomhelst varm Følelse for det gamle Testamente, som dog endog begejstrede Heine. Han som selv minder om en gammeltestamentarisk Profet har i alle sine Skrifter ikke en Henvisning til Profeterne. Han sigter vel nu og da til bibelske Fortællinger, men ganske koldt som til bekjendte Illustrationer, og (som Steinthal fint har bemærket) endog et saadant Sted som Samuels republikanske Advarsel mod Kongedømmet, om hvilket man skulde tro, det i højeste Grad maatte have tiltalt ham, citerer han «omtrent som en æsopisk Fabel».*)

Schillers Afhandling «Die Sendung Moses» var det første Pust af rationel Religionsopfattelse, der naaede Drengen. Den gjorde et dybt Indtryk paa ham og rokkede hans Tro. Saa naiv denne Afhandling end er i sin Tillid til de bibelske Meddelelser som paalidelig Historie, saa revolutionært maatte den virke paa den ungdommelige Læser,

---

*) Steinthal: Ludwig Börne. Illustrirte deutsche Monatshefte. Juni 1881.

der her for første Gang saa sit Folks og dets Lovgivers vigtigste Begivenheder fremstilte uden nogetsomhelt Mirakuløst, idet endda «Skjæbnen» spilte Forsynets Rolle.

Anekdoter fra Börnes Drengeaar anskueliggjøre Kritikens Vaagnen i Barnets Sind og vise En de Kræfters Spil, der formede dets Karakter. Det blev stærk Regn, og Kjørevejen var aldeles opblødt en Dag, da den unge Börne var paa en Spaseretur udenfor Frankfurts Porte med sin Lærer. «Lad os gaa over paa Gangstien,» sagde Drengen. «Véd du ikke,» svarede Læreren, «at Stien er os forbudt.» Drengens Svar: «Der er jo Ingen, der ser det,» gav Læreren Anledning til en moralsk Formaning og nogle Ord om Lovens Hellighed. «Det er en dum Lov,» sagde Börne.

Læreren tog sig vel i Agt for at hidse Barnets Forbitrelse. Men der var saa mange Anledninger til den. Ved ingen offentlig Forlystelse i det Fri turde nogen Jøde være tilstede, end ikke naar en Luftballon steg op. Ved alle Festligheder, naar Byen f. Ex. var smykket i Anledning af fyrstelige Personers Indtog, bleve Jøderne lukkede inde i deres Gade; da ved Leopold II's Kroning nogle enkelte af de mest ansete havde vovet sig ud, bleve de anholdte og bragte paa Hovedvagten. Adgangen til de fleste Hoteller og alle frie Pladser var dem forment. Den almindelige Regel med Hensyn til Betrædelse af Stadens

Terræn var den: Hvor der er en grøn Plads, der maa ingen Jøde være. Om Søndagen bleve Jødegadens Døre endog lukkede Kl. 4 Eftermiddag, og kun den fik Lov til at komme igjennem, der skulde bringe et Brev paa Posthuset eller hente Medicin paa et Apothek; der stod altid Vagt ved Porten. Den lille Börne plejede at sige: «Jeg gaar blot ikke ud, fordi Skildvagten er stærkere end jeg.» Og dog gav Drengen, der tidligt røbede et blivende Hang til Velgjørenhed, en Dag, da han blev tiltalt af to Tiggere, en kristen og en jødisk, den første Alt, hvad han havde hos sig. «Hvorfor giver du ikke dit Folk Fortrinet?» spurgte Læreren. «Fordi der staar i Salomons Ordsprog, at vi skal sanke gloende Kul paa vore Fjenders Hoved.» Den samvittighedsfulde Lærer svarede med at afvise denne Bevæggrund: «den beroede paa den falske Forudsætning, at de Kristne vare Jødernes Fjender.»

Det er let at forstaa, at saadanne Barndomsindtryk maatte lægge Börne hans Afstamning i langt højere Grad paa Sinde, end det vilde skeet under normale Forhold. Havde han kunnet glemme den, vilde desuden adskillige Ydmygelser i hans Ungdom, og i modnere Aar hans talrige Angriberes og Forsvareres uafladelige Syslen dermed, stadigt have bragt ham den i Erindring. Om det sidste Punkt skriver han etsteds i «Breve fra Paris» (7 Febr. 1832): «Det er som et Vidunder!

Tusind Gange har jeg erfaret det, og dog bliver det mig evigt nyt. En Hob bebrejder mig, at jeg er Jøde; en anden tilgiver mig det; en tredje roser mig endog derfor; men Alle tænke de derpaa. De er som manede ind i denne magiske Jødekreds; Ingen af dem kan komme ud deraf. Jeg véd ogsaa godt, hvoraf den hele onde Fortryllelse kommer. De stakkels Tyskere! Da de bo lavest nede i Stuen, trykkede af syv Stokværk højere Stænder, saa letter det deres ængstelige Sind at tale om Mennesker, der bo endnu dybere nede end de selv, helt nede i Kjælderen. Den Omstændighed, at de ikke er Jøder, trøster dem for at de ikke engang er Hofraader.»

Imidlertid kan man ikke sige, at der hos Börne udviklede sig nogen stor Ømtaalighed med Hensyn til hans jødiske Afstamning. Med hvor megen Harme han end mange Gange har skrevet mod Undertrykkelsen af Ghettoernes ulykkelige Beboere, kunde han dog ingenlunde, som Mange ventede det af ham, optræde med større Varme for Jødernes Frigjørelse end for andre Spørgsmaal af beslægtet Art. Han fandt en Frihedsstræben, der indskrænkede sig dertil, ensidig og egoistisk.

Men hertil kom, at han nærede en Uvilje og Misstemning mod Jøderne, som beroede paa den Afsky, Handelen i Frankfurt, der mest bestod i Banquierforretninger, tidligt havde indgydt ham, Poet og Idealist som han var. Med Forfærdelse

hørte han en Frankfurter Kjøbmand tale med Lidenskab, med Begejstring om Rothschild eller det østerrigske Laan «som en Kunstven om et Rafaelisk Maleri». I 1822 skrev han: «Min Modvilje mod Handelsmænd og Jøderne som saadanne er steget til den højeste Grad, især siden jeg nu, da jeg er borte fra Frankfurt, har set, hvad det egentlig vil sige at nyde sit Liv.» Börne manglede ingenlunde Blik for store Handelsforetagenders Nytte og Skjønhed. Hamburgs Børs og Havn vækker ikke mange Aar derefter hans levende Beundring. Men Frankfurter-Handelsmændene og iblandt dem Rothschild syntes ham med deres Spekuleren i Statspapirer at staa i Forbindelse med det, der var ham mest forhadt af Alt: Tysklands Splittethed og det Metternichske System. Det vrimler i hans Skrifter af Udfald mod «de tyske, adelige Jøder, der er Dus med alle Ministre og fyrstelige Maîtresser» og som derfor lidet bekymre sig om Polakkernes Frihed. Særligt er Rothschild ham det Ondes Symbol: «Hvis Jøden Rothschild var Konge og dannede sig et Ministerium af Vexelmæglere, kunde der ikke blive regjeret mere nederdrægtigt . . . Rothschild vil bestaa til den yderste Dag — det vil sige Kongernes. Hvilken Ultimo! hvor vil det da knage!» Han gaar saa vidt i sin Forbitrelse paa ham, at han kalder det en Skjændsel, da Rothschild i Paris bliver idømt to Dages Fængsel for

trods gjentagen Paamindelse at have vægret sig ved at lade sin Kabriolet numerere. Selvfølgelig har Börne intet Personligt imod ham, men han afskyer ham som «den store Mægler i alle de Statslaan, der give Fyrsterne Magt til at trodse Friheden.» Da han efter Julirevolutionen stadigt anser en ny, stor Omvæltning for nær forestaaende, finder han det — iøvrigt med Urette — dumt af Jøderne, at de holde til med Magthaverne rundt om i Europa. Derimod erklærer han med Rette Jøderne for «dummere end Fæ,» naar de indbilde sig, at ved en opstaaende Revolution ville de blive beskyttede af Regjeringerne. Med sundt politisk Blik indser han — hvad Erfaringer fra Rusland har bekræftet — at man netop vilde give dem til Pris for Folkehadet i den Hensigt saaledes at kjøbe sig selv fri fra Revolutionen.*)

Börnes Fødsel udenfor det kristne Samfund fremkaldte, som man ser, ingen overvættes Sympathi med hans Stammefæller; men under hine tidligste Tvangsforhold i den glædeløse Barndom, under Kulden fra Forældrenes Side og med Skuet af Vindesygen, den fejge Forsigtighed, alle de Laster, som Undertrykkelsen avler, rundt omkring blandt Omgivelserne, smeddedes en Karakter, saa stærk, at den aldrig kunde bøjes, blødgjøres eller

---

*) L. Börne: Gesammelte Schriften. Reclam. Leipzig. III 112, 129, 167, 173, 209, 244, 259, 313.

brydes og paa hvis diamanthaarde Fasthed hverken Smiger eller Magtsprog bed, en Karakter, hermelinsagtig i sin Renhed, og i denne Karakter en Strenghed, der hyllede sig snart i den humoristiske Satires, snart i den haanende Harmes Klædebon, og som udgik fra en Retfærdighedsfølelse, der kunde blive flammende i sin Pathos. Saaledes blev han som Skribent for Tyskland omtrent hvad Paul Louis Courier havde været for Frankrig, det vil sige en politisk Tribun, satirisk og frihedselskende som Franskmanden, mindre klartskuende paa det nærmeste Felt, men som Hjertemenneske rigere paa Fantasi og Pathos, langt rigere af Naturel end han.

Thi Karakterens Fasthed udelukkede ikke hos ham Sindets Blidhed. Den svage, altid noget sygelige Dreng, der voxede op i en Gade uden Sol, uden frisk Luft og uden Adgang til Naturen, var i Grunden en øm Sjæl. Og Mildhedsfrøet i hans Sind blev maaske tidligst udviklet ved Læsning af den tyske Forfatter, der har udøvet størst Indflydelse paa Dannelsen af hans Synsmaader og hans Stil, Jean Paul. Det er fra Jean Paul, der i Börnes mørke Ungdomstider var hans bedste Trøst, at han selv som Skribent i lige Linje stammer ned.

Han opfattede Jean Paul som deres Digter, der fødes i Ringhed. Han elskede Jean Paul som deres Talsmand, hvem der sker Uret. Han saa i

ham en Rettens Præst og en Mildhedens Apostel. Den berømte Mindetale, han har skrevet over ham, giver et Indblik i hans Ungdomssværmeri paa samme Tid, som den afgiver Vidnesbyrd om, hvad det er, han har søgt at tilegne sig af den Jean Paulske Stil. Gjennem de kunstfærdige Antitheser gjør Sindets Bevægelse sig gjældende, hvor han siger:

«Vi ville sørge over ham, som vi have tabt, og over de andre, som ikke have tabt ham. Thi ikke for Alle har han levet. Men der vil komme den Tid, da han bliver født for Alle, og da Alle ville græde over ham. Og han staar taalmodig ved det tyvende Aarhundredes Port og venter smilende paa, at hans sendrægtige Folk skal indhente ham. Saa fører han de Trætte og Hungrige ind i sin Kjærligheds Stad.»

Og der er aandfuld Karakteristik i disse Linjer:

«I Landene tælles kun Byerne, i Byerne kun Taarnene, Templerne og Paladserne; i Husene deres Herrer, i Folkeslagene Partierne, i disse deres Anførere . . . Ad snævre tilgroede Stier søgte Jean Paul den oversete Landsby. Han tallte i Folket Menneskene, i Byerne Tagene, og under hvert Tag hvert Hjærte.»

Fra først af har det maaske været Jean Pauls politiske Holdning, som har fortryllet ham. Jean Paul optraadte tidligt i den tyske Litteratur

som Arving af Herders verdensborgerlige Følelser og Lærdomme. Herder havde stadigt prist Kjærlighed til Menneskeheden paa Nationalfølelsens og Nationalhadets Bekostning. Jean Paul forkyndte efter ham Menneskenes almindelige Broderskab. Og hertil kommer, at et ubestemt politisk Frisind, svarende omtrent til Erklæringen af Menneskerettighederne, der havde elektriseret ham, besjæler hans hele Produktion, medens han behandler Fyrster, Hoffer og den hele fornemme Verden med gjennemført Ironi. Jean Paul betragter snart den tilkommende Guldalder, hvor kun Enkelte, men ikke mere Folkene synde, og hvor Krigsspøgelset er forsvundet, som nær forestaaende, snart igjen skyder han den ud i en meget fjærn Fremtid, men Indtrykket af hvad man kaldte og kalder det historiske *Fremskridts* Hurtighed bragte baade ham og hans Discipel til at forestille sig Verdensbroderskabet som ikke langt borte.

Dog ikke blot det storladne Fremtidssyn men det Satiriske og Idylliske i Jean Pauls Talent tiltalte i høj Grad Börne. Han optog fra Jean Paul visse komiske tyske Stednavne (Kuhschnappel, Flachsenfingen), han efterlignede som ung Mand hans humoristiske Maner i sine novellistisk-journalistiske Smaating, i Skjemtestykkerne om «Spisekunstneren ved Hotelbordet», om «Allerhöchstdieselben», om «Hof- und Commerzienräthe», om den Turn- og Taxis'ske Post (Datidens Postvæsen) osv., kun

holdende sig nærmere til Virkeligheden og til den tilsigtede Lokalitet end Jean Paul havde gjort. Som Jean Paul angriber han i skalkagtige Former Stat, Kirke, Forvaltning, Sæd og Skik; uden dog at have sin Forgjængers Rigdom paa Iagttagelser at raade over og uden at komme ham nær i mangesidig Kundskab.

Men til Gjengjæld har han som Stilist store Fortrin for Jean Paul. Börne, der manglede en dybere Kunstsans, en finere Formsans, har det Ukunstneriske hos Jean Paul behaget som ukunstlet. Han har ikke følt, at denne Overflod paa Billeder var slæbt sammen allevegnefra og kun sjældent udsprang af Sagen selv. Denne orientalske Yppighed i Lignelser, denne Sprogets Blomsterrigdom har tiltalt ham som poetisk, og hans Øre har i Periodernes Mangel paa Harmoni, i de utallige indskudte Sætningers tunge Ballast kun set Vidnesbyrd om Foredragets Naturlighed. Ogsaa for ham var Goethes Plastik blot Kulde, ogsaa ham var Goethes upersonlige Alderdomsstil en Gru. Det levende, urolige Jeg i Jean Pauls Skrifter mødtes, naar han læste dem, med hans eget varmtfølende og lidenskabelige Jeg.

Uvilkaarligt omformede han da den Jean Paulske Stil helt efter sin Individualitet, denne Individualitet, der røber sig allerede i hans første Breve, og hvis Særegenhed kun blev tillempet og udfoldet, aldrig omændret. Der var ingen Vildnis'er

eller Urskove i hans Indre som i Jean Pauls. Han tænkte ikke paa ti Ting paa én Gang som Jean Paul, for hvem de stode flettede i hinanden. Nej, saavel Fantasi som Forstand var hos ham klar, og knap i sit Udtryk. Tidligt havde han gjennem Læsning af Johannes von Müller faaet Hang til den fyndige Tacitus-Korthed. Hans Forestillingsgang var fra først af halvt fransk, halvt jødisk rettet mod Antithese og Kontrast. Han yndede Tankernes og Ordenes Symmetri, hans indre Tempo var hurtigt, hans Aandedræt som Skribent var kort. Derfor korte Sætninger, stærke og bidske Sætninger i Hundetrav; ingen Perioder. Mange Billeder led han, dog ikke saamange at de fortrængte hinanden, og træffende, betegnende skulde de være. Han hentede dem ikke op af Hefter med Notitser som Jean Paul, men de kom af sig selv i beskeden og rigelig Fylde. Mange Lignelser brugte han, men klarhovedet som han var stillede han dem i sine Sætninger næsten algebraisk op, saa de snarere gjorde Indtryk af Ligninger end af løse Blomster.

Og hans ganske individuelle Væsen udformede sig saaledes efterhaanden i en ganske særegen humoristisk Stil. Jean Pauls Humor strækker sig igjennem vidtløftige og brede Undersøgelser, Fortællinger, Romaner, ikke saaledes Börnes. Han har aldrig kunnet frembringe noget politisk, poetisk, kritisk eller historisk Værk af noget Omfang; han

kunde ikke skrive Bøger, kun enkelte Sider. Han var i sit inderste Væsen journalistisk anlagt.*) Herpaa beror hans Humors særegne Art.

Han havde den spøgende Vittighed, men ogsaa en Art sarkastisk Vid, der snærter og tillige ved en indirekte Appel til Følelsen griber og rører. Han havde den Bitterhed i Klage og Anklage, der ytrer sig i Trøstens forsonende Form, og den Melankoli, der med et Smil og et forfløjent Indfald løfter sig op over Tidsalder og Omgivelser. Men noget Lignende vilde med Rette kunne siges om andre store Humorister. Det for Börne (i Modsætning til Sterne, Jean Paul og andre) Ejendommelige beror først paa den Grebethed, den Betagethed, med hvilken han reagerer mod alle Begivenheder i Omverdenen, der naa indenfor hans Horizont, idet selv en ringe Hændelse bringer alle hans Væsens Strenge i Skjælven, og vel at mærke kun Hændelser af det virkelige, særligt det offentlige Liv — dernæst beror hans Ejendommelighed paa, at alle Begivenheder, som indtræffe, berøre et og samme Punkt i hans Sjæleliv, en Frihedskjærlighed, som var et Udslag af den skarpeste Retssans. Ganske mesterligt har en af hans Kritikere, Steinthal, udviklet, hvorledes dette hænger sammen med hans

---

*) „Was jeder Morgen brachte, was jeder Tag beschien, was jede Nacht bederkte, dieses zu besprechen hatte ich Lust und Muth.“

Mangel paa Evne til at frembringe et større Hele. Han tænkte aldrig systematisk, han forbandt aldrig de mange Enkeltheder, der efterhaanden sysselsatte og greb ham, med hverandre indbyrdes, men han stillede enhver af dem i Forhold til sit Væsens Midtpunkt.*) Hans Humor forbandt den jammerlige Virkelighed med den ideale Fordring i hans Indre, men han gav intet Billede af Virkelighedens forskjellige Elementer, opfangede dem kun alle i samme Brændpunkt.

Letfatteligt er det, at som Börne med hele dette Anlæg maatte sætte Schiller højt over Goethe, saaledes maatte han vurdere Jean Paul langt højere end Schiller. Og det er højst betegnende, at hvad han har at indvende mod Schiller ikke er Ufuldkommenheder i den rent poetiske Udformning, men Mangel paa sædelig Idealitet. Man er vant til at betragte Schiller som uangribelig paa dette Punkt, men for Börnes hensynsløse Strenghed i den sædelige Fordring er han det ikke. Lærerig er især Börnes Bedømmelse af Wilhelm Tells Karakter. For ham er Tell kun en stor Filister; god Borger, Fader og Ægtemand, men en Mand, hvis Karakter er Underdanighed. Paa Rütli, hvor de Bedste mødes, fattes hans Ed; han havde

---

*) Im Centrum seines Geistes trafen unzählige Strahlen zusammen, nur dass dieselben durch keine Peripherie verbunden waren. Steinthal.

ikke Mod til at være en Sammensvoren. Naar han siger:

Der Starke ist am mächtigsten *allein* —

saa er dette for Börne Svaghedens Filosofi: hvem der kun har Kraft nok til at kunne komme til Rette med sig selv, er stærkest alene, men hvem der efter Selvbeherskelsen har et Overskud af Kraft, han vil ogsaa beherske Andre. Og Kritikeren gjennemgaar Tells Handlemaade Punkt for Punkt: Tell hilser ikke Hatten paa Stangen, men det er ikke Frisindethedens ædle Trods, det er kun Filisterstolthed, en Blanding af Æresfølelse og Frygt; han gaar med nedslagne Øjne forbi Stangen for at kunne sige, han ikke har set den. Og da Gessler kræver ham til Regnskab, er han ydmyg, saa ydmyg, at man skammer sig over ham; han siger, han har undladt det af Uagtsomhed og ikke skal gjøre det mere.

Börne vurderer ikke Æbleskuddet: en Fader kan vove Alt for sit Barns Liv, men tør ikke sætte selve dette Liv paa Spil. Hvorfor skjød Tell ikke strax Tyrannen i Stedet for at bede for sig som et Fruentimmer og sige sit «kjære Herre! kjære Herre!». Han havde fortjent Ørefigen derfor. Og, fortsætter Börne, er det ikke Forræderi og en slet Streg af ham, at naar Fogden paa Søen betror sig til hans Hjælp — som Fjende til Fjende — at han da springer i Land, støder

Baaden ud i Vandet og giver den til Pris for Stormen. Og Börne tager den stærkeste Forargelse af Replikken:

Ich aber sprach: Ja, Herr, mit Gottes Hilfe
Getrau ich mir's, und helf uns wohl hindannen.
So ward ich meiner Bande los und stand
Am Steuerruder und *fuhr redlich hin* —

«Hvordan kommer, udbryder Kritikeren, den jævne Mand til denne Jesuitisme? Jeg begriber ikke, hvorledes man nogensinde har kunnet finde denne Handling sædelig, endsige skjøn. Tell lægger sig i Baghold og dræber uden al Fare sin Fjende, der ikke tror sig udsat for nogen Fare!«

Det kan ikke undre, at Den, i hvis aandelige Organisme Retssansen havde udviklet sig til en saadan Skarphed og Finhed, at den formelig vikarierede for den egentlige æsthetiske Sans, maatte savne Organet for Goethe, hvis Retfærdighedstrang var forholdsvis uudviklet. — —

Efter et Par Aars Ophold hos en Professor i Giessen blev den unge Börne i Aaret 1802 sendt til Berlin, da hans Fader ikke havde kunnet faa Bugt med hans Lyst til Studier, skjønt disse paa Grund af hans Konfession kun kunde føre ham til at blive Læge, hvortil han endda aldeles ikke røbede Anlæg. Han blev sat i Huset hos den bekjendte Læge og Kantianer Marcus Herz, hvis offentlige Forelæsninger over Filosofi havde saa stort Tilløb af det bedste Selskab, at han —

mange Aar før Universitetets Oprettelse — var bleven udnævnt til Professor i Filosofi med Gage paa Livstid. Det var en fremragende Læge, en klar Tænker og en dygtig Taler, Ven af Lessing, hvis Poesi han satte ikke mindre højt end hans Kritik, hvorfor den romantiske Skoles, særligt Hardenbergs, Mystik var ham en Meningsløshed og en Gru. Da han døde allerede 1803, kunde han ikke faa nogen betydelig Indflydelse paa den unge Börnes Udvikling. Et des stærkere Indtryk paa Ynglingen gjorde hans berømte, sytten Aar yngre Hustru Henriette, født Lemos, der kun tolv Aar gammel uadspurgt var bleven forlovet med ham. Udmærket smuk, overordentlig sprogkyndig, søgt af Datidens ypperste Videnskabsmænd og Skribenter i meget stort Antal, førte hun et af de mest omtalte, ansete, yndede Huse i Berlin. Hun var da 38 Aar gammel, Börne 16; men dette forhindrede naturligvis ikke det unge Menneske i at styrte sig hovedkulds ned i en haabløs Forelskelse i det skjønneste og ypperligste kvindelige Væsen, han endnu havde set.

Den dejlige Henriette var som Personlighed allerede i det Ydre den skarpeste Kontrast til sin lille kloge og hæslige Mand; en fuldendt Skjønhed var hun; Hovedet lille som paa de græske Statuer, Skikkelsen høj og majestætisk som Dronning Luises. Den tragiske Muse eller den skjønne Tscherkesserinde var de Øgenavne, hvorunder hun

gik. Tilbedt var hun bleven af Wilhelm von Humboldt, af Mirabeau, af Schleiermacher og hun omringedes efter Mandens Død af en Skare fornemme Herrer, der forgjæves bejlede til den smukke Enkes Haand. Hun afslog alle Frierier, tilbageviste trods sin Fattigdom bl. A. en af de rigeste tyske Grevers Haand og gjorde sig til Guvernante for den senere Kejserinde af Rusland. Hun var ligesaa strengt dydig som blændende dejlig, tilstod vel forskjellige Mænd megen Fortrolighed, men altid indenfor det blotte Venskabs Grænser.

I hendes Kreds skjelnede man imellem det tilladelige Koketteri, som gik ud paa at vinde Manden helt, og det utilladelige, som kun gaar ud paa at vinde hans Sanser. Hun hørte da selv til de dydige Koketters farlige Klasse. Uden Temperament og forfalden til moraliserende Føleri stiftede hun som yngre et «Tugendbund», i hvilket Wilhelm von Humboldt spillede Hovedrollen, og af hvilket baade gamle og unge, berømte og uberømte Mænd var Medlemmer. Man sagde Du til hverandre, skrev lange Breve til hinanden, undertiden i fremmede Sprog eller med græske og hebraiske Bogstaver, udvexlede Ringe og Silhuetter, foresatte sig hinandens «moralske Udvikling», attraaede «Lykke gjennem Hengivenhed» men uden Pligter, thi Hengivenheden kjender ingen Pligter, og fjernede alle den konventionelle Velanstændigheds

Skranker — dog i al Tugt og Ære. Rahel spottede derover, vilde ikke ind deri.

De Breve, der vexledes, ligne ganske dem, som i Danmark lidt senere Kamma Rahbek og Molbech skrev til hinanden. Man finder her en Jargon, der aldeles svarer til hvad paa Dansk Bakkehussproget er. Man fordybede sig i sine egne Følelser, og var fortabt i uophørlig Selvbespejling, der selvfølgelig berøvede Følelsen al Friskhed. I endeløse Breve forklarede Ven Veninde og Veninde Ven, under skrevne Taarer, hvorledes de gjensidigt udfyldte og udviklede hinanden. Man plukkede sig selv op til Charpi, man beskuede sig i denne optrævlede Skikkelse; man samlede sig ikke til Meddelelsen; man udtværede sig tværtimod. Man persede sit Indre, til det blev flydende, blev Taarer, Hjerteblod osv. og udøste det da i en Ligesindets Barm, uden at Selvet just blev mærkeligere eller originalere ved denne Behandling.

Den skjønne og noble Henriette Herz var ogsaa mindre en oprindelig Personlighed end hvad Tyskerne kalde en «Anempfinderin». Hun tilegnede sig sjældent mere af alle de betydelige Mennesker, hun kom i Berøring med, end det ydre Kjendskab til deres Forhold og Færd. Hun er især bleven berømt ved sit ømme Venskab med Schleiermacher. Man snakkede i Berlin meget derom, men ligefuldt var det hævet over al ond Omtale. Modsætningen var altfor paafaldende

mellem «den tragiske Muse» og den lille Schleiermacher, hvis fine Hoved sad paa et skrøbeligt og lidt vanført Legeme. I Berlinerbefolkningen smilte man godlidende, naar man om Aftenen saa den lille Pastor gaa ud af Henriettes Hus med en Lygte hængende ved sin Frakkeknap, eller naar han selv om Dagen hang ved sin majestætiske Melpomenes Arm. Der udkom endog en Karikatur, hvor hun bar ham i Haanden — Juvelen, som han kaldtes — som man bærer en Parasol. (Karl Hillebrand: «La société de Berlin» i «Revue des deux mondes»).

Selv om den unge Börne havde været den friske, rødkindede Yngling, han ikke var, vilde han neppe have gjort noget Indtryk paa sin stolte og forvænte Plejemoder. Nu begreb hun i Begyndelsen end ikke, hvad der fejlede det unge Menneske, hvis Lidenskab — der foreligger skildret i hans Optegnelser — var en ægte Skoledrenge-Tilbedelse, som den i Pubertetsalderen opstaar af halvbevidst Drift og overspændte Forestillinger om et kvindeligt Væsens Fuldkommenhed. Da et Par Forsøg, som den Syttenaarige gjorde paa gjennem Husets Tjenestepige at skaffe sig Arsenik fra et Apothek, røbede Henriette Herz, hvad der foregik i ham, stræbte hun efter Evne ved en Blanding af Godhed og Strenghed at bringe ham til Fornuft.*)

*) Fürst: Henriette Herz. 185 ff.

At hun imidlertid heller ikke var helt ufølsom for hans Tilbedelse eller helt fri for et Koketteri, der her antog Moderlighedens Maske, røber den lille Omstændighed, at han, der 3. December 1802 havde antaget hende for 28—30 Aar gammel, af hende ved Middagsbordet erfor, at hun var 34 Aar gammel; om Aftenen lagde hun to Aar til. Men flere end disse 36 bekjendte hun ikke, og endnu 5. Marts 1803 antager Börne hende derfor. To Aar har den dejlige Fru «Moder», som hun tillod ham at kalde sig, altsaa løjet sig yngre. Naturligvis vedblev han at elske, beundre, fortvivle, lide Helvedeskvaler over hendes Ligegyldighed og fornemme himmelsk Salighed over et Smil eller et venligt Ord fra hendes Side, desuden at vise sig mistroisk, bitter, urimelig, uberegnelig i Omgang, indtil det blev nødvendigt at sende ham andenstedshen.

Han kom til Halle for der at fortsætte sine Studier. Ved Afrejsen overrakte han hende en følsom Dagbog — hun havde, synes det, givet ham det Raad at udøse sin Kval i en saadan — tilligemed en Del til hende rettede lidenskabelige Breve. Fra Halle vedblev han at skrive hende til med uforandret Sværmeri og heftig Længsel, dog retter i Afstanden Börnes Væsen sig snart saavidt, at han ikke mere gaar op i den blotte Analyse af sin sjælelige Tilstand, men hæver sig til rolig og underholdende Kritik af Omgivelserne og til en vis værdig Selvfølelse, der er blandet med Selvkritik. Allerede

i disse Breve møder man hos ham i Forening Begejstring for Ideer, Harme over Trællesind og hvas Satire i de Domme, der fældes. Man lærer her Börnes oprindelige Væsen at kjende, et Temperament, for hvilket Udsvævelser saa lidt er en Fristelse som Drik, en Natur, der lider under Legemets Svaghed, under den indre Strid, som opstaar, hvor der findes Mod uden Kraft, Elskov uden Gjenkjærlighed, ubestemte Ønsker om Udøvelse af Stordaad uden tydeligt Maal. Af og til en Trusel om, hvad der engang, naar han er modnet til Mand, skal times den Filisterhob, der nu smiler ad ham, og harmfuld Anelse om tilkommende Ydmygelser, og stormende Forsæt om Hævn over de Frække, som ville forhaane ham paa Grund af hans Afstamning og pine ham, fordi de anse hans Tilbageholdenhed for Fejghed.*) Tydeligt nok har dette Ungdomsophold i Berlin for den unge Börne havt den Betydning at modne hans Følelsesliv, medens Berøringen med Tidens betydeligste Mænd i det Herz'ske Hus har bidraget sit til at vække hans Aandsevner.

---

*) Briefe des jungen Börne an Henriette Herz 164, 167. „O wenn ich dies bedenke, wie ein Sturm braust es in meinem Innersten, es möchte die Seele aus ihrem Wohnhaus stürzen, und sich den Leib eines Löwen suchen, dass sie den Frechen begegnen könnte mit Klaue und Gebiss."

Han studerede i Halle, da Slaget ved Jena blev slaaet og Universitetet kort efter ophævet af Napoleon. Börne drog til Heidelberg for at fortsætte Studierne der, iøvrigt fuld af patriotisk Begejstring mod de Franske, som gav sig Luft i en Brochure, Censuren ikke lod passere. Men samtidigt med at Napoleons Sejerstog forjog Studenterne fra Halle, indtraadte som Følge af hans Sejre en fuldstændig Omvæltning i de politiske Forhold i Börnes Fødeby. Allerede i 1806 tog Dalberg som Fyrst-Primas i det nys grundede Rhinforbund Frankfurt am Main i Besiddelse. En af hans første Regjeringshandlinger var at hidføre væsenlige Forbedringer og Lettelser i Jødernes Stilling, indtil en Forordning af Napoleon 1810 paabød Afløsning af alle Byrder, som paalaa Livegne og Jøder. I December 1811 fik den jødiske Menighed i Frankfurt fulde Borgerrettigheder mod en Sum af 440,000 Gylden, der helt var indbetalt det følgende Aar. For Börne var den nærmeste Virkning den, at han opgav det medicinske Studium, som han kun modstræbende havde grebet, fordi ethvert andet var ham forbudt, og gik over til Statsvidenskab og Jurisprudens, der aabnede Adgang til Statstjenesten. 1808 blev han Doctor philosophiæ.

Faderen, som havde været yderst utilfreds med Sønnens Mangel paa Stadighed som Student, ligesom med hans jævnlige Gjøren Klatgjæld, og som nu var ikke mindre misfornøjet med hans

Opgiven af Medicinen, fordrede, at han skulde ernære sig selv og skaffede ham da en Ansættelse, der staar i en pudsig Modsætning til Börnes senere Virksomhed som Skribent, et lille Embede ved det Frankfurter Politi.

Han blev udnævnt til Aktuar, sad i Römerens gamle mørke Rum, viserede Passer, prøvede Vandrebøger, optog Protokoller og repræsenterede ved højtidelige Lejligheder i Uniform og med Kaarde den stedlige Autoritet.

Imidlertid var han begyndt at optræde som Skribent, som Medarbejder af et Frankfurter Dagblad, med Artikler, fulde af urtysk Rhetorik, dikterede af en fædrelandsk Enthusiasme overfor den stærke Corsikaner, hvilken i sit sproglige Udtryk allerede slaar over i det vildeste Fædrelanderi. Det er Opraab til de tyske Ynglinge og Udbrud af den blindeste, loyaleste Tillid til de tyske Fyrster.*) Han er lutter Haab med Hensyn til Udfaldet af «Frihedskampen».

Han anede visselig ikke, at han selv skulde blive et af Sejrens første Ofre. Neppe havde i 1813 Kejserne af Rusland og Østerrig og Kongen af Preussen holdt deres Indtog i Frankfurt, før Fyrst

*) Aber lasst uns nicht, männernde Jünglinge, unsere Kraft vergeuden, sondern die Lust in keuscher Ehe umarmen, damit sie fruchtbar und unsterblich werde ... Es ziemt uns nicht, uns keck in den Rath der Fürsten einzudringen; sie sind besser als wir.

Dalbergs syvaarige Regimente var forbi; Storhertugdømmet Frankfurt blev udslettet af Staternes Tal og man lod den gamle Forfatning træde i Kraft paany. De Borgerrettigheder, som Israeliterne i dyre Domme havde tilkjøbt sig, kasserede man simpelthen, selvfølgelig uden at give Pengene tilbage. Det var, skriver Karl Gutzkow, som om de Kurerer, der fløj frem og tilbage mellem Wien, hvor Fredskongressen havde sit Sæde, og de andre tyske Byer, der havde hver sin Reaktionskongres, oprev Furer i den blodsivende tyske Jord, i hvilke man paany vovede at saa de gamle Fordommes og Forrettigheders Sæd.

Det franske Herredømmes Fald berøvede Börne hans Embede og hans Ulykkesbrødre deres Menneskerettigheder; han var upersonlig nok i sin Tankegang til sidenhen som før at ansee dette Fremmedherredømme for en Skjændsel.

Det kan imidlertid ikke undre, naar Goethes Ligegyldighed ogsaa overfor dette Udslag af den store Reaktion styrkede Börne i hans Had til en Personlighed, der fra ingen ham tilgjængelig Side syntes ham stor. I sin Anmeldelse af Bettinas Bog «Goethes Brevvexling med et Barn» — maaske den mest desorienterende Kritik, Börne har forfattet — skriver han: «Hvad gjorde Goethe, den største Digter, til et saa lille Menneske, hvad slyngede Humle og Petersilie ind i hans Laurbærkrans? Hvad satte Nathuen paa hans ophøjede

Pande? Hvad gjorde ham til Forholdenes Træl, til fejg Filister, til Smaastadssjæl? Han var Protestant og hans Familie hørte til det herskende Parti i Frankfurt, dens Medlemmer kunde blive Medlemmer af Senatet. Da han 60 Aar gammel stod paa Højden af sit Ry, og Virakskyerne under hans Fødder skillende skærmede ham mod Dalboernes lave Lidenskaber — saa ærgrede han sig, da han erfor, at Frankfurterjøderne fordrede Borgerrettigheder og han fraadede mod den «Humanitetsvaasen», der talte Jødernes Sag.»

Hvad Börne mindst af alt kunde tilgive Goethe, det var dog dennes Stilling til de Store. Han oversaa, at den Menneskealder, han selv var yngre end Goethe, betegnede en Sfæreforandring i Skribentens Stilling til Fyrsterne og Publikum. I Tyskland levede i det attende Aarhundrede Skribenterne ikke af Honorarer men af Tilegnelser. Digterne vare nødte til at søge en fornem Beskytters Yndest, til at undervise adelige Junkere eller ledsage unge Prinser paa Dannelsesrejser. Wieland modtog Pengegaver til Tak for Dedikationer, Schiller tog med Glæde mod den Understøttelse, Hertugen af Augustenborg skaffede ham fra Danmark. Monarker og Fyrster, høje Herrer, Aristokrater nærede jo i Slutningen af det attende Aarhundrede en virkelig, ja heftig Interesse for Filosofi og Poesi, for al den nye Sandhed og Skjønhed; de droge Forfatterne til sig som deres Ligemænd. Det var først ved

den franske Revolution, at dette smukke Forhold ophørte, og Goethes Livsstilling var ordnet før Revolutionen.

Börne stirrede sig blind paa de løsrevne Udtryk for Goethe's Fyrsteveneration. Han afskriver etsteds denne Passus af Goethe's Dagbog: «Derefter havde jeg den uventede Lykke at turde gjøre deres kejserlige Højheder Storfyrst Nicolaus og Gemalinde min Opvartning i mit Hus og min Have. Hendes kejserlige Højhed, Fru Storfyrstinden, forundte mig at nedskrive nogle poetiske Linjer i hendes sirligt prægtige Album,» og Börne tilføjer: «Det skrev han i sit 71de Aar, hvilken Ungdomskraft!» Jo ældre Börne blev, jo mere han selv udviklede sig til ikke at være andet end en Inkarnation af den politiske Overbevisning, et Væsen, i hvilket den politiske Overbevisning havde bemægtiget sig det hele Sjæleliv, Talentet og Viddet, og hos hvem den var omdannet til en Religion med alle Religionens Ytringsformer: Tro, Andagt, Fanatisme — desmere værdiløs, ja foragtelig forekom Goethes Tilskuerrolle til de politiske Kampe ham. Et andet Sted skriver han: «Goethes Dagbog har jeg nu endt. En saa tør og livløs Sjæl gives der ikke mere i Verden, og Intet er pudsigere end den Naivetet, med hvilken han lægger sin Følesløshed for Dagen . . . Og saadanne Konsuler har det tyske Folk valgt sig: Goethe, der mere angest end en Mus roder sig ned i Jorden og

gjerne giver Luft, Lys, Frihed, Alt bort, naar han blot rolig i sit Hul kan tære paa det ranede Stykke Flæsk, og Schiller, der ædlere, men lige saa modløs, skjuler sig for Tyranniet bag Skydunst, og oppe hos Guderne forgjæves beder om Hjælp, og blændet af Solen ikke mere ser Jorden og glemmer Menneskene, som han skulde hjælpe. Og saaledes — uden Fører, uden Formynder, uden Retsven, uden Beskytter — bliver det ulykkelige Land et Bytte for Kongerne, og Folket en Spot for Folkene».

Fra Sommeren 1818 af optræder Börne, der hidtil kun nu og da havde udgivet Brochurer, som selvstændig Journalist, idet han udgav og næsten alene forfattede Tidsskriftet «Die Wage». Han var den første Journalist i stor Stil, som den tyske Litteratur havde frembragt, og først han gjorde den periodiske Presse i Tyskland til en Magt. Det er en Glæde at eje de nu saa sjældne Hefter af hint gamle epokegjørende Tidsskrift «für Bürgerleben, Wissenschaft und Kunst». Midlet, hvorved det trængte igjennem, var Udgiverens levende Stil og træffende Vid. Det behandlede Politik og Litteratur og Theater, det havde Medarbejdere som Görres (før dennes Omvendelse) og som Willemer, Goethes rationalistiske og frisindede Ven («Suleika»s Ægtemand); men hvad for et Thema, Tidsskriftet end fremdrog, saa fik det ved Behandlingsmaaden en politisk Farve. I Løbet af

de fire Aar, i hvilke Börne forestod Udgivelsen af «Die Wage», overtog han desuden Redaktionen af to Dagblade, først af «Zeitung der freien Stadt Frankfurt», som han paa Grund af Censurens uophørlige Plagerier maatte opgive allerede efter tre Maaneders Forløb, saa af Bladet «Die Zeitschwingen», der blev undertrykt ved et Magtbud, samtidig med at der idømtes Redaktøren en kortvarig Fængselsstraf. Börne rejste nu for første Gang til Paris, hvorfra han en Tid lang leverede Korrespondancer til Cottas forskjellige Tidsskrifter, men vendte dog allerede 1822 tilbage til Tyskland, hvor en lang og farlig Sygdom udtømte hans pekuniære Hjælpemidler og tvang ham til at henvende sig om Bistand til sin Fader.

Denne var yderst misfornøjet med ham. Af sine andre Børn havde han Glæde; men denne Søn, Doctoren, der Intet kunde fortjene, havde, paastod han, allerede kostet ham store Summer, og var dog ikke blevet andet end Forfatter af Artikler og Skrifter, hvis Tendens aldeles ikke billigedes af hans Velynder, Fyrst von Metternich i Wien. Hvad skulde han skabe sig Fjender for! angribe de Store! Passede det for hans Samfundsstilling? Hvad var han overhovedet i Verden, siden han tillod sig at føre saa stort et Ord? Nu kunde han have været Læge og have samlet sig Praxis, eller været Advokat og have ført Rothschilds Processer. I Stedet skrev han Tids-

skriftsartikler, rejste den Smule Penge op, som de indbragte ham, og spærrede sig ved sine ugudelige Bemærkninger om de Store enhver Lejlighed til nogensinde at komme paa grøn Gren.

Og Faderen kjendte tilstrækkeligt til de politiske Forhold for at vide, at hans Søn aldeles ikke behøvede at blive Læge eller Advokat for at faa en indbringende Stilling. Han vidste ret vel, hvorfra Hr. von Gentz og Hr. Friedrich von Schlegel fik deres Vexler. Og saa havde Sønnen endda Maria Theresia's Tilsagn at beraabe sig paa. (Karl Gutzkow: Börnes Leben. Ges. Werke XII 328, 329.)

Næppe havde Börne begyndt en regelmæssig Virksomhed som Skribent, før de store Reaktionære lagde Mærke til hans Talent. I et Brev fra Rahel, dateret 18. Maj 1819, hedder det, at Gentz har anbefalet hende «Die Wage» som det aandrigste, vittigste, der i hine Dage skreves, det bedste af den Art, der overhovedet siden Lessing var kommet frem. Börne's Fader vidste godt, at Hr. von Gentz roste Sønnens Stil, og Fyrst von Metternich hans politiske Kundskaber.*)

---

*) Endog de senere, ganske revolutionære Pariserbreve har Metternich kjendt. Fyrstinde Mélanie Metternich skriver i sin Dagbog 26. Januar 1834: „Ich brachte die ersten Abendstunden bei Clemens zu, dem ich Börnes Pariser Briefe vorlas. Sie sind natürlich so boshaft als möglich, der Stil ist aber von einer dämonischen Ausgelassenheit und ungemein geistreich.“ Aus Metternich's Nachgelassenen Papieren V 545, anført af Holzmann.

Uden at spørge sin Søn arbejdede han da paa at skaffe ham en fordelagtig Byggegrund paa Samfundets Solside. Da Börne erfor derom, havde Metternich allerede grebet til med begge Hænder: Börne skulde leve i Wien med Titel, Rang og Indtægt som kejserlig Raad uden at være bunden til nogen som helst Tjeneste derfor. Ubetinget Censurfrihed var sikret ham for Alt, hvad han maatte ville skrive. Han skulde være sin egen Censor. Og vilde han efter nogle Maaneders Forløb opgive sin Stilling, stod det ham frit for. Saaledes vilde han jo allerbedst kunne arbejde for Fremskridtets og Humanitetens Sag.

Faderen skrev: Kjære Louis! jeg beder dig, læs dette Brev med samme Opmærksomhed, med hvilken jeg har læst dit. Tro mig, din saa højt priste Uafhængighed er prekær; vil den eller kan den bevares? Hvorfor skulde dog ikke ogsaa du en Gang tænke paa et fast Udkomme? . . . Hvori bestaar din nærværende Lyksalighed? Dog vel ikke i de 500 Francs [maanedligt Honorar fra Cotta]? For din Fremtids Skyld beslut dig dog til paa min Bekostning at gjøre en Rejse til Wien; jeg besværger dig ikke at forskjertse din Lykke . . .»

Börne afslog Alt, afslog det saa kort, at han end ikke en Gang vilde tale med Magthaverne.*) Goethe kunde lade sig gjøre til

*) Han skriver til Faderen: Gentz war zwar früher auch liberal, er aber konnte Bürgschaft geben seiner auf-

Gehejmeraad ved et Hof, han ikke. Og Fristelsen var vel større for den fødte Plebejer, der paa Kommando havde maattet hilse enhver Forbigaaende, end for den store Patriciersøn. Naar man læser Börne's haarde, haanlige Domme om Goethe, bør man ikke over deres Uretfærdighed glemme, at der stod en Mand bag Ordene, der ikke vilde gjøre, hvad Goethe havde gjort.

Kunstsans i Ordets strenge Forstand besad Börne ikke. Han har aabent tilstaaet det, desuden røbet det ved at udtale sin Uvilje mod dem, hvem det er ligegyldigt, hvad Kunstneren fremstiller og kun vigtigt, hvorledes han fremstiller det. Kunstnere og Kunstkjendere af den Art ere ham af Hjertet imod. Det er ham en Gru, at man kan sætte en *nature morte* over et Maleri, der forestiller en Madonna. Med sit Hang til det Betydelige og Sublime elsker han i Kunsten kun det Guddommelige og bekjender ligefrem, at hvor han ikke finder guddommelig Natur, der er for ham det Hele Unatur og Stymperarbejde.**)

---

richtigen Bekehrung, die ich nicht geben kann. Gentz war schon viele Jahre, ehe er in österreichische Dienste trat, an England verkauft. Er ist sinnlich, verschwenderisch, der liederlichste Mensch im Lande . . .

**) Ein Frosch, eine Gurke, eine Hammelskeule, ein Wilhelm Meister, ein Christus — das gilt ihnen alles gleich; ja sie verzeihen einer Mutter Gottes ihre Heiligkeit, wenn sie nur gut gemalt. So bin ich nicht, so

Det er da ikke rigtigt med Steinthal at sige, at intet Dannelsesomraade, ingen Form af kunstnerisk Skaben var Börne fremmed; thi selve det Dannelsesomraade, som betegnes af Kunsten som Kunst, var tillukket for ham. Dette forhindrer selvfølgelig ikke, at han kan have sagt meget Forstandigt og Lærerigt om Kunstværker, men det rammer aldrig det Kunstneriske i dem.

Man har saaledes rost Börne stærkt for den energiske Modstand, han rejste mod de tyske Skjæbnetragedier, som paa hans Tid begyndte at oversvømme Scenen og fordumme Sindene. Men man vil se, at det slet ikke er mod det æsthetisk Forkastelige i dem at han ivrer; han tager Sagen moralsk eller religiøst. Troen paa, at en Dato som den 24. Februar er særligt skjæbnesvanger for en Familie, er simpelthen dum og tom. Den har Intetsomhelst at gjøre hverken med den antike Tro paa en uafvendelig, forud bestemt Skjæbne eller med den kristne Tro paa et alvidende Forsyn eller med den moderne deterministiske Aarsagstro, der har umuliggjort tidligere Tiders Tro paa en saakaldt fri Vilje. Men for Börne er denne Tro kun fornuftstridig som formentlig sammenblandende

---

war ich nie. Ich habe nur immer Gott gesucht in der Natur, die göttliche Natur in der Kunst, und wo ich Gott nicht fand, da fand ich elende Stümperei, und so habe ich über Geschichten, Menschen und Bücher geurtheilt. — Desværre!

to theologiske Systemer. Hans Ræsonnement er dette, at enten er Døden en kjærlig Fader, der henter sin Søn, og da er Skjæbnen ikke tragisk, eller den er en Kronos, der sluger sine egne Børn, og da er den ukristelig.*) Som om dette var en Anke! den kunde jo være højst poetisk endda.

Börne har overfor de talrige Dramer, det faldt i hans Lod at kritisere, det ypperlige Hoveds sunde Sans for, hvad der har Værdi og hvad der er værdiløst. Han viser sig fuld af Forstaaelse for Aanden i Oehlenschlägers «Correggio», fuld af Overbærenhed med Stykkets Svagheder, om end ganske uden Blik for dets sceniske Effekt; han forstaar tilfulde at vurdere Skuespildigtere som Kleist og Immermann og den begyndende Grillparzer. Men naar han skal motivere sin Ros eller Dadel, røber sig stadigt paany det ukunstneriske Naturel, og mangen Gang lægger han den pathetiske Idealists hele Fordomsfylde for Dagen. Han misbilliger f. Ex. — og vistnok med Rette —

---

*) Was sie unter Schicksal verstehen, habe ich nie verstanden; ich habe nie verstanden diese Mischung von antiker und romantischer Denkweise, dieses christliche Heidenthum. Entweder ist der Tod ein liebender Vater, der sein Kind aus der Schule des Lebens abholt, und dann ist das Schicksal untragisch; oder es ist der menschenfressende Kronos, der seine eigenen Kinder verschlingt, dann ist es unchristlich. Euer Schicksal ist ein Zwitter, unfähig zum Zeugen wie zum Gebären.

Ifflands «Die Spieler». Men Begrundelsen er rent barok: «At bringe Spillesygen paa Brædderne! udraaber han, man kunde lige saa godt dramatisere Svindsoten gjennem alle dens Stadier!» — Der er kun den Forskjel, skulde man tro, at Svindsoten er et legemligt Onde, Spillesygen en Last. Hans Tankegang er Idealismens sædvanlige, at det, man kan se hjemme, behøver man ikke at gaa i Theatret for at se.*) Han nævner som Exempler Pengemangel, Gjæld, en Hustru, der taalmodigt bærer Afsavn, og istedenfor at fremhæve den platte, ukunstneriske Aand, hvormed Sligt er gjengivet, udbryder han: «Er dette saa sjældne Særsyn, at man maa give Penge ud for at tilkjøbe sig Skuet af dem? Paa Scenen skal Mennesket staa et Trin højere end i Livet.» Og han forklarer, at hos Grækere og Romere tyede man derfor til mythiske Fabler; de moderne maa fremstille de gamle Folkeslags virkelige Mennesker, eller hvis de absolut ville i Lag med Samtiden, kun gjengive dens Lidenskaber. Han nærer, som man ser, naivt den Tro, at de «klassiske» Oldtidsmennesker gjennemgaaende stode langt over de moderne, og han forstaar ikke, at den jævne Virkelighed ved Behandlingsmaaden kan adles til Kunst.

Et endnu langt stærkere Vidnesbyrd om Mangelen paa Sans for primitiv Poesi end disse

*) Smlgn. G. Brandes: Mennesker og Værker S. 126.

akademiske Tirader er Börnes Kulde overfor det gamle Testamente. Der forekommer i et Brev til Henriette Herz fra hans nittende Aar en Passus af virkelig forskrækkende Goldhed, tør og gammelagtig som en Spas om Mosebøgerne af Voltaire — og det efter Goethe: «De gamle Jøder fra Abraham af til den vise Salomon have altid forekommet mig som havde de villet travestere den almindelige Verdenshistorie. Læs blot Josva og Kongernes Bog, og De vil finde, hvor Blumauerisk Alt ser ud deri.»*) At sammenligne disse ældgamle Redaktioner af mindeværdige Legender og Historier med en plump tysk Travesti af Virgils Æneide er kun muligt, naar man, uden Modtagelighed for Oldtids-Former, i ethvert Værk søger en moderne følsom, religiøs eller politisk Moral. Det stemmer godt hermed, at Börne ender med et blindt Sværmeri for den ubestemte, halvt nytestamentlige, halvt moderne salvelsesfulde Pathos i Lamennais' «En Troendes Ord».

VIII.

Uden denne Mangel paa poetisk-kunstnerisk Modtagelighed vilde Börnes Deltagelse i den af flere blandt Ordførerne i hans Samtid iscenesatte Reaktion mod Goethe ikke være fuldt for-

*) Briefe des jungen Börne S. 143.

klarlig. Thi skjønt hans Uvilje mod Goethe var oprindelig nok, var han dog ingenlunde Skaber af Reaktionen mod Goethe; han forefandt den snarere i fuld Gang. Omtrent samtidigt med, at man fra pietistisk Side frydede sig over Præsten Pustkuchen's falske «Vandreaar» med deres Angreb paa Hedningen Goethe's Ugudelighed, begyndte man i den opadstræbende politiske Ungdom at billige Undersøgelser angaaende Goethes politiske Overbevisning, der maalte den med de sidste Dages Maal, og Skildringer af Goethe som en «Aristokrat», der var uden Hjerte for Folket og i Virkeligheden uden Geni.

Den første, der i større Stil og med gjennemført Haardnakkethed gjennem en lang Række af Aar drev Nedsættelsen af Goethe systematisk, var Wolfgang Menzel (født 1798), der før Trediveaarsalderen ved en vis grov, litterær Begavelse, uhyre Selvsikkerhed i Optræden og stram Doktrinarisme som Liberal, National og Moralist havde svunget sig op til en stor og frygtet Indflydelse. Som Börne gik han oprindeligt ud fra Jean Paul. Men hans i sin Tid ansete «Streckverse» (1823), der ere utvetydige Efterligninger af dette Forbillede, drive den Jean Paulske Art af Aandrighed ud i Karikaturen. Ting, der ikke staa i fjærneste naturlige Forbindelse med hinanden, tvinges sammen til en Aforisme omtrent som i en Brander hinanden uvedkommende Forestillinger kobles sammen

til et Ordspil. Han skriver: «Allehelgenes Dag kommer før Allesjæles; Profeterne have altid Himlen før Folket», «Oldtidens Religion var Krystalmoderen for mange glimrende Guder, den kristelige er Perlemoder for en eneste, uvurderlig Gud.» «Jordelivet er en Bastonnade.» «Enhver Kirkeklokke er en Dykkerklokke, under hvilken man finder Religionens Perle».*)

I sit Litteraturblad «Deutsche Litteratur» begyndte han fra 1819 af en med vanvittig Indbildskhed og klippefast Tro paa Angrebets Berettigelse ført Polemik mod Goethe. Han søgte først at undergrave Læseverdenens Beundring for Goethes Originalitet, stræbte i hans Værker at opspore Efterligning af et Forbillede eller dog laante Tanker og efterviste fremmed Indflydelse overalt.

I sit første sammenhængende litteraturhistoriske Værk «Die deutsche Litteratur», der 1828 udkom i to Dele, beskylder han i en rolig affejende Tone Goethe bl. A. for at have smigret alle Tidsalderens Fordomme og Forfængeligheder. Han indskrænker her hans Evne til den blotte Fremstillingsgave, «Talentet», der efter sit Væsen er uden indre

*) Allerheiligen geht vor Allerseelen. die Propheten haben den Himmel eher als das Volk. — Die Religion des Alterthums war die Cristallmutter vieler glänzenden Götter, die christliche ist die Perlemutter eines einzigen aber unschätzbaren Gottes.

Hold, «en Hetære, der giver sig til Pris for Enhver». Goethe har altid svømmet med Strømmen og paa Overfladen som Kork, han har gjort sig til Tjener af enhver Svaghed og Daarskab, der var paa Mode; under hans Værkers glatte Maske skjuler sig en raffineret Nydelsessyge og Sanselighed; hans Digtninge ere Blomsten af den i den moderne Verden herskende Materialisme. Goethe har intet Geni, men i høj Grad «det Talent at gjøre Læserne til sine Medskyldige» osv.*) Heine, som var ukritisk nok til i en Recension at rose Værket og dets Forfatter — en Ros, han snart skulde komme til at fortryde, gjøs dog tilbage for den Menzelske Lære, at Goethe ikke var noget Geni, kun et Talent. Han udtaler den Anskuelse, at denne Lære kun vil finde Indgang hos Faa, «og selv disse Faa ville dog indrømme, at Goethe nu og da har havt det Talent at være et Geni.»**)

Saavel i sine talrige Tidsskriftsartikler som i sit til det Dobbelte forøgede Værk over den tyske Litteratur fortsatte imidlertid Menzel Kanonaden. Han efterviste her hos Goethe tre Slags personlig Forfængelighed og sex Slags Vellysttilbøjeligheder (dreierlei Eitelkeiten und sechserlei Wollüsteleien). Han gjennemgik hans større og mindre Værker et for et for at maale dem med sin moralsk-patriotiske

---

*) Menzel: Die deutsche Litteratur II S. 205—222.

**) Heine: Sämmtliche Werke XIII 265.

Maalestok og finde dem elendige. Clavigo fordømmer han, fordi Goethe lader Clavigo forlade Marie. Det nytter ikke, at Digteren lader ham dø for hendes Broders Haand, tvertimod det irriterer yderligere Menzel, som véd, at han i Virkeligheden levede lystigt videre, hvad der gjør hans Død paa Scenen til et blot Theaterkup.*) Kritikeren maa, som man ser, tage sin Stykket uvedkommende Viden til Hjælp for at finde det tilstrækkeligt umoralsk. «Tasso» er ham Goethes «Hofmandsbekjendelse» (Höflingsbekenntniss), hvori han har røbet Opkomlingens Forfængelighed, der søger det Fornemme hos Kvinderne.**) Hvad moralsk Menzel kan forebringe om «Die Mitschuldigen», «Die Geschwister», i hvilken «Vellysten skeler til den smukke Søster,» om «Stella», hvor Raffinertheden er lysten efter Bigamiet som Pirringsmiddel (nach dem Reiz der Bigamie gelüstet) og om «Manden paa 50 Aar» der er den særlige Gjenstand for hans Vrede, kan Læseren med Lethed forestille sig. Men

---

*) „Der Dichter . . . fühlt zwar, dass das Schicksal ins Mittel treten müsse, und lässt den Verräther durch eine rächende Bruderhand fallen; wie vielmehr muss uns aber dieser Theaterstreich indigniren, wenn wir wissen, dass der berühmte Liebhaber in der Wirklichkeit lustig fortgelebt, um das Unglück zu beschreiben, welches er angerichtet."

**) Die Eitelkeit des Emporkömmlings, die in den Frauen zugleich das Vornehme, das Königliche, begehrt.

selv «Wilhelm Meister» er ham kun en Omskrivning af Goethes uværdige Ringeagt for Dydens indre Værdighed og Attraa efter Adelstandens ydre Kaar.*) Endelig er «Valgslægtskaberne» ham Typen paa en «Ægteskabsbrudsroman» drejende sig om Vellysthanget, der attraar hvad Næstens er (die Wollüstelei, die das Fremde begehrt). Ja «Bruden fra Korinth» er kun Udtryk for den Vellyst, der attraaer Lig (die sogar noch in den Schauern des Grabes, in der Buhlerei mit schönen Gespenstern einen *haut goût* des Genusses sucht).

Hvor det er umuligt at anbringe Beskyldningen for Usædelighed, vender Menzel tilbage til sin Beskyldning for Uoriginalitet. «Hermann og Dorothea» er ikke blot et underordnet Arbejde som Hyldest af Spidsborgerligheden men som direkte Efterligning af Voss's «Luise». I Sandhed original, siger Menzel, har Goethe kun været i «Faust» og «Wilhelm Meister», fordi han i disse har kopieret sig selv. Iøvrigt har han i sin Ungdom laant fra Molière og Beaumarchais, fra Shakespeare og Lessing, medens hans senere Jambetragedier er «Frugter af hans Rivalitet med Schiller». Tilmed var han, som Gud og Hvermand véd, ingen Patriot.

Sammenligner man nu Börnes Angreb paa Goethe med disse af Menzel, opdager man, trods

*) Geadelt zu werden, im Reichthum zugleich den *haut goût* der Vornehmigkeit in behaglicher Sicherheit zu geniessen, war ihm für dieses Leben das Höchste.

Udtrykkenes Ubændighed ogsaa hos ham, den store Ulighed, at Börne ikke indlader sig paa at bedømme endsige fordømme Goethe's Digterværker og lige saa lidt nedlader sig til Beskyldningerne for kjønslig Usædelighed, men stadigt indskrænker sig til Stormløb paa Goethe som politisk Person. Saint René Taillandier har rigtigt bemærket, at Börne har givet Alt, hvad han havde paa Hjerte mod Goethe, Udtryk, da han over sin Anmeldelse af Bettina's «Goethe's Brevvexling med et Barn» som Motto satte disse Ord af «Prometheus»:

Ich dich ehren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Beladenen?
Hast du die Thränen gestillet
Je des Geängsteten?

Af Goethes Værker forstod han vel kun at vurdere dem, hvori han fandt Ungdommens Ild, men hans Angreb bero ikke paa Ringeagt for andre af disse Værker, men paa den Omstændighed, at Goethe, som ved sine Evner og sin Anseelse var saa højt stillet, aldrig satte sin Personlighed og sin Stilling ind paa en Forbedring af de virkelige Livsforhold i Tyskland. Det er let nok af Börnes Skrifter at plukke taabelige Effektsteder ud, hvor han slaar ind i den Menzelske Tonart, som naar han i sin *Dagbog* fra 1830 taler om Goethe's Held, at han med sit Talent 60 Aar igjennem har kunnet eftergjøre Geniets Haandskrift og forblive uopdaget,

eller naar han kalder Goethe den rimede Træl, Hegel den urimede.*) Men for at forstaa disse vilde og beklagelige Udbrud maa man sætte sig ind i Börnes Ankeposter mod Goethe som mod Schiller.

Han gik ud fra den (rimeligvis ganske falske) Grundforestilling, at Goethe ved betimelig og behjertet Protest kunde have forhindret Karlsbader-Beslutningerne, kunde have sikret Pressefriheden og de andre aandelige Goder, Reaktionen nu havde ranet det tyske Folk. Men især gik han ud fra Overbevisningen om, at det, ligegyldigt hvad Udfaldet var blevet, havde været Goethe's Pligt at protestere. Men hvad saa' han istedenfor? Han saa «Gehejmeraad von Goethe, Karlsbader-Digteren», som han med et bidende Ordspil hentydende til Goethes aarlige Karlsbaderkure kalder ham, betegne sig selv som *Tjener* blandt andre Tjenere af sin Fyrste («wir sämmtlichen Diener»), saa ham i sine «Tag- und Jahres-Hefte» tilstaa, at han havde villet indgyde Afsky for den franske Revolution ved det lille slette Stykke «Borgergeneralen», hvor den hele Frihedskomedie gaar ud paa at rane Bonden Martin et Fad Mælk, saa

*) Welch ein beispielloses Glück musste sich zu dem seltenen Talent dieses Mannes gesellen, dass er sechzig Jahre lang die Handschrift des Genies nachahmen konnte und unentdeckt geblieben! . . . Goethe ist der gereimte Knecht, wie Hegel der ungereimte.

ham bekjende, at han, langt fra at tage sig af Fichtes Sag, da denne som Professor i Jena blev anklaget for at lære Atheisme, tværtimod nærede en vis Harme over de Ubehageligheder, denne Sag voldte Hoffet, da «Fichtes Ytringer om Gud og guddommelige Ting, angaaende hvilke man ganske vist bedre iagttager en dyb Taushed» («über die man freilich besser ein tiefes Stillschweigen beobachtet») foranledigede Henvendelser udefra. Han saa Goethe endelig udtrykkeligt beklage den Afbrydelse af fredelige Tilstande, som Pressefrihedens Forkyndelse i Weimar foraarsagede, da Oken's «Isis» blev udgivet — und jeder wohldenkender Weltkenner die leicht zu berechnenden weiteren Folgen mit Schrecken und Bedauern voraussah».*) Og paa lignende Maade følte han sig skuffet og krænket, naar han læste, at Schiller, hvem han dog ellers satte højt, midt under den franske Revolutions hedeste Dage i sin Bebudelse af Tidsskriftet «Die Horen» skrev, at dette Organ fremfor Alt og ubetinget vilde forbyde sig selv Alt, hvad der var Kritik af Statsreligionen og af den politiske Tilstand.**) Han vidste og tilføjede, at ganske saaledes tænkte og talte ogsaa Goethe.

---

*) L. Börne: Gesamm. Schriften III 216, 217, 222.

**) Vorzüglich aber und unbedingt wird sich die Zeitschrift Alles verbieten, was sich auf Staatsreligion und politische Verfassung bezieht.

Det er dette, man maa have for Øje, naar man læser hans luende Ord — flammende af en Frihedsbegejstring, der gjør uretfærdig — om Schiller og om Goethe, Klagen over at Tysklands to største Aander i deres Brevvexling er saa Lidet, at det er værre end Intet (so Nichts sind — nein weniger als Nichts, so wenig), og at de overhovedet ere det, der for ham den overbeviste Demokrat er det værste, to store Aristokrater og Schiller en endnu værre Aristokrat end Goethe, thi Goethe ynder den fornemme Kaste, Schiller lever kun med Menneskehedens Adel. Efter hans Opfattelse havde Goethe kunnet være den Herkules, der rensede Fædrelandets Augiasstald; i Stedet har han foretrukket at hente sig Hesperidernes gyldne Æbler og beholde dem for sig selv.*) Han sammenligner ham i sit Sind med andre Landes store poetiske Aander, med Dante, der kjæmpede for Retten, med Alfieri, der prædikede Frihed, med Montesquieu, der skrev sine «Perserbreve», med Voltaire, der trodsede Alt og opgav alle sine Sysselsættelser, naar det gjaldt at komme en Forfulgt til Hjælp eller redde en uskyldigt Dødsdømts Minde, med Republikaneren Milton, med Byron, hvis Liv var Kamp mod klogt og dumt Tyranni — og han stævner Goethe for Efterverdenens Domstol. «Den frygtelige, ubestikkelige Dommer vil

*) Börne III 536, 568, 572.

sige til Goethe: Dig blev en stor Aand givet, har du nogensinde bekjæmpet Lavheden? Himlen gav dig en Tunge af Ild, har du nogensinde forsvaret Retten? Du havde et godt Sværd, men du var stadigt kun din egen Vogter.»*)

Ingen vil kunne negte, at Börne her har peget paa svage Punkter i Goethes Storhed og paa hans Væsens Grænser, selv om det maa hævdes, at visse af Goethes Fortrin kun kunde kjøbes for disse Mangler, og at han allerede for ikke af sit Genis Mangesidighed at splintres havde maattet paalægge sig en streng Begrænsning. Det laa ikke for ham at gjøre hvad Börne fordrede af ham. Men man maa forstaa denne Börnes relative Ret for at tilgive ham de heftige og dumme Udtryk, han giver sin Uvilje mod Goethe i de Aar, da først den franske Regjerings Underkastelse under Børsmatadorerne, saa den polske Opstands Undertrykkelse gav de Frisindedes Forhaabninger til Julirevolutionens Indvirkning paa Forholdene i Europa det afgjørende Stød, og da Börnes Sind blev bitrere og lidenskabeligere end nogensinde. Han betegner nu Goethe som en uhyre *hindrende* Kraft, som en Stær i Tysklands Øje og udtaler Forestillingen om, at først naar Oldingen i Weimar døer, vil den tyske Frihed fødes.**)

---

*) Börne III 573.

**) Dieser Mann eines Jahrhunderts hat eine ungeheure, *hindernde* Kraft! er ist ein grauer Staar im

Kogepunktet naaede hans Vredesudbrud dog, da han i Oktober 1831 efter Dage tilbragte i Fortvivlelse over Sagernes Gang med Indtryk, der hos denne evigt Forhaabningsfulde var dobbelt smertelige, af at Frankrig var fortabt og Reaktionen sejerrig, læste Goethes Tages- und Jahreshefte og forfærdedes over Forfatterens «Følelsesløshed». Som bekjendt fortæller Goethe her, hvorledes han i 1790 under sit Ophold ved Hæren i Schlesien skrev nogle Epigrammer, dernæst i Breslau ved Soldaterhoffet dér studerede sammenlignende Anatomi og levede som en Eneboer fortabt i dette Studium, endelig at den Begivenhed, der foranledigede ham til Studiet, var det Fund, han en Aften i Venedig havde gjort af en halvsprængt Faarehjærneskal.

Börne skriver herom: «Hvorledes! Goethe, et rigtbegavet Menneske, en Digter; den Gang i Livets skjønneste Aar . . . han var i Krigsraadet, i Titanernes Lejr, dér, hvor for fyrretyve Aar siden Kongernes frække, men dog ophøjede Kamp mod Folkene begyndte, og til Intet begejstrede dette Skuespil ham, til ingen Kjærlighed, intet Had, ingen Bøn, ingen Forbandelse, til Intet uden

---

deutschen Auge . . . Seit ich fühle, habe ich Goethe gehasst; seit ich denke, weiss ich warum. (20. November 1830.) Es ist mir als würde mit Goethe die alte deutsche Zeit begraben; ich meine an dem Tage müsse die Freiheit geboren werden.

nogle Epigrammer, hvilke han selv betragter som for værdiløse til at han kan meddele Læseren dem. Og da de prægtigste Regimenter, de skjønneste Officerer drog ham forbi, frembød der sig intet bedre Stof for hans Betragtning end den sammenlignende Anatomi! Og da han i Venedig spaserede ved Havets Bred — Venedig, et bygget Æventyr af tusind og en Nat; hvor Alt toner og funkler: Natur og Kunst, Menneske og Stat, Fortid og Nutid, Frihed og Herrevælde; hvor selv Tyranni og Mord kun klirre som Lænkerne i en uhyggelig Ballade; Sukkenes Bro, de ti Mænd, det er Tartarus-Scener — Venedig, hvortil jeg sender længselsfulde Blikke, men som jeg ikke kan nærme mig til, fordi det østerrigske Politi ligger paa Lur foran Byen og med sit giftige Slangeblik skræmmer mig tilbage — dér, efter Solnedgang, da Aftenrødmen overstrømmede Hav og Land, og Lysets Purpurbølger sloge sammen over denne Stenmand og farvede ham, den evigt graa, og da maaske Werthers Aand kom over ham, saa han følte, at han endnu havde et Hjerte, at der gaves en Menneskehed om ham, en Gud over ham, og han forfærdedes over sin døde Ungdoms Aand, og Haarene rejste sig paa hans Hoved — da krøb han i sin Angst efter Sædvane, for at blive alle Grublerier kvit ind i en sprængt Faarehjærneskal og holdt sig skjult dér, til der atter kom Nat og Kjølighed over hans Hjerte!

Og den Mand skal jeg ære! den Mand skal jeg elske! Før kaster jeg mig i Støvet for Vitzli-Putzli; før vil jeg slikke Dalai-Lamas Spyt!»

Visselig skulde Börne ære denne Mand og netop af den Grund, hvorfor han udtaler sin Ringeagt for ham. Thi paa intet Punkt straaler vel hans Hæder mere klart. Medens Börne her røber, at han som alle andre Rejsende i Venedig vilde have kastet sig ud i intetsigende Maaneskins- og Solnedgangssværmerier, vilde have fablet om Sukkenes Bro og Tyranniets Ødelæggelser og Frihedens Velsignelser og Alt, hvad der toner og funkler — stirrede Goethe paa sin Faarehjærneskal. Hvad var der ved den? Den var bristet, og med dette ubevæbnede Seerøje, der trængte ned i Naturens Dybder, ned i Livets inderste Værksted, fra hvilket Tingenes Former udgaa, *saa* Goethe den store Sandhed, han alt forud havde anet, at samtlige Hjærneknogler vare opstaaede af omdannede Hvirvelknogler, gjorde altsaa for Osteologiens Vedkommende en Opdagelse, der var beslægtet med den, som han da allerede havde nedlagt i sit Skrift om Planternes Metamorfose, grundlagde den filosofiske Anatomi som han havde grundlagt den filosofiske Botanik. Börne begreb ikke, at denne Aand, hvis Livsværk blev en af Grundpillerne i den moderne Verdens Bygning, her ved sin Sans for Enheden i Formernes Forskjellighed, ved sin hellige Enfold, minder om de ældste

Ophavsmænd til Oldtidens Videnskab, en Thales, en Heraklit.

Börnes Angreb paa Goethes Menneskeværd kunne, som man har set, ikke betragtes som ensbetydende med Menzels. De ere aldrig ondskabsfulde, endsige lave. De karakterisere ganske vist Börne selv langt skarpere end de karakterisere Goethe, men de tangere dog nogle Gange saarbare Punkter hos den store Mand, medens de, selv hvor de tale højest mod Omfanget af Börnes Intelligens, aflægge Vidnesbyrd om Renheden af hans Karakter. De have ikke formaaet at anfægte Beundringen for Goethe's Geni. Det vilde være lige saa urimeligt at maale Goethe med Börnes falske politiske Maalestok fra 1830 som at maale Börne selv med den falske tyske Maalestok fra 1870, som det skér, naar man nutildags stempler ham som den slette Patriot, han ansaa Goethe for. Det var naturligt, nødvendigt, at Börne maatte ringeagte Goethe. Man forstaar hans Ikke-Forstaaen uden at dele hans Uvilje. Og man kan i fuldt Maal vurdere den brusende Pathos og Viddets Spring og skjærende Glimt i hans Skrifter uden nogensinde over hans Prosas sydende og blinkende Kaskader at glemme Udstrækningen og Dybden af det stille Ocean, som hedder Goethe.

IX.

Börne kulminerer som Forfatter med sine «Breve fra Paris», særligt de første Bind af dette Værk. Bøger var han ikke i Stand til at skrive, end ikke Afhandlinger eller Undersøgelser, og for hans Stemnings- og Tanke-Explosioner laa da ingen Form bedre end Brevformen. Og det er virkelige Breve, ikke Avisartikler, end ikke Korrespondancer, rettede til et Blad, nej Breve, skrevne til en Veninde og fra først af uden Tanke paa Offentliggjørelse, indtil Veninden tog Initiativet og udbad sig Börne's Minde til forsøgsvis af de modtagne Meddelelser at uddrage hvad der kunde have Interesse for et Publikum.

Denne Dames Navn var Fru Jeannette Wohl, og hun indtager en meget stor Plads i Börnes Liv, om end maaske ikke en saa stor som han i hendes. Men fra 1816, da han lærte hende at kjende, til sin Død 1837, altsaa i fulde tyve Aar, har han skjænket hende sin Fortrolighed og neppe gjort noget Skridt uden at have raadført sig med hende, paa samme Tid som hans Forfattervirksomhed, hans Helbredstilstand, hans daglige Liv var Midtpunktet i hendes Existens.

Da de saa hinanden første Gang, var han 30, hun 33 Aar gammel. Hun havde da været gift med en rig Mand, med hvem hun havde levet ulykkeligt, og fra hvem hun, efter at have plejet

ham under en langvarig Sygdom, lod sig skille uden at ville modtage nogen Del af hans Formue og uden at ville beholde hans Navn. Levede Börne paa samme Sted som hun, saa læste han Alt for hende, hvad han skrev; levede de i forskjellige Byer, saa var det hende, der snart ansporede ham til Arbejd, ivrig for at han skulde vinde Ry og sikre sig Uafhængighed, snart atter, naar hun frygtede, han var for flittig, og at hans stadigt vaklende Helbred vilde lide derunder, anraabte ham om ikke at tage sig sine Forpligtelser til Forlæggere saa nær, bønfaldt ham om at unde sig nødvendig Lediggang.

Bekymret for hans Ære, som hun var, tilbragte hun lange Tider i Angst og Ophidselse, naar hun syntes, han unddrog sig sine Pligter overfor Publikum. Da saaledes Börne havde modtaget Forudbestilling af Abonnenterne paa «Die Wage» for dette Tidsskrifts andet Bind, men efter kun at have givet fem Hefter gjorde en længere Pause, fordi han træt af Arbejdet og desuden i stærk Pengeforlegenhed i Øjeblikket søgte mere lønnende Gjerning, holdt hun ham i sine Breve, som han altid ventede i en Spænding, der tidt steg til Feber, med en bekymret Kvindes Opfindsomhed og Udholdenhed i de forskjelligste Vendinger og Former «Die Wage» for Øje. Hun beder og truer, hun formaner og driller, hun sender ham

fire store Sider, paa hvilke der kun staar «Die Wage».

Men paa den anden Side er hun ligesaa tidt kun optaget af at adsprede og underholde ham, beskytte ham mod Overanstrengelse og værne om hans gode Humør. Bliver han alvorligt syg langt borte fra hende, sørger hun over ikke at kunne pleje ham, ja er engang fast besluttet paa at sætte sit gode Navn paa Spil derved; hun véd jo ret vel, at Omgivelserne da ikke ville tro paa, det kun er Venskab, der forbinder dem.

Det var i Virkeligheden en Følelse midt imellem Venskab og Elskov, for hvilken Sproget savner Ord. Iblandt Jeannettes Efterladenskaber fandt man en almindelig Tyendebog, paa hvis Titelblad Börne i November 1818 har skrevet sit Navn og Signalement. Paa det første Blad staar:

Traadte i Tjeneste naar?	Hos hvem?	Paa hvor lang Tid?	I hvilken Egenskab?	Traadte ud naar?
15. Jan. 1818.	Fru Wohl.	For evig.	Som Ven.	Paa sin Dødsdag.

Man kan ikke mere lakonisk udtrykke en livsvarig Hengivenhed udenfor alle legitime Baand. Og de sidste Ord gik bogstaveligt i Opfyldelse, thi Jeanette var det levende Væsen, paa hvis Skikkelse den Døendes sidste Blik hvilede, og til

hende rettede han sine sidste Ord: «De har voldt mig megen Glæde.»

Jeannette Wohl's — efter Börnes eget Udsagn veltrufne — Billede viser en Kvinde med langligt Ansigt, regelmæssige, tiltalende Træk, høj Pande, sjælfuld, smukt skaaren Mund og noget tindrende Inderligt i Blikket; den stærke Hage tyder paa Energi. Hendes Stemme skal have været ualmindeligt velklingende. Hun har ikke været nogen udpræget original, endmindre nogen produktiv Natur, men hun har været en af de Kvinder, der helt kunne gaa op i Hengivenhed for en Mand. Hun har overfor Börne som Skribent besiddet den for Kvinden saa naturlige Egenskab at indgyde Manden Tillid til sig selv, hun har taget en nedsættende Ytring af ham om egne Evner eller Fortjenester saa ilde op, som var den bleven sagt af en anden. Hun har været hans Trøst i Menneskeskikkelse. Han havde i hende det Væsen, han kunde stole ubetinget paa, betro Alt uden Fare for nogensinde at misforstaas, endsige forraades eller udleveres, og henvende hele sin Forfattervirksomhed til. Hun var ham en Abbreviatur af det ideale Publikum, for hvilket han skrev.

I et af sine fortrolige Breve har han erklæret sin Følelse for Jeannette karakteriseret paa et Sted i «La nouvelle Héloise», som lyder: «Det er den rørende Forening af levende Modtagelig-

hed og uforanderlig Blidhed, det er denne saa ømme Medlidenhed med Andres Lidelser, den sikre Forstand og den udsøgte Smag, hvis Renhed stammer fra Sjælens, det er med ét Ord Følelsernes Ynde, som jeg tilbeder hos Dem.» Og at han ikke udøvede en mindre stærk Tiltrækning end han fornam, det erfarer man, naar man læser, hvorledes Jeannette i 1833 (sytten Aar efter at de stiftede Bekjendtskab) betegner som en fix Idé, en kronisk Sygdom den Sindsbevægelse, hvori hun befinder sig henad Tiden for Postens Ankomst: hun har den Dag maattet afbryde sit Arbejd og lægge sig paa sin Kanapé, og da Brevet kommer, græder hun af Glæde.

Hun ordner hans Pengeforhold for ham, gjør Beregning over hans Honorarer, hæver hans Politipension til ham; da han engang heftigt attraar en Rejse til Italien, men ikke har Raad, tager hun en Lodseddel i Haab om at vinde Beløbet til ham, og da det skuffes, vil hun sælge sit Klaver, men kan ikke faa Summen ind derfor.*) Og alt dette uden egentlig Erotik. Ja endnu mere troede hendes Venner hende i Stand til at gjøre for

*) Börne skrev, da han erfor det: „Schon viele Menschen sind aus Liebe wahnsinnig geworden, aber aus Menschenliebe ist es noch keiner. Nur Sie waren dazu fähig . . . Es ist ein Glück, dass Sie nie den Mann Ihres Herzens gefunden — Sie können den Wein nicht einmal unter Wasser vertragen!“

ham. Thi da hun fik den Idé, at Börne burde give sine Breve til hende i Trykken, og til en Kusine udtalte den naive Betænkelighed, der var opdukket i hende, om man kunde udgive Breve, hvis Adressat ikke var død, svarede den Adspurgte, at hun tiltroede ret vel Jeannette at ville lade sig begrave blot for at være Dr. Börne nyttig.

Tidt har de gjort Rejser sammen, undertiden, synes det, boet sammen; men aldrig skiftede deres Forhold Karakter. Det er sandsynligt, at i deres Bekjendtskabs første Tid har Börne søgt at bevæge Veninden til Giftermaal, men Forsøget er da strandet paa hendes, senere af ham delte, Sky for, at Forholdet ved at blive et hverdagsligt Ægteskab skulde tabe i Skjønhed. Uden en, nok saa svag, nok saa lidt bevidst, fysisk Antipathi eller Kulde fra den kvindelige Side eller fra begge synes det dog neppe forklarligt, at Forholdet saa længe holdt sig paa samme Punkt, da begge vare frie og Herrer over deres Person. En ydre Hindring for Ægteskabets Indgaaelse bestod ganske vist deri, at Börne af Konfession var Kristen, Jeannette Jødinde, dennes orthodoxe Moder lidenskabeligt imod Datterens Overgang til Kristendommen og blandet Ægteskab i hine Dage meget vanskeligt at opnaa. Dog var denne Vanskelighed ikke den afgjørende. Jeannette siger selv i sine Breve, at til at ægte Börne udfordres «mere Mod og mere Selvtillid», end hun har, og vi se ham, hvem vi

lærte at kjende som en saa fortabt forelsket Yngling, og som hele Livet led under et skinsygt Temperament, i dette Forhold hurtigt hæve sig til den rene Hengivenheds Højde, saa han jævnligt i Jeannettes Interesse opfordrer hende til at ægte en Mand, der er hende værdig, og grunde et lykkeligt Hjem.*)

Hans dristige Ord i et af disse Breve, at han og hun i deres gjensidige saa egenartede Kjærlighed ikke vilde miste noget ved hendes Ægteskab med en Auden, gik ved et Særsyn i Opfyldelse. Da Jeannette i temmelig fremrykket Alder blev greben af en virkelig jordisk Forelskelse og ægtede en betydeligt yngre Mand,

---

*) Börne skriver i 1821 til hende som Svar paa hendes ovenanførte Ord: Ich schwöre es Ihnen bei dem almächtigen Gott, dass, so heiss ich auch den Wunsch hegte. Sie zu besitzen, und so oft ich ihn auch ausgesprochen, habe ich immer mehr dabei an Ihr Glück als an das meinige gedacht. Meine Liebe zu Ihnen macht mich glücklich; was hätte mir die Ehe mehr geben können, da sie jene nicht vermehren konnte? Ja, ich war immer besorgt, wenn ich es Ihnen auch nicht gestand, die Ehe möchte unser schönes Verhältnis herabziehen in das Leben der gemeinen Wirklichkeit. Aber ich dachte mir, was ich noch denke, *Sie* würden dabei gewinnen und dieses hätte auch mittelbar mein Glück erhöht. Es ist also nichts, was sie abhalten sollte, eine Verbindung mit einem andern Mann zu schliessen. Sie und ich wir verlören nichts dabei.

var det den fælles Begejstring for Börne, der førte Parret sammen, og i Jeannettes Svar paa Frierbrevet forekommer der en længere Passus om Börne, der i sin simple Veltalenhed er saa karakteristisk, at den ikke tør savnes i denne Analyse af hans Menneskevæsen og Forfatterliv. Hun skriver:

«Doctoren har Ingen i Verden undtagen mig, jeg er ham Veninde, Søster, Alt hvad Venligt, Deltagende, Velvillende man betegner med disse Navne. Vil De misunde ham det, ham, der ikke har Andet i Livet og har affundet sig med Skjæbnen . . . ja endog føler sig lykkelig derved . . . Jeg kan ikke tænke mig Andet: Doctoren maa kunne være hos os, naar, hvor og saa ofte han vil og for bestandig, hvis han vil det — jeg kan ikke nu sige *De*, mit Hjerte er for fuldt — kan du tænke dig det anderledes — saa er Alt anderledes, end jeg tænkte mig det. Jeg! Vi! skulde kunne forlade en Mand som Doctoren — han var da en opgivet, fortabt Mand! Heller miste Alt, hellere ophøre at leve end vælte det paa min Samvittighed, ja, jeg kunde ikke engang, om jeg vilde . . . Disse faa Ord, jeg nu har skrevet derom, have sat mig i Skjælven og gjort mig ligbleg. Thi Intet kan ryste mig dybere end blot den svageste Tanke om et Forræderi, om Utroskab mod Troskaben. Saalænge jeg lever, indtil det sidste Aandedræt, vil

jeg bevare Börne en Datters Kjærlighed til sin Fader, en Søsters til sin Broder, en Venindes til sin Ven. Hvis du ikke opfatter eller begriber Forholdet, ikke kjender mig — saa er Alt ude og Nat. Jeg kan ikke skrive videre. Det er godt. Nu er det overstaaet.»*)

Det viste sig, at Straus, Jeannettes tilkommende Mand, i Et og Alt gik ind paa hendes Følemaade, ja delte den. Han blev Börne en trofast Ven. I Sommeren 1833 levede Börne fem Maaneder hos Parret i Schweiz. Da de for hans Skyld bosatte sig i Paris, levede Börne sammen med dem fra Slutningen af 1833 til sin Død, om Vinteren i Paris, om Sommeren i Auteuil. Ingen har tilladt sig noget nedsættende Ord om dette Forhold uden Heine paa det usalige Sted i Bogen «Ludwig Börne», som foranledigede Duellen med Straus, hvori Heine blev saaret. Heine har senere af egen Drift slettet Stedet ud. Dog under Ærgrelsen og Sorgen over, hvor stærkt Skriftet om Börne havde skadet hans Ry, betegnede han gjerne i Samtaler Jeannette som den hæslige Kvinde, der, da han som Tyskernes Yndlingsdigter holdt sit Triumftog, skred tværs over hans Vej, varslende

---

*) Alle disse Oplysninger om Jeannette fra Gottlieb Schnapper-Arndts Afhandling: Jeannette Straus-Wohl und ihre Beziehungen zu Börne. Illustrierte deutsche Monatshefte. April 1887.

ham Ulykke, og blev Skyld i at han fór tilbage og tabte sin skjønne Laurbærkrans i Skarnet.*)

Vistnok glemte Jeannette aldrig Heine hans uundskyldelige Overlast, men Ingen var fjernere end hun fra at være en Megære. Det var næsten sandt, hvad Börne engang skrev til hende, hvis mangelfulde Retskrivning han plejede at gjøre sig lystig over, at i det Brev, han fik den Dag, var der flere Fejl, end hun selv havde, nemlig en.

Man kan forfølge Börnes politiske Udviklingstrin i hendes Anskuelser. Efter Julirevolutionen er ogsaa hun radikal Demokrat. Som hendes Biograf Schnapper-Arndt fortræffeligt har udtrykt det: hun tænker mest med Börne, undertiden imod Börne, men sjældent uden ham. Fuldt selvstændig synes hun dog at være i sin rent ud glødende Sympathi med det polske Folk under dets Opstand, en Lidenskab, der driver hende til heftige Bebrejdelser mod Börne, for at han i en saadan Tid ogsaa gider skrive om den italienske Opera i Paris. De polske Lemænd, den polske Frihed — ved Siden af det klinger intet Andet. Hun synes, Alle maa hjælpe, selv giver hun sine Værdigjenstande til Polakkerne, og Intet ligner hendes Skamfølelse, da Tyskerne først vise Polens Sag Ligegyldighed, Intet hendes Glæde, da en Storm af Sympathi og Begejstring gaar igjennem det tyske

*) Alfred Meissner: Erinnerungen S. 79 ff.

Folk, og hun kan meddele Börne Vidnesbyrdene derom.

X.

Oprøret i Polen, der varede fra Vinteren 1830 til Sommeren 1831, var af næsten alle Europas Nationer blevet fulgt med den mest levende Deltagelse. Alle vidste, at hvad der i Polen kjæmpedes om, det var om Enevælde eller Folkefrihed skulde herske i Europa for Fremtiden. Med yderste Spænding agtede man derfor paa de stridende Parters Stilling; enhver Sejr for Polakkerne blev hilst med Jubel, ethvert Nederlag ledsaget af Folkesorg. Henimod Slutningen, da man saa, at Polakkerne ikke vare i Stand til at sejre ved egne Kræfter alene, indløb talrige Adresser fra Undersaatterne til de forskjellige tyske Regjeringer om at staa Polen bi. Tyskerne havde dengang den Egenskab, som Bismarck i senere Tider har bebrejdet dem som en Fejl: at interessere sig næsten mere for fremmede Folkeslags Velfærd end for deres eget, ja det endog hvor fremmed Vel kun kunde kjøbes paa tysk Magtomraades Bekostning. De have under ham aflagt denne Fejl.

Da Alt var ude for Polakkerne, stræbte den tyske Befolkning idetmindste at lægge sin Medfølelse for Dagen og vise de polske Tropper paa deres Vandringer gjennem Mellemeuropa til Frankrig saa stort Gjæstevenskab som muligt. Overalt

blev de modtagne med Varme; næsten enhver tysk By havde sit Udvalg, der samlede Penge ind til Polakkerne og besørgede deres Viderekommen. Jeannette Wohls Breve til Börne indeholde mange fine og betegnende Træk til denne Sags Historie. Hun fortæller, hvorledes polske Officerer, der ad Floden kom fra Hanau til Frankfurt am Main, var ledsagede af Enthusiaster derfra, saa de holdt deres Indtog under Musik og Mørserskud fra Skibene. De blev baarne paa stærke Slagterarme gjennem Folkemængden. Man ser af hendes Breve, at saa ofte Tog af Polakker drage igjennem Byen, blottes alle Hoveder paa deres Vej. Byen bekoster deres Ophold paa Hotellerne. Da der i et af dem døer en saaret polsk Officer, følge Tusinder, deriblandt ogsaa Frankfurts Borgermilitær, ham til Graven. En Guldarbejder indfatter en Jernsplint, der har saaret en polsk Officer, som et lille Sværd, besætter det med Diamanter og skjænker ham det.

Med Polen faldt Bolværket mod den russiske Enevældes Indflydelse i Tyskland. Dets Nederlag var et Nederlag for Folkefrihedens Forkjæmpere i alle Stater. Indtrykket var rystende.

En Mand, der var bosat i Bremerhafen, da i sin Tid Massemorderen Thomas's Helvedemaskine sprang, fortalte at umiddelbart efter at han havde hørt Braget af den frygtelige Explosion, fløj gjennem hans aabentstaaende Vindue en afrevet, blodig

Haand ind til ham og faldt ned paa Skrivebordet, ved hvilket han sad. Saaledes virkede Warschau's Indtagelse paa de tyske Skribenter. Det lemlæstede Polens afhuggede Haand faldt uden Varsel ned paa Skrivebordet til dem. Heine skriver i sin Indledning til Kahldorfs Bog om Adelen 1831: «Det er mig, mens jeg skriver dette, som sprøjtede Blodet fra Warschau op paa mit Papir, og som hørte jeg Glædesskriget fra Berliner Officerer og Diplomater.»

De tre Delingsmagter vare rask besluttede paa at benytte Sejren til at overvælde den bestyrtede europæiske Liberalisme, og det paa én Gang i fire Lande: i Tyskland, hvor Forbundsdagen skulde indlede en stærkere Reaktion, og Preussen og Østerrig fuldbyrde den; i Italien, som atter skulde besættes af Østerrig; i Portugal, hvor Don Miguel skulde hjælpes mod sin Broder, og i Nederlandene, hvor Kongen af Holland skulde støttes mod det oprørske Belgien.

Strax efter den polske Opstands Undertrykkelse rettedes fra Petersburg en Note til de tyske Regjeringer, i hvilken Rusland opfordrede dem til at holde den revolutionære Aandsretning i deres Stater i Tømme og tilbød sin Hjælp dertil. Censuren skjærpedes, liberale Blade og Tidsskrifter undertryktes, medens Kamrene i de sydtyske Stater protesterede, og den frisindede Presse trods alle Advarsler og Trusler hver Dag førte et liden-

skabeligere og hensynsløsere Sprog. Man havde hidtil nemlig troet paa, at Fyrsterne kun af deres Omgivelser hindredes i at gjøre Folkene alt det Gode, de gjerne vilde. Nu faldt denne Tro til Jorden. Man var i Almindelighed tilbøjelig til den Mening, at de tyske Landes Forening til en eneste konstitutionel og stærkt frisindet Stat var nærforestaaende. Thi politisk lidet fremsynet som man var og oplært i alskøns Optimisme kunde man ikke forestille sig, at en saadan Bevægelse som den, Julirevolutionen havde fremkaldt, kunde hendø uden at afsætte noget politisk Resultat. Liberalismens Forfægtere havde prædiket «Fremskridts»-Ideen som Religion, man troede da, at Fremskridtet ubetinget maatte sejre og selv ethvert Reaktionsforsøg tilsidst komme dette til Gode.

I denne Stemning modtoges de første Bind af Börnes Pariserbreve, der indbragte ham den store Popularitet. De bleve strax forbudte (November 1831). Forbudet og de Skjældsord, hvormed Börne af Modstandere overvældedes, forøgede den Opsigt, Bogen ved sit Frisprog vakte.

Stilen er her nu og da humoristisk, hvad den hos Börne tidligere altid var. Dog findes sjældent her den fine, resignerte Humor, som f. Ex. udmærker den typiske Skildring af hans natlige Fængsling og Fangenskabet i Frankfurt 1820: «En Støvleknægt blev mig nægtet for at holde det sørgelige Billed af Trældom fjernt fra mine Øjne. Kniv og Gaffel

turde jeg kun bruge i Opsynsmandens Paasyn for ikke at gjøre mig Skade. Skrivetøj og Papir fik jeg først efter gjentagne Bønner, og Papiret blev mig tilmaalt. Man frygtede, min Helbred skulde tage Skade ved altfor megen Stillesidden. Hver Aften undersøgte en Vægter med en Lygte Ovnen for at se, om den røg, for at Røgen ikke skulde genere mine smukke Øjne, og ligeledes Gitret foran Vinduerne, for at ingen Tyv skulde stige ind» osv.

Det er kun i den allerførste Tid af Opholdet i Paris, da Enthusiasmen over de formentligt indvundne Resultater holder ham i en stadig Glædestilstand, at han endnu spøger let og frit (som f. Ex. over de mange Fyrster Heinrich af Reuss, Greiz, Schleiz, der nu ved Revolutionen i Gera straffes for al den Kval, de i hans Skoletid voldte ham ved at skulle lære deres Numre); snart viger Spøgen ud af hans Brevtone og af den gamle Stil blive kun de energiske, slaaende Lignelser tilbage.

Grundfølelsen, naar han tænker paa sit Fædreland, er Skam: Englændere og Hollændere, Spaniere og Italienere, Polakker og Grækere have i Julidagene kjæmpet med for Franskmændenes Frihed, der er ét med Folkenes; men ingen Tyskere. Tyskland vil med sin Retspleje, sin Censur, sine Laug snart blive Europas Antikvitetskabinet. Dog værst er ham Loyalitets- og Ydmygheds-Aanden i Tyskland: «Spanierne, Italienerne, Russerne og

andre er Slaver; de Folk, som tale den tyske Tunge, er Lakajer. Slaveri gjør kun ulykkelig men fornedrer ikke; dog Tyendeforholdet fornedrer.» (25. Januar 1831.) Ved en international Middag i Paris, hvor Frisindede af alle Folkeslag talte, har han af national Undseelse ikke vovet at rejse sig og tale om Tyskland. Han tænkte, siger han: Polakken, Spanieren, som talte, repræsentere deres Fædreland. «Men hvad repræsenterer jeg, om hvad Daad erindrer jeg? Jeg staar alene, jeg er en Lakaj og bærer, som alle Tyskere, Grev Münch-Bellinghausens Livré». (14 December 1831.)

I nær Forbindelse med denne Skamfølelse staar en Pirrelighed, en Tilbøjelighed til Indignation over Alt og Alle, der i sin Ubeherskethed gjør et vist Indtryk af Svaghed og Sygnen. Alt er «til at blive rasende over»; Alt, fra det Største til det Mindste, fra Folkenes Langmodighed og Sendrægtighed til at gjøre Oprør, indtil en uartig Skrivelse fra Spontini til Kapellet i Berlin, fra Forslaget til en rundelig Civilliste for Louis Philippe indtil et ufuldstændigt Konservationslexikon.*) Efterhaanden opsøger han Ærgrelserne som et Næringsstof for sin Indignation. Derfor Vendinger

*) Staaende Udtryk: O es ist zum Rasendwerden! — o ich habe eine Wuth! — Om Lexikonnet: Eine starke halbe Stunde musste ich das Schreiben unterbrechen, und meine Wuth war grenzenlos.

som: «Jeg er fornøjet, thi jeg har ærgret mig,» eller «De kan ikke gjøre mig nogen større Glæde, end naar De meddeler mig tyske Dumheder».

Men Skam og Harme drukne i de første Aar efter Julirevolutionen i et Hav af Forhaabninger, brusende som under en Orkan. Han har en Forvisning om den snart kommende Verdensbrand og derpaa følgende Frihedssejr af den Art, som de første Kristne havde om den nærforestaaende Verdensundergang og Dom med Frelse for de Udkaarne og Fordømmelse for de Haardhjærtede. Han er i en Tilstand af Ophidselse, som gjør ham det umuligt at være Tidens Krønikeskriver, men Profet føler han sig kaldet til at være, om det gjordes nødigt tolv Bind igjennem.*)

Ak, kun de pessimistiske Profeter faa altid, før eller senere, Ret. Og Börne var en optimistisk Profet, en Enthusiast, bestandig lige forfalden til den Naivetet at tro hvad han ønskede. Det franske Exempel har bibragt ham Troen paa, at Reaktionens Time nu er slagen. Han bebrejder sig for Alvor, at han skammer sig ved at kysse denne og hin Franskmands Haand, «den Haand, der har sønderbrudt vore Lænker, givet os Trælle

*) Was, wo, worauf, womit soll ich schreiben? Der Boden zittert, es zittert der Tisch, das Pult, Hand und Herz zittern und die Geschichte, vom Sturme bewegt, zittert selbst . . . Prophet wollte ich sein, zwölf Bände durch.

Ridderslaget» (17. September 1830). Og det véd han, at Enden er nær. Karl X havde etsteds lagt en Grundsten. Börne mener i den Anledning, at Kongerne nu skulde ophøre med at gjøre sig latterlige ved endnu bestandig at lægge Grundstene til Bygninger. De skulde heller nagle den sidste Tagsten til Taget. Thi den Tid er nær, hvor de fyrstelige Kokke ville spørge: Til hvem dække vi vel imorgen? (19. September 1830). Paa Spørgsmaalet om, hvad han venter og tænker, svarer han en Maaned senere med at udtale sin faste Forvisning om, at hele Europa næste Foraar vil staa i Flammer. Han ynker Diplomaterne, har Medlidenhed med dem. Da den polske Opstand bryder ud, tror han vel ikke, det vil lykkes Polakkerne saa let som Belgierne at sætte deres Sag igjennem, da Russerne er saa saare mægtige, men det vil gaa. Og som et Omkvæd kommer den Vending tilbage, at lidt efter lidt ville nu alle Europas Stater frigjøre sig, kun Tyskland vil blive i sin elendige Tilstand. Og dog, stundom ser han ogsaa Tysklands Rejsning for sig. Da Choleraen raser i Moskvá, forstaar han Meningen med den, ser Guds Finger deri: «Det er paany Guds nøgne Haand. Fyrsterne blive hindrede i at trække store Hære sammen, og gjør de det dog . . . det aner mig — nej jeg *véd* det: Pesten vil formaa, hvad Intet hidtil har formaaet; den vil ophidse Jordens trægeste og frygtsomste Folk til at vise

Mod. (3. November 1830.) Efterhaanden stiger ogsaa hans Tro til Polakkernes Sejr, i Kraft af Ræsonnementet, at man sejrer altid, naar man kun har Valget mellem Sejr og Død, og ved Aarsskiftet 1830 er han saa sikker paa Fyrsternes Undergang, at hans «beskedne» Ønske til Veninden for det nye Aar er det, at det maa gaa dem bedre i det end Kejsere og Konger. Han vil sige til sin Tjener: «Hvis en Kejser kommer, saa se ham paa Fingrene og lad ham ikke blive alene i mit Værelse,» og slutter med Forsikringen om at i 1831 vil et Dusin Æg blive kostbarere end et Dusin Fyrster. (26. December 1830.)

8. Januar 1831 forklarer han, at naar Polakkerne blot ikke slaas i aaben Mark, er Russerne, «om end nok saa mægtige, fortabte», desuden antager han endnu, at de Franske ville komme Polen til Hjælp med væbnet Haand; Frankrig var jo vanvittigt (ganz von Sinnen), om det lod denne enestaaende Lejlighed til at svække Rusland gaa ubenyttet forbi. Den 11. Februar er han aldeles sikker i sin Sag: Det bliver bestemt Krig. Han har vel ikke tvivlet en eneste Dag derpaa, men mange vilde ikke tro det, som nu have omvendt sig. Han har Glædesudbrud: atter er der kommet Hjælp til Polakkerne fra oven; man har «temmelig sikre» Efterretninger om, at der er udbrudt Oprør i adskillige russiske Provinser. 6. Marts, da det saa sort nok ud for Polen, har han en ny falsk

Efterretning at glæde sig over. Et Pariser-handelshus har faaet den Meddelelse, at Russerne er helt sprængte fra hinanden og «hvad der afgjør Alt», at Lithauerne have rejst sig i Ryggen paa dem. Han jubler allerede. I Fremtiden vil man true enhver Tyran med Polakkerne, som man truer uartige Børn med Skorstensfejeren. Nikolaj har pralet med, at han skulde rulle Polakkerne sammen som et Nøgle Garn; nu er Nøglet blevet til en Bombe, der har knust ham! Börne fantaserer endog om Paris's Illumination i den Anledning. 18. Marts, da han ikke mere kan tro paa hine gunstige Efterretningers Sandhed, er han allerede tilhest paa en ny Chimære: Alt gaar godt; thi nu er i Frankrig selv en ny Omvæltning umiddelbart forestaaende: «Tingenes Stilling her er nu saadan, at jeg hver Dag, ja hver Time venter Udbruddet af en Revolution. Ikke fire Uger kan det vare saaledes ved . . .»

Det er jo ganske vist et stort Bevis paa Börnes Ærlighed, at han har ladet Veninden gjenoptrykke sine Breve som de flød ham af Pennen uden ringeste Forsøg paa ved en Redaktion at slette eller mildne de Steder, som Kjendsgjerningerne strax gave det kraftigste Dementi. Men det styrker umuligt Tilliden til hans politiske Omdømme. Undertiden bliver Modsigelsen mellem det, som spaas, og det, som sker, saa iøjnefaldende, at Virkningen er komisk. Saaledes fortvivler

Börne den 25. December over Lafayettes Ubesluttethed: denne er almægtig, kunde, naar han vilde, sætte Alt igjennem, behøvede kun at true med at nedlægge sin Kommando over Nationalgarden, saa maatte Kongen, Ministrene og Kamrene give efter. Dagen derpaa, den 26. December, meddeler han saa ganske tørt, at man har afsat Lafayette fra hans Kommando, og ikke en Hund har gjøet deraf. — Forunderligt! siger Læseren til sig selv, at en saa lidenskabelig politisk Iagttager aldrig har følt Trang til at gjøre politiske Studier og først dømme efter indvunden Indsigt, men stadigt har nøjedes med og følt sig tilfredsstillet ved det rent feuilletonistiske Stemningsudbrud, som har Ret idag og imorgen kastes i Ovnen.

Hvad der bestandigt leder Börne vild er den alt berørte paa en Gang naive og fanatiske Optimisme, der altid paany finder en Grund, hvorfor det Slette, der sker, ligefuldt er det Bedste. I Marts 1831 skjælver han for Polakkerne og erklærer sig for fattet paa det Værste. «Men», fortsætter han, «for Russerne vilde denne Sejr være fordærveligere end alle deres Nederlag. Den hovmodige Nikolaus vilde da blive overmodig og tro at kunne gjøre det af med Frankrig saa let som med Polen.» Hvilken Trøstegrund! — Stadigt haaber Börne paa Revolution i Paris, der skal ryste Tronerne. Men den udebliver. Hurtigt finder han da en Grund, hvorfor denne Frankrigs Ro er Fyrsterne aller-

farligst. Han skriver 30. November 1831: »I fyrretyve Aar har Frankrig været Europas Krater. Naar det engang ophører at sprude Ild, saa er ingen Trone i Verden sikker én Nat . . . Intet har været fordærveligere for Kongerne end Warschau's Undergang. Da de have ødelagt et Underværk, tro de nu, at de ogsaa kan gjøre Underværker.« Med andre Ord: Revolution i Paris er god, ingen Revolution er endnu bedre. Polens Sejr vilde været Kongernes Fordærv, Polens Undergang er endnu større Fare for dem.

Men dette hænger sammen med den besynderligste Kulsvier-Gudstro, der kun en sjælden Gang afbrydes af det tænkende Hoveds Tvivl. I Almindelighed er den Formel, hvori Börne søger Trøst, den, at han stoler paa Gud: Nikolaj rykker med overvældende Magt mod Polakkerne; Börne »forlader sig paa Gud«. — Vel er det kun den polske Adel, der har rejst sig, men Börne »stoler paa Guds Visdom og hans Stedfortræderes Dumhed«. Han er, siger han, klogere end alle de Andre i Frankrig, som han var det i Tyskland; hvorfor? Fordi han »tror paa Gud og Naturen« som de Andre paa Mennesker og Politi.

Dog undertiden kommer der Slingring i hans Tro. Vi saa, han glædede sig fra først af over Choleraen, saa Guds Finger i dens Komme: den vilde drive endog Tyskerne til Revolution. Kun to Maaneder senere (19. Januar 1831) skildrer

han Choleraens virkelige Følger, Folkenes Lamslaaethed, der ødelægger den Smule Frihed, som endnu er tilovers. Dengang hed det: «Hvad hidtil Intet har formaaet, det vil Pesten formaa»; nu stik modsat: «Hvad ingen Kejser af Rusland, ingen Djævel kunde forhindre, det hindrer Pesten.» Og han, som dengang saa «Guds nøgne Haand» i dens Komme, udbryder nu: «Saa komme Klerkene og tale om Guds Straffedom!» Tre Fjerdingaar senere endelig (25. November) hjælper han sig ud af Modsigelsen ved en lige humoristisk og tankeløs Spas: «Sjældent sender Gud en himmelsk Kriminalret ned paa Jorden for at undersøge sine Stedfortræderes Forvaltning, og saa ofte det endnu er sket, er Intet blevet bedret derved. De himmelske Kommissærer var fremmede paa Jorden, gik vild eller lode sig endog bestikke. Det saa vi nyligt med den asiatiske Cholera, som tugtede de Undertrykte istedenfor Undertrykkerne. Gud hjælper blot den, som hjælper sig selv.*)

Kun en eneste Gang, da Polens Undergang synes nærforestaaende (5. Marts 1831), føler man, at Börne for Alvor er bleven usikker paa sit System. Som sædvanligt tumler han med sine Yndlingsord: Gud, Djævelen osv., da Russerne er for stærke. Börne kommer til dette Resultat: «Ikke Guds Visdom, Djævelens Dumhed alene kan endnu

*) Börne III 75, 86, 172; 43, 99, 267.

redde Polen.» Saa afbryder han sig med et Spørgsmaal: «Ak, gives der da en Gud? Mit Hjerte tvivler endnu ikke, men Ens Hoved kan nok føle sig svagt, og selv om han er til — hvad nytter da en evig Gud det forgjængelige Menneske? Var Gud dødelig som en af os . . . da vilde han regne med Tiden og Livet, vilde ikke øve saa sildig Retfærdighed, ikke først betale de fjerne Efterkommere, hvad deres Forfædre havde at fordre. Friheden kan og vil sejre, før eller senere; men hvorfor sejrer den ikke strax? Den kan sejre en Dag efter Polens Undergang; maa Ens Hjerte ikke briste derover . . . Gives der saa en Gud? Er det at øve Retfærdighed? Vi afsky Menneskeædere, dumme Vilde, der dog kun fortære deres Fjenders Kjød. Men at den hele Nutid med Legeme og Sjæl, med Glæde og Lykke, med alle sine Ønsker og Forhaabninger bliver martret, slagtet og sønderhugget, for at Fremtiden kan blive mæsket med den — dette Menneskeæderi finde vi os i.» (Börne III 159, 60.)

Faa Dage efter vender han imidlertid tilbage til sin en Gang tilvante Gudstro og sin af alle Skuffelser uanfægtelige Optimisme.

Nu og da findes i disse Breve rene Kandestøberier — saaledes Fantasierne over Følgen af den Hannoverske Revolte — undertiden Vidnesbyrd om en rent ud enfoldig Lettroenhed som f. Ex. naar Börne lader sig indbilde, at det er Metternich,

der har anstiftet Urolighederne i Sydtyskland for at kunne bemægtige sig Bayern, medens Tropperne var optagne, eller endog at Louis Philippes hemmelige Hensigt er den at føre Karl den Tiendes Dynasti tilbage paa Tronen. (Börne III 98, 39, 270.)

Dog meget ofte forekomme ogsaa Udtalelser, der røbe levende politisk Sans, stort naturligt Skarpblik for den givne Situation og ualmindelig Evne til Anelse om, hvorledes Fremtidens Skjæbner og Opgaver ville forme sig.

Allerede 9. November 1830, altsaa kun fire Maaneder efter Revolutionen, indser Börne, at hvad der er sket kun er det, at de Industridrivende ere komne til Magten, de, der kun kjende til «Frygt og Penge», og han er ganske klar over, at da den sidste Revolution ikke har naaet sit Maal, idet Magthaverne ikke ville se andet i den end en Forandring af Dynasti, saa er en ny Revolution nødvendig, «og den udebliver visselig ikke». En Uge senere udvikler han endog med lige fuldkommen Virkelighedssans og Logik, hvorledes Udviklingen vil foregaa: Da de Industrielle, som femten Aar igjennem have raset mod alt Aristokati, neppe have sejret før de selv ville danne et nyt: et Penge-Aristokrati, en Lykkeridder-Stand, der ikke som den gamle Adel hviler paa et Princip, men paa Forrettigheder knyttede til Ejendommen, saa vil det franske Folk med sin Lidenskab for Lighed ved den næste Omvæltning

søge at rokke ved netop det, hvortil Forrettighederne nu blive knyttede: Ejendommen, og man vil komme til at opleve Rædsler, som man i ingen tidligere Revolution har været Vidne til. Börne aner, som man ser, Socialismen som Magt og spaar om Communen. Et Aarstid senere (1. December 1831) er han endog saa sikker i sin Sag, at han bruger Udtrykket: «Den store Krig mellem Fattige og Rige staar mig saa tydeligt for Øje, som levede vi allerede midt i den», og i dette Tidsrum er han ogsaa trods sit moralske Grundhang naaet til Begrebet om, hvad Hovedsagen er, nemlig at samle Magt bag Retten. Er dette umuligt, bliver Opgaven at røre Hjerterne, gjennemagitere Sindene for sin Sag og forfølge Tyranniet med Spot, Had og Foragt. Hvad der sikkert ikke nytter Noget, det er derimod den bare Ærlighed, det rene Rethaveri. Nej, «Deres Ærlighed ødelægger dem. De tro, det kommer an paa at have Ret, at vise, man har det. Og nu tale de om Friheden som en Advokat for et Stykke Ejendom. Ret som kom det her an paa Grunde!» (1. Februar 1831.)

Alt i Alt er det dog en politisk Sværmer, en Frihedstroende, man i disse Breve har for sig, intet Statsmands-Naturel. Vi møde ikke blot Kjærlighed til det menige Folk, men en Rousseau'sk Beundring for dem, hvem hverken Rigdom eller Kundskaber have «fordærvet», og til denne Beundring og Kjærlighed svarer et stedse stærkere

Had til alle Europas legitime Konger og Fyrster, der altsom Börne med sine Illusioner ogsaa lader ethvert Maadehold falde, stiger til Tilintetgjørelseslyst. «At tænke sig, at med ti Alen Hamp kunde man skaffe Verden Fred, Lykke og Ro.»*) Imellem disse Poler: Folkene — Fyrsterne, svinger Börnes politiske Tanke bestandigt; det var Tidsalderens politiske Tankesving. Og Standsningen ved denne Antithese laa saa meget naturligere for ham, som han i sit inderste Væsen var Demokrat, var det i den Grad, at, som han udtrykkeligt selv erklærer, «Menneskekjenderi» altid har været en Ting, hvortil han sporede den største Ulyst. Det at skulle fordybe sig i hvad der skiller de enkelte Mennesker fra hinanden, var ham en Plage som den at skulle læse en altfor fin Skrift. Han holdt sig hellere til Menneskemasser og til Bøger. (3. November 1830.) Intet Under derfor at han mangler den psykologiske Finhed, som vi nødigt savne hos en stor Skribent, men til Gjengjæld har den Samfølelse med hele Nationer, med store Befolkningslag og med en udbredt Læseverden, som giver Muligheden til at elektrisere et Publikum og som kan skabe selv en yderst dristig Forfatter paa en saare udsat Post Popularitet i levende Live.

Ikke at han bedømmer enkelte Personer uret-

---

*) Und mit zehn Ellen Hanf wäre der Welt Friede, Glück und Ruhe zu geben.

færdigt eller fordomsfuldt. Tvertimod. Han viser en overlegen Aands rolige Velvilje; undertiden rigtignok ogsaa en borgerlig Sjæls Uvilje mod det altfor Aristokratiske og Overbærenhed mod det altfor Jævne. Da Musset dukker op, sporer han strax Slægtskabet med Heine, der undrer ham hos en Franskmand. I Berlioz skatter han paa Stedet Geniet, endog til Overvurdering, og man véd, hvor isoleret og miskjendt Berlioz stod. Fürst Pückler bedømmer han med Skjønsomhed, uden Varme, men med Blik for hans Fortrin; kun begriber han ej, at Nogen har kunnet tro, dennes saa letskrevne, men i Behandlingsmaaden upoetiske Breve havde Heine til Ophav. Hos Heine selv er længe kun Napoleonsdyrkelsen ham afgjort imod, iøvrigt viser han sig fuld af Paaskjønnelse, ja Beundring.

Lærerigt er det endvidere at se, hvor overordentlig godlidende Börne forholder sig til Paul de Kock, med hvilken varm Anerkjendelse han taler om ham og hvilken Fornøjelse han har havt af fulde otte Bind Paul de Kock, som han har havt den Udholdenhed i Træk at gjennemlæse. Det er den naive og tilforladelige Skildring af Pariser Smaaborgernes Liv, som her har forekommet Börne værdifuld. Han roser endda om end halvt i Spøg Kock's Livsfilosofi; ja han bestiger ved denne lidet passende Lejlighed sin gamle Kjæphest, idet han skriver: «Vel giver han os ikke, som Goethe i Wilhelm Meister, Lærebreve med Trøfler, men dog en ret kraftig Filo-

sofi, borgerligt tilberedt.» (3. Marts 1831.) Paul de Kock hævet paa Goethes Bekostning!

Taler denne sidste Dom nu ikke i nogen høj Grad for Börnes Kunstforstand, saa vidner hans Udtalelser om Talleyrand des højere om hans politiske Intelligens. Strax i 1830 nærer han den største Tillid til Talleyrands Virksomhed for Frankrig i London, og han lader sig ikke forvirre af Pariserhadet imod ham. Han indser klart det Latterlige i de liberale Blades Klageraab over, at Talleyrand som Medarbejder ved Wienerfreden nu vil støtte den hellige Alliance. Han begriber fuldt vel, at den hellige Alliance saa lidt som nogen anden Ting er hellig for Talleyrand. Og lang Tid efter kommer han tilbage til Urimeligheden i Anklagerne mod den kloge Diplomat for at have tjent alle Regjeringer og forraadt dem alle. Fint og rigtigt indvender han, at Talleyrand ikke har forraadt nogen Regjering, kun forladt den og først forladt den, da den var død. Han læser i Talleyrands haarde Aasyn ene og alene Nødvendigheden, indristet som i Bronce.

Dog Hovedaarsagen til de milde Domme er ikke Börnes Forstand, men hans Hjerte, det Milde i hans Natur, det dybe Hang til kjærlig Opfattelse, som ikke modsiges af hans mange lidenskabelige og hensynsløse Ytringer, der inderst inde ogsaa udsprang af Menneskekjærlighed. Han var simpelthen en kjærlig Sjæl, forsaavidt Kristen af Naturel,

af Instinkt. Derfor gik han ogsaa over til Kristendommen, hvad man taabeligt har lagt ham til Last som Skingjerning. Hans Opfattelse af Kristendommen var maaske ikke dyb, men ærlig og ganske individuel.

Han blev Kristen, fordi han var Demokrat og Humanist. For ham var Kristendommen ikke blot i Almindelighed Jødedommens Fortsættelse og Supplement, men nærmere Humanitetsreligionen og bestemtere «de arme Djævles Religion». Enhver, der elskede Menneskeheden, var i hans Øjne en Kristen. Og saaledes blev Kristendommen ham da ogsaa Frihedens Religion, navnlig i dens katholske Skikkelse, thi som Katholicisme havde den knækket Romernes Verdensherredømme. Og han ser med sine Sympathier for Polakkerne et Bevis paa Katholicismens frigjørende Kraft i deres Frihedskjærlighed.*)

Paa Dogmerne tror han vel ikke personligt, sætter heller ikke Kristendommens Væsen i Tro, men ligefuldt er det ham i høj Grad imod, at der rokkes ved Troeslærdommene. Han haaner Saint-Simonismen, fordi den rejser sig mod den kristelige Tro, og han betragter Strauss's «Jesu Liv» ikke blot som en unyttig, men som en skade-

*) Das einzige Volk im Norden, das seit dreihundert Jahren nie aufgehört, sich für die Freiheit zu erheben, ist das polnische, und es blieb katholisch.

lig Bog. Saaledes forstaas det, at han i sine sidste Leveaar kunde blive ganske henrevet af en demokratisk Katholik som Lamennais, hvis «En Troendes Ord», der vilde sammensmelte Frihed og Religion, han oversatte og overvurderede. Religiøs Radikalisme, som han fandt den her, det var Trylleformlen, som svarede til de frie og bundne Kræfter i hans egen Sjæl.

Allerede i de første Bind af Pariserbrevene bevægede Börne sig, som den oppositionelle Stemning i Tyskland, fra Forkjærlighed for Constitutionalisme til Haab om Revolution.

Ikke et halvt Aars Tid efter deres Udgivelse, i April 1832 udstedte en af Oppositionens Førere, Dr. Siebenpfeiffer, et Opraab til alle tyske Stammer om at mødes til en stor Nationalfest, der skulde afholdes paa Slottet Hambach ved Neustadt an der Hardt den 27. Maj, Aarsdagen for den bayerske Forfatning. Det skulde være en Broderlighedens Fest for Alle, der stræbte efter det tyske Fædrelands Gjenfødelse. Denne Fest syntes dog Rhinkredsens Regjering saa betænkelig, at den forbød den; tillige blev for 26.—28. Maj Adgang til Neustadt og Omegn forment alle Fremmede, og enhver Forsamling af mere end fem Personer forbudt paa Gader og offentlige Steder. Dog Forbuddet vakte en saadan Forbitrelse, at man saa sig nødsaget til at tage det tilbage.

Fra alle Sider strømmede Folk til Festen.

Næsten alle tyske Lande vare repræsenterede; flest indfandt sig dog naturligvis fra Rhinpfalz. Selv Franskmænd kom i stort Antal, og naturligvis manglede det heller ikke paa Polakker. Der var en tredive tusind Mennesker i Alt.

Börne var kommen fra Paris. Han var den af Gjæsterne, som vakte størst Opsigt. Allerede hans Rejse til Neustadt var et Triumftog. Hvor han kom hen, blev han hilset med Vivat. Fakkeltog og Serenader var Dagens Orden.

Han skriver fra Freiburg: «Hvilket Indtryk mine Pariserbreve have gjort i Tyskland, troer De neppe. Jeg havde selv ikke ventet det. Meyer, Wurm og Andre have ladet trykke, at jeg ikke mere turde vise mig i Tyskland, jeg vilde blive kastet ud af ethvert hæderligt Selskab. Det er Profeter! Lige siden min Ankomst har jeg oplevet en uafbrudt Hyldest. Mit Værelse bliver aldrig tomt. Jeg har ofte ikke Stole nok til alle de Mennesker, der besøge mig. Jeg var til Hambacher Festen. Næsten alle de Tilstedeværende vilde lære mig at kjende, saa jeg er syg deraf. Naar jeg i Neustadt gik over Gaden, lød det fra Værtshusene, fra de Vogne, som rullede forbi: Leve Börne, Forfatteren af Breve fra Paris! Heidelberger Studenterne bragte mig en Serenade. Alle Patrioterne, Wirth og de øvrige, erklærede, at man skyldte mig den fædrelandske Bevægelse i Tyskland; de Andre var først komne efter mig.

Med vaade Øjne trykkede mange mig til deres Bryst og kunde ikke tale af Bevægelse. Her i Freiburg var det ligedan. Studenterne begav sig om Aftenen til mit Hus, sang en Serenade og raabte: Leve Forsvareren af den tyske Frihed! . . . Hvad ville mine Recensenter sige dertil, de der have kaldt mig en daarlig Patriot. Den offentlige Mening lader sig ikke vildlede.» — Humoristisk nok blev ikke desmindre ved Hambacher-Festen hans Uhr stjaalet fra ham.

Om Morgenen den 27. Maj satte fra Neustadt af det uhyre Tog sig i Bevægelse til Slotsruinen Hambach. Alle var smykkede med sortrødgyldne Farver, og tilsvarende Faner bleve baarne foran. Ogsaa et stort Antal Kvinder med sortrødgyldne Belter fulgte med. Siebenpfeiffer og den bayerske frisindede Journalist Wirth var Hovedtalerne. De fremstilte Folkesuveræniteten som alle Staters Grundlag og stillede Tysklands nærforestaaende Republikanisering i Udsigt. Alle de Taler, der holdtes, udmærkede sig ved største Lidenskabelighed, skildrede Tysklands Fornedrelse som frembragt af Fyrster og Aristokrater i Forening. Wirth udbragte et Leve (som han senere maatte bøde for med langvarigt Fængsel) for «de forenede tyske Fristater» og «det forbundne republikanske Europa» og raabte, idet han svang det Sværd, der var blevet ham overrakt som Æresgave: Forbandede, tre Gange forbandede være Tysklands Fyrster!

Hos en Del af Forsamlingen fandt Ordene Anklang. Man raabte: Ned med Fyrsterne! Vaaben! Vaaben!

Imidlertid, et umiddelbart praktisk Formaal havde man ved Hambacher-Festen ingenlunde for Øje. Ifald Øjeblikket virkeligt var gunstigt — hvad man vel tør betvivle — saa lod man det gunstige Øjeblik gaa ubenyttet hen.

Heine skriver med lystig og bitter Spot derom: «Jeg vover knap at fortælle det, thi det klinger utroligt, men jeg har Historien fra paalidelig Kilde, nemlig fra en Mand, der er sandhedskjærlig Republikaner og selv sad i Hambach i Komiteen, hvor man forhandlede om den Revolution, der skulde begynde; han tilstod mig nemlig i Fortrolighed, at da man kom til Kompetencespørgsmaalet, da man stredes, om de i Hambach tilstedeværende Patrioter nu ogsaa virkelig var kompetente til at begynde en Revolution i hele Tysklands Navn — saa bleve de, som raadede til rask Daad, overstemte af Flertallet, og Afgjørelsen lød: man var ikke kompetent.» Heine kalder det den bedste Historie, han har hørt paa denne Jord; den kan, siger han, faa ham til at glemme alle denne Jammerdals Gjenvordigheder, ja selv efter Døden i Skyggerigets taagede Kjedsomhed vil den kunne opmuntre ham. — Og han trøster Konger og Fyrster: de behøve sandelig ikke at sætte brave Folk i Fængsel, de kan sove roligt, de har Intet at risikere, den tyske Revolution er

endnu langt borte, Kompetencespørgsmaalet henstaar uafgjort. (Heine: S. W. XII 153.)

Börne havde altid været venskabeligt sindet mod Heine, siden han havde gjort hans litterære og personlige Bekjendtskab. Han havde endog i mange Aar talt om ham med Kjærlighed. Han skattede ham efter Fortjeneste som Digter, og han vurderede ham især som en stor Kraft i den universelle Frigjørelses Tjeneste. Hvad Sladder der blev ham overbragt om Heine afviste han med en stor Naturs Kulde overfor Sligt. Uden smaalig Forfængelighed, som han var, rørte det ham ikke, at hans og Heines Navn meget hyppigt nævnedes sammen, og at Sammenligningen med Hensyn til Evner og Talent ikke altid faldt ud til hans egen Fordel. Men Heines «Franske Tilstande» stødte og saarede ham, bibragte ham under Læsningen en Misstemning, som han i det sidste Bind af sine Pariserbreve gav Luft, uden Heftighed eller Galde, men i Form af en ret bidende Satire, der rammer Heine som fra oven nedefter og som i ikke faa Læseres Øjne indætsede ham Brændemærket for politisk Karakterløshed.

Det var i Virkeligheden den dybtgaaende Kontrast mellem de to Kampfællers Naturer, som her kom til Udbrud. Börne begreb den dog ikke i dens Væsen og efter dens Art. For ham stod Modsætningen som den mellem den mandige Naturs Alvor og den drengeagtige Letsind, og hvor det

kom højt som Modsætningen mellem Sandhedsdyrkelse paa den ene Side, Form- og Kunstdyrkelse paa den anden. Med sikkert Blik har han paavist nogle af de Barnagtigheder og smaa Snobberier, hvori Heine nu og da kunde gjøre sig skyldig overfor Livets Glimmer ligesom nogle uretfærdige Spotterier overfor ideale Bestræbelser i plumpe og naivt folkelige Former. Börne afskyede jo Rothschild'erne, som Heine var overordentligt imponeret af. Börne, der følte sig hjemløs i Salonerne men hjemme blandt demokratiske Haandværkere, var vel tilpas i de tyske Emigranters Forsamlinger, hvor vilde Planer de end lagde og til hvor upraktiske Foretagender de end samlede Penge ind, medens Heine var ilde tilmode ved de mange Opfordringer til Deltagelse i dette eller hint demokratiske Værk, aldeles ikke egnede sig til Indgaaen af demokratiske Broderforbund, helst trods sine revolutionære Tilbøjeligheder holdt sig for sig selv og paa ingen Maade vilde være *frère et cochon* med den første den bedste Skare udvandrede Landsmænd.

I et Brev fra 25. Februar 1833 gjør Börne sig bl. A. lystig over, at Heine finder «en ophøjet Udholdenhed» i den østerrigske Politiks trehundredaarige Umenneskelighed, at han i den af ham selv senere saa frygteligt haanede Kong Ludvig af Bayern ser «en af de ædleste og aandrigste Fyrster, der nogensinde have smykket en Trone» og

at han endelig kalder det «dristigt og storartet» af Herrerne Rothschild, at de under Choleraen blev i Paris, medens han finder de tyske Patrioters ubetalte Anstrengelser latterlige. Börne har Ret heri og i Mere uden dog at lægge nogen finere eller dybere Forstaaelse af Heines Naturel for Dagen.

Atter her stod han som overfor Goethe Ansigt til Ansigt med et Geni, han var ude af Stand til at dømme uhildet, om han end ingenlunde gjorde sin urolige Samtidige Uret i lignende Omfang eller paa samme Maade som sin store Forgjænger.

XI.

Ogsaa for Heinrich Heine er, som alt berørt, i det nye tyske Rige Øjeblikket lidet gunstigt. Hvad man har at bebrejde ham er saa Meget, at det ikke lader sig opregne i Korthed: Først hans Kjærlighedsforhold til Frankrig og formentlige eller virkelige Frivolitet. Dernæst hans ugermaniske Oprindelse og Vid, hans Følsomhed, hans Lapseri, hans Kaadhed. Saa den udfordrende Maade, paa hvilken han lagde sit Hedenskab for Dagen. Det nye Tyskland er i religiøs Henseende indifferent, men er det stiltiende, og er i moralsk Henseende disciplineret. Medens i vore Dage i Tyskland de højeste Dyder: Sandhedskjærlighed, Selvstændighed, Sjælens Stolthed og Finhed, gjælde langt mindre end Pligtopfyldelse, Korrekthed, Samfundstugt,

militært Sving, *Schneidigkeit,* som man siger, var det paa Heines Tid omvendt. Disciplinen var ikke i Pris. Og som Religiøsitet dengang gjaldt mere end Religion, saaledes Menneskelighed mere end Nationalfølelse. Patriotismen var i hin Tid i de Bedstes Øjne en Dyd, de ikke betragtede som ubetinget; de mente, at Retfærdigheden ikke hørte op at være en Dyd, fordi den øvedes mod et fremmed Folk.

Hos Heine kom til den abstrakt radikale Aandsretning Hadet til Preussen, hvis Fremtid han ikke anede, og hvis Styrke han ikke forstod, denne Preussens Styrke, der ypperligst er anskueliggjort i Carlyle's Skildring af Frederik den Andens Fader: Evnen til med ædru Strenghed at overvinde Chaos, slaa Vrøvlet ned og administrere. Dette Had var hos Heine nærmere Rhinlænderens Dødsfjendskab mod Preussen. Man mærke disse Strofer til den preussiske Ørn:

Du hässlicher Vogel! wirst du einst
Mir in die Hände fallen,
So rupfe ich dir die Federn aus
Und haue dir ab die Krallen.

Du sollst mir dann in luft'ger Höh'
Auf einer Stange sitzen,
Und ich rufe zum lustigen Schiessen herbei
Die *rheinischen* Bogenschützen.

Paa Wienerkongressen havde Preussen efter lang Vægring overtaget Rhinlandene. Det fik

derved istedenfor den Afrunding, det havde haabet paa i Øst, en ganske sønderrevet Skikkelse, og tilmed kom en fra Gammelpreusserne ganske forskjellig Folkestamme under det preussiske Scepter. Dette var den Egn, hvor engang Skillelinjen mellem Kelter og Germaner laa. Her skjød den romerske Militærprovins sig ind. Over dette Land havde senere Præsteherredømmet ruget, saa at i forrige Aarhundrede Frederik den Stores Aand her slet ingen Indflydelse havde havt. Den gamle, møre Klerikalisme stødte da her lige sammen med den franske Revolution, og man hilste de Mænd, der udbredte dens Ideer, med Jubel.

Gammelpreusserne nærede Uviljens Mistro til Rhinlænderne, og disse gjengjældte denne Følelse med Renter. Preusseren var og blev ved Rhinen noget Fremmed, Uhyggeligt. Om Sønnen, der tjente i Hæren, hed det: «Han er hos Preusserne». Berlineren bar sig som Embedsmand i Köln eller Düsseldorf overmodigt ad, nedsatte Alt, og Rhinlænderen betragtede længe en Ansættelse i de gamle preussiske Provinser som en Forvisning til Sibirien. Overalt hørte man Klage over Preussernes Mangel paa Evne til at vinde Hjerterne i de Stammer, de havde tilerobret sig.*)

Heine fødes i Aarhundredets Slutning (mellem

---

*) K. Mendelssohn-Bartholdy: Preussen und Frankreich zur Zeit der Julirevolution. S. XXV ff.

1797 og 1799) i Düsseldorf, dengang Hovedstaden i Hertugdømmet Jülich-Cleve-Berg. Byen var i sex Aar besat af franske Revolutionstropper. De drog bort 1801, og Max Josef blev Regent; men i 1806 blev han Konge af Bayern og i hans Sted Joachim Murat Storhertug. Dog allerede 1808 maatte denne afstaa Landet til Kongen af Hollands ældste umyndige Søn, d. v. s. til Napoleon som Drengens Formynder. Landet blev nu helt regjeret efter fransk Mønster, Livegenskab, Lehnsvæsen og Hoveri ophævede, Retsvæsenet omdannet og en ubetinget Religionsfrihed indført, dette en Aarsag til at Napoleon hyldedes af Rhinlandenes jødiske Befolkning som en Frelser fra tusindaarig Undertrykkelse.

Uden al Tvivl har Berøringen med Datidens dristige og sejrrige Franskmænd bidraget meget til at give Heinrich Heines Aand dens første Sving. Respekten for overleverede Autoriteter fik et tidligt Knæk. Hans medfødte Vid blev udviklet i Retning af hvad Franskmændene kalde *Esprit*. Spiren til hans Napoleonsbeundring blev lagt. Nutildags synes denne Beundring fra Heines Side en næsten isoleret Kjendsgjerning i Aarhundredets tyske Litteratur. Den var saare langt fra at være det.

Man kan gaa lige tilbage til Wieland og hos ham finde en ligesaa levende Napoleonsbeundring, endog før Historiens Gang havde godkjendt den. Alle-

rede 1798 erklærer han, at Fr
en Diktator, og at Ingen egne
General Bonaparte, der da va
1800 spaar han, at Bonaparte
Konge, maa gjøre det, og fors
engelske Blades Angreb. Napole
underrettet om disse Profetier,
den Grund længe med Wieland

Ingen af Aarhundredeskift
havde kjendt Nationalhad. Ud
havde Goethe i 1793 gjort Fe
med som Tilskuer. Schiller hav
sit franske Borgerbrev, tænkt,
kunde komme hans Børn til Gode.
Ven, havde ønsket at turde b
Sejre. Goethe saa da ogsaa
Napoleon slaa Frederik den An
denne preussiske Stat maatte i
ud som et forbigaaende Fæno
Historie. Han havde været V
Opkomst og Sejersløb, havde set
det ham, Aristokraten og Evolutio

sit: «Det nytter ikke noget, Manden e
stor.» Først da Alt var ude, gjorde ha
Festspil i Anledning af Freden en Slags n
Afbøn.

Mindre bekjendt end Goethes saa ti
Forhold til Napoleon er Hegels, der s
Lærer og som den Tænker, der stadigt
ham som den ypperste, havde en ligesaa
lig Indflydelse paa ham. Hegel, der var
Undersaat i det lille, despotisk regjerede
berg og aldrig havde kjendt det at have
land, hvor stærkt han end længtes derim
Aarhundredets Begyndelse saa opfyldt af
over de tyske Tilstande, saa fuld af
Sarkasmer over sine Landsmænds politisk
at han ganske som Goethe kom Napol
med en Kosmopolits overstrømmende
Han, som bestandig havde svælget i en
fantastisk Forsoning af det Ideale og
lige, havde hele sin Ungdom igjennem sa
trykket af virkelig Magt, da Napoleons

slaaende mellem hans uendelige Ligegyldighed for Preussens Undergang og hans lidenskabelige Ængstelse for, at en af de kostbare Manuscriptsendinger i den urolige Tid skal gaa tabt med Posten. Et af de Breve til Forlæggeren, der ledsage Sendingerne, bærer Slagets Datum.

Det Værk, han under disse Forhold lagde sidste Haand paa, fremstilte Menneskeaandens Udviklingsgang under en ejendommelig Sammenblanding af psykologiske og historiske Synsmaader. Men her skulde Aanden som selvbevidst Aand have naaet sin Fuldendelse, idet den havde forstaaet al Virkelighed som Aandsvirkelighed. Menneskeheden stod efter denne Filosofi nu ved sit Maal; de enkelte dødelige Mennesker, der nu havde naaet til Erkjendelsens højeste Princip, var i Indsigt blevne som Guder, og deres virksomme Liv var nu ogsaa kun den skjønne Udfoldelse af en Tilværelse, som Grækerne tænkte sig Gudernes, fuldt tilfreds og fuldt forsonet. Da Hegel skrev sine sidste Ord, om at Verdenshistorien kun var et muntert Spil af Aanden, der véd sig som Aandsmagt, da holdt Napoleon til Hest udenfor Jenas Porte.

Og Hegel saa ham og saa ham med Glæde. «Jeg har,» skriver han fra Jena, «set Kejseren, denne Verdenssjæl. Det er i Virkeligheden en underlig Følelse at se et saadant Individ, der her, concentreret paa et eneste Punkt, siddende paa en Hest, griber ud over Verden og behersker den.

Preusserne kunde man ganske vist ikke stille noget bedre Horoskop — men fra Torsdag til Mandag er en saadan Fremgang dog kun tænkelig for denne overordentlige Mand, som det er umuligt ikke at beundre.» Og Hegel beundrer ikke blot ham, men det hele franske Folk. Et Fjerdingaar senere skriver han, at han i Dagens Historie ser det overtydende Bevis for, at Dannelse sejrer over Raahed, Aand over aandløs Forstand. Ja han tilføjer: «Som jeg allerede tilforn har gjort, saadan ønske nu Alle den franske Hær Held, der slet ikke heller kan svigte den under den uhyre Forskjel mellem dens Anførere og Soldater paa den ene Side og deres Fjender paa den anden.» (Haym: Hegel und seine Zeit.)

Heine har vistnok ikke ment, at hans Sværmeri for Napoleon trængte til Forsvar; ellers kunde han have beraabt sig paa, at han her til Forgjænger havde den Mand, han kun har omtalt med Ærefrygt som «den store Hegel, den største Filosof, som Tyskland har frembragt siden Leibnitz», den Mand, om hvem han som en utvivlsom Kjendsgjerning fremfører den højst tvivlsomme Sætning, at «han rager højt op over Kant», og hvem han kun dadler saa skaansomt og blidt som i denne Vending: «Hegel lod sig krone i Berlin, desværre ogsaa salve en Smule.»

Dog ikke blot Heines store Forbilleder og Lærere, ogsaa Samtidige af ham som Varnhagen

von Ense, der dog havde udgydt sit Blod i Krigen mod Napoleon, nærede den samme Beundring for ham og holdt sig lige saa fri for germanisk Nationalhad. Om vor Baggesen, der i sit Væsen halvtysk gjerne skabede sig mere tysk end Tyskerne, skriver Varnhagen: «Napoleon og Franskmændene hader han paa en ganske modbydelig Maade, indtil Væmmelse heftigt og uden Grund; thi Alt, hvad der er godt hos os Tyske og hvorfor vi skatte os højest, er ham en Gru; det haaber han at faa tvunget ned ved Hjælp af Kant, Jacobi, Voss og Klopstock» — Kant er her øjensynligt nævnt paa Grundlag af det saa lidet tyske kategoriske Imperativ, de øvrige paa Grund af Nationalfølelsens Bornerthed.

Man ser da, at én og samme Kultus af Napoleon lader sig forfølge hos de Mænd, der have havt størst Indflydelse paa Heines som paa det unge Tysklands Udvikling.

Den gav sig hos Heine digterisk Udslag adskillige Aar før den blev epidemisk i Frankrig, og naaede hos ham en Højde, som ikke overtræffes hos Beyle eller Hugo. Ja, man kan sige, at dens poetiske Udtryk i Heines berømte Ungdomsdigt *De to Grenaderer* (som han efter sin egen Opgivelse har skrevet kun sexten Aar gammel, dog rimeligere i sit nittende Aar) overgaar Alt, hvad der existerer af beslægtet Art i Frankrig selv. End ikke Bérangers Mesterværk *Souvenirs du peuple*

har en lignende Simpelhed og Storhed, skjønt det bedre end noget andet Digt har givet Napoleonslegenden i det franske Folk et haandgribeligt og rørende Udtryk. I Heines «Grenaderer» svarer hver Linjes Rytmik paa det Nøjeste til Stemning og Indhold; de vemodige Jamber: *Der andre sprach: das Lied ist aus*, de ildfulde Anapæster: *Dann reitet mein Kaiser wohl über mein Grab.* Man læser, uden at forstyrres synderligt, hen over Grenaderens umulige Bøn om at faa sit Lig bragt med til Frankrig. Hovedstrofen: *Was schert mich Weib, was schert mich Kind*, Grenaderens Protest mod at føle sig bunden ved Kvinde og Barn, som han har efterladt hjemme, bøder ved sin Vildskab mesterligt paa Romancestilens Følsomhed. Kun tilsyneladende handler dette Digt om Troskaben mod Napoleon alene; det forherliger den glødende Troskab mod Feltherren, uendelig Begejstring for den store Personlighed overhovedet.

Gaven til at skildre gjennem at fremføre Skikkelser i Lyriken var fælles for Béranger og Heine. Men Béranger var en Visedigter, Heine et Geni. «Grenadererne» begynder, som Heine næsten altid, med det Stilfærdige, Jævne. Intet er ham fjernere end Victor Hugo's lyriske Tilløb: *Lui! toujours lui!*; han virker ikke ved direkte Fremstilling, men ved Udmaling af det Mindre, det Lille, hvori den store Historie spejler sig, og

som afgiver Maalestokken, indtil endelig et Drømmesyns Sværmeri bryder ud af den simple Dialog.

Var nu end Gjenstanden for denne Dyrkelse den ikke værd, saa er selve Følelsen ikke derfor mindre skjøn, og den er ganske af samme Art, hvor Heine i *Reisebilder* skildrer, hvorledes han som Barn saa Napoleon ridende gjennem den hertugelige Have i Düsseldorf. Kapitlet begynder: «Men hvorledes blev jeg ikke tilmode, da jeg saa ham selv, saa ham med højtbenaadede egne Øjne, ham selv, Hosiannah! Kejseren.» Man mærke dette *Hosiannah!* I Ekstasens Øjeblik kommer Barndomserindringen, det gammeltestamentlige Hil- og Jubelraab paa hans Læber. Og hvad tænkte dengang Barnet paa? Paa at det under en Bøde af fem Thaler var forbudt at ride igjennem Alléen. Og se! Kejseren med sit Følge red midt igjennem Alléen — de gysende Træer bøjede sig frem, hvor han kom forbi . . .

Heine gjælder som politisk Digter for revolutionær, og han var det. Men hans politiske Lidenskab er udelukkende rettet mod middelalderlige Tilstande og middelalderlig Tro. Han er for Alvor antiklerikal, men ikke for Alvor demokratisk begejstret. Hans største politiske Digt *Tyskland, et Vintereventyr* giver det fyldigste Vidnesbyrd derom. Virkelig Lidenskab findes her kun hvor Digterens usynlige Ledsager, Liktoren med den frygtelige Øxe i Kölner Dôm sønderslaar Skeletterne af de

hellige tre Konger, «Overtroens stakkels Skeletter». Men i dette store Poem — Heines vægtigste Værk — har man renest udtrykt de politiske Stemninger og Tanker, som fyldte ham, det i tysk Poesi nye Element af det krigerisk Udfordrende og i Nærkamp Stridende. Det fandtes ikke hos Goethe. Han var vel tilsidst gjennemtrængt af «Datidens fuldstændige Værdiløshed», men han frygtede, at en Omstyrten af Autoriteterne vilde gjøre Alting værre. End ikke hos Schiller havde der kunnet findes noget direkte Forhold til Samtidens Politik. Hans Pathos fik sit Afløb i Frihedsdramer. Men hos Heine findes fra 1830 af altid dette direkte Forhold. Han havde sin Sjæl deri. Og han har her paa alle Punkter været ærlig, selv hvor man har miskjendt Ærligheden hos ham.

Man efterslaa det Sted i *Reisebilder*, der er blevet lagt ham mest til Last som Udtryk for Praleri og Affektation, den Passus, der følger efter Skildringen af Besøget paa Valpladsen ved Marengo: «Det bliver en smuk Dag, raabte min Rejsefælle. — Ja, det bliver en smuk Dag, gjentog i stille Bøn mit Hjerte og skjælvede af Vemod og Glæde. Ja, det bliver en smuk Dag, og Frihedssolen vil gjøre Jorden lykkelig. Der vil blomstre en ny Slægt op, avlet i frie Favntag, ikke i Tvangslejet under de gejstlige Tolderes Kontrol, og med den frie Fødsel ville Menneskene ogsaa faa frie Tanker og frie Følelser, om hvilke

vi fødte Trælle ingen Anelse have . . .» og imod Slutningen disse Ord: «Jeg véd ikke, om jeg fortjener, at man lægger en Laurbærkrans paa min Kiste. Hvor meget jeg end har holdt af Poesien, den var mig dog kun et helligt Legetøj, et indviet Middel til himmelske Formaal . . . men et Sværd skal I lægge paa min Kiste, for jeg var en tapper Soldat i Menneskehedens Befrielseskrig.»

Overalt i tysk Litteraturhistorie, Historie, Æsthetik og Kritik, ikke blot hos Menzel, men hos Goedeke, hos Treitschke, hos Heines Abe og Fordømmer Grisebach, hos den ellers saa fintdømmende Hehn vil man finde denne Heines politiske Kamp omtalt med dybeste Foragt. Selv Scherer er kold og afvisende. Ja, da den italienske Digter Carducci for nogle Aar siden i en Ode forherligede Heine som Frihedshelt, nedlagde endog Karl Hillebrand, Tysklands bedste Kritiker og Heines tidligere Sekretær, der altid havde talt med Pietet og Beundring om den store Afdøde, en Art Protest: Heine selv havde aldrig taget dette saa højtideligt.

Sagen er først og fremmest, at Heine manglede «de pathetiske Gebærder», var for stolt til at anvende dem. Det forvirrer Tyskerne. Men man gjør ham blodig Uret. Dette var og blev den store Pathos i hans Sjæl. Helt har han følt det Digt, som afslutter et Kapitel af *Romancero: Enfant perdu*, skrevet i hans senere Leveaar. Han

var virkelig, hvad han her kalder sig, en fremskudt Vedet, en glemt Forpost, prisgivet til Nedskydning. Og naar det i hans efterladte Hymne i Prosa hedder: «Jeg er Sværdet, jeg er Flammen», saa er det sandt. Der staar endnu den Dag idag Gnister af hans Sværdslag, Lys af hans Flamme. Mange varme sig endnu ved hans Ild.

Som berørt finder Börne i sine «Pariserbreve» Heine inkonsekvent, blødagtig, karakterløs som Politiker. Han bebrejder ham ikke saa meget Selvovervurdering, som at han overhovedet overvurderer de enkelte Menneskers Virksomhed, da efter Börnes Mening Individerne ikke mere nutildags, som i Fortiden, betyde noget. Selv en Voltaire og Rousseau vilde nu ikke være af Betydning. Individerne ere nu kun Folkenes Herolder! Dette glemmer Heine. Og i sin Stræben efter at behage Demokraterne siger saa Heine, at det jesuitisk-aristokratiske Parti i Tyskland bagvasker ham, fordi han dristigt byder Absolutismen Spidsen; men for at indsmigre sig hos Aristokraterne siger han samtidigt, at han har budt Jakobinismen Spidsen, er en god Royalist og altid vil vedblive at være monarkisk sindet.

Börne forstaar just ikke Spøg. Skjemtende har Heine fortalt om et Pariser-Modemagasin, i hvilket han Somren forud havde sin Gang, og hvor han blandt de otte unge Piger i Butiken med deres otte Elskere — alle sexten af højst

farlig republikansk Tænkemaade — var den eneste Royalist. Ordlydende siger han etsteds: «Jeg er ved Gud ingen Republikaner. Jeg véd, at naar Republikanerne sejre, skjære de Halsen over paa mig . . . jeg tilgiver dem iøvrigt gjerne denne Naragtighed.» Börne tilføjer: «Jeg ikke. Republikanere, der var saadanne Narre, at de for at naa deres Maal mente at maatte rydde Heine af Vejen, hørte hjemme i en Daarekiste.»

Der er i hine Ytringer af Heine Noget, som trods Spøgen bringer Læseren til at studse. Afvexlende Udbrud af den yderste Radikalisme, gjennemgaaende den mest skjærende revolutionære Stemning som Grundakkord — og disse stadigt tilbagevendende Forsikringer om ikke at være Jakobiner, ja end ikke Republikaner.

Her kræves en Forklaring, Noget, Ingen endnu har forsøgt at give.

Thi den Forklaring, at Heine var karakterløs, karakterløs i en saadan Grad, at han uafbrudt i det alvorligste Anliggende og med to store Landes Øjne hvilende paa sig slog sig selv paa Munden — den forklarer Intet. Han havde sine Svagheder, sin Forfængelighed, sin Ubefæstethed, der i yderste Kval kunde give sig tilkjende, men den har Intet hermed at gjøre. I alt Væsenligt er han fra først til sidst en sine Principer tro Sjæl. Det er da i Principerne, at Uklarheden her maa ligge.

Man huske hans trofaste, grænseløse Napoleons-

kultus. Den giver sig endnu en sidste Gang Luft i *Vintereventyret* i Sørgesangen over den døde Kejser, da hans Kiste fra St. Helena føres ind i Paris:

Die elysäischen Felder entlang
Durch des Triumphes Bogen,
Wohl durch den Nebel, wohl über den Schnee
Kam langsam der Zug gezogen . . .

Og husk saa fra «Reisebilder» Scenen paa Marengosletten: Russeren, som dér spørger Heine: Er De godt russisk? — og Heine, som svarer: Ja, jeg er godt russisk. — Thi, forklarer han, den uendelige Omskiften af Feltraab og Repræsentanter i den store Verdenskamp har medført, at Revolutionens mest glødende Venner kun i Ruslands Sejr se Verdens Frelse, og maa betragte Kejser Nikolaj som Frihedens Gonfaloniere (ɔ: dens Bannerfører) i Europa. Den russiske Regjering er gjennemtrængt af liberale Ideer, dens Absolutisme er kun et Diktatur, i Kraft af hvilket den vil lade disse Ideer træde ud i Livet osv.

Fejltagelsen er kolossal i sin Naivetet. Men den er i denne Sammenhæng ligegyldig. Det Interessante er, at *var* Absolutismen i Rusland dette, saa havde den Heines Medhold og Sympathi, ganske som Napoleons Vælde havde havt den.

Men man overveje dette! Heine, Radikalismens yderligst gaaende Repræsentant i sin Tidsalders

Poesi prisende som Frihedens Bannerfører Nikolaj, Tidsalderens haardeste Tyran. — Er det den samme Mand, der finder en ungdommelig Glæde i altid at bringe Forestillingerne om Konge- eller Kejserværdighed og om Guillotinehug i tæt Idéforbindelse? Man husker Heines Ord til Barbarossa: «Du wirst hier an ein Brett geschnallt — das senkt sich . . .» osv. og Slutningsraabet til den gamle ærværdige Kejser: «Die Republikaner lachen uns aus — seh'n sie an unsrer Spitze — so ein Gespenst mit Scepter und Kron' . . .» Han sætter altsaa Pris paa Republikanernes Dom, deler i visse Maader deres Standpunkt.

Eller man mindes det usigeligt vittige Digt «1649—1793 —?» der først behandler den korte Justits med Kongerne under den engelske og den franske Revolution, saa spaar om den kommende tyske:

Der Deutsche wird die Majestät
Behandeln stets mit Pietät.
In einer sechsspännigen Hofkarosse,
Schwarz panaschirt und beflort die Rosse —
Hock auf dem Bock mit der Trauerpeitsche
Der weinende Kutscher — so wird der deutsche
Monarch einst nach dem Richtplatz kutschirt,
Und unterthänigst guillotinirt.

Er dette nu ikke en Leg med Ord og et Spil med Følelser, saa maa der her gives en Forklaring, en Fortolkning, hvis Nøgle Heine selv ikke har

kjendt. Thi at der her er Selvmodsigelse i Ordene, i Ordlyden, det er unegteligt.

Fortolkningen er den, at Heine var paa én Gang en stor Frihedsdyrker og en udpræget Aristokrat. Han havde al en frihedstørstig Naturs Kjærlighed til Frihed, smægtede efter Frihed, savnede og elskede den af hele sin Sjæl, men han havde paa samme Tid den store Naturs Kjærlighed til menneskelig Storhed og den fine Naturs rent nervøse Rædsel for alt Middelmaadigheds-Regimente.

Med andre Ord: Der var i Heinrich Heines Sjæl ikke en konservativ Blodsdraabe. Hans Blod var revolutionært. Men der var i hans Sjæl ikke heller en demokratisk Blodsdraabe. Hans Blod var aristokratisk, han vilde se Geniet anerkjendt som Fører og Hersker.

Han applauderer, naar han i sin historiske Tilbageskuen eller Fremtidsdrøm ser en ussel Konge eller Kejser blive guillotineret. Men han vil give Cæsar hvad Cæsars er. *Apodote ta kaisaros kaisari* er sikkert det af Jesu Ord i det nye Testamente, som har slaaet dybest ned i hans Sind. — Han frygter ikke en Frihedstilstand, mod hvilken Alt, hvad vi hidtil have kjendt af Frihed paa Jorden, er Børneleg, men han troer det ikke muligt, at Gjennemsnitsdannelsens Filister-Idealer bære Frihed i deres Skjød. Han afskyer al Middelmaadighed, ogsaa den liberale, ogsaa den

republikanske, som den store Personligheds og den store Friheds Fjende.

Derfor hans Mistro til de nordamerikanske Fristater, hans ringe Sværmeri for deres Frihed:

Manchmal kommt mir in den Sinn
Nach Amerika zu segeln,
Nach dem grossen Freiheitsstall,
Der bewohnt von Gleichheitsflegeln . . .

Naar Heine tilbeder Marseillaisen, saa er det, fordi Sangen er ham den store Revoltes Symbol. Naar han dyrker Napoleon, saa er det, fordi denne er Kongernes og den gamle Verdensordens Ydmyger, og naar han overser alt det Frihedsfjendske hos ham, saa er det, fordi Napoleon staar for ham som Folkets Repræsentant, ren for hvert Stænk af demokratisk Middelmaadighed.

Det er da kun en enkelt Gang i Mismod, hvor han ikke er sig selv, men taler i udenfra hentede Formler, at Heine kan indlade sig paa at udtale den plebejiske Taabelighed, at de store Individers Betydning er forbi, en Paastand, som i Grunden kun er den borgerlige Misundelses klassiske Udtryk. Paa Bunden af sit Væsen er Heine saa overbevist om det Modsatte, at han kan gaa til den gale Yderlighed, i Nikolaj, al Tvangs forstokkede Repræsentant i Datiden at se Frihedsmændenes Høvding i Europa. Men Nikolaj var idetmindste en Personlighed, en Kraft. Og Heine var Geni nok til at føle, det i sidste Instans ene

og alene kommer an paa Personligheder og Kræfter. Tallet gjør det ikke, Monarker gjør det heller ikke, end ikke Monarker i rigeligt Flertal. Derfor Heines evige Løjer med de tre Dusin tyske Monarker.

Hvad Heine ræddedes for, var maaske først et Liv uden Skjønhed. Den Fourier'ske *Phalanstère*, det store Arbejdshus uden Overflod, hvor Alt er lige til Øllet, og hvor der ingen Plads heller findes til den Overflod, som Kunsten er — syntes ham uundgaaelig i Fremtiden, men tilfredsstillede ham ikke.

Dog hvad der end mere vakte hans Uvilje var et Liv uden Storhed, med Lighed i Middelmaadighed til Religion, med Hadet til Geniet, til de søgende Aander og til dem, der aabent forkaste nazarensk Askese, til eneste virkelig Moral. Hvad han i lige Grad afskyede var Samfundet, som han kjendte det, regjeret af et Kleresi uden Aand og et Aristokrati uden Finhed, og saa et Samfund, som han forudsaa det, bestaaende af emanciperede Slavesjæle, der kun havde ophørt med det Kryberi, som var deres Instinkt, for at give den Misundelse Tøjlen, som var Kjærnen i al deres Sædelighed.

Han var visselig *for* Revolutionen mod Ludvig den 16., denne skikkelige Kleinsmed, der var bleven Konge. Dog var han ligesaa vist *for* Cæsar mod Brutus, denne Klodrian af en Aager-

karl, som ikke kunde andet end stikke en Kniv i en stor Mand.

Han indbildte sig at være Monarkist; han kaldte sig Royalist af Overbevisning, fordi han var cæsarisk sindet og manglede Ordet. Han indbildte sig at være Demokrat, han kaldte sig derfor, fordi han var født som Plebejer, hadede alle uretfærdige Fødselsprivilegier, og følte sig stillet i en evig Opposition til Junkere og Præster. Men i sit inderste Sjæleliv var han konsekvent. Den tilsyneladende Modsigelse i hans politiske Sympathier og Tendenser kom af at han elskede Storhed og Skjønhed saa højt som Frihed og ikke vilde ofre Menneskeslægtens højeste Udvikling paa en uvirkelig Ligheds og virkelig Middelmaadigheds Alter.

XII.

Den sandsynligste Datum for Heinrich Heines Fødsel er 13. December 1799. Hans Fader, Samson Heine fra Hannover, havde i sin Ungdom som Proviantmester med Officersrang hos Prins Ernst af Cumberland gjort et Felttog med i Flandern og Brabant, men havde efter sit Ægteskab med Peira (Betty) von Geldern nedsat sig som Kjøbmand i Düsseldorf. Han var en smuk, rolig, gravitetisk Mand, lidet begavet, ogsaa en middelmaadig Kjøbmand, uden Forstand paa Kunst og Poesi, men med en barnagtig Kjærlighed til

Uniformer og med noble Passioner: for Spil, Theaterdamer, Hunde og Heste. Han skal have havt tolv Heste med sig, da han flyttede til Düsseldorf. — Moderen, der havde faaet en god Opdragelse og talte fransk og engelsk saa flydende som tysk, var forstandig, sjælfuld, musikalsk, Elev af Rousseau, hvis «Emil» hun havde studeret, en Beundrerinde af Goethe, tidligt paa sin Post mod Fordom og Konveniens, og i Modsætning til Faderen, der saa op til Napoleon, lidenskabelig Patriot. Opdragelse var hendes Yndlingstanke, og hun underviste med stor Omhu og Taalmodighed sine Børn. Begge Forældrene vare i religiøs Henseende frisindede, Faderen indifferent, Moderen Deist, dog lode de deres Børn iagttage det gammeldags jødiske Ceremoniel.

Efter en kort Tid at have besøgt en jødisk Pogeskole, i hvilken maaske Grunden blev lagt til den Bibelkundskab, der er saa hyppigt fremtrædende i Heinrich Heines Skrifter, blev Drengen sat i en af franske Gejstlige, mest Jesuiter, ledet katholsk Undervisningsanstalt, som var indrettet i et tidligere Franciscanerkloster, men hvis Lærere dog var ogsaa verdsligt dannede Mænd. Han havde i Hjemmet havt en lykkelig Barndom, fandt ogsaa i Skolen Venner og Beskyttere, der toge sig af ham, naar han paa Grund af sin Konfession eller sin Spottelyst var truet med Overlast.

Det tidligst paafaldende Træk hos den til-

kommende Digter var en stedse tiltagende Nervøsitet, der ytrede sig i, at al Larm var ham forhadt og pinlig. Endog en smuk klangfuld Stemme som hans Søsters, endsige Klaverspil og højrøstet Tale virkede paa ham som Skrig og Støj. Og skarp som hans Hørelse var hans Lugtesans. Tobaksrøg var tidligt ham, som Goethe, en Gru. For Musik havde han ingen Sans, og at danse lærte han aldrig. Femten Aar gammel begyndte han at skrive gode Vers.

Rhinlandet med dets Livsglæde, men ogsaa med dets Overtro, Sagn og Legender, den katholske Kultus i disse Egne med dens middelalderlige Bygninger og Ceremonier og Valfarter, over hvilke den herskende romantiske Poesi kastede sit forklarende Skjær, Indtrykkene af den israelitiske Afstamning, af Bibelens Poesi og de samtidige Jøders i Undertryktheden avlede Frihedslængsel og Selvironi, Sværmeriet for Franskmændene og Napoleon paa den ene Side og den strax derefter følgende Paavirkning af Tysklands patriotiske Vækkelse, hvilken bragte alle Disciplene i Skolens øverste Klasse, deriblandt Heine, til at melde sig — mest forgjæves — som Frivillige under Frihedskrigen 1813: alle disse ydre Forhold og sjælelige Tildragelser formede og prægede Drengens Sind. Han læste helst store Humorister som Cervantes og Swift. «Don Quichote» og «Gullivers Rejse» var hans Yndlingsbøger.

I sit sextende Aar havde han en første romantisk Forelskelse i en ligeledes sexten Aar gammel Datter af en Skarpretter, Josefa ved Navn, som boede i Huset hos sin af hele Egnen skyede og frygtede Tante, hvis Mand ogsaa havde været Skarpretter. Heine har beskrevet den unge Pige som selsom og bleg med rytmisk ædle Bevægelser, et fintskaaret Ansigt med store mørke Øjne og blodrødt Haar. Hun kunde mange Folkeviser og lærte ham dem, var efter hans eget Udsagn den første, som vakte hans Sans for Folkepoesien, og øvede overhovedet ved den Skjønhed, der omstraalede hende, og den Uhygge og Rædsel, der omgav hende, en ikke ringe Indflydelse paa den vordende Digter. Man sporer i Heines første Digte en Forkjærlighed for Døds- og Gravtanker, der synes at stamme fra dette ømme Forhold mellem de to Børn. I Heines «Drømmebilleder» Nr. 6 synes den Usalighed, for hvilken den i Drømmen aabenbarede unge Kvindes Hengivelse alene kan kjøbes, at symbolisere den Uære, som hang ved Skarpretterens hele Slægt og der virkede som en Forbandelse paa Enhver, der traadte i Forbindelse med den.

Fra 1816 fortrænges Josefas Billede i Heines Sjæl af en anden ung Piges. Forældrene havde bestemt deres Harry (saaledes skreves Fornavnet oprindeligt) til Kjøbmandsstanden. Rothschildernes glimrende Bane havde gjort et dybt Indtryk paa dem. Man sendte Sønnen først paa en Handels-

skole i Düsseldorf, saa et Par Maaneder til en Banquier i Frankfurt og anbragte ham dernæst paa et Kontor i Hamburg, hvor en Onkel af ham, den bekjendte Salomon Heine, havde svunget sig op til en Matador i Handelsverdenen, Ved Hjælp af den rige Onkel, af hvem Brodersønnen sit Liv igjennem forblev afhængig, aabnede denne i 1818 under Firmaet «Harry Heine & Comp.» i Hamburg en Kommissionsforretning i engelske Manufakturvarer, der som det var at vente allerede i det følgende Foraar maatte indstille sine Betalinger. I Onkelens Hus fandt Heine imidlertid ikke blot den knarvurne Velgjører, der trods sin Godhed aldrig forstod ham og altid ærgrede sig over ham, men i dennes tredie Datter Amalie Heine den Kvinde, der blev hans Ungdoms Skjæbne, og som han under talrige Navne (Maria, Zuleima, Molly, Eveline, Ottilie og andre) har besunget og forbandet. Hendes Ynde bliver han aldrig træt af at prise; hun straaler i Skjønhedsglans som den, der steg af Bølgernes Skum; hendes Øjne, Læber og Kinder ligne Madonnabilledets i Kölner Dôm, hendes Øjne er Violer, hendes Hænder Liljer osv., men det synes, som om hun aldrig har elsket ham. Haabet har han ialtfald med Tiden at kunne vinde hende, et og andet Vidnesbyrd om Velvilje har han maaske ogsaa modtaget, og saa meget synes af hans Digte klart, at hendes Giftermaal med en Anden, en Godsejer fra Königsberg, i Aaret 1821

ramte ham som et Slag og efterhaanden kom til at staa for ham som et utilgiveligt Forræderi.

Ny Hjælp fra Onkelen satte Heine i Stand til at slaa ind paa den studerende Vej, da han havde vist sig saa uskikket til Kjøbmandsvirksomheden, der var bleven ham i højeste Grad imod. Efter at have oplevet Jødefejden i Hamburg 1819 rejste Heine over Düsseldorf til Bonn for at dyrke det juridiske Studium dér og erhverve sig den juridiske Doctorgrad, som Onkelen fordrede, han skulde tage.

Universitetet i Bonn, der havde været lukket i flere Aar under det franske Regimente, var da nylig aabnet paany og havde en Række af fortræffelige Professorer; men da netop samtidigt Forfølgelsen af Burschenschafterne og af alle nationale Bevægelser indenfor Studenterverdenen i Kraft af Karlsbader-Beslutningerne begyndte, blev Heine strax ved sin Ankomst til Universitetet i Anledning af en Studenterfest paa Aarsdagen for Slaget ved Leipzig, taget i Forhør og inddraget i en smaalig og frugtesløs politisk Proces, der ikke kunde andet end vække hans mest personlige Afsky for den indbrydende Reaktion. Det Vidnesbyrd, han ved Universitetets Optagelsesprøver i 1819 erholdt, lød paa, at han ikke havde lært Græsk, kun havde ringe Indsigt og Øvelse i Latin og ikke havde formaaet at indstille sig til Examen i Mathematik, men at han «ikke var uden alle Kund-

skaber i Historie» og at «hans tyske Arbejde, skjønt underligt affattet, beviste en god Bestræbelse.»

Den unge Student i den Fløjels Jakke med Kniplings-Mansketter og Kalvekryds beflittede sig i Klædedragt og Optræden paa en skjødesløs Elegaace. Han var af Middelhøjde, bar sit lysebrune Haar temmelig langt om det skjægløse Ansigt, havde regelmæssige Træk, en næsten græsk Næse, blaa Øjne, en stor udtryksfuld Mund, hvis Læber hyppigt fortrak sig til det kolde og spotske Smil, der saa hyppigt omtales i hans Digte, og ualmindeligt smukke, hvide Hænder.

Han hørte Forelæsninger over det tyske Sprogs Historie, over Tacitus's Germania, over Niebelungenlied, i det Hele paa den ene Side litteratur- og kulturhistoriske Foredrag, paa den anden Side juridiske Forelæsninger over Romerret og germanisk Statsret. Af Professorerne udøvede den romantiske Skoles Chef A. W. Schlegel en afgjørende Indflydelse paa den vordende Digter, som forelagde ham sine Vers og i dette Tidsrum skrev sin første Tragedie «Almansor».

I Slutningen af 1820 drog Heine fra Bonn til Universitetet i Göttingen med gode Forsætter om juridisk Flid, men Staden behagede ham, hvad hans «Harzreise» noksom vidner om, kun saare lidet, og da han efter faa Maaneders Ophold i Anledning af en ubetydelig Strid med en anden Student fik *Consilium abeundi*, rejste han 1821 til

Berlin. Indført i Varnhagens Hus, Byens aandelige Midtpunkt, hvor Rahel samlede Dannelsens, Talentets og Blodets Aristokrati omkring sig, lærte han snart Blomsten af Berlins bedste Selskab at kjende. I Lutter og Wegeners endnu existerende Vinstue i Behrenstrasse traf han ved Nattetid sammen med Datidens gode Hoveder og geniale Zigeunere, deriblandt Mænd som E. T. A. Hoffmann og Grabbe. Og her lykkedes det ham efter flere frugtesløse Henvendelser at finde en Forlægger, der erklærede sig villig til at udgive hans første Digtsamling og honorere den med fyrretyve Friexemplarer. Den udkom December 1821, gjorde hans Navn bekjendt, næsten berømt, og allerede den fremkaldte baade Efterligninger og Parodier.

Heine hørte ved Universitetet Datidens ypperste Lærde: Hegel, hvem han med Lidenskab dyrkede, Bopp, den indiske, og Wolff, den klassiske Filolog, samt Juristen Eduard Gans. Med ungdommelig Iver indlod han sig med en Kreds af Mænd, der attraaede en Reform af Jødedommen og tilstræbte at indvie dens Bekjendere i europæisk Kultur. Med ikke mindre ungdommelig Forbitrelse angreb han under det fremmede Kostyme i «Almansor» de frafaldne Jøder, der opgave den fælles Sag, og indirekte Kristendommen, der stod for ham som fjendtlig Magt. Tragedien udkom — sammen med Heines andet Begynderarbejde «William Ratcliff» —

1823, blev opført, men faldt paa Grund af Racehadet mod Forfatteren igjennem. (G. Karpeles: Biographie Heinrich Heine's. 1885.)

Opholdet i Berlin viste sig ikke fremmende for Heines Brødstudium. Han havde allerede i Hamburg vænnet sig til et ret letfærdigt Levnet, og han fortsatte det her. For at samle sig rejste han i 1823 til Lüneburg til sine Forældre, derfra til Hamburg og paany til Göttingen, hvor han i 1825 disputerede for den juridiske Doctorgrad. Strax derefter lod han sig døbe. Han skiftede Religion, ikke af Overbevisning om Christendommens Sandhed, tværtimod under en levende Følelse af Antipathi mod den og Skam over det Skridt, han foretog, men fordi han vilde gjøre et Forsøg paa at unddrage sig den ydmygende og trykkende Afhængighed af Onkelen og ikke kunde opnaa Indtægter, Livsstilling eller Embed paa andet Vilkaar. Man finder hans Stemninger fra hine Dage gjengivne i det med Urette overroste Brudstykke «Rabbien fra Bacherach», der kun paa enkelte Punkter fortalt med Liv og Kunst i Virkeligheden godtgjør Heines Evneløshed overfor den Opgave at skrive en historisk Roman, men som i sin Slutning ved den Selvskildring, Digteren her under en fremmed Maske har givet, røber Skamfølelsen ved nominelt at være gaaet over til et Troessamfund, der var ham Fjendens Lejr.

I Brevvexlingen mellem Varnhagen og Rahel finder man stænkvis malende Ord om Heines Person og Væsen i hine Dage. Mærkværdigt nok citerer Varnhagen strax første Gang, han omtaler «vor lille Heine», et Udbrud af Rahel til denne, der er utroligt slaaende, fordi det viser, med hvilket Skarpblik hun har udfundet netop den Digterpersonlighed, med hvem Heine havde Noget tilfælles, og under hvis Paavirkning han delvis befandt sig, men som han paa ingen Maade turde ligne under Straf af som Menneske og Digter at gaa tilgrunde. Udbruddet lyder: «De maa ikke blive nogen Brentano, jeg taaler det ikke!» Rahel skriver humoristisk: Heine maa og skal blive «væsentlig», selv om han skal prygles dertil. «Menneske, bliv væsentlig!»

Og hvor godt har ikke Varnhagen selv kjendt ham, hvor fin er ikke den følgende, sex Aar senere Vending i et Brev til Rahel: «Og nu har du foruden de andre kloge og flinke Mennesker, som more dig, ogsaa Heine, den ejendommelige, berejste, friske Heine hos dig! Frisk behøver ikke her at betyde: som han kommer fra Havet; ogsaa nedsaltede Sild kalder man jo netop i denne Egenskab friske.» Næsten i samme Lignelse bevæger sig denne Ytring om Heine som trediveaarig: «Forhaabentlig ser du ham tidt og benytter han Omgangen med dig til sit Bedste. Han maa kon-

servere sig i en god aandelig Atmosfære; thi der er noget ved ham, som let fordærves.*)

Rahel og Varnhagen bleve de første Forfægtere af Heines Talent. Den ældste rosende Anmeldelse af hans Digte stammer fra hans fine diplomatiske Beskytter. Men man føler ret vel, at Parret har havt et skarpt og bekymret Blik for de Svagheder i hans Karakter, der kunde blive farlige og fordærvelige for de store digteriske Evner.

---

*) Briefwechsel zwischen Varnhagen und Rahel: Band VI, 48, 56, 316, 344. Andre interessante Udtalelser om Heine af Rahel er følgende: Heine sehe ich fast nicht; er wälzt sich so in sich herum, sagt, er müsse viel arbeiten, ist fast erstaunt, dass ihm so etwas Reelles als des Vaters Tod, der Mutter Leid darüber betraf . . . Aussehen thut er gesunder; klagt beinah nicht wieder; aber es ist so manche vorüberfliegende Miene festgestellt zwischen seinen Zügen, die ihnen nicht wohlthut; so im Munde ein Zerren, wenn er spricht, was ich sonst — auch schon — fast als eine kleine Grazie bemerkte, obgleich es nie schön Zeugniss gab. — Von Heine'n wollt ich dir eben schreiben. Das Resumé, was ich heraus habe ist und bleibt sein grosses Talent, welches aber auch in ihm reifen muss, sonst wird's inhaltsleer und höhlt zur Manier aus. — Varnhagen svarer: Für Heine giebt es nur Ein Heil, er muss Wahrheitsboden gewinnen, auf dem innerlich ganz fest gegründet sein, dann mag er sein Talent in der Welt auf die Streife schicken um Beute zu holen und Muthwillen zu üben. VI 347, 356, 365.

XIII.

Den Bog, der i vore Dage er Heines mest populære og til hvilken hans Navn især er knyttet, *Buch der Lieder* fra 1827 bestaar af Digtgrupper fra forskjellige Aar og Perioder.

«Junge Leiden» fra 1816—1821 er som den første Gruppe den svageste. Den falder i flere Afdelinger: Drømmebilleder, Sange, Romancer, Sonetter. Indholdet er: Barndomserindringer fra Düsseldorf, søde Minder fra en lykkelig Barndom, Kjærlighed til Moderen, Napoleonskultus, megen katholsk Rhinlandsromantik, Dødningedans med ranglende Knogler paa Kirkegaarde, og alleslags Drømmesyner. Her klinge skjemtende Toner, spøgefulde Klager over den Pengeforlegenhed, der opstaar, naar Dukaterne altfor hurtigt løbe deres Vej, og skjærende Toner, hvis Kilde er Fortvivlelse over de Ydmygelser, Digteren har lidt som begyndende, snart falleret Kjøbmand blandt Pengemændene i Hamburg. Her er fra Studentertiden Udbrud af levende akademisk Venskabsfølelse og af Begejstring for den ved Universitetet og i Litteraturen lige fremragende A. W. Schlegel, dernæst tysk-patriotiske Udbrud i Burschenstilen, som Heine hurtigt forlader. Her er lidenskabelige Udtryk for Geniets Selvfølelse, og her er Elskovs-Sorger og Klager af forskjellig Art, først Elskovsattraa, (efter E. T. A. Hoffmanns Maner) blandet

sammen med Kirkegaardsrædsler, dernæst ret sentimentale Veklager over uigjengjældt Kjærlighed, og Udbrud af vild Fortvivlelse over den Falske, der har givet ham Dødsstødet og ved sit Bryllup drikker hans Blod og fortærer hans Hjerte. I et enkelt Digt «Die Fensterschau» slaar dog Stemningen undtagelsesvis over i en vis grovkornet Lystighed.

De ypperste af disse Ungdomsdigte, hvis Form i det Hele er gammeldags, er først de berømte, epigrammatiske fire Linjer, som begynde: «Anfangs wollt' ich fast verzagen», det tidligste Exempel paa Sammentrængtheden i Heines Stil, saa et Par af Sonetterne, som ere langt lidenskabeligere end tyske Sonetter ellers, endelig blandt Romancerne «Belsazer», der rimeligvis er paavirket af Byrons Hebræiske Melodier og det allerede omtalte uforlignelige Digt om de to Grenaderer.

Den næste Afdeling, som fører den besynderlige Titel «Lyrisk Intermezzo», fordi den nemlig 1823 første Gang fremkom som lyrisk Mellemspil mellem de to daarlige Tragedier Almansor og Ratcliff, behandler samme Æmner som det første Afsnit, men i ejendommeligere Former og paa friere kunstnerisk Maade. Udgiveren af «Buch der Lieder»s oprindelige Text, Ernst Elster, har i sin Indledning, og en yngre Kritiker, Wilhelm Bölsche i et selvstændigt Værk om Heine, med megen Skarpsindighed eftervist, at vi her kun sjældent have en direkte Udstrømning for os af

den oplevede Kjærlighedssorg, men en Art Erindringsextrakt. I Regelen tumler Digteren her frit med denne gamle Elskovskval, ja leger undertiden med den; derfor af og til det Klikkende i Udtrykket; Læseren troer stundom ikke ret paa Følelsens Alvor, bliver betænkelig overfor de stadige Forsikringer om en dræbende Kummer, under hvilken Livet dog stadigt fortsættes og Kunsten stadigt øves.

Men det var ganske naturligt, at Heine her paany tyede tilbage til den ene og samme Lidenskab, om den end ikke i Mellemtiden havde faaet frisk Næring. Han havde ikke oplevet nogen senere, der i Styrke eller i Betydning for hans Sjæleliv kunde maale sig med den. Den var og blev den vigtigste Begivenhed i hans Liv. Det synes, som om den Lykke, den i sin Tid havde bragt ham, var saare flygtig; da han første Gang sang om sin Kjærlighed, dvælede han derfor udelukkende ved sin Elskovssorg, Følelsens Uigjengjældthed, Forladtheden, Forræderiet, den Elskedes kolde Grusomhed. Nu, da han stod friere overfor den, meddelte han dens hele virkelige eller omdigtede Historie fra den første Dag af, da den vaagnede til Liv, indtil den Stund, da han var som død for hende, og ikke nok med at han saaledes føjede Følelsens hele Levnetsløb til Katastrofen, men han gav den større Friskhed og Rigdom, idet han omgav ethvert af dens Momenter med en

Ramme af Naturliv og Naturstemninger. I «Drømmebillederne» herskede bestandig Nat. Her raader Majmaaneds Løvspring og Fuglesang og Stjernelys.

At nu den oprindelige Ømhed, som den Elskede skal have næret for den Talende, kun er tildigtet, ikke stemmende med de virkelige Forhold, det røber Heine ufrivilligt, naar han udmaler ømme Scener imellem dem. Thi da er Elskeren aldrig besiddende men selv i Omfavnelsens Øjeblik kun længselsfuld:

Lehn deine Wang' an meine Wang',
Dann fliessen die Thränen zusammen!
Und an mein Herz drück fest dein Herz,
Dann schlagen zusammen die Flammen!

Und wenn in die grosse Flamme fliesst
Der Strom von unseren Thränen,
Und wenn dich mein Arm gewaltig umschliesst —
Sterb' ich vor Liebessehnen.

Denne begunstigede Elsker, der naar Flammerne mødes døer af Længsel, forraader sig som en i Virkeligheden meget utilfredsstillet Elsker.

Af de rent erotiske Digte er derfor de fortrinligst, der udtrykke Elskovslængsel, og de, som udtrykke et Kjærlighedsforholds vemodige Opløsning. Blandt de ømme og længselsfulde Digte straaler især det yndefulde, østerlandske Digt «Auf Flügeln des Gesanges, Herzliebchen, trag ich dich fort», besnærende ved det skildrede Indiens

exotiske Karakter og ved Stemningens fine Inderlighed. Heine længtes til Indien som Goethe til Italien, hørte aandeligt hjemme ved Ganges' Bredder som Goethe ved Tiberens. Rimeligvis har Bopp ved sine Forelæsninger først vakt hans Sans for dette østlige Drømmeland, men forøvrigt bruger han for at føre det frem den romantiske Æventyrstil, som han tog i Arv, og som han tildannede efter sin Individualitet til Brug for Maleriet af det Fjerne og Lokkende.

Simpelt skjøn er en Strofe som denne:

Es hüpfen herbei und lauschen
Die frommen, klugen Gazell'n
Und in der Ferne rauschen
Des heiligen Stromes Well'n.

Tager man derimod Strofer som denne:

Dort liegt ein rothblühender Garten
Im stillen Mondenschein,
Die Lotosblumen erwarten
Ihr trautes Schwesterlein,

da indeholder den, saa smuk den end er og saa kjælent den klinger, allerede noget af den Unatur, der ikke sjældent møder Læseren i Heines Naturmalerier. Koloriten er stærk, men ikke set; Lokalfarverne gjøre sig gjældende paa den hele Tones Bekostning. Rødtblomstrende er neppe det første Ord, det falder naturligt at male en Have med, naar den ses i Maaneskin. Omtrent med samme Effekt paa den naturlige Virknings Bekost-

ning hedder det senere i Digtet «Abenddämmerung»: «Gegenüber am Fenster sassen *Rosengesichter* dämmernd und *mond*beglänzt. Og Vendingen, at Lotosblomsterne i den Elskede vente deres kjære Søster, er lidt af en gammeldags Kompliment midt i det rige Gangesbilled. Det er omtrent den samme Vending, som forekommer i denne Strofe:

Es flüstern und sprechen die Blumen
Und schau'n mitleidig mich an:
Sei unsrer Schwester nicht böse,
Du trauriger, blasser Mann!

Der er heri en Madrigalstil, som Heine i modnere Aar kommer ganske udover.

Ogsaa en anden af Stroferne i dette saa stemningsfulde Gangesdigt har Ejendommeligheder, som pege tilbage mod Heines Oprindelse fra den romantiske Skole med dens vilkaarlige Naturopfattelse:

Die Veilchen kichern und kosen
Und schau'n nach den Sternen empor.

At Violerne kjærtegne hinanden er allerede ret dristigt; det minder om H. C. Andersens fortryllede Haver; men at de fnise, er sikkert for meget af det Gode. Det er den Stil, Emile Zola senere slaar ind paa i Skildringen af sin Have Paradou.

I samme Aand som denne Sang har Heine digtet den følgende om Lotosblomsten, der ængstes for Solens Pragt, en yderst yndefuld Digtning, i al Blomsteruskyld sanseligt smeltende som faa

andre Poesier. Her er den sanseligt-sjælelige Attraa næsten drevet ud i Hysteri, idet Digteren ikke nøjes med at lade Lotoskalken blomstre og gløde og lyse og dufte og skjælve, men endogsaa græde, idet dens Elsker Maanen vækker den med sine Straaler*).

Næst efter disse attraaende Digte ere de opgivende, som udtrykke Elskovslivets Ophør, de mest følte. Det ypperste Exempel er Digtet Nr. 59 i «Intermezzo», der i sin første Strofe skildrer, hvorledes en Stjerne, Elskovsstjernen, falder ned fra Himlen, i sin anden, hvordan Æbleblomsternes Blade falde fra Træerne, og i sin tredje, hvorledes en Svane synker i sin Bølgegrav, indtil Alt samles i Slutningsstrofen:

Es ist so still und dunkel!
Verweht ist Blatt und Blüth',
Der Stern ist knisternd zerstoben.
Verklungen ist das Schwanenlied.

Meget betegnende for Heine er det, at saa stemningsrigt Digtet end er, gjøre intet af de tre Naturskuespil, som fremføres, Indtryk af det Oplevede. De staa der som vilkaarligt sammenbragte Symboler.

Mellem disse Sværmerier har han saa indstrøet Digte af helt forskjellig Art, der dreje sig om meget lettere Kjærlighedsforhold. De dristigere

---

*) Smlgn.: W. Kirchbach: „Heine's Dichterwerkstatt“ i Magazin für die Litteratur. Jahrgang 57, Nr. 18, 19, 20.

iblandt dem har han udeladt af Samlingen «Buch der Lieder», saaledes det dog ret uskyldige:

Du sollst mich liebend umschliessen,
Geliebtes schönes Weib!
Umschling mich mit Armen und Füssen
Und mit dem geschmeidigen Leib!

andre har han beholdt, saaledes «Die Welt ist dumm, die Welt ist blind» med dets Udmaling af Armenes Blødhed og Kyssenes Brand. Men der er ogsaa andre epigrammatiske Strofer af alvorlig, lidenskabelig Karakter, som f. Ex. den bekjendte «Ich hab' dich geliebet und liebe dich noch». endelig har han her med en frivillig for Effektens Skyld opsøgt Trivialitet i Ordvalget almindeliggjort den Livsskjæbne, der gjorde ham til erotisk Digter, i det mod Heines Vane generaliserende Digt, der er blevet saa berømt: «Ein Jüngling liebt ein Mädchen; die hat einen andern erwählt.»

Efter dette Afsnit følger Samlingen «Heimkehr», skrevet 1823—24 i Hamburg og Kuxhaven. Ordet «Heimkehr» betyder Gjensynet af Hamburg, hvor Digterens Kjærlighedsroman var foregaaet, og hvor ved Skuet af de kjendte Steder alle Hjertets Saar sprang op paany. Og til dette fremherskende Thema i Samlingen slutter sig et andet, det første Skue af Havet, som hidtil var ubesunget i tysk Poesi.

Her blande sig nu med Klagerne over den Tabte, hvilke fremkaldtes af de Omgivelser, hvori

hin gamle Tragoedie havde spillet, nye Indtryk og Billeder. Først bryder den fordums Lidenskab med Vælde frem paany; han ruger atter over den gamle Kval, han er ilde tilmode i Byen, hvor Husene synes ham at falde ned i Hovedet paa ham og end mere i de Sale, hvor hun lovede ham Troskab. Det Nye i disse Sange om ulykkelig Kjærlighed er det stadigt lige heftige og vilde Had, som her flammer over Elskovs-Lykkens Grav.

Men paa Rejsen har Digteren truffet den Elskedes Familie, og den yngre Søster ligner ganske den Elskede, især naar hun ler, og hun har de samme Øjne, der have gjort ham saa ulykkelig. I et Brev af 23. August 1823 taler han til sin bedste Ven om, at «en ny Daarskab er bleven podet paa den gamle». Det er lykkedes Ernst Elster ved omhyggeligt Studium af Breve og Digte at eftervise, hvorledes hos Heinrich tydeligt nok en Lidenskab for Amalie Heines otte Aar yngre Søster Therese paa dette Tidspunkt afløste den første Kjærlighed, der havde faaet et saa utilfredsstillende Udfald. Heftig har den nye Lidenskab været, men efter al Sandsynlighed lige saa uigjengjældt som den første Ungdomspassion. Derfor de bekjendte Linjer:

Wer zum ersten Male liebt,
Sei's auch glücklos, ist ein Gott;
Aber wer zum zweiten Male
Glücklos liebt, der ist ein Narr.

Ich, ein solcher Narr, ich liebe
Wieder ohne Gegenliebe;
Sonne, Mond und Sterne lachen,
Und ich lache mit — und sterbe.

I Aaret 1828 forlovede og giftede Therese Heine sig med en Dr. jur. Adolf Halle, og man har blandt Heines efterladte Digte fundet bidende Spottevers over Brudgom og Bryllup. Han havde jo den uridderlige Poetvane at hævne sig ved Spotterier, hvor han blev afvist. Men Digtene i «Heimkehr» indeholde ikke, hvor Therese er ment, den Bitterhed og det Had, som hyppigt kommer frem hos Heine overfor den ældre Søster. Han priser Thereses Skjønhed, hendes dejlige Øjne, hendes Renhed: hun er som en Blomst; han beder til hende som Andre til Paul og Peter eller Madonna; og han kjæmper mod sine Følelser, ræddes for denne nye Kjærlighed. Baade Stolthed og Skyhed forbyde ham at erklære sig; det var endog bedst for hende, om hun ikke elskede ham; han har stundom selv søgt at forhindre Elskovens Opstaaen i hendes Sjæl; men nu, da det er lykkedes ham saa let, trænger Ønsket om hendes Kjærlighed sig dog atter frem. Han er for stolt til at tale om sin Lidenskab og om sin Kval, han spøger og spotter, medens han indvendigt forbløder sig, men hun forstaar ham ikke, ser ikke at hans Hjerte skjælver og brister. Derfor disse Vers:

O, dieser Mund ist gar zu stolz
Und kann nur küssen und scherzen;
Er spräche vielleicht ein höhnisch Wort,
Während ich sterbe vor Schmerzen.

Men Dødstruslen er denne Gang ikke ment bogstaveligt. Thi i et andet Digt hedder det oprigtigt:

Glaub' nicht, dass ich mich erschiesse,
Wie schlimm auch die Sachen steh'n!
Das Alles, meine Süsse,
Ist mir schon einmal gescheh'n.

Og dog har han ogsaa denne Gang følt dybt og lidt meget. Saa underligt det klinger, Kusine-Kjærligheden, dette i Reglen kun første og foreløbige Stadium paa Banen, denne blotte Indvielse til det egentlige erotiske Liv*), er den eneste alvorlige og ikke ganske flygtige Lidenskab, den unge Heine har kjendt. Og selv i Manddommens Aar naaede ingen senere Følelse paa langt nær Styrken af denne ungdommelige Dobbeltpassion for

---

*) Aux près de l'enfance on ceuille
Les petites amourettes
Qu'on jette au vent feuille à feuille
Ainsi que des pâquerettes
On ceuille dans ces prairies
Les voisines, les cousines,
Les amourettes fleuries
Et qui n'ont pas de racines.
Richepin.

to Søstre, af hvilke den andens Type gjenkaldte ham den førstes.

Mellem de følelsesfulde Poesier, som forholde sig til dette Stykke Sjælehistorie har Heine saa ligesom i «Intermezzo» indflettet Smaadigte om mindre alvorlige Forelskelser, Eventyr fra Universitetsbyerne, som han havde besøgt, ja endog Vers om ganske platte og betalte erotiske Glæder. Af «Buch der Lieder» udelod han adskillige af de anstødeligere, som oprindeligt havde deres Plads i «Heimkehr», saaledes det morsomme, men frække:

Blamier mich nicht, mein schönes Kind,
Und grüss mich nicht unter den Linden;
Wenn wir nachher zu Hause sind,
Wird sich schon Alles finden.

— ja selv saadanne muntre og overmodige Vers som dette:

Himmlisch war's, wenn ich bezwang
Meine sündige Begier;
Aber wenn mir's nicht gelang,
Hatt' ich doch ein gross Plaisier.

Mest fremtrædende i denne Afdeling er vistnok Dobbeltevnen til Sang og Maleri. Foruden sin Evne til det lyriske Udbrud, der i sin blandede Lidenskabelighed er som Hjertets ukunstlede Skrig hos det moderne Menneske, lægger han her en særegen malerisk Begavelse for Dagen, figurdan-

nende ved Lys og Skygge og Farver uden Konturer.

Der er Scenen i den stille Præstegaard med den opløste, stridige, fortvivlede Familie (Der bleiche, herbstliche Halbmond). Sønnen vil blive Landevejsrøver, Datteren sælge sig til Greven. Saa levende denne Scene end er gjengivet, hører den ikke til de bedste; der er for megen gammeldags Romantik i Indfaldet med den døde Fader i det sorte Ornat, der staar udenfor og banker paa Vinduet. Ganske mesterligt er derimod det næste Digt (Das ist ein schlechtes Wetter), i hvilket vi se den gamle Morlille om Aftenen sent i Mørke og Uvejr rokke med sin Lygte tværs over Gaden for at kjøbe ind til sin store kjønne Datter, som ligger hjemme i Lænestolen og blinker søvnigt med Øjnene mod Lyset, medens de gyldne Lokker falde ned over det yndige Ansigt — det virker som et gammelt hollandsk Maleri.

Dog end skjønnere er den Gruppe af otte Digte, som er udsprungen af Opholdet i Kuxhaven. «Wir sassen am Fischerhause» er et lille Vidunder af kunstnerisk Kraft; denne Samtale med Pigerne udenfor Fiskerhytten, i hvilken det fjerne Indien og det yderste Thule ere malte med saa ganske faa Ord: Ved Ganges dufter og lyser det, Kjæmpetræer staa i Blomst og smukke, stille Mennesker knæle for Lotosblomster. I Lapland er der smudsige Folk, smaa, med platte Hoveder og brede Munde;

de sidde paa Hug om Ilden og bage sig Fisk og kvække og skrige.

Saa er der lystige Digte om løse Pigebørn som hende, han søger i hele Byen og finder i et Pragthotel, eller hende, i hvis Hjerte blaa Husarer laa i Indkvartering.

Endelig er der enkelte epigrammatiske Vers, som alle Mennesker nu kunne udenad, men som have sat ondt Blod imod Heine og som have forarget. Saaledes især det berømte:

Selten habt ihr mich verstanden,
Selten auch verstand ich euch,
Nur wenn wir im Koth uns fanden,
So verstanden wir uns gleich.

Det er ubegribeligt, at man nogensinde har kunnet betragte denne Strofe som en Tilstaaelse af smudsige Instinkter. Den snærter jo kun dem, der søge lige ned til ethvert anstødeligt eller slibrigt Sted i en Bog som Soen søger til Pølen, og slaa sig ned deri. At Heine ikke her tænker paa nogen Indrømmelse i Retning af at have villet appellere til Læserens sanselige Drift eller cyniske Tilbøjelighed viser bedst det følgende Digt, der umiddelbart slutter sig til hine Linjer, og som begynder:

Doch die Kastraten klagten,
Als ich meine Stimme erhob;
Sie klagten und sie sagten:
Ich sänge viel zu grob.

Han kunde ikke utvetydigere hævde, at han, hvor han har været ligefrem, drøj eller cynisk, kun har fulgt sit moderne Hang til Virkeligheds-troskab, sin Uvilje mod romantiserende Besmykkelse, sin uvilkaarlige Drift hen imod den skjærende Livs-sandhed.

Ikke mere moralsk Berettigelse har den almindelige Klage over hvad Julian Schmidt engang har kaldt Gemenheden i Heines Tankespring fra det Sublime til det Lave. Et typisk Exempel paa disse Omslag i Stil og Stemning er Digtet «Freden» i Nordsøpoesiernes Gruppe, i hvilket Heine ser Jesus som Fredsfyrste under Havblikket skridende kjæmpestor i sin hvide Klædning over Land og Hav. Hans Hoved rager op i Himlen; som Hjerte i Brystet har han Solen, den røde, flammende Sol, og hans Solhjerte sender sine lysende, varmende Straaler over Land og Hav. Saa afbrydes pludselig Stemningen ved Fremkaldelsen af en elendig, forhyklet Stymper i Berlin, paa hvem han tænker, En, der er svag i Hoved og Lænder, stærk i Troen — hvad vilde *han* ikke give for at kunne hitte paa slige Billeder og saaledes fromle sig frem til Hofraad i den fromme By ved Spree — hvor vilde han da ikke drømme om Gagetillæg af hundrede Thaler Kurant!

Sikkert nok har Heine her fordærvet den smukke Vision for sin Læser. Han har slaaet sit Digt itu; han har sprængt sin Melodi ved grima-

cerende Disharmonier; men dog forstaar man ret vel, at det første Syn hos en Digter med det moderne Livs Erfaring ukunstlet har hidkaldt det andet, og i ethvert Tilfælde er det uberettiget at tale om denne Idéforbindelse, dette «Tankespring», som Symptom paa Sindelagets Lavhed. Meget træffende og rigtigt har Wilhelm Bölsche om dette Punkt bemærket, at Ingen har beskyldt Goethe for lav Tænkemaade af den Grund, at hos ham umiddelbart efter Fausts Troesbekjendelse til Gretchen følger Mefistofeles' Spotterier («Heinrich Heine» S. 106). Og dog er Forskjellen her kun den, at Sværmeriet og Cynismen ere lagte to Personer i Munden, istedenfor at i det lyriske Digt Poeten direkte overtager Ansvaret for begge Dele.

I Slutningen af denne Cyclus forekomme et Par ganske ualmindeligt følte og fuldendte Digte, der allerede ved Rimenes hos Heine særegne Stilling skille sig ud fra Smaadigtenes Mængde. Det ene «Dämmernd liegt der Sommerabend», som skildrer den skjønne Alfepige, der i Maaneskinnet bader sig i Bækken, er henaandet og duftfyldt som et Landskab af Corot. Det andet staar allerede ved den rytmiske Behandling ene blandt Smaastykkerne i «Heimkehr». Det er dette sjælfuldt fantastiske Digt:

Der Tod, das ist die kühle Nacht,
Das Leben ist der schwüle Tag,
Es dunkelt schon, mich schläfert,
Der Tag hat mich müd' gemacht.

Ueber mein Bett erhebt sich ein Baum.
Drinn singt die junge Nachtigall,
Sie singt von lauter Liebe,
Ich hör' es sogar im Traum.

Harzrejsen, den næste Afdeling (1824), indeholder de dejlige Bjergmandsdigte, som undfangedes paa en Fodrejse, ved hvilken Heine søgte Forfriskning efter de juridiske Studier i Göttingen. Her er yndefulde Billeder af Bjergegne og Bjergmandsinteriører og en med henrivende Overmod vedligeholdt aandfuld og kjæk Selvlovprisnings-Stemning. Det smukke, vidfulde Digt om Ridderne af den hellige Aand har vel udfoldet sig over Motivet fra Katechisationsscenen i «Faust», men besidder en Oprindelighed, der har gjort det populært Jorden over.

Saa sluttes «Buch der Lieder» med *Nordsø-Digtene*, skrevne efter et dobbelt Ophold paa Norderney i stærke, frie Rytmer (1825 og 26). Der er heri først og fremmest en Natursans, som i tysk Poesi betegner en ny Erobring.

I Forholdet til Naturen syntes Goethe at have udtømt Alt. Hans Kjærlighed til alt Liv i Naturen, hans Slægtskabsfølelse med Dyr og Planter, hans Fornemmelse af at Mennesket i sit Væsen er ét med de andre Væsner og hans Anskuelse af Altets Enhed under vexlende Former i evig Omskiften — denne Gave til at opløse Naturen helt i Følelse var hans første Ejendommelighed. Den afløstes eller fuld-

stændiggjordes snart ved hans Evne til at iagttage og gjengive Naturscenerne uden at underlægge dem sine egne Følelser. Han studerer Naturen, bliver Iagttager og Forsker og hans stedse mere dybtgaaende Anskuelse, hans geniale Blik gjør ham paa to Hovedomraader til epokegjørende Opdager. Vi se ham gjennemløbe alle en stor Sjæls Stadier overfor Naturen, det følsomme, det religiøst-pantheistiske og den digterisk-videnskabelige Anskuelses, tilsidst klamrende sig saa stærkt til det sanselige Indtryk, at han af al Magt trænger det Sjælelige som forstyrrende tilbage. Hans Synsmaade bliver stedse mere positiv og virkelighedskjær. «Jeg frygter ikke den Bebrejdelse,» siger han i sin Afhandling om Graniten, «at det skulde være en Modsigelsens Aand, der har ført mig fra Iagttagelse og Skildring af det menneskelige Hjerte, den yngste, mangfoldigste, bevægeligste, foranderligste Del af Skabningen, den, som det er lettest at ryste og rokke, til Iagttagelsen af Naturens ældste, fasteste, dybeste, urokkeligste Søn» *). Han mener Graniten.

I hvad Retning var det da endnu muligt for en tysk Digter at lægge genial Naturfølelse for Dagen? Fra Menneskehjertet til Graniten havde Goethe omspændt Alt.

Kun et eneste Omraade var levnet. Goethe havde aldrig besunget Havet. Som næsten fyrre-

---

*) Goethe: Werke. 33. Bind. S. CLXIV.

tyveaarig saa han det i Venedig første Gang. Han var paa Lido. «Jeg hørte,» skriver han, «en stærk Larm; det var Havet, og jeg saa det snart. Det gik højt mod Stranden, idet det trak sig tilbage. Det var Middag og Ebbe. Saa har jeg da nu ogsaa set Havet med mine Øjne,« og længere hen staar den korte Sætning: «Havet er dog et stort Syn.» Det var Alt, hvad der fra Goethes Haand forelaa om Havet.

I Heines Nordsødigte bruser Havet for første Gang i tysk Poesi med sin Friskhed og i sin Vælde. Her er for første Gang Muslinger i Sandet og Maager i Luften. Havet males i Storm og i Stille, det skildres fra Stranden og fra Skibet, ved Dag og Nat, med den Fred, der kan ligge udbredt derover, og i Uvejrsraseri, med de skjønne Drømmerier og med den Søsyge, det fremkalder, og fra dets Bund stiger og over dets Flade svæver en hel Kreds af mythiske Skikkelser, gamle og nye, gamle, der ere blevne omformede til nye, en undertiden pathetisk, hyppigere burlesk Verden af Guder og Gudinder, Tritoner og Okeanider. Og dog er der forholdsvis lidet af Skildring; Digterens egne Erindringer, Sorger og Forhaabninger er det, som fylder disse Digte. Og det er hans dybe Længsel efter at aande frit, som har istemmet det berømte Udraab, hvormed titusind Grækere efter den lange, forfærdelige Marsch hilste deres Hjem-

stavns Element: Thalatta! Thalatta! — vær hilset af mig, du evige Hav!

Der er imellem disse Digte nogle af Heines skjønneste og uforglemmeligste: først den humoristisk-frivole Idyl «Nat ved Stranden». Digterens Besøg hos den smukke Fiskerpige med det mesterlige Billede af hendes Skikkelse, som den sidder bøjet foran Ilden:

Dass die flackernd rothen Lichter
Zauberlieblich wiederstrahlen
Auf das glühende Antlitz,
Auf die zarte, weisse Schulter.
Die rührend hervorlauscht
Aus dem groben, grauen Hemde,
Und auf die kleine, sorgsame Hand.
Die das Unterröckchen fester bindet
Um die feine Hüfte.

dernæst det ved lyrisk Sving enestaaende Digt «Erklæring» til hin Agnes, hvis Navn Digteren vil skrive i Lueskrift paa Himlens natlige Hvælving med en Gran fra Norge, dyppet i Ætnas Krater, saa det i sin fyndige Knaphed beundringsværdige Tankepoem «Spørgsmaal», som giver et Begreb om de Stemninger, i hvilke Heine fattede det dumdristige Forsæt at skrive en «Faust» efter Goethe's, en Plan, han endda ikke betænkte sig paa at meddele den store Olding selv, under sit Besøg i Weimar. I enkelte af disse Nordsødigte, ogsaa iblandt de selvnedsættende eller selvspottende, raader et Selv-

behag, som støder fra. Iblandt dem, som ere helt frie derfor, maa nævnes det mesterlige, rent humoristiske Digt «I Havn», den udødelige Fantasi fra Raadhuskjælderen i Bremen, i hvilken den næsten indtil Totalafholdenhed ædru Heine har givet det mest henrivende Billede af et genialt Menneskes lystige Rus.

XIV.

Det er umuligt for en Nordbo, i modnere Aar og med en nogenlunde sikker kunstnerisk Dannelse at fordybe sig i Heinrich Heines Lyrik uden at føle sig stødt tilbage af Træk og Vendinger, der allerede tidligt hos ham bleve til livløs Maner. De romanske Folk føle ikke dette. Hyppigt hører man kunstforstandige Mænd af de romanske Nationer sammenligne Heines Lyrik med selve Goethe's, og foretrække den som mere plastisk og mere spirituel. For romanske Læsere er Goethe i Reglen uigjennemsigtig; om Heine sige Franskmændene: *On y voit mieux.* De føle ikke, at hos Goethe er Ordene alle Tider Sag; hos Heine ikke sjældent færdige Sætstykker, som indskydes, bag hvilke der ikke ligger noget Syn, nogen Virkelighedsanskuelse, men som anvendes til at fremvirke en vis poetisk Effekt. Faa Poeter have som Heine misbrugt Liljehænderne, Rosenkinderne og Violøjnene — disse monstrøse Farveklatter — til Skildring af kvindelig Skjønhed, eller Foraarets forskjellige Attributer, Blomsterne,

der dufte, Nattergalen, der slaar ved Dag som ved Nat, til Besyngen af den skjønne Maaned Maj. Særligt er Nattergalen under hans Behandling bleven en rent heraldisk Fugl i Kjærlighedens Vaabenskjold.

Hos Goethe er alle Ord Billeder, derfor behøver han saa faa Billeder i Ordets udtrykkelige Forstand. Hos Heine ere Ordene hvert Øjeblik Allegorier uden Anskuelighed og uden den indre Sammenhæng, der er Poesiens Logik. Saaledes naar det hedder: «Aus meinen Thränen spriessen — viel blühende Blumen hervor», hvor Blomsterne endda skulle betyde Digte, eller naar han skriver: «Sprüh'n einmal verdächt'ge Funken — aus den Rosen, sorge nie — diese Welt glaubt nicht an Flammen — und sie nimmt's für Poesie», hvor der præsenteres os et Nøgle Billeder, mere sammenfiltret end i de berygtede oldnordiske Omskrivninger fra Skjaldepoesiens Forfaldstid: Gnister, der slaa ud af Roser; Gnister, som Spidsborgerne ikke vil antage for Ild; Rosengnister, der kaldes Poesi!

Mest stødende ved disse Digte med deres allegoriske Rhetorik er Foreningen af Sentimentalitet og Materialisme Der tales om Suk og om Taarer som var Sukkene ret højrøstede Pust og Taarerne ret massive Individualiteter. Saaledes, naar det om Sukkene hedder: «Und meine Seufzer werden — ein Nachtigallenchor» endda med den materialiserende Tilføjelse; «Und vor deinem Fenster soll singen — das Lied der Nachtigall». Saaledes

endnu mere paafaldende i det typiske Digt om den ensomme Taare:

Was will die einsame Thräne?
Sie trübt mir ja den Blick,
Sie blieb aus alten Zeiten
In meinem Auge zurück.

Vi indvies i denne Taares Familieforhold og ensomme Situation: den havde mange lysende Søstre, der ikke er mere. Nu sidder den enlig i Øjekrogen. Tilsidst tiltales den omtrent som en anden gammel brav Kammerat. Den kan gjerne gaa sin Vej nu, da alle de andre ere gaaede:

Du alte, einsame Thräne,
Zerfliesse jetzunder auch!

Sentimentaliteten her er saa grel, at ingen Parodi, udført af en Anden, kunde være mere komisk end denne vemodige Apostrofe, der af den store Spottefugl er alvorligt ment.

Enhver Brøst, der findes i Kunstneren som Menneske, kommer frem i hans Kunst. Det er altid Mangelen paa Simpelhed, paa Ægthed i Følelseslivet, som fremkalder det følsomme eller pralende eller effektsøgende Udtryk. Man sporer derfor Manglerne af denne Art hos Heine stærkt, naar man sammenligner visse Udbrud hos ham med Udtrykket for beslægtede Stemninger eller Følelser hos Goethe.

Tag exempelvis det Digt, i hvilket han betegner sig som den ulyksalige Atlas, der maa bære Smerternes hele Verden:

Du stolzes Herz, du hast es ja gewollt.
Du wolltest glücklich sein, unendlich glücklich,
Oder unendlich elend, stolzes Herz!
Und jetzo bist du elend

Det er Linjer, man ikke glemmer. Men den første Linjes Udraab, som vibrerer paa den berettigede Selvfølelses Rand, bliver selvbehagelig, naar man holder disse simple og store Vers af Goethe op imod Strofen:

Alles geben die Götter, die Unendlichen,
Ihren Lieblingen ganz:
Alle Freuden, die unendlichen,
Alle Schmerzen, die unendlichen,
Ganz.

Det er ingenlunde dadelværdigt hos Heine, at han virker ved andre, heftigere Midler end Goethe. Det vilde være urimeligt at indvende mod et Digt som «Ein Jüngling liebt ein Mädchen», at Goe vilde have skyet som en Grimace det Skjærende, Desperate i den bekjendte Slutning: «Und wem es just passieret osv.» Han vilde have veget tilbage for det omtrent af samme Grund som den, af hvilken en gammel Hellener vilde have afskyet det. Det, som heri kun er nyt, kun *moderne* i Følelsen, har Livets Ret. Selve Grimacen er her kunstnerisk forberedt.

Dog undertiden er af dette Moderne alene Grimacen bleven tilbage. Saaledes i det berømte Digt: «Mein Herz, mein Herz ist traurig.» Det indeholder en mesterlig Skildring af et vidtstrakt Landskab, set højt oppe fra den gamle Bastei. Vi øjne den blaa Stadsgrav med en Dreng i en Baad og paa den anden Side af Graven: bitte smaa og brogede, Lysthuse, Haver, Mennesker og Oxer, Enge og Skove, Piger, der blege deres Vask, et Møllehjul, der udhvirvler sit Diamantstøv, og ved det gamle graa Taarn et Skilderhus med en Skildvagt, der gaar op og ned, og hvis Gevær spiller i Sollyset. — H. C. Andersen, der etsteds har omtalt dette Digt, skriver om det: Og Digteren ender saa *gribende:* «Ich wollt, er schösse mich todt.» — Gribende? Nej. Overrumplende; thi Intet forbereder derpaa. Udbruddet er maaske ikke aldeles uægte, men saa nervøst, at det i Grunden Intet betyder; forsaavidt usandt, som det store Ord kun betegner en Stemning, intet dybere Ønske, endsige en Vilje.

Goethe har udtalt ikke just Længsel efter Døden, men Forsonethed med Dødstanken i disse berømte, udødelige Linjer:

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh.
In allen Wipfeln spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Det er unødigt at gjøre opmærksom paa den Kontrast mellem Digterindividualiteterne, som aabenbarer sig, naar denne Melodi i Ord sammenlignes med hin Disharmoni hos Heine; men man agte rent kunstnerisk paa den mægtige Overensstemmelse mellem alle Led, som her finder Sted. Digtet er ét Aandepust fra det første Ord til det sidste: Aftenstemning i Skoven og i Menneskesjælen, Forstummen af alle Ønsker, Opløsning af al Mislyd, Sjælen, der stor og blid føler sig som ét med Alnaturen.

Overfor denne Fuldkommenhed fornemmes kun altfor slaaende Manglerne ved Heines lyriske Effektstil, hvor den imellemstunder bryder ukunstnerisk frem. Den er i sine Svagheder beslægtet med den allegoriserende Eventyrstil hos de tyske Romantikere, fra hvilke han som Digter gik ud. Og dog er Heine saa langt fra at være en ren Romantiker som han er fra at være, hvad Nogle kalde ham for, en rent moderne Realist.

Han har kaldt sin «Atta Troll» Romantikens sidste frie Skovsang. Andre have i fjendtlig Hensigt kaldt hans Poesi Romantikens Opløsningsproces. «Jeg skrev Atta Troll,» siger han, «til min egen Fornøjelse i den lunefulde Drømmemanér, som var herskende i hin romantiske Skole, i hvilken jeg har tilbragt mine behageligste Ungdomsaar og tilsidst har banket Skolemesteren.» Og dog er det Romantiske her kun det rige funklende Gevandt,

hvori den moderne Aand hyller og maskerer sig for tilsidet at lade det falde. Ingen af Romantikens Elementer fattes: Dyrene tale, Bjørne udvexle deres Tanker, vi er Vidne til en Moppes Hjerteudgydelse og vi føres overhovedet ned i et stort af Legenden behandlet Sceneri, Roncesvallesdalen. End ikke den blaa Blomst mangler:

Ronceval, du edles Thal.
Wenn ich deinen Namen höre,
Bebt und duftet mir im Herzen
Die verscholl'ne blaue Blume.

Drømmeverdenen hæver sig, store Aandeøjne stirre os imøde. Digteren gaar i Pyrenæerbjergene paa Jagt med sin Fører. Denne har en gammel Moder, og efter Rygtet er denne gamle Kone en Hex. Vi betræde Hexens Hytte med de udstoppede Fugle, de spøgelselignende Gribbe, og om Natten opføre Bjørne og Spøgelser i Hytten en burlesk og uhyggelig Dans.

Ogsaa Aanden i dette Digt er til et vist Punkt romantisk, Polemik mod Datidens plumpe, doktrinære Tendenspoesi, mod Nyttelæren overført paa Digtekunsten, og litterær Satire (mod Freiliggrath, Karl Mayer, Gustav Pfizer) som Romantikerne yndede den.

Og dog er der her en omhyggelig Virkelighedstroskab i Gjengivelsen af Lokaliteter og Forhold. Digtet indeholder strengt taget kun en Fortælling

om, hvorledes Heine med en ung fransk Veninde ligger paa Landet i Cauterets i Pyrenæerne og dèr ser en Bjørn danse paa Torvet. Den løber bort fra sin Bjørnetrækker, flygter ind i Bjergene, jages der af Føreren Laskaro, skydes og flaas. Digterens Juliette faar Skindet til at lægge det udenfor sin Seng, og Heine belærer os til Overflod om, at han selv mangen Nat derefter med nøgne Fødder har staaet paa denne Bjørnehud.

Fabelen er da realistisk nok. Ligeledes er Rejsens ydre Enkeltheder gjengivne med Troskab. Man har Indtrykket af, at Heines Skildring af den lille Bjergby, hvortil han klavrede op, og hvor Børnene dansede i Rundkreds og sang dertil, er nøjagtigt stemmende med hvad han saa og hørte. Selv Børnesangens Omkvæd Girofflino, Girofflette er sikkert det ægte.

Ikke desmindre have de dybeste og skjønneste Partier i dette Digt intet med Realisme at gjøre. Det er Syner. Og det ypperste Syn er det, i hvilket Heine ved Nattetid gjennem Hyttens Vinduer ser den hele vilde Jagt fare Horizonten tre Gange rundt. Aldrig er han naaet højere i Figurmaleri end hvor vi følge de lysende Skikkelser mod Nattehimlens Mørke: Diana, Feen Abunde, og hin skjønne Herodias, der i sin Vildhed spiller Bold med Døberens blodige Hoved.

Der lader sig drage en Parallel mellem Heines og Rembrandts Kunst. Ingen af dem har noget

akademisk Stænk; begges Aandspræg er afgjort moderne. Naar man imidlertid kalder Heine en stor realistisk Digter, saa har det kun den samme betingede Sandhed, som naar man kalder Rembrandt den store Kolorist. Rembrandt hører forsaavidt ikke til de største Realister i Koloriten som adskillige overtræffe ham i Evnen til at gjengive Lokalfarven og dens rette Værdi eller til gjennem Halvmørke at lade Tingenes oprindelige Form og Farve fremtræde utvivlsom. Ikke Farven, men Lyset er Hovedsagen for Rembrandt*). For ham er Lyset Livet; Livets Kamp er hos ham Lysets Kamp og Livets Tragedie er det kjæmpende, i Fugtighed og Mørke døende Lyses Tragedie. Man maatte for at betegne hans sande Storhed som Maler kalde ham Luminist (et Udtryk af Fromentin) snarere end Kolorist, hvis man ved Luminist forstaar en Mand, der opfatter Lyset paa en ganske særegen Maade. Han ofrer undertiden Tegningen, ja den maleriske Udførelse, hvor det er ham om at gjøre at opnaa en Lysstraale og en Lysvirkning. Man mindes f. Ex. det daarligt malte Lig paa hans «Undervisning i Anatomi». Men hvad der gjør, at han ved Opgaver, der udkræve Portrætlighed, Evne til at male Hænder, eller nøjagtig Gjengivelse af Stoffer staar tilbage for de egentlige

---

*) Smlgn. Fromentin: Les maîtres d'autrefois.

Realister — netop det gjør ham saa stor, naar han lader Lyset udtrykke, hvad det alene for ham betyder, det indre Liv, det vaagne Drømmesyns Verden.

Paa ganske lignende Maade forholder det sig med Heine. Hvor faa virkelige Skikkelser har denne store Digter frembragt! Hvor faa er blevne tilbage efter ham! De, som søge hans Fortjeneste paa dette Punkt, have været nødte til at nævne den grelle, grimacerende Skitse af den gamle jødiske Tjener Hyacinth som Heines ypperste Menneskeskikkelse.

Nej, skal Heine dømmes efter sine Virkelighedsbilleder, saa staar mangen ringere Digter højt over ham.

Men man mindes blot Visionerne hos ham, det vaagne Drømmesyns Verden i hans Digte og hans Prosa! Han holder sig i Reglen til en Begyndelse nærmere ved Jorden end andre Digtere, men saa aabner der sig over dette mørke Jordiske et lysende Syn, der kommer og svinder.

Dette spores selv i saadanne Smaadigte som det anførte om Samtalerne i Fiskerhytten angaaende Ganges og Lapland.

Man erindre fremdeles Maaden, paa hvilken Heine lader Napoleons Skikkelse fremtræde for sin Læser. I hans «Grenaderer» hidkaldes Forestillingen om Napoleon som et Syn. Ordene «Da rider min Kejser vel over min Grav» er som en

natlig Aabenbaring belyst af Sværdenes Glans. I den ikke mindre beundringsværdige Skildring i «Reisebilder» fremmanes Synet som et Barndomsminde.

Eller man huske, hvorledes Heine fremkalder Billedet af Jesus. I Digtet «Freden» ser han Jesus som Fredsfyrste skridende stor i skinnende Hvidhed over Havet. I «Tyskland, et Vinteræventyr», maler han den graa Vintermorgen paa Paderbornvejen; og da saa Taagerne løfte sig, skimter han ved Vejens Rand i Daggryet Trækrucifixet med Billedet af den store Sværmer, der vilde frelse Menneskeslægten og nu hænger der «som advarende Exempel».

Sie haben dir übel mitgespielt,
Die Herren vom hohen Rathe.

Det inderlige Vemod, den bitre Humor. der ytrer sig i fortrolige, nedsættende Vendinger, forøger her Indtrykket af det menneskeligt Store og rædselsfuldt Højtidelige, omtrent som dette Indtryk hos Shakespeare forøges, naar Hamlet, hvor Faderens Aand høres under Jorden, raaber sit «Vel gravet, gamle Muldvarp!» I Glimt af Viddets Lys viser sig her for Læseren Billedet af Jesus, ikke som Fredsfyrste, men som den, der svang Svøben mod Tempelskænderne og kastede Ild paa Jorden.

«Vinteræventyret» er som Helhed et betegnende Exempel paa Heines kunstneriske Fremgangsmaade.

Alle det store Digts 27 Afsnit ere byggede ganske ensartet. Der begyndes helt nede ved Jorden, materielt, med Rejse-Erindringer, platte Virkeligheds-indtryk; saa hæver Fortælleren sig uden Varsel men i umærkelige Overgange til mægtig Lidenskab, høj Pathos, vild Foragt, luende Sværmeri, nedbrydende eller opbyggende Begejstring, et helligt Raseri, der virker som Lyn i Lyn, til Alt paany synker tilbage i dagligdags Begivenheders og Situationers Graat.

Heine kommer til Køln, spiser Æggekage med Skinke og drikker Rhinskvin dertil, og driver saa ud paa Gaden. Han mindes Byens Fortid: her havde Kleresiet frit Spil, her brændte Kjætterbaalene Bøger og Mennesker, her bolede Dumhed og Ondskab som Hunde paa aaben Gade. Saa øjner Digteren i Maaneskinnet den store Aandsbastille, Domkirken i Køln, der vækker hans Vrede. Men idet han saaledes slentrer afsted, ser han bag sig en Skikkelse, som han synes at skulle kjende. Og nu glide vi over i en helt ny Verden: Visionens. Hin Skikkelse gaar som var den hans Skygge og staar stille, naar han staar. Ofte før har han set den i sin Nærhed, om Natten ved Skrivebordet. Under Kappen holder og holdt den altid noget skjult. der blinkede sælsomt og lignede en Øxe, en Skarpretterøxe. Det er Digterens Liktor, der følger ham, som Liktoren i Rom gik forud for sin Herre.

I de følgende Afsnit aabenbarer saa Barbarossa sig i samme Stil som et Drømmesyn, der endog to Gange kommer og gaar.

Naar da Heine gjør Epoke i den tyske Lyriks, ja i Digtekunstens Historie ved en helt ny Stil: Foreningen af Sværmeri og Vittighed indenfor Lyriken og ved et helt ny Aandspræg: Indførelsen af Prosaen i Poesien som Folie for den eller Spot over den, saa beroer dette paa hans historiske Stilling, paa den Overgang fra romantisk Virkelighedsomdannelse til pessimistisk Virkelighedssans, som foregik i Tidsalderen og som forklarer den Sammensmeltning af begge Elementer, der findes i hans Digtning.

Saaledes bliver da hans kunstneriske Herredømmes mest ejendommelige Domæne et Clair-Obscur, der er beslægtet med Rembrandts.

At lade de afgjørende Partier stige op af den Skygge og det Halvmørke, hvori de ere sænkede ned, at lade Lyset, det naturlige Lys, virke aandigt, overnaturligt ved at trylle det frem af et Hav af mørke Skyggebølger, lade det flakkende eller grelt som en straalende Flamme bryde frem af Halvlyset, gjøre Mørket gjennemskueligt, Halvmørket gjennemsigtigt — det er Rembrandts Kunst.

Heines nærbeslægtede Kunst er den at lade en rent moderne Fantasiens og Drømmens Verden i umærkelige Overgange træde ud af og tilbage i Virkelighedens Liv. Snart saaledes, at Visionen

staar fuldt belyst, medens Virkeligheden taber sig i Tusmørke, snart omvendt saaledes, at Visionen blegner og Virkeligheden efterhaanden fremtræder fuldtbelyst.

XV.

Vi have set, at Heine som Student i Bonn blev i høj Grad henrevet af den romantiske Skoles Stifter. A. W. Schlegels Personlighed fængslede ham lige saa stærkt som hans Lære. Han beundrede i ham den Mand, der havde ført den tyske Poesi fra Unatur til Sandhed. Hertil kom, at den fornemme Lærers elegante Holdning, hans Verdensmandstone, hans Bekjendtskab med Datidens gode Selskab og berømte Skikkelser, blændede Heine.

Saa rørtes han dernæst af den Godhed, med hvilken Schlegel tog sig af ham og hans første digteriske Forsøg. Det er Schlegel, hvem Heine skylder sin tidlige Indvielse i den metriske Kunsts Hemmeligheder og hvad der er mere værd: Tilliden til sine Evner og sin Fremtid.

Allerede i Heines første Prosa-Artikel, den om Romantiken fra 1820, faar denne Taknemmelighed et Udtryk i samme Aandedræt som hans romantiske Troesbekjendelse fremføres. Han protesterer her mod den Mening, at Romantik skulde være «en Mixtur af spansk Emaille, skotske Taager og italiensk Klingklang»; nej, Romantiken skal ikke være uklar eller ubestemt, dens Billeder kunne

være tegnede med lige saa plastiske Omrids som den klassiske Poesis. «Deraf kommer det,» skriver han, «at vore to største Romantikere, Goethe og A. W. Schlegel, tillige ere vore største Plastikere.» Og han nævner Goethes «Faust» og Schlegels «Rom» i samme Aandedræt som Mønstre paa plastiske Konturer, udbryder endelig følsomt: «O, maatte dog de lægge sig dette paa Hjerte, der saa gjerne kalde sig Schlegelianere!» De, der kun kjende Heines Forhold til Schlegel fra det smudsige Overfald paa den sidstes Privatliv i «Den romantiske Skole» bør mindes om dette Sted. Det var da ogsaa til A. W. Schlegel at Heine rettede sine tre første Sonetter. I den ældste takker han ham for hans personlige Velvilje og fremhæver sin Gjæld til ham, i den anden priser han hans Fortjenester af den tyske Digtekunst som dens, der har gjort det af med Vrængbilledet af Musen, det med Fiskebensskjørt og Skjønhedsplastre, i den tredje forherliger han ham for hans Indførelse af engelsk, spansk, gammeltysk, italiensk og indisk Poesi i den moderne tyske Litteratur. Tonen er begejstret:

Der schlimmste Wurm: des Zweifels Dolchgedanken,
Das schlimmste Gift: an eigner Kraft verzagen,
Das wollt mir fast des Lebens Mark zernagen,
Ich war ein Reis, dem seine Stützen sanken.

Da mochtest du das arme Reis beklagen,
An deinem gütgen Wort lässt du es ranken,
Und dir, mein hoher Meister, soll ich's danken,
Wird einst das schwache Reislein Blüthen tragen osv.

Det er under denne første romantiske Indflydelse, at Heine skriver sine ældste rent romantiske Vers i archaistisk Stil, Vers som disse:

Die du bist so schön und rein,
Wunnevolles Magedein,
Deinem Dienste ganz allein
Möcht ich wohl mein Leben weihn.

Deine süssen Aeugelein
Glänzen mild wie Mondenschein,
Helle Rosenlichter streun
Deine rothen Wängelein.

Det minder levende om Tiecks ældste i Æventyrene indlagte Vers. Alene i det Digt, hvoraf disse Strofer ere tagne, forekommer Wunne, Magedein, Aeugelein, Wängelein, Mündchen, weiland, en hel Stab af Diminutiver og Archaismer.

Heines næste Forbillede som Digter var en elskværdig og fin tysk Poet, der døer 1827 kun 31 Aar gammel, Wilhelm Müller, Forfatter til de især ved Schumanns Musik saa bekjendte «Møllersange» og til i sin Tid ikke mindre ansete «Griechenlieder». Han er Fader til den navnkundige tyskengelske Filolog Max Müller, hvis Novelle «Deutsche Liebe», der behandler en ung tysk Lærds zarte Kjærlighedsforhold til en syg og sengeliggende Prinsesse, siges grundet paa Faderens Oplevelser.

Til Müller skriver Heine i et Brev af 7. Juni 1826: «Jeg er stor nok til aabent at bekjende

Dem, at mit lille Intermezzo-Metrum [det af Heine hyppigst anvendte] ikke har en blot tilfældig Lighed med Deres sædvanlige Versemaal, men sandsynligvis skylder Deres Sange sit hemmeligste Tonefald.» Han udvikler videre, at han tidlig har modtaget Paavirkning af den tyske Folkevise og at han i Bonn er bleven indviet i Versenes Kunst af Schlegel, «men», fortsætter han, «jeg troer først i Deres Sange at have fundet den rene Klang og den sande Simpelhed, hvorefter jeg altid stræbte. Hvor rene, hvor klare er ikke Deres Sange, og samtlige er de Folkesange. I mine Digte er kun Formen nogenlunde folkelig; Indholdet er det konventionelle Selskabs.»

Først af Müller har Heine lært, hvorledes man af de gamle Folkesangsformer kunde danne nye. Man behøver, for at se Heines Stil fødes og formes som for Ens Øjne, kun at holde visse af Müllers Vers sammen med visse af Heines.

Hos Müller hedder det:

Wir sassen so traulich zusammen
Im kühlen Erlendach,
Wir schauten so traulich zusammen
Hinab in den rieselnden Bach.

Hos Heine:

Wir sassen am Fischerhause
Und schauten nach der See,
Die Abendnebel kamen
Und stiegen in die Höh'.

Og hvor nær ligger ikke denne sidste Strofe atter op til en Strofe som denne hos Müller:

Die Abendnebel sinken
Hernieder kalt und schwer.
Und Todesengel schweben
In ihrem Dampf umher*).

Disse Linjer indlede et stort smukt Digt kaldet «Hyrdebivuak i den romerske Campagne», hvis væsenlige Indhold er Hyrdens Længselssang efter hans Pige. Hvor meget har Heine ikke lært af en saadan Strofe som den, i hvilken den unge Pige skildres:

Darunter sitzt ein Mädchen,
Die Spindel in der Hand
Und spinnt und sinnt und schauet
Herab in's ob'ne Land.

Ganske vist, Idyllen forstyrres ikke hos Wilhelm Müller af noget Stemningsomslag; Digteren har ikke Djævlen i Kroppen, og Tempoets blide Andante vedvarer til Digtets Ophør. Men dog ligger Hovedforskjellen mellem denne Stil og Heines ikke her; ogsaa Heine holder undertiden en stilfærdig Stemning et Digt igjennem. Det Afgjørende er den uhyre Fortættelse i Heines Stil i Sammenligning med denne. Han giver i én, højst to Strofer hvad her er foredraget i ti.

*) Wilhelm Müller: Gedichte I. S. 26. „Thränenregen“ og S. 194 „Dasselbe noch einmal“.

Det Nye i hans lyriske Stil er en aldrig før set Sammentrængthed. Hans Digte er som lutter Resuméer. De give en krydret, duftende Essens af Lidenskab, Livserfaring, Bitterhed, Vid, Spot, Stemning og Fantasi; en Essens af Poesi og Prosa paa én Gang. Psykologerne tale om en Fortætning af Tanker*): I Sammenligning med Elevens Tænkning er Mesterens fortættet. En stigende Fortætning kan spores i al Tekniks Historie. Engang gaves der kun Kirkeuhre; nu bærer man Uhre i Lommen. Det vil sige: Engang behøvede Mekaniken et Kirkeuhrs Rumfang til de Hjul og Fjædre som nu findes i et Lommeuhr. Saaledes er der i mangen gammel Tragedie ikke flere Tanker og ikke mere Følelse end i et Digt af Heine paa nogle Strofer.

Forud for Wilhelm Müllers korte Strofe har da hans ikke blot det lidenskabeligere Indhold men den saa langt mere sammentrængte Stil.

Som Heine nu i sit korte, jambiske Yndlingsmetrum er paavirket af Wilhelm Müller, saaledes i sine Trochæer af en anden romantisk, langt mere romantisk, Digter, Clemens Brentano. Han synes særligt at have studeret Brentanos «Romanzen vom Rosenkranze». Man sporer Indflydelsen af disse Poesier hos ham indtil hans allersidste Leveaar.

I den anden af Romancerne om Rosenkransen hedder det om Helten Cosme:

---

*) Lazarus: „Das Leben der Seele“. 2te Aufl. II. 229.

Aus dem Wasserspiegel mahnt
Ihn des Alters ernster Bote:
Du wirst bald die Schuld bezahlen,
Spricht des Hauptes Silberlocke.

I Heines efterladte Digt «Bimini» begynder et Afsnit:

Einsam auf dem Strand von Cuba,
Vor dem stillen Wasserspiegel,
Steht ein Mensch und er betrachtet
In der Flut sein Konterfei.

Eben nicht mit sonderlichem
Wohlgefallen scheint der Greis
In dem Wasser zu betrachten
Sein bekümmert' Spiegelbildniss.

Versemaalet, Situationen og Tanken er paa begge Steder éns.

Saaledes er ogsaa ganske tydeligt en Mysteriebogs Historie i den niende Romance om Rosenkransen Forbilledet for det skjønne Skrins Historie i Heines store Digt om Jehuda ben Halevy*),

Kun at hos Brentano Historien om hvorledes Mysteriebogen gjennem Tiderne gaar fra Haand til Haand blot udfolder en romantisk Vidunderverden for os, medens Skrinets Vandring hos Heine bliver til en Spøg med Livets Omvexling: Perlerne tilhøre først Smerdis, der skjænker dem til Atossa,

---

*) Smlgn. Eduard Grisebach: Die deutsche Litteratur. S. 254 ff.

saa den store Alexander, der giver dem til Thais, senere efterhaanden Kleopatra, en maurisk Sultan, Kastiliens Kronskat og Baronesse Salomon Rothschild, i en Kompliment til hvem deres hele Levnetsløb munder ud.

Men Heine skylder endnu Clemens Brentano Æmnet til sit i Tyskland mest kjendte og sungne Digt, Visen om Lorelei: «Ich weiss nicht, was soll es bedeuten.»

Brentano havde allerede i sin «Godwi» fra 1802 en Ballade med Titelen Loreley. Den handler ikke om nogen Sirene, men om en ung Pige i Bacharach ved Rhinen, der var saa dejlig, at alle Mænd forelskede sig i hende. Hun anklages for Trolddom. Men Biskoppen, der skal dømme hende til Baalet, bliver selv forelsket i hende. Hun ønsker sig Døden, thi den Eneste, hun elsker, har vendt hende Ryggen og er draget bort; da Biskoppen lader hende føre til et Kloster, bestiger hun derfor en Klippe, Lurelei (Ley betyder Skiferbjærg) og styrter sig i fortvivlet Længsel efter sin Elskede ned i Rhinen.

Heraf tog i 1811 en Forfatter Nikolaus Vogt Anledning til at lave et saakaldt Rhinsagn, som han udgav for gammelt. Loreley skulde paa Vejen til Klostret have set sin Elskede sejle forbi paa Rhinen og styrtet sig ned af Sorg over ikke at have kunnet vinde ham. Tre af hendes Tilbedere skulde da have fulgt hende i Dybet. Derfor

hed en Klippe der i Nærheden Dreiritterstein. Dette sidste Træk var maaske foranlediget ved Slutningen af Brentanos Digt:

Wer hat dies' Lied gesungen?
Ein Schiffer auf dem Rhein.
Und immer hat geklungen
Vom hohen Felsenstein:
    Lore Lay!
    Lore Lay!
    Lore Lay!
Als wären es unser Drei.

Af det saaledes vilkaarligt lavede Folkesagn uddrog en Grev Loeben 1821 Stoffet til et Digt «Loreley», hvor den unge Pige, som dræber sig, er forvandlet til en Havfrue, der ved sine Sange lokker de Forbisejlende ned i Dybet*):

Da wo der Mondschein blitzet
Um's hohe Felsgestein,
Das Zauberfräulein sitzet
Und schauet auf den Rhein.

Es schauet herüber, hinüber,
Es schauet hinab, hinauf,
Die Schifflein ziehen vorüber,
Lieb' Knabe, sieh nicht auf!

Sie singt dir hold am Ohre,
Sie blickt dich thöricht an,
Sie ist die schöne Lore,
Sie hat dir's angethan osv.

---

*) A. Strodtmann: H. Heine's Leben und Werke. 2te Auflage. I. 696.

Tag nu Heines verdensberømte Digt, først en Studentersang, saa en Folkevise, gribende og smeltende ved sin Melodis ømme Forening med Texten! Den direkte Efterligning er utvetydig. Æmnet er det samme, Versemaalet er det samme, ja Rimene paa enkelte Steder de samme: blitzet—sitzet; istedenfor an—gethan staar blot Kahn—gethan. Men hvilken Forskjel! Stemningen er kommen til. Først det personlige Udgangspunkt, det uforklarede Tungsind, under hvilket Fortælleren ikke kan blive det gamle Æventyr kvit, saa det øjeblikkelige Syn, det bestemte, tydelige Billede af Landskabet:

Die Luft ist kühl, und es dunkelt
Und ruhig fliesset der Rhein,
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein.

Die schönste Jungfrau sitzet
Dort oben wunderbar.
Ihr gold'nes Geschmeide blitzet,
Sie kämmt ihr goldenes Haar.

Endelig er Elementet af dæmonisk Lidenskab kommet til, som de tidligere Bearbejdere af Æmnet ikke formaaede at nedlægge i det. Heine gjengiver her en elementær dragende Magt, der er beslægtet med den, som Goethe i «Der Fischer» har givet Udtryk ved simplere Midler og med dybere Virkning. Men Goethe skildrer i Overensstemmelse med sit Væsen den stille, lokkende Besnærelse,

Heine i Overensstemmelse med sit et lynsnart betagende, uimodstaaeligt Raseri.

Maaske endnu dybere Indblik i Heines kunstneriske Tilblivelse og i Maaden, paa hvilken hans Fantasi arbejder med et Æmne, vindes, naar man iagttager, hvorledes han benytter et i Prosa givet Stof.

Øjensynligt i Henri Beyle's Bog «De l'amour» har Heine fundet de følgende fra Arabisk oversatte Anekdoter: «Sahid ben Agba spurgte en Dag en Araber: Af hvad Stamme er du? — Jeg er af den Stamme, svarede Araberen, i hvilken man døer, naar man elsker. — Du er altsaa af Asra Stamme? — Ja, ved Kaaba's Herre! det er jeg. — Hvoraf kommer det, at I elske saadan? — Vore Kvinder ere skjønne og vore unge Mænd ere kyske.»

Fremdeles denne Anekdote: «En spurgte en Dag Arua ben Hezam af Stammen Asra: Er det sandt, at af alle Mennesker er I dem, som føle ømmest i Kjærlighed? — Ja, det er sandt, svarte Arua, jeg har i min Stamme kjendt tredive unge Mænd, som Døden rev bort, og som ikke havde anden Sygdom end Elskov.»

Endelig denne: «En Araber af Stammen Beni-Fazarat sagde en Dag til en anden Araber af Stammen Beni-Asra: I tænker, at det, at dø af Kjærlighed, er en sød og ædel Død. Men det er Svaghed og Dumhed. — Du vilde ikke tale saaledes, svarte den anden, ifald du havde set vore

tilslørede Kvinders store, sorte Øjne med de lange Øjenhaar og set deres Tænder glimre mellem deres brune Læber, naar de smile.»

Deraf Heine's berømte «Der Asra»: «Täglich ging die wunderschöne». Han maler først Lokalet, Haven med Springvandet, hvor de hvide Vande pladske; saa viser han os Slaven, der daglig staar der, naar Sultansdatteren spadserer, daglig bliver blegere og blegere; saa fortæller han hvorledes Fyrstinden en Aften trænger ind paa Slaven: Dit Navn vil jeg vide, din Herkomst, din Slægt. . . .

Und der Sklave sprach: ich heisse
Mohamed, ich bin aus Yemen
Und mein Stamm sind jene Asra,
Welche sterben, wenn sie lieben.

Som man ser, Heine har forsmaaet alle Forklaringerne. Man nyder disse monumentale Ords forbausende Fynd, denne Evne til at hugge Repliken ud som i Sten. Men gaar man nu dette nærmere paa Klingen, hvad er saa det aandelige Indhold? Ikke stort mere end en Sammenstilling af Ordene Elskov og Død, lakonisk sammentvungne. Det er den samme Kombination, der findes i alle Heines Ungdomsdigte som Forbindelse af Elskov og Kval, Elskov og Forgiftning, Elskov og Selvmordstanke — den ogsaa hos Musset staaende Sammenkobling af *l'amour* og *la mort*.

Udtrykket er her som i Regelen hos Heine epigrammatisk, derfor ikke rigt.

Vi have nu tilstrækkeligt Materiale for Øje til at danne os en Forestilling om Udformningen af Heines poetiske Stil. Det er da interessant at studere den som færdig og udviklet.

Vi kunne tage vort Udgangspunkt i det sidst betragtede Digt med dets epigrammatiske Pointe. Det er betegnende for Heine, at her saa lidt som ellers fordyber han sig i en Følelses indre Uendelighed; han skærper og tilspidser i Reglen kun Udtrykket for den. Saaledes endog med Elskovsfølelsen, som han dog hyppigst har behandlet. Endelig er det karakteristisk, at han med sin ringe Forvandlingsevne altid kun har givet mandlig Elskov Udtryk, aldrig lagt en Kvinde et Følelsesudbrud i Munden.

Intet er Heines Evne fjernere end et Digt som dette berømte af Goethe:

Freudvoll und leidvoll,
Gedankenvoll sein,
Hangen und bangen
In schwebender Pein,
Himmelhoch jauchzend,
Zum Tode betrübt osv.

Thi dette er et Kvindehjertes Karakteristik og det er selve Elskovens indre Liv, dens Pulseren, dens Svingninger imellem Salighed og Kval. Hos Heine gjør allerede det Epigrammatiske i Stilen en saadan

Udfoldelse af Følelseslivet umuligt. Og han har samme Concentration, hvor en Begivenhed fortælles. Der gives ingen lignende Sammentrængthed i Digtekunsten; han virker ved at angive og antyde i yderste Knaphed. Jeg anfører som Exempel disse Strofer:

Es war ein alter König,
Sein Herz war schwer, sein Haupt war grau,
Der arme, alte König,
Er nahm eine junge Frau.

Es war ein schöner Page,
Blond war sein Haupt, leicht war sein Sinn,
Er trug die seid'ne Schleppe
Der jungen Königin.

Man agte paa den fortræffelige Virkning af Inversionen: «Blond war sein Haupt», det er som Verset begyndte at juble og danse. Saa sluttes:

Kennst du das alte Liedchen?
Es klingt so süss, es klingt so trüb,
Sie mussten beide sterben,
Sie hatten sich viel zu lieb.

Dette er beundringsværdigt. Men selve Historien erfares ikke, den anes omtrent som Slavens og Sultansdatterens. Og atter her er Elskov og Død koblet sammen.

Det er det lidt Tomme ved Heines Elskovsopfattelse, der atter her kommer frem. Denne Elskov har ikke noget virkeligt Indhold, ingen

aandelig Betydning. Eller rettere Heine har næsten ikke før paa sit Dødsleje indladt sig paa Skildring af en Kjærlighed, som har indre Fylde. Kjærligheden i «Buch der Lieder» er jo mest Harme over Kulde eller Troløshed, en ufrugtbar Ting, der ingen Medfølelse vækker. De senere Elskovsdigte er hyppigt sensuelle eller frivole, og jo højere Udtrykket spændes, des mindre gribes man af Følelsens Værd:

Mein Herz ist wie die Sonne,
So flammend anzuseh'n.
Und in ein Meer von Liebe
Versinkt es gross und schön.

Der er altfor megen Selvbetragtning og altfor meget Praleri i denne ungdommelige Rodomontade. Saaledes ogsaa, naar det hedder:

Ich hab' dich geliebet und liebe dich noch,
Und fiele die Welt zusammen,
Aus ihren Trümmern stiege doch
Hervor meiner Liebe Flammen.

Er nu end dette sagt saaledes for den kunstneriske Virknings Skyld, i en god, rent moderne Stil er det dog skrevet. Alt er malt for det indre Øje: Hjertet synker som Solen i et Hav. Af Verdens Ruiner slaar Elskovsflammen op. Og end mægtigere, langt mere malerisk bliver Billedet, hvor Navnet Agnes skrives paa Himmelhvælvingen. Men hvad

det skorter paa, er Indhold i Følelsen. Man tænke til Sammenligning blot paa disse saa dybtmenneskelige Linjer af Goethe:

Kanntest jeden Zug in meinem Wesen,
Spähtest, wo die reinste Nerve klingt,
Konntest mich mit einem Blicke lesen,
Den so schwer ein sterblich Aug' durchdringt.

eller paa de følgende, som fuldstændiggjøre Indtrykket;

Tropftest Mässigung dem heissen Blute,
Richtetest den wilden, irren Lauf,
Und in deinen Engelsarmen ruhte
Die zerstörte Brust sich wieder auf.

Her er et Udtryk for den sundeste, fuldeste gjensidige Sympathi, for Elskovstaknemmelighed, for indbyrdes Forstaaen. For dette vinder Heine først Udtryk under Skyggelidenskaben for den unge Kvinde, der var Engelen ved hans Dødsleje, *la Mouche*. Ellers er det aldrig det i Kjærligheden, som er Sundhed, Beroligelse, Lykke, der er hans Sag. Det Omraade, hvor han er Herre, er et andet:

Den lidenskabelige Attraa gjengiver han som moderne Poet med en Correggio'agtig Sammensmeltning af Farver og Stemninger bedre end Goethe med sin antike Klarhed. Attraaen er hos Goethe græsk eller italiensk. Man mindes f. Ex. Digtet om den søde Pomerans:

Ich trete zu dem Baume
Und sage: Pomeranze!
Du reife Pomeranze!
Du süsse Pomeranze!
Ich schüttle, fühl', ich schüttle,
O fall in meinen Schoos!

Man sammenligne blot den mægtige Stemningsfylde, den Glød og Duft, den overstrømmende Naturpoesi, der rummes i et saadant Digt om Attraaen af Heine som det underfulde: «Die Lotosblume ängstigt sich vor der Sonne Pracht».

Højst betegnende for de to Digtere er det, at hvor, som ovenfor antydet, Elskovslængselen glider over i Skildring af fremmede Egne, der maler Goethe med Forkjærlighed Italien, Heine Hindostan. Uden et Superlativ og uden et Diminutiv, med en Magt som en Gud, fremmaner Goethe i Mignons Længselssang Billedet af den klassiske Jord, hvor Citronerne blomstre. Der er en Magt heri, en Vælde i hvert betegnende Træk, som Heine ikke naaer. Men man sammenligne hermed den liflige Sødme i Heines «Auf Flügeln des Gesanges», den drømmende, higende Længsel, det Yndefulde og Mystiske i det Perspektiv, som aabnes:

Es hüpfen herbei und lauschen
Die frommen, klugen Gazellen,
Und in der Ferne rauschen
Des heiligen Stromes Well'n.

Det er en udødelig Strofe. Goethe er, selv hvor han giver Længslerne Tøjlen, bestandig som hans Guldsmed fra Efesus den store kloge Hedning, der former Gudeskikkelser; i Heines visionære Hjerne var der det Gran af guddommelig Galskab, som var fornødent for at Kjøbmandssønnen fra Düsseldorf skulde kunne forstaa og gjengive det gamle Indiens selvopgivende Drømmeri.

Skarpere endnu træder Heines stilistiske Ejendommelighed frem paa Baggrund af Goethe's, naar vi sammenligne Udtryk for det, som ikke er egentlig Attraa, men den rene Elskovslængsel, hos dem begge.

Man mindes f. Ex. hos Goethe disse Linjer, der er lagte Mignon i Munden:

Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide,
Allein und abgetrennt von aller Freude
Seh' ich an's Firmament nach jener Seite,
Ach, der mich liebt und kennt, ist in der Weite. —
Es schwindelt mir, es brennt mein Eingeweide.
Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide.

Dette er Mesterens fulde Poesi. Der er anvendt megen Kunst paa Gjengivelsen af Længselens tærende Enstonighed: de sexdobbelte Rim, de smægtende Vers. Endelig det djærve realistiske Udtryk: jeg svimler, hvor brænde mine Indvolde!

Men man sammenligne nu Heines Udtryk for den rene Elskovslængsel, hvor han naaer højest. Saa ser man, hvad den plastiske Fantasi og den

fuldendte Lakonisme i Stilen, hvis Udviklingshistorie vi have eftervist hos ham, kan frembringe for Tid og Evighed:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.

Det er neppe rimet. Det eneste rigtige Rim deri er det tarvelige: Land og Wand. Det er kun dette: Granen drømmer i Sneen, Palmen sørger taus i Solheden. Det er ikke netop set; det er tænkt eller fundet, derfor ikke til at male — jeg har set det malt paa en tysk Udstilling, et ved sin Idioti rent latterligt Dobbeltmaleri — men ligefuldt, det er et uforglemmeligt, et evigt Digt. Det beroer paa, at Symbolet er saa uhyre slaaende ved sin Simpelhed, ved hine Par klare Omrids i Stemning, som udtrykke Umuligheden af at overvinde Adskillelsen trods den indre Sammenhøren.

Og har Goethe nu sin Styrke i Udtrykket for sunde Følelser, forholdsvis enkelte og ublandede, saa har Heine en Styrke i Udtrykket for det moderne Menneskes blandede Følelser, for det Angrebne i Følelseslivet, som er smertelige Erfaringers

Resultat. Aldrig havde Goethe kunnet skrive disse Linjer med deres skjærende Kontraster og gaaderige Indhold:

> Wenn ich in deine Augen seh',
> So schwindet all mein Leid und Weh:
> — — — — — — — — — — — —
> Doch wenn du sprichst: ich liebe dich!
> So muss ich weinen bitterlich.

Hvorfor maa han græde? Jeg har hørt Spørgsmaalet besvare naivt: fordi hun lyver. Ak nej! saa simpel er Sagen ikke. Han har hørt disse Ord af andre Læber, og Elskovsordene fra disse Læber er forstummede; han véd hvor længe en saadan Lidenskab i Reglen varer, og han udrives af sin Selvforglemmelse ved Lyden af hendes Stemme — han tvivler paa Varigheden af hendes Følelse eller paa Varigheden af sin egen.

Højst interessant er det ogsaa at se, hvorledes Heine under Udarbejdelsen har tumlet med disse Ord. Først lød den sidste Linje: «Dann wein' ich still und bitterlich». Senere blev Ordet «bitterlich» i Strid med Digtets oprindelige Anlæg forandret til «freudiglich», indtil Linjen endelig fik sin nærværende Skikkelse*).

Heine var ikke lykkelig og ikke stor nok til at naa til Forsoning med Existensen. Den længe Landflygtige og længe dødeligt Syge kunde, selv

*) H. Hüffer: Aus dem Leben Heinrich Heines. S. 153.

alt Andet fraregnet, ikke se paa Jordelivet med de Øjne, som den udadtil sikrede, fra mange Sider hædrede og i sit Væsen sunde Fyrsteven i Weimar. Derfor er Oprørstendenser, Bitterheder og Cynismer uendeligt meget sjældnere hos Goethe end hos Heine. Goethe lægger dem i Regelen sin Mefistofeles i Munden, Heine, som manglede dramatisk Kraft, faar Ansvaret for ethvert Indfald, fordi han altid taler i eget Navn. De værste Bitterheder optog Goethe tilmed ikke i sine Værker. Kun i Paralipomena til «Faust» findes f. Ex. dette Sted:

Nach kurzem Lärm legt Fama sich zu Ruh,
Vergessen wird der Held so wie der Lotterbube,
Der grösste König schliesst die Augen zu,
Und jeder Hund bepisst gleich seine Grube.

Heine dvæler ved de Forestillinger, som Goethe kun fremkalder for atter at fjerne dem. Ogsaa Goethe kan være blasfemisk. Han har skrevet det ofte anførte, sjældent forstaaede Digt: «Wer nie sein Brod mit Thränen ass». Det er en bitter, blodig Anklage mod Verdensordenen. Men den er taarekvalt i sin Bitterhed, ikke vildt desperat som Heines mesterlige «Fragen» eller som Digtet «Lass die heiligen Parabeln», hvor det hedder:

Warum schleppt sich blutend, elend,
Unter Kreuzlast der Gerechte,
Während glücklich als ein Sieger
Trabt auf hohem Ross der Schlechte?

Also fragen wir beständig,
Bis man uns mit einem Handvoll
Erde endlich stopft die Mäuler,
Aber ist das eine Antwort?

Heines Udtryk er her, som i Regelen, lavere, mere jordisk og djærvt, men ingenlunde Æmnet uværdigt.

Udbruddene af Livslede, af Blaserthed er ikke sjældne hos ham. Man behøver ikke at søge langt iblandt hans Digte for at finde Stemningsudtryk for den rene Opgiven af ethvert Princip, enhver Stræben. Hos Goethe forekommer ikke Sligt. Hans *Vanitas vanitatum*, Sangen: «Ich hab' meine Sache auf Nichts gestellt» er meget betegnende blevet en Bord- og Drikkevise. Det er hos Goethe med andre Ord ikke bitter Alvor med denne Desperation, og den slaar derfor om i en Overgivenhedsfølelse. Forsaavidt Goethe ikke har det overvældende Indtryk at Livsulykken som Heine, er han i Grunden ukristeligere end han.

Ligesaa oplysende som det nu er at sammenligne Udtryk for Selvopgiven i begge Digteres Lyrik, saa lærerigt er det at sammenstille Udtrykkene hos dem for Opsvingets, Selvopmandelsens Følelser. Sangen «Feiger Gedanken» af «Claudine von Villa bella» er i den Henseende betegnende for Goethe, ja som et Motto for hele hans Livsførelse. Der kan neppe tænkes et kraftigere Udtryk for mandig Besluttethed end det som gives i

Linjerne: Allen Gewalten — zum Trutz sich erhalten osv.

Man sammenstille Heine's Digt: «An die Jungen». Det er et Pragtdigt, henrivende ved de stormende Rytmer og de firdobbelte maleriske Rim allerede. Den første Strofe med sin Hentydning til de gyldne Æbler, Hippomenes kastede for Atalanta, er allerede et helt Digt:

Lass dich nicht kirren, lass dich nicht wirren
Durch goldne Aepfel in deinem Lauf.
Die Schwerter klirren, die Pfeile schwirren,
Doch halten sie nicht den Helden auf.

Fra Billedet af Helten, der ikke lader sig standse paa Rendebanen, glides der nu over til Alexanderskikkelsen som Forbilled. Det gjælder kun om Fasthed og Dristighed:

Ein kühnes Beginnen ist halbes Gewinnen,
Ein Alexander erbeutet die Welt,
Kein langes Besinnen! Die Königinnen
Erwarten schon kniend den Sieger ins Zelt.

Wir wagen und werben! besteigen als Erben
Des alten Darius' Bett und Thron.
O süsses Verderben! o blühendes Sterben!
Berauschter Triumphtod zu Babylon!

Paa Sejren følger altsaa Fyrstindernes Knælen, saa sød Fordærv, blomstrende Undergang, berust Triumfdød — hvilken Sardanapalstemning i denne

Opsang til en Ungdom, denne Opfordring til ubøjelig Udholdenhed! Her kjæmpes for Æren og for Kvinder som Bytte, ikke for Selvets egen Frihed, som naar det hos Goethe saa simpelt hedder:

Nimmer sich beugen.
Kräftig sich zeigen,
Rufet die Arme
Der Götter herbei.

Følelsen er hos Goethe renere og fuldere, Sprogets Musik er simplere, medens Melodien hos Heine har ligesom en overdaadig Instrumentation. Men her er Intet for Øjet, slet intet Billed. Det er typisk, at Alt her hos Goethe er større følt, men hos Heine mere moderne, mere blandet, ligesom det metriske Udtryk er mere sanseligt indsmigrende, frembragt af en paa alle Enkeltheder mere opmærksom Kunst.

Tag nu et Æmne af fortællende og tillige malerisk Natur: de hellige tre Konger, som de mindes paa Helligtrekongersfest. Det er behandlet bredt, muntert, i Folketone og ægte naivt i Goethes «Epiphanias»: «Die heil'gen drei König' mit ihrem Stern». Hver af de hellige tre Konger, den hvide, den brune og den sorte, karakteriserer sig her som de saa ud, naar de formummede gik fra Hus til Hus paa Landet, og Digtet slutter:

Die heil'gen drei König sind wohlgesinnt.
Sie suchen die Mutter und das Kind,
Der Joseph fromm sitzt auch dabei,
Der Ochs und Esel liegen auf Streu.

Heine tager ikke Legenden mere religiøst end Goethe, men han lægger sit Ansigt i alvorligere Folder, taler knappere, tegner skarpere, opnaar en helt anden Virkning. Goethe sætter Sindene i Bevægelse ved munter Barnlighed, bredt udmalt; Heine borer sig ind i Sindet, saa Talens Braad bliver siddende i Læserens Sind. Han vil nærmest opnaa en Virkning som den af et gammelt florentinsk Maleri.

Die heil'gen drei König' aus Morgenland,
Sie frugen in jedem Städtchen:
Wo geht der Weg nach Bethlehem,
Ihr lieben Buben und Mädchen?

Die Jungen und Alten, sie wussten es nicht,
Die Könige zogen weiter,
Sie folgten einem goldenen Stern,
Der leuchtete lieblich und heiter.

Der Stern blieb steh'n über Josephs Haus,
Da sind sie hineingegangen,
Das Oechslein brüllte, das Kindlein schrie,
Die heil'gen drei Könige sangen.

Der er et vist Skjælmeri heri: hvilken Concert! Men ogsaa hvilket Maleri! De færrest mulige Ord — ikke et Træk, ikke en Streg for meget, og den sikreste, punktuelle Virkning.

Tænker man nu endelig til Slutning paa en af disse abstrakte Skikkelser, der forekomme i al lyrisk Poesi, mere eller mindre gjennemførte Per-

sonifikationer af et Begreb, som Freden, Lykken, Ulykken, og sammenligner man ogsaa paa dette Felt Heine med Goethe, saa vil det atter her vise sig, at Goethe har den fuldere Tone, Heine det sikrere Rids.

Goethe har skrevet disse Linjer til Freden:

Der du von dem Himmel bist,
Alles Leid und Schmerzen stillest,
Den, der doppelt elend ist,
Doppelt mit Erquickung füllest!
Ach, ich bin des Treibens müde,
Was soll all der Schmerz und Lust?
Süsser Friede!
Komm, ach komm in meine Brust!

Her er, som man ser, intet Billede, ingen virkelig Persondannelse. Gjennem de sex første Vers stiges der til Udbruddet «süsser Friede!», paa hvis Komme man ikke kunde være ganske vis.

Man sammenligne de følgende to Personliggjørelser af Lykken og Ulykken hos Heine:

Das Glück ist eine leichte Dirne
Und weilt nicht gern am selben Ort,
Sie streicht das Haar dir von der Stirne
Und küsst dich rasch und flattert fort.

Frau Unglück hat im Gegentheile
Dich liebefest an's Herz gedrückt,
Sie sagt, sie habe keine Eile,
Setzt sich zu dir an's Bett und strickt.

Med saa faa Træk er sjældent to Begreber forvandlede til to levende Figurer, og den moderne Mythedannelse er neppe nogensinde naaet højere end i de to sidste Linjer, bag hvilke der ligger en saa dyb og skrækkelig Erfaring.

Vi saa Heine dukke op i den romantiske Skole og lære sit Haandværk af A. W. Schlegel, der meddeler ham sin sikre Smag. Han er fra først af forfalden til romantiske Spøgelsehistorier og romantiske Archaismer i Lyriken. For sine jambiske Verseformers Vedkommende begynder han saa at studere og efterligne Wilhelm Müller; i hans trochæiske Digte spores Clemens Brentano's Indflydelse. Han udformer hurtigt sin egen Stil. Den udmærker sig ved den højeste Fortætning af Stemninger, Tanker og Billeder. Dens Karaktermærke er den stærkeste Sammentrængthed. Heine gjør Alt nærværende, levende, indfører selv i rolige Æmner en nervøs, undertiden dæmonisk, Lidenskabelighed, driver ikke sjældent det Mimiske op indtil det Grimacerende, ombytter stundom Dagslyset med det elektriske Lyses skjærende Klarhed — en Unatur, som dog findes i Naturen. Hans Hovedvirkemiddel er poetisk Fynd.

I Kraft af sit Naturels Sammensætning af Vid og Fantasi er han tilbøjelig til at virke ved Kontraster, søger det Skjærende, det Uensartede og har en Forkjærlighed for de Virkninger, som opstaa, hvor en jævn, plat Virkelighed glider over

i en digterisk Vision, eller hvor Visionen blegner og fordunster for at give den velbekjendte Virkelighed Plads.

Hans Skrivemaade er helt moderne: Alt anskueliggjort, Alt for Øjet. — Hvad er det at være en stor Skribent? Det er at have Evnen til at fremkalde Syner og Stemninger, Syner gjennem Stemninger eller Stemninger gjennem Syner. Heine har især udviklet den sidste Evne hos sig, forsømmer derfor aldrig det sikre Omrids og den maleriske Effekt.

Paa sin Højde kan han ikke mere sammenlignes med sine Lærere og Samtidige. For at prøve hans Stils Styrke og Smidighed var det nødvendigt at maale den imod den største Stil i Datiden, Goethes. Vi se ham ved Sammenligningen hyppigt ligge under, ikke altfor sjældent hævde sig paa en næsten sideordnet Plads. Det er Ære nok for ham, at det er muligt og en Gang imellem nødvendigt at sammenligne ham med Goethe.

En Stil er et Udtryk for en Personlighed og et Vaaben i den litterære Kamp. Goethe's Stil er med al dens Storhed for usammensat til at gribe det Moderne. Men Heines Stil, dette Vaaben, der i hans bedste Tid var drevet som hine gamle spanske Klinger, der lode sig bøje som Vidjer og dog ikke sprang mod noget Harnisk, var fremfor nogen egnet til at binde an med det moderne Liv i dets Haardhed og Hæslighed, dets Ynde og Uro

og Rigdom paa skjærende Kontraster. Den besad ogsaa i højeste Grad den Evne at virke paa moderne Læseres Nerver med deres stærkere Hang til krydret Spise og hidsende Drikke end til simpel Næring og ren Vin.

XVI.

Vistnok Intet har i Efterverdenens almindelige Omdømme skadet Heine mere end hans Aabenmundethed paa det kjønslige Omraade. Enkelte Grupper af hans Poesier er endog af den Grund gjennemgaaende meget ilde omtalte, saaledes de Digte, der udgjøre Samlingen «Verschiedene», af hvilke de fleste iøvrigt ere blevne uretfærdigt fordømte, andre ganske vist er ret platte i deres Tankegang, ligesom deres Indhold er alt andet end sublimt. Goethe havde i «Der Gott und die Bajadere» givet et Exempel paa, at endog meget dristige Æmner kunde adles ved Stilens Storhed, og selv hvor han, som i de venetianske Epigrammer, behandler Bajaderer, der ingenlunde lutres gjennem Elskov, og dvæler ved Digterens Forhold til dem, virker allerede det antike Versemaal fjernende og der forekommer intet anstødeligt Ord; endelig drukne disse faa løsslupne Epigrammer i Massen af Goethes andre Digtninge; man føler ogsaa ved Læsningen af dem, at han er den Mand, hvem Alnaturen skabte for gjennem ham at faa at vide, hvorledes den helt saa ud.

Hos Heine optager Aabenmundetheden med Hensyn til hans Forhold til det andet Kjøn for stor en Plads og er ikke altid smagfuld. Den skaffer ham ti Læsere for hver en, den fjerner; men den ene, den fjerner, var undertiden mere værd end de ti, den forskaffer.

Og dog er denne Aabenmundethed i en vis Henseende tillige hans Styrke. Den havde ikke behøvet at være saa personlig, men ellers er den ganske nødvendig for den, der ikke blot vil omspænde det Alvorliges Halvkugle, men det Komiskes med. Og den nærmer Heine til alle Tiders ypperste, rent komiske Digter.

I Slutningen af sit «Vinteræventyr» udtaler Heine umiddelbart efter det kaade Sted, hvor han lugter sig til Kundskab om Tysklands Fremtid ved at stikke Hovedet ned i Karl den Stores Tronstol, at de ædleste Gratier have stemt hans Lyras Strenge, og at denne Lyra er den samme, som engang hans Fader lod tone, «den salig Herr Aristofanes, den Musernes Yndling». Han tilføjer, at i sit sidste Kapitel har han søgt at efterligne «Fuglene», «det bedste af Faders Dramer».

Han har da sat sin Ære i at udlede sin Kunst fra det gamle Grækenlands største komiske Digter.

Man studser i første Øjeblik derover. Thi medens adskillige andre tyske Poeter som Platen og Prutz have efterlignet den aristofaniske Komedies Former: Trimetrene, Korene, Parabasen, den hele,

af den græske Komiker-Skole oparbejdede, paa én Gang frie og faste Kunstform, har Heine end ikke gjort et Forsøg paa at tilegne sig denne Digtform, saa lidt som nogen anden. Det er ejendommeligt for ham, at saa ihærdigt stræbende og ubetinget samvittighedsfuld som han var med Hensyn til det enkelte metriske eller ubundne Udtryks slaaende Sikkerhed — jeg har aldrig set et saa gjennemrettet Haandskrift som det til hans «Atta Troll» i det kongelige Bibliothek i Berlin — saa umuligt var det ham at paalægge sig de store Formers kunstneriske Tvang. Det svarer til at i hans større Digtninge den hele Plan er ganske løs, men hver enkelt Linje atter og atter gjennemarbejdet.

Man kan vel uden Overdrivelse sige, at aldrig har han som Kunstner stillet sig en Opgave og løst den.

En eneste Gang har han gjort Forsøg paa en sammenhængende større Prosakomposition, en Roman eller Novelle. Den er bleven staaende som Brudstykke, hvad enten nu virkelig, som det siges, den største Del af Manuskriptet er gaaet tilgrunde ved en Ildebrand, eller det aldrig er blevet fuldendt, hvad jeg for min Del troer. Og selv dette Fragment «Rabbien fra Bacharach» er nøjere betragtet kun en Omskrivning af Heines egne private Forhold, satte tilbage i den fjerne Fortid.

Aldrig har han heller forsøgt sig i en strengt sammenhængende metrisk Komposition. Hans to

eneste større Digtninge «Atta Troll» og «Vinteræventyret» er frie, lunefulde Fantasier, Sæbebobler, der vugge sig paa Hjærnespind, kun sammenholdte ved Tonens Enhed og den indre Bygnings Ensartethed.

At oversætte eller bearbejde Aristofanes har ikke kunnet falde Heine ind. Han var ikke som Goethe, der trods sin uhyre selvstændige Produktivitet nedlod sig til at oversætte og bearbejde for sine Landsmænd (Diderot, Benvenuto Cellini, Voltaire). Da Goethe møder Aristofanes paa sin Vej, fortrylles han af ham, og han, ikke Heine, giver sig til at omplante «Fuglene» paa tysk Grund, men — betegnende nok — han underkaster Skuespillet den Forvandling, at Satiren fra politisk bliver litterær. De to politisk utilfredse Hovedpersoner er hos Goethe blevne litterære Æventyrere; ved Uglen vilde han — som godtgjort i et Brev fra Jacobi til Heinse — ramme Klopstock, ved Papegøjen den unge Cramer. Det var i Epilogen til denne Bearbejdelse, at Goethe gav Aristofanes den udødelige Betegnelse «Gratiernes uopdragne Yndling», som passer saa godt paa Heine.

Var Heine nu altfor lidt arbejdsom til nogensinde at studere, oversætte, bearbejde eller efterligne en Oldtidsdigter, saa vilde han dog aldrig som Goethe eller Platen have kunnet gjøre blotte Litteraturkomoedier ud af de aristofaniske; netop den store politiske Satire tiltrak ham.

Rimeligvis er Heine det vittigste Menneske,

der har levet, i det mindste det vittigste, som har levet i den moderne Tid. Vistnok staar Voltaire som en Slags Personliggjørelse af Viddet, men hans Vid er forstandigt og tørt, ikke digterisk, ikke Fantasivid som Heines.

Det var i sin Tid uklogt af Platen, at han, stolt og stiv som han var, skrev det Værk, hvori han vilde haane Heine, «Der romantische Oedipus» i den aristofaniske Komedies ydre Form og Manér; thi han havde kun Versenes Finhed og Ordenes Grovhed tilfælles med Aristofanes. Heine derimod havde alle Aristofanes's Hovedegenskaber i Forening: Viddet og Vildskaben og Fantasien og den smeltende Lyrik og Skamløsheden, Alt i Gratiens Form. Uden Gratie og Vid er Skamløsheden visselig en lav og frastødende Egenskab. Men i denne sin Forening med høje Evner er den ualmindelig. Den aristofaniske Digter maa og kan ikke have den Stolthed, der gyser tilbage for at more de Gemene, dem, der kun forstaa En, naar de møde En i Snavset. Han tør ikke sky til et vist Punkt at give sig til Pris, det vil sige: at give sit moralske Væsen til Pris for at indvinde et større digterisk Felt.

Det nytter ikke, at en Autor, der, som Platen (eller som Hauch i «Den babyloniske Taarnbygning») først og fremmest vil gjøre Indtryk af «en ædel Digter» og indgyde Respekt ved sin Person — det nytter ikke, han forkynder, at han vil «seine Gegner zermalmen mit wirklichem Witz». Man

kan ikke paa én Gang optræde som fin Mand og som Aristofaniker. Man strander i denne sidste Egenskab, ifald man sætter større Pris paa de Andres Agtelse end paa Kunstens Triumf. Men hos den virkelige Aristofaniker faaer Poesien til Gjengjæld et Omfang som aldrig hos den højtidelige Digter (en Schiller eller en Hugo); den afspejler Menneskelivet helt fra dets højeste til dets laveste Funktioner.

Saa faa formelle Berøringspunkter der er mellem Heines lyrisk-satiriske Digte og Aristofanes's store fantastiske Skuespil, saa er det dog sandsynligt, at der ikke siden den græske Oldtids Dage er opstaaet et med Aristofanes's mere beslægtet Vid end Heinrich Heines.

Dette Udsagn beroer ikke paa nogen Miskjendelse af den umaadelige Forskjel imellem deres Livsværks Karakter. Den aristofaniske Komedie er med sin storartede og fasttømrede Kunstform Udtrykket for et helt Folks kunstneriske Dannelse, fremgaaet af religiøse Fester som et Festmonument. Som grundlagt og underbygget af en hel Række fremragende Forgængere, hvis Stil var ensartet, hvis Talent var beslægtet og hvis Arv Aristofanes overtog (omtrent som Shakespeare sine Forgængeres) er den Aristofaniske Komedie som Form et kollektivt Arbejde i langt højere Grad end den Heine'ske Strofe er det. Selv ganske bortset fra Eupolis's og Kratinos's Beskyldninger mod Aristofanes for

utilladelig Tilegnelse af Forgængeres Indfald kunne vi alene af «Ridderne» se, at allerede Komikeren Magnes har opført Stykker med Titler som Fuglene, Vesperne, Frøerne; de som Krybdyr, Insekter, Fugle forklædte Kor var da Noget, Aristofanes ikke opfandt, men overtog. Kun fordi vi ikke kjende den græske Digters Forløbere, staar hans Livsværk nu for os som en rent individuel Frembringelse, som Typen paa stor fantastisk Komik, og næsten al moderne Komik og Fantastik synes forsagt og spinkel i Sammenligning med dens Kjækhed.

Hans Verden er den forkerte. Naar i «Freden» Trygaios sadler en stinkende Skarnbasse og paa den som paa sin Pegasus stiger gjennem Luften til Gudernes Boliger, eller naar han siden ved Hjælp af et favnelangt Reb trækker Freden op af den dybe Brønd, hvori Krigen har styrtet hende ned, saa er dette Ting, der fremføres, som var det tilvante, kjendte Muligheder, og han lader dem uden nogen Forklaring foregaa for vore Øjne, saa vi tvinges til at tro paa dem. — Naar vi i «Fuglene» høre to simple Fyre, der optræde som Vismænd, udvikle deres forrykte Planer til at bygge en By i Skyerne, lyder det i vore Øren fra først af vanvittigt nok, og naar vi se Fuglene modtage dem med Ærefrygt, faa vi ikke derved bedre Tanker om deres Intelligens, nyde tvertimod Komiken at de dumme Dyr vente sig Frelsen fra dem. Dog naar vi saa endelig høre, at Byen virkelig *er* bygget, at

Alt er lykkedes, og se, hvorledes Held og Lykke følger Foretagendet, saa føle vi, at den Verden, vi her iagttage, ikke er den, vi til dagligt Brug opholde os i, men en, med hvis Love det stemmer, som strider imod Lovene i vor.

Denne nye Verden er da rent fantastisk, forsaavidt den staar i Strid med Sandsynlighedslove og Naturlove. Det er en Verden, hvor selve Galskaben triumferer, og Digteren lader som var dette ganske i sin Orden. Først naar Tilskueren betænker *hvor* vel denne forkerte Verden kan ligge, *hvor* det vel gaar saaledes til, *hvor* den politiske Uforskammethed drives i saa stor Stil og langt fra at staa tilskamme vinder Tillid og belønnes — føres han tilbage til Virkeligheden, idet han i denne Verden gjenkjender sin egen, sit eget Hjem, Athen.

Af de aristofaniske Stykker, vi besidde, foregaa «Fuglene», «Frøerne», «Freden», enten slet ikke eller ikke helt paa Jorden; det er meteoriske eller underjordiske Skuespil. Det er ogsaa kun i dem, at Guder forekomme, rigtignok blot for at gjennemhegles, latterliggjøres eller gjennemprygles. Men i Virkelighedens Verden aabenbare de sig ikke; thi kun i den fantastiske troes der paa dem.

Se en saadan overnaturlig Verden vover Heine som moderne Digter slet ikke at hensætte, skjønt han ikke kan undvære den. Derfor hans stadigt tilbagevendende, stadigt fornyede Brug og Misbrug af Drømmen, hvortil vi neppe hos nogen anden

moderne Digter finde et Sidestykke. Men indenfor rømmen som Ramme vover han da ogsaa det verordentlige, det Aristofaniske.

Som alt berørt: Han ligner Aristofanes i Dybden af sin Skamløshed og i Højdeflugten af sin Lyrik.

Vel spille Hentydningerne til Fordøjelsens Besværligheder og deslige en noget mindre Rolle hos Heine end hos Aristofanes, der jo iøvrigt selv, som han erklærer, ringeagtede denne Art Komik. Den duede efter hans Udsagn kun til at fremkalde det mindst udviklede Publikums Latter. Men der tales hos Heine hyppigt og undertiden bredt om slige Ting (bredest i Polemiken mod Platen) og man sikrer sig næsten ligesaa ofte mod visse hæslige nsekter hos Heine som hos Aristofanes.

Skjøndt Heine selvfølgelig ikke kan føre et saadant Frisprog med Hensyn til det Kjønslige som den gamle Græker, saa negter han sig til Gjengjæld ikke nogen Hentydning, der kan bøde paa hvad Udtalelserne maa mangle i Ligefremhed. Nu og da er der næsten ingen Omskrivning tilstede, og Cynismen, som ellers antydes ved et Smil eller en Grimace, les ud i Verden af fuld Hals — saaledes i Slutningen af «Vinteræventyret», i Digte som «Den Vantro» og lignende.

Og atter som hos Aristofanes: Fra denne stadige Dvælen ved alt det i Mennesket, som minder om, at det i sin første Spire udvikles mellem en

Blære og en Endetarm, hæver Heine sig til den fineste, sarteste Lyrik. Han, som saa godt kjender Naturvæsenernes materielle Oprindelse, udleder i et af sine Digte Alt fra Nattergalesangen:

Im Anfang war die Nachtigall
Und sang ihr Lied: Züküht! Züküht!

Det minder formelig om de dejlige Vers i «Fuglene», i hvilke det hedder:

Elskelige og fine, du!
Du, som er sødest af Alt for mig,
Skovensomme Veninde!
Kommer du? kommer du? bliver du? osv.

Hos Heine som hos Aristofanes gaar det ud over Guderne. Alligevel er naturligvis Satiren hos ham forsigtigere end hos den gamle Græker; den moderne Verden taaler mindre Skjæmt paa dette Omraade end den antike. Naar Dionysos, selve Komediens Gud, i «Frøerne» viser sig storpralende og fejg, faar den ene Dragt Prygl efter den anden og tilsidst anraaber sin Præst, der inde blandt Tilskuerne indtog en Æresplads, om Bistand i Nøden, saa gives der intet Sidestykke til den Art Gudsbespottelse hos Heine, der skrev under Politiets og det moderne Samfunds Censur. Og dog nægter han sig ikke ret meget fra den lette Spøg til den drøje Skjæmt og de mest bidende Spotterier. Bekjendt er Hyacinths Forklaring i «Reisebilder» af de forskjellige Religioners Værdi. Han vrager Katholi-

cismen, der med sin Klokkeklang, sin Røgelseduft og sin «Melankolik» ikke er nogen Religion for en Hamburger, prøver Protestantismen ved at sætte i Lotteriet paa de Psalmetal, han finder paa den sorte Tavle i en luthersk Kirke, og affærdiger Jødedommen med de bekjendte Ord: «Det er slet ikke nogen Religion, men en Ulykke». — Lystigt og dristigt er Digtet «Disputation», hvor Rabbien og Kapucineren tale hver for sin Dogmatik, prisende hver sin Læres Salighedstilstand i ret anstødelige Udtryk, indtil Kongebruden, som skal afgjøre Trætten, erklærer sig ude af Stand dertil: det Eneste, hun har mærket, er at Kapuciner og Rabbiner stinke begge to. — Formelig dramatisk er Religionsspotteriet endelig paa det Sted i Heines Bog om Börne, hvor han fortæller, hvorledes han under sit Ophold paa Helgoland hyppigt inddrages i Disputer med en preussisk Justitsraad om Treenigheden, og dernæst beretter hvorledes under Disputen Stemmer lyde op gjennem det tynde Gulv fra Værelset nedenunder, hvor en flegmatisk Hollænder udvikler for Værtinden, hvordan man gjør Forskjel paa Kabeljau, Laberdan og Stokfisk: det er i Grunden Et og det Samme, men med tre Navne, der svare til tre forskjellige Grader af Nedsaltning.

Hvad de jordiske Magthavere angaar, er Heine visselig ikke mindre dristig og ikke mindre fantastisk i sin Komik end Aristofanes.

Aristofanes viste Mod i sine Angreb paa Kleon

og Theramenes; han slumpede nu og da til at forsvare den gode Sag; men i Regelen hævdede han den slette, gjorde sig til Talsmand for en uholdbar Konservatisme og for uretfærdige Angreb. Heine var sjældnere uretfærdig og aldrig konservativ. Men han minder om Aristofanes ved sit aristokratiske Hang og ved Angrebenes Form, bl. A. ved sin morsomme Benytten af kjendte, pathetiske Digtersteder.

Der findes hos ham en hel Række vittige Angreb paa Friedrich Wilhelm IV, i «Vintereventyret», hvor Hammonia advarer Heine mod «Kongen af Thule», og i Digtet «Der neue Alexander»; ligeledes en hel Gruppe af Poesier mod Kong Ludvig af Bayern og hans Virksomhed. Denne sidste Konge, hvem Heine fra først af selv havde lovprist, var som Mæcenas smigret af en stor Kunstner- og Digterskare i Samtiden. I sine «Lobgesänge auf König Ludwig» angriber Heine alle hans Svagheder, hans Skjønhedsgalleri i Münchenerslottet, hans daarlige Vers, hans Ærgrelse over at adskillige af ham beskyttede berømte Videnskabsmænd og Kunstnere lode sig drage fra Bayern til Preussen. Om Skjønhedsgalleriet hedder det:

Er liebt die Kunst, und die schönsten Frau'n,
Die lässt er porträtiren,
Er geht in diesem gemalten Serail
Als Kunst-Eunuch spazieren.

I Anledning af de berømte Mænds Udvandring til Preussen faar Heine Leilighed til at give sin gamle Prygledreng Massmann et Sidehug:

Der Schelling und der Cornelius,
Sie mögen von dannen wandern,
Dem Einen erlosch im Kopf die Vernunft,
Die Phantasie dem Andern.

Doch dass man aus meiner Krone stahl
Die beste Perle, dass man
Mir meinen Turnkunstmeister geraubt
Das Menschenjuwel, den Massmann.

Das hat mich gebeugt, das hat mich geknickt,
Das hat mir die Seele zerschmettert,
Mir fehlt jetzt der Mann, der in seiner Kunst
Den höchsten Pfahl erklettert . . . .

Om Kong Ludvigs Forhold til Poesien hedder det endelig her:

Herr Ludwig ist ein grosser Poet,
Und singt er, so stürzt Apollo
Vor ihm auf die Knie und bittet und fleht:
Halt ein! ich werde sonst toll, o!“

Endnu vittigere er Parodien paa Kong Ludvigs Versebygning i denne Indskrift, der sættes over Atta Troll i det baierske «Walhalla»:

Atta Troll, Tendenzbär, sittlich-
Religiös; als Gatte brünstig;
Durch Verführtsein von dem Zeitgeist
Waldursprünglich Sansculotte;

Sehr schlecht tanzend, doch Gesinnung
Tragend in der zott'gen Hochbrust;
Manchmal auch gestunken habend;
Kein Talent, doch ein Charakter!

Versenes Haardhed og de tvungne Participiums-Konstruktioner minde i lige Grad om Stilen i Kong Ludvigs Vers, som disse møde enhver Rejsende paa Murene af Buegangene i München.

Dette er dog kun personlig Satire mod kronede Hoveder. Men hos Heine som hos Aristofanes breder Satiren sig over den hele politiske, sociale og litterære Tilstand, og da er det, at han behøver Drømmen som kunstnerisk Hjælpemiddel. Den fører ham som den græske Digter ned under Jorden eller op i en fantastisk Verden over Skyerne.

Saaledes, som allerede paavist, især i «Vinter-æventyret». Man se her, med hvilken Omhu og med hvilket Mesterskab Heine har forberedt den fantastiske Skildring af Barbarossas underjordiske Opholdssted i Küffhäuser. Først Indførelsen af Omkvædet i en gammel Æventyrsang: «Sol, du klagende Flamme!» og Fortællingen af det gamle Sagn om Solen som Anklager af en ung Jomfrus Morder, dernæst Skildringen af den skikkelige gamle Amme, der sang hin Vise og fortalte saa mange smukke Historier, den om Kongedatteren som Gaasepige og den om Kejseren i Bjerget, som nu vidtløftigt berettes — indtil Rammen gaar i Glemme og vi se Barbarossa for os med sine jernklædte Mænd,

høre ham kalde dem til deres Heste, til Vaaben, til Kamp, for at hævne den Forsmædelse, som Morderne have ladet gaa ud over den gyldenlokkede Germania. Paany føres saa Alt tilbage til Ammestuevisens Stemning og dens nu med Begejstring og Jubel istemte Slutningsrim: «Sol! du klagende Flamme!» Der er et aristofanisk Sving i denne poetiske Udmaling af det gamle Arsenal, de tomme Rustninger, de falmede Faner, de sovende Soldater og saa Omslaget, Appellen til den vaagnende Kraft og Anraabelsen om hellere at faa Middelalderen igjen end Datidens skinhellige Preussen med dets Blanding af gothisk Galskab og moderne Løgn. I de to følgende Afsnit fortsættes Skildringen af Bjergets Indre og føres Samtaler med Barbarossa som Drømmetilstande under Søvnen i en Rejsevogn.

Paa samme Maade er den preusserfjendske Fantasi i Værtshuset i Minden begrundet. Heine vil have den preussiske Ørn frem, vil lade den blive plukket og skudt. Hvis Aristofanes havde havt et lignende Mellemværende med en Ørn, saa vilde han have indført den uden videre lige for vore Øjne. Heine maa gaa tilværks ad den sædvanlige Omvej. Hos ham bliver i den begyndende Drømmetilstand under Halvsøvn den røde Sengekvast over hans Hoved til en Ørn med Fjær og Kløer, der truer med at hakke Leveren ud af hans Bryst og mod hvilken han udsynger sit Had.

Kun paa ganske enkelte Steder er Heines

kunstneriske Fremgangsmaade dristigere, den store Grækers mere lig. Saaledes i den prægtige Tale til Ulvene om Natten i Teutoburgerwald. Den Rejsende hører dem hyle ved Midnat om Vognen, hvis ene Hjul er gaaet af. Han stiger ud og holder til de vilde Bestier en Tale:

Mitwölfe, ich bin glücklich
Heut' in eurer Mitte zu weilen,
Wo so viel' edle Gemüther mir
Mit Liebe entgegen heulen.

Og Talen er en humoristisk Kopi af dem, som store Mænd ved slige Lejligheder pleje at holde: Denne Time er evigt uforglemmelig. Det er Løgn, at han er gaaet over til Hundene; han har aldrig tænkt paa at blive Hofraad i Lammehjorden. Den Faarepels, han nu og da har hængt om sig, har han kun brugt til at varme sig med, han er og bliver Ulv og vil altid hyle med Ulvene.

En direkte Efterligning af Paisteteros' Bryllup med Basileia i «Fuglene» er endelig, som af Heine selv udtalt, Scenen mellem Digteren og Hamburg som den kraftige Kvinde med Murkronen. Den er yderst kaad, drengeagtigt overgiven og i sin Lystenhed i Grunden mere anstødelig end lignende Steder hos Aristofanes, der jo aldrig fremfører sig selv paa Scenen uden for at forsvare sig som Digter. Heines Skamløshed er om end mindre vidtgaaende dog mere personlig end hans.

I «Atta Troll» er Sammenligningen med Aristofanes end mere nærliggende. Fantasien er her friere, fordi Hovedpersonen ikke er et Menneske, men en Bjørn. Der er en overordentlig Fantasi udfoldet paa det Sted, hvor den efter sin Flugt danser i Maaneskin for sine Unger. Der er en uforlignelig Humor i dens Deklamation mod Menneskerettighederne og dens Pukken paa Bjørnenes ældre Rettigheder, som minder om den dejlige Parabase i Fuglene, hvor det godtgjøres, at Fugleverdenen er den ældste: Alt stammer fra Ur-Ægget, Alt oprinder af Elskov, og Fuglene er Elskovsbørn. Overmaade morsom er Bjørnens Stolthed af Dyreverdenen, morsomst dog, fordi Heine benytter den til i dens Ytringer at indslynge overgivne Spydigheder mod dem, han vil tillivs, saaledes mod Freiliggrath, hvis populære men taabelige Digt «Löwenritt» ligesom det uheldige «Der Mohrenkönig» havde vakt hans lystigste Spot:

Giebt es nicht gelehrte Hunde?
Und auch Pferde, welche rechnen?
— — — — — — — — — —
Schreiben Esel nicht Kritiken?
Spielen Affen nicht Komödie?
— — — — — — — — — —
Singen nicht die Nachtigallen?
Ist der Freiliggrath kein Dichter?
Wer besäng' den Löwen besser
Als sein Landsmann, das Kamel?

En god Del af hvad Bjørnen siger, klinger som Satire over dumt kommunistisk Demokrati. Der er Ordgyderiet mod Ejendommen: Bjørnene fødes uden Lommer, Menneskene fylde deres. Og der er Ordgyderiet om Ligheden:

Strenge Gleichheit! Jeder Esel
Sei befugt zum höchsten Staatsamt,
Und der Löwe soll dagegen
Mit dem Sack zur Mühle traben.

Men iøvrigt er det en uskyldig, braadløs Satire, der rent fantastisk driver Gjæk med Klerikale som med Kommunister, med Misanthroper som med Revolutionære, med Verdensborgere som med Nationale — thi Bjørnen har Noget af Alles Talemaader. Hvor vidunderlig er ikke Atta Trolls Prædiken mod Atheismen og dens Udvikling af sit deistiske System, den, som begynder:

Hüte dich vor Menschendenkart,
Sie verdirbt dir Leib und Seele;
Unter allen Menschen giebt es
Keinen ordentlichen Menschen.

Der er et muntert Dybsind i denne Formaningstale imod Feuerbach og Bauer, og et Vid, der er aandfuldt som Voltaires, men rigere, varmere, i Skildringen af Skaberguden:

Droben in dem Sternenzelte,
Auf dem gold'nen Herrscherstuhle,
Weltregierend, majestätisch,
Sitzt ein kolossaler Eisbär osv.

Hvilken Humor i Udmalingen af de Bjørnehelgene, der danse om hans Trone!

Dog har Bjørnen nu end Noget af alle Partiers Talemaader, saa har han dog mest af Urtyskernes. Over dem gaaer det i Særdeleshed ud. De velslikkede Bjørnejomfruer minde om tyske Præstedøtre; den yngste Bjørneunge slaaer Kolbøtter som selve Massmann og er som han den hjemmefødte Dannelses Blomst, har aldrig kunnet lære noget andet Sprog end Modersmaalet, hverken Græsk eller Romersk.

Saaledes fører Heine ad vildt fantastiske Omveje altid Læseren tilbage til sit Fædrelands Virkelighed.

Aristofanisk er ogsaa i denne Henseende Stedet, hvor det regner, og der raabes: Sex og tredive Konger for en Paraply! og Stedet, hvor man atter er kommet i Ly, og det hedder: Sex og tredive Konger for en Slaabrok!

Aldeles aristofanisk er endelig det undertrykte Sted, hvor Fuglen Hut-Hut fortæller om hvorledes Salomon og Balkis give hinanden Gaader at gjætte efter Døden:

Wer ist wohl der grösste Lump
Unter allen deutschen Lumpen,
Die in allen sechs und dreissig
Deutschen Bundesstaaten leben?

Balkis, til hvem Spørgsmaalet stilles, sender Lønbud rundt i alle tyske Riger og Lande, men saa

ofte hun forkynder Salomon Fundet af en ganske ualmindelig Usling, lyder Svaret:

Kind! es giebt noch einen grösser'n!

Og det udvikles som det Mærkelige ved Tyskland, at saa tidt man troer at have opdaget den største Usselryg der, saa opstaar der en endnu større: Intet Fremskridt er saa sikkert som det, der finder Sted i den almindelige Pjaltethed. Igaar endnu syntes X. den største Pjalt; idag er han kun en Underpjalt i Sammenligning med N. N. Det er et Bevis paa Heines kunstneriske Rigdomsfornemmelse, at han i Digtets endelige Redaktion har vraget et saadant Middel til at ramme sine Modstandere én for én paa den morsomste Maade.

Endelig er der ogsaa i den rent litterære Satire en ikke ringe Lighed mellem Fremgangsmaaden hos Heine og hos Aristofanes. Et Exempel er Satiren over den schwabiske Digterskole i «Atta Troll»: Katten i Hexens Hytte, som er en forvandlet Schwaberdigter, der vil blive til Menneske igjen, dersom en ren Jomfru kan læse Gustav Pfizers Digte i Sylvesternatten uden at falde i Søvn. Et andet Exempel er Satiren sammesteds over disse letpudsige Linjer af Freiliggrath's «Der Mohrenfürst» med deres urimeligt søgte Lignelse:

Aus dem schimmernden weissen Zelte hervor
Tritt der schlachtgerüstete fürstliche Mohr:
So tritt aus schimmernder Wolken Thor
Der Mond, der verfinsterte, dunkle, hervor.

Det er et Digt om en Negerkonge, der fanges, kommer til Europa, maa tromme udenfor en Cirkus, tænker paa sin fordums Storhed og trommer sin Tromme itu. Men at den sorte Mand i Teltaabningen skal ligne Maanen mellem Skyer er unægtelig komisk.

Hos Heine hænger den røde Tunge ud af Bjørnens sorte Gab som Maanen viser sig mellem hvide Skyer. Og i Digtets Slutning træffer Heine i Jardin des plantes en Neger, der passer Dyrene, og der aabenbarer sig for ham som den Freiliggrath'ske Negerkonge, der har giftet sig med en hvid Kokkepige fra Elsass, hvis Fødder minde ham om Elefanternes i hans Hjemstavn og hvis Fransk klinger i hans Øren som Negersprog. Hun har givet ham saa godt at spise, at han har faaet sig en lille rund, sort Mave. Den glimter frem igjennem Skjorten som en sort Maane, der træder frem af hvide Skyer.

Ikke mindst endelig spores der noget Aristofanisk i den hensynsløse og brutale Satire over Platen i Reisebilledernes sidste Del. Ja endog visse lystige Fif i den litterære Strid er fælles for den græske og den tyske Komiker. I «Frøerne» faaer Æschylos under Væddekampen med Euripides, hvem Aristofanes forfølger med sit Had, et Omkvæd, der omtrent er enstydigt med «spiller op paa den gamle Lire», til at passe ind i Alt, hvad Euripides citerer af sig selv. I «Rejsebillederne»

hævner Heine sig paa Platen ved at lade Hyacinth afvexlende hefte Ordene «von vorn» og »von hinten» til dennes Vers, og underkaster dem derved den ondskabsfuldeste Forvanskning.

Den aristofaniske Komedie er som en udspændt Hvælving, bedækket med storstilede Fresker — Heines Komik er sammenlignet med dens hvad overfor Freskerne omhyggeligt udførte Staffelibilleder er. Der er Lys og Plads i hint græske Lystspil som i Michel Angelo's sixtinske Kapel: Alt er her som i Capella sistina stort, rummeligt, vældigt, skabt af en Aand, der trodser vedtagne Regler ved sin Følelses lyriske Storm, sine Forkortningers Dristighed og sine Allegoriers Magt. Kun at Michel Angelo's Verden er tragisk, vildt højtidelig, medens Aristofanes's Verden er en dithyrambisk, en Verden af Karikaturer i en Ramme af græske Livsforhold.

Sammenlignet med Aristofanes er Heine en Privatmand, der lever i sit Hjem. Aristofanes færdes i Theatrets fulde Dagslys med Tusinder af Tilhørere omkring sig; Heine meddeler sig til sit Publikum enlig fra sin Stue. Men de Syner, der male sig paa hans Øjes Nethinde alene, have et mere glødende og heftigt Liv end de, som Aristofanes legemliggjorde paa en Scene. Og hans Bestræbelser have ikke det rent lokale Præg som den græske Digters. Han henvender sig, hvor han er ypperst, til Millioner udenfor sit Folk, ja til en

Elite blandt alle dem, der kunne læse. Hans Lyrik er personligere, inderligere og mere nervøs end nogen Grækers, som hans Satire er viet almene Ideer, der for Aristofanes ikke havde Existens. Han er ikke mindre vittig end sin græske Forgjænger, og han har bestandig kjæmpet for politisk Udvikling og personlig Frihed, medens Euripides's og Sokrates's Avindsmand hyppigst fægtede for en Fortid, der uigjenkaldeligt var forbi og som han selv allermindst tilhørte.

XVII.

Heines Prosa staar ikke i Højde med hans Vers. I sin berømteste Prosabog «Reisebilder» viser han sig som en Elev af Sterne, senere, da han vinder større Selvstændighed, er han vel altid aandrig og livfuld, men sjældent de Æmner voxen, han behandler. Hvad enten han skriver om tysk Filosofi for Franskmændene eller om fransk Malerkunst for Tyskerne, er han lige dilettantisk. Han var vel altid som Journalist betragtet en udmærket Journalist, men han er for stor til at denne Betegnelse svarer til Styrken af hans Væsen.

Vistnok have Pedanter blandt hans Modstandere gjort et utilbørligt Væsen af hans saakaldte Overfladiskhed. Han var vel ikke nogen egentlig Arbejder, men han var ingenlunde uden Flid, og hans Kundskaber talrige og grundigt til-

egnede. Dog kun som Poet er han stor; de fleste af hans Prosaskrifter er forfattede i Døgnets Tjeneste, ikke at tale om at man har skadet hans Minde ved Udgivelsen af hans Breve, der i Reglen kun vise ham fra en lidet fordelagtig Side. Man ser ham i dem hyppigst alene optaget af sine Interesser. Men Pengeforlegenhed er et kjedeligt Æmne, selv om det er et stort Talents Pengeforlegenhed, hvorom Talen er.

Heine opnaaede som bekjendt ikke at leve et helt Mandsliv til Ende. Han bortreves i sin fulde aandelige Kraft af en rædselsfuld Sygdom.

Han havde altid været fin og skrøbelig; i sin Ungdom plaget af haardnakkede Hovedsmerter; nødtvungen til et saadant Maadehold i Drik, at han efter sine Venners spøgefulde Udsagn nøjedes med at *lugte* til en Flaske Rhinskvin, han havde i sit Kammer. Tidligt var hans Nervesystem rystet, sikkert i langt ringere Grad af Udskejelser, end det troes — thi han er i høj Grad *fanfaron de vices*, roser sig i sine Skrifter stadigt af sine Laster — men han ramtes af den Sygdom, der saa hyppigt er deres Lod, hvis Liv har været uafbrudt aandelig Produktivitet. En Rygmarvsaffektion med Lammelse først af Øjenlaagene, efterhaanden af næsten det hele Legeme, ramte ham. Henved otte Aar laa han i Paris udstrakt i sin Grav af Madradser.

Hans Liv, der hverken kan betegnes som et

stort eller et lykkeligt Liv, falder i to bestemt begrænsede Halvdele, Opholdet i Tyskland indtil Julirevolutionens Tid, og Opholdet i Paris fra 1831 til hans i 1856 indtraadte Død. Det var et Liv ført uden Beregning, men ikke uden Instinkt for hvor Udviklingsmulighederne laa for Talentet; det er neppe sandsynligt, at Heine havde naaet sin Verdensborgerhøjde i Litteraturen eller endog blot var blevet saa fremragende som satirisk Digter, ifald han var forbleven i sit Fædreland alle sine Dage.

Hans Ungdomsaar i Tyskland gaa hen under Reaktionens Tryk; hans «Rejsebilleder» vinde Popularitet som Udtryk for den politiske Utilfredshed, men snart opgiver han i sit stille Sind al Politiseren som umulig. Da skaffer Julirevolutionen Luft, Heine bryder op, bosætter sig i Paris og bindes snart der ved det tyske Forbunds Forbud mod hans Skrifter. Ministeriet Guizot giver ham hemmeligt den lille Aarsrente, der sætter ham i Stand til at føre et forholdsvis sorgløst Liv, og for hvis Skyld han er bleven gjort til Gjenstand for Angreb, der ikke savne al Grund, men som dog have gjort ham stor Uret. Man maa ikke glemme, at Heine forstod sig slet paa den Kunst at tjene Penge og at det kun vilde have nyttet ham lidet, om han havde forstaaet sig bedre paa den. Han, paa hvis Bøger der er tjent Millioner, solgte «Buch der Lieder» med alle følgende Oplag til Campe mod Kvittering for en gammel Gjæld paa 50 Louisdorer,

og var hele sit Liv igjennem nødt til at tye til sin rige Onkels ugjerne ydede Bistand. Havde han og især den lille Pariser-Grisette, som han giftede sig med, forstaaet sig bedre paa Økonomi, vilde han maaske have kunnet undvære Regjeringsunderstøttelsen. Nu har den vel nok forhindret ham i at sætte Et og Andet i tyske Aviser om det franske Ministerium, som han ellers vilde have skrevet, men anden Ulykke har den visselig ikke forvoldt, og mindst har den bevæget ham til at skrive Nogetsomhelst, han ikke mente.

Fra Frankrig af har han som Forfatter ført sin aldrig afbrudte eller endog blot svækkede Kamp mod den europæiske Reaktion. Man kan sige, at han i denne Egenskab er Byrons store Arvetager. Faa Aar efter at Spottens Sværd, svunget i Frihedens Tjeneste, glider ud af den døende Byrons Haand, gribes det af Heine og føres en hel Menneskealder igjennem med lige stor Behændighed og Kraft. Dog i de sidste otte Aar føres dette Vaaben af en dødeligt Saaret.

Aldrig havde han skrevet sandere, ægtere, mere skjærende og mere straalende Vers end da han laa naglet til sit Martyrium paa den lave, brede Seng i Paris. Og aldrig har vel nogen frembringende Aand vist større Mod, større Udholdenhed og Uanfægtelighed i overmenneskelige Kvaler. Sjældent har Sjælens Magt over Legemet vist sig saa utvivlsom. At lide taus med sammen-

bidte Tænder under Lidelser som hans vilde allerede været meget. Men at frembringe, at spotte og spøge, sprudlende lunefuldt og fantastisk, lade sin Aand fare Kloden rundt i yndefulde og dybe Drømmerier, medens man selv ligger lam og som livløs paa Lejet, det er stort.

Han laa der indskrumpet til et Skelet med de lukkede Øjne, de næsten helt lammede Hænder, de ædle Ansigtstræk afmagrede; Hænderne, der var hvide og fuldendt skjønne, var blevne som gjennemsigtige i deres Finhed; naar han talte, gled nu og da et Mefistofeles-Smil over hans lidende Christus-Fysiognomi. Tilsidst var i Grunden kun Stemmen tilbage af Manden som af Oldtidens Tithon; men denne Stemme var uendeligt rig paa Toner, paa Indfald og Skjemt.

Han vedblev at være aandeligt virksom. Det var som om Aandens Drivhjul vedblev at dreje sig, selv uden Damp; det var som om Lampen blev ved at brænde, selv uden Olie.

Det er usandt, at han var vendt tilbage til nogen Kirkelighed; men til en Religiøsitet, der ligesom dukkede op paany fra Barndommens Dage, og til en Art Gudstro klamrede den Lidende sig. Og selv over denne Gudstro hævede han sig undertiden med et Smil. Et saadant Smil er hans beroligende Ord til en ophidset Bekjendt paa hans sidste Levedag: *Dieu me pardonnera — c'est son métier.*

Et rørende Vidnesbyrd om hans Aandskraft og hans sønlige Kjærlighed er det, at han under hele sin Sygdom omhyggeligt vaagede over, at hans Lidelser forbleve skjulte for hans gamle Moder i Hamburg; han tilskrev hende indtil det Sidste muntre, spøgende Breve og lod af de Exemplarer, han sendte hende af sine Skrifter, de Steder udtage, der kunde bringe hende paa Sporet.

Et tiltalende Indtryk af hans Sjæleliv giver ogsaa dette Træk: han, den i Udtrykket for Elskov mest kaadmundede af alle Mænd og Poeter, forvandlede sig i sin Sygdom til den ømmeste og aandigste i Udtrykket derfor. Som bekjendt forsødedes det sidste Aar af hans Liv af en ung, skjøn Kvindes Hengivenhed og Beundring. Det var den Kvinde, der, skjønt tyskfødt, er optraadt i den franske Litteratur som Skribentinde under Navnet Camille Selden*).

Hun var da omtrent otteogtyveaarig, blaaøjet med lysebrunt Haar, og saa yndefuld, indtagende og fin, at hun ved første Komme vandt Heines Hjerte. Snart blev hun ham uundværlig; han led, naar der blot gik et Par Dage hen uden at han saa hende, skjøndt hans Smerter var saa heftige, at han tidt selv maatte frabede sig Besøget. Først i de opbevarede Breve og Digte til

---

*) A. Meissner: Erinnerungen an Heinrich Heine. Camille Selden: Les derniers jours de Henri Heine. 1884.

hende er der den dybere erotiske Inderlighed, den Fylde i Kjærligheden, som man ellers savner i Heines Elskovspoesier.

Han kalder hende sin Valgtrolovede, hvis Væsen Skjæbnens Vilje har parret med hans. Forenede vilde de have lært Lykken at kjende, adskilte maa de gaa tilgrunde:

Ich weiss es jetzt. Bei Gott! du bist es,
Die ich geliebt. Wie bitter ist es,
Wenn im Momente des Erkennens
Die Stunde schlägt des ew'gen Trennens!
Der Willkomm ist zu gleicher Zeit
Ein Lebewohl!

Leende og grædende raser han over denne nødtvungne Platonisme mellem to Elskende, for hvem ethvert Favntag er umuligt:

Worte! Worte! keine Thaten!
Niemals Fleisch, geliebte Puppe,
Immer Geist und keinen Braten,
Keine Knödel in der Suppe!

Han fortvivler i sin Utaalmodighed, naar hun engang imellem lader ham vente:

Lass mich mit glüh'nden Zangen kneipen,
Lass grausam schinden mein Gesicht,
Lass mich mit Ruthen peitschen, stäupen —
Nur warten, warten lass mich nicht!

indtil ved Dødens Nærhed Alt forsones i det store mystiske Formælingsdigt mellem ham som Dødning og Passionsblomsten ved hans Kiste:

Du warst die Blume, du geliebtes Kind,
An deinen Küssen musst ich dich erkennen.
So zärtlich keine Blumenlippen sind,
So feurig keine Blumenthränen brennen.

Geschlossen war mein Aug', doch angeblickt
Hat meine Seel' beständig dein Gesichte,
Du sahst mich an, beseeligt und verzückt
Und geisterhaft beglänzt vom Mondenlichte.

Det er Billeder og Følelser fra en anden Verden end Legemverdenen, en Verden, som den Blindes, hvor der er Kys, men ikke synlige Læber, Taarer, der falde fra Øjne, som ikke ses, Duft af Blomster, hvis Former ikke røres, og for Dagens Sol et trolddomsagtigt, aandeagtigt Maanelys. Og saalidt som der er Legemlighed, er der Lyd:

Wir sprachen nicht, jedoch mein Herz vernahm
Was du verschwiegen dachtest im Gemüthe —
Das ausgesprochne Wort ist ohne Scham,
Das Schweigen ist der Liebe keusche Blüthe.

Det var, siger han, en lydløs Samtale, som fandt Sted, og Ingen maa spørge, hvad der taltes:

Frag, was er strahlet, den Karfunkelstein,
Frag, was sie duften, Nachtviol' und Rosen —
Doch frage nie, wovon im Mondenschein
Die Marterblume und ihr Todter kosen!

Her hæver Heines Lyrik sig til Højden af Shelley's, den sublimeste i moderne Poesi. Her er hans Tone som Shelley's: en Ariel's Violintone, ren og aandig og fyldig og skjælvende moderne i sin betagende halvt syge Blødhed.

XVIII.

Börne og saare Mange efter ham have fældet den Dom over Heine eller villet fælde Heine med den Dom, at det ikke var ham Alvor med Noget. Seer man bort fra det Mindre og Uvigtige, beroer Börnes Vrede i Grunden paa, at Heine ikke synes ham at ville tage Parti. Selv var han, saa godt som man i hin uparlamentariske Tid kunde være det, Partimand til det Yderste i Litteraturen.

I vore Dage er det en almindelig antaget og fortærsket Sætning, at Kunsten er sit eget Formaal; i hin Tid var man fortrolig med den Tanke, at den skulde tjene Livsformaal, og altid føler man i Datidens tyske Digterværker, de være nu af større eller ringere Værdi, hvad det er, som har trykket deres Frembringer Pennen i Haanden. Men selv saa stærkt tendentiøse Poeter som Heine var Datidens Overbevisningsmænd (som Börne) ikke tendentiøse nok. Og man brugte mod ham Udtrykket «Vel et Talent, men ingen Karakter», de Ord, han gjør sig saa ubarmhjertigt lystig over i «Atta Troll», hvis Fortale allerede spøger med den Trøst, som for Mængden ligger i den

Lære, at de brave Folk vel i Længden er slette Musikanter, men at til Gjengjæld de gode Musikanter er Intet mindre end brave Folk. Thi Bravhed og ikke Musik er dog Hovedsagen her i Verden.

Andensteds gjør Heine gjældende, at det i Reglen er et Tegn paa Indskrænkethed, naar man af den indskrænkede Mængde strax bliver stemplet og udtrykkeligt fejret som Karakter; det beroer paa, at en snever og overfladisk Livsbetragtning, der altid bliver sig selv lig, lettest udgrundes af Mængden.

At Heine efter sit hele Anlæg ikke var nogen Aand med stoisk Fasthed, det er klart. Men ser man bort fra den Omstændighed, om han i visse givne Tilfælde har vist Karakter eller ikke, saa er Spørgsmaalet, ført tilbage til sit Princip, i Grunden dette, om Digteren bør tage Parti eller ej.

Netop paa den Tid, da Heine i «Atta Troll» spottede dem, der i deres Ivren for Livsformaalene troede at kunne erstatte Talent med Karakter, blev der i den tyske Poesi for Alvor kjæmpet angaaende det Spørgsmaal, om Digteren burde tage Parti eller tage sit Stade over alle Partier. I Efteraaret 1841 opstod «Atta Troll», der gjør saa mange Løjer med Freiliggraths Ungdomsdigte, i November samme Aar skrev Freiliggrath, der hidtil mest havde gjort sig bekjendt ved østerlandske Digte i Hugo's Stil og som kort forinden havde modtaget en Aarpenge af Kongen af Preussen, i

et Digt «Aus Spanien» over den skudte Diego Leon disse Linjer om Digteren som saadan:

Er beugt sein Knie dem Helden Bonaparte,
Und hört mit Zürnen d'Enghien's Todesschrei:
Der Dichter steht auf einer höhern Warte
Als auf den Zinnen der Partei.

Herimod rettede Georg Herwegh i Digtet «Die Partei (an Ferdinand Freiliggrath)» et Svar, i hvilket den mest slaaende Strofe er denne:

Partei! Partei! wer sollte sie nicht nehmen,
Die noch die Mutter aller Siege war!
Wie mag ein Dichter solch ein Wort verfehmen,
Ein Wort, das alles Herrliche gebar?

Nur offen wie ein Mann: Für oder wider?
Und die Parole: Sklave oder frei?
Selbst Götter stiegen vom Olymp hernieder
Und kämpften auf der Zinne der Partei.

Da saa Herwegh et Aars Tid derefter i sit Digt «Duett der Pensionirten» haanede Freiliggrath for den ham tildelte Aarpenge, «Invalidepensionen», gav den Angrebne som bekjendt Kongen af Preussen Pensionen tilbage, gik over til den politiske Digtning og udviklede sig saa hurtigt til Radikal og Revolutionær, at han ved Udbruddet 1848 stod som det tyske Folks mest fremragende Revolutionsdigter. Freiliggrath gav altsaa Herwegh Ret. Dog dette beviser endnu ikke, at han havde det.

Spørgsmaalet om og hvorvidt Digteren bør tage Parti, er meget sammensat. Først paa Grund af det Mangetydige i Ordet Parti. Heine og Börne, Freiliggrath og Herwegh have til forskjellige Tider taget Ordet i forskjellig Mening.

Ved at sværge paa et indskrænket politisk Partiprogram, en social eller religiøs Theori, vil Digteren, selv om han er en meget snever Aand, kun tabe. Hvor er det muligt, at hans Idealer nøjagtigt skulde falde sammen med Partiformaalene i deres indskrænkede Bestemthed! Thomas Moore var Whigdigter, Walter Scott Torydigter, fordi ingen af dem var store Aander, saa store Talenter de end var. Byron gravede dybere end de begge og end begge de politiske Partier — imidlertid føler Enhver instinktmæssigt Urimeligheden af at sige, Byron ikke som Digter politisk og religiøst har taget Parti. Han har gjort det i end højere Grad end Schiller, der heller ikke i politisk Henseende kunde regnes til et Parti, allerede af den simple Grund forøvrigt, at der paa hans Tid i Tyskland endnu ikke gaves Partier.

Der er Grene af den skjønne Litteratur, der afgjort Intet have med Partitagen at gjøre. Den, der skriver Elskovsdigte, staar som saadan udenfor de politiske og religiøse Partier, om end maaske ikke ganske udenfor de kunstneriske; thi saasnart der er Tale om en Retning i Kunsten, saa møde vi Partiet igjen. Men saasnart Forfatteren rører ved

et Stof, der lugter af Ide, af Grundopfattelse og Tanke, saa nødes han til at tage sit Parti mellem de mulige Livsanskuelser.

Vil man imidlertid, som Freiliggrath, kun sikre Digteren Ret til at beundre Napoleon og til dog at harmes over Enghien's Mord, saa har dette egentligt ikke Noget med Spørgsmaalet om Partitagen at gjøre, thi det vil kun sige, at Digteren ikke har fraskrevet sig Retten til at bedømme Fortiden med Billighed og til at se Dyder og Laster hos sine Helte. Spørgsmaalet om Parti i bestemtere Forstand er ikke et Spørgsmaal om Bedømmelse af Fortiden men om Formning af Fremtiden, og man kan ikke paa én Gang gaa ad to Veje.

Ordet Parti frembyder endnu følgende Vanskelighed: Parti vil sige Del, nærmest Del af Fædrelandets Befolkning; men Digteren bør tilhøre sit Fædreland og sit Folk, ingen Del deraf. Saaledes opfattet er da Parti det snevrere Begreb, Fædrelandet det videre, almene, og hvis man ved Parti f. Ex. forstaaer et faktisk politisk Parti, der mere eller mindre ufuldkomment svarer til sit Navn og sit Program, saa er dette rigtigt, saa staaer Fædrelandet selvfølgelig over Partierne.

Hvis man imidlertid tager Ordet Parti i den Forstand, hvori det kan udsiges om Schiller og Byron, at de have taget Parti, saa er Partiet en videre og større Ide med Fædrelandet. Thi Fædre-

landet repræsenterer et bestemt afgrænset Stykke Jord, bestemte endelige Interesser, en bestemt afgrænset Historie, men Parti i denne Mening betegner et System af Ideer, som efter deres Væsen ikke ere bundne til noget Sted, Verdenstanker, Menneskehedens store almindelige Interesser. Og repræsenterer det Parti, som tages, end kun en Tidsalders Grundopfattelse af det Menneskelige, saa er Aarhundredet et andet og større Fædreland end Fædrelandet, og Digteren gjør sit Folk en Tjeneste ved at udvide dets Horizont udover dets Grænser.

Börne og Heine var efter min Opfattelse begge i fremtrædende Grad Partimænd, men ikke desmindre begge i meget høj Grad Patrioter; saa lidet skadede deres Partistandpunkt Fædrelandskjærligheden.

Börne gjaldt ganske vist i Datidens officielle Presse ikke blot for en forrykt Radikal, men for en Fædrelandsforhaaner. Han havde jo den farlige Vane at give enhver af sine Tanker saa stærkt Relief ved Udtryksmaaden, at den stødte, saarede eller æggede til Handling. Det fremkaldte et Raab af Harme, da han havde skrevet, at ethvert Folk havde Ret til at afsætte sin Konge, saasnart blot hans Næse ikke mere behagede det. Og hele Bind fulde af Skjældsord slyngedes imod ham for hans Udtalelser om Tyskernes «Tjenernatur». Han var gaaet saa vidt som til at kalde dem «et Folk af Lakajer».

Han skriver selv derom: «Hvad skal jeg gribe til med Mennesker, der i fuld Alvor tro, jeg har raadet Folkene til at jage deres Fyrster bort, saasnart de ere utilfredse med deres Næser . . . Hvis jeg sagde: Mine Herrer! De maa ikke tage det saa bogstaveligt — saa vilde de maaske tro det, men hvad vilde det nytte? De vilde indvende: De skulde betænkt, at De ikke blot skriver for dannede Læsere, men at ogsaa et stort Antal Udannede læser Deres Skrifter. Hertil vilde jeg tie og blot svare; Lad mig blive ført i Fængsel! Naar jeg saa var stillet for Retten, vilde jeg sige: Mine Herrer! Tyskeren er en Krokodille. (Almindelig Forbitrelse. Krokodille! Til Orden!) M. H.! Tyskeren er en Krokodille. (Til Orden! Præsidenten: De misbruger Retten til Forsvar!) M. H.! Tyskeren er en Krokodille — jeg beder om at maatte tale ud. Jeg tænker herved ingenlunde paa Vildheden eller paa Krokodilletaarerne. Tyskeren er tam og godmodig og græder saa oprigtige Taarer som et Barn, naar det faar Ris. Naar jeg har kaldt det tyske Folk en Krokodille, er det kun paa Grund af dets Hudbeklædning, der ligner Krokodillens. Den bestaar af haarde Skjæl og ligner et Skifertag. Hvad fast der falder paa den, preller af, hvad flydende, løber ned derover. Tænk Dem nu, m. H., at de vilde magnetisere en saadan Krokodille dels for at helbrede dens svage Nerver, dels og især for at gjøre den klart-

skuende, saa den kunde se ind i sit Indre, lære sin Sygdom at kjende og gjætte det rette Lægemiddel. Hvad vilde de saa gjøre? Stryge den blidt med en varm Haand ned ad dens Krokodillepanser? Nej, De vilde være for fornuftig dertil; det vilde jo intet Indtryk gjøre paa den. De vilde trampe omkring paa den med Fødderne, bore Søm ind i dens Skjæl, og var det ikke nok, fyre hundrede Flintekugler af paa den. De vilde beregne, at de ni og halvfems dog gik ganske tilspilde, og at den Hundrededel, der blev tilbage, netop vilde frembringe den blide og beskedne Virkning, som De tilsigtede med Deres Magnetiseren. Det er det, jeg har gjort.» (Brev fra Paris af 14. Dec. 1831.)

Man ser, hvorledes hos Börne de stærke Ord om tysk Underdanighed og Dorskhed blot er Fædrelandskjærlighedens negative Udtryk. Patriotismen ytrer sig hos ham i Reglen kun i indirekte Form, men den bryder sig Vej gjennem hans vemodige Spot som gjennem de begejstrede Opraab hos Andre.

Og hvad nu Heine angaar, da havde Börne vel Ret imod ham, forsaavidt som Poetens smidige Temperament gjorde ham den enstonende Kamp for en politisk Overbevisning vanskelig, og Ret forsaavidt Heine led under den Dobbelthed og Uklarhed, vi have paavist hos ham, at føle sig paa én Gang som folkelig Revolutionær og som enthusiastisk Aristokrat; men naar Heine undlod

at slutte sig til noget forhaandenværende politisk eller religiøst Parti, saa var det dog mest Vidnesbyrd om Finheden af hans Aandsudvikling. Hans Skjæmt i «Atta Troll» med Oppositionens prækende Kleresi er henrivende og fuldt berettiget. Den vidner kun om, at han afskyede Dogmatismen i alle dens Former.

Derfor har Börne Uret i sin Antagelse, at Heine nogensinde har fornegtet sit Parti i dette Ords store, omfattende Forstand, det Fond af Ideer, for hvilke han har stridt. Det har han end ikke gjort, da han paa sit otteaarige Dødsleje med Møje aabnede sine stakkels lammede Øjenlaag for at søge Gud i den Himmel, hvis Tomhed han selv med Vemod og Trods havde skildret.

Og ikke mindre end Börne var Heine Patriot. Enhver Kjender af Heine's Skrifter husker vistnok det skjønne Sted i Slutningen af «Reisebilder», hvor han fortæller Krøniken om Kejser Maximilian, der sad fangen i Tyrol, glemt af sine Riddere og Hofmænd, da Fængselsdøren aabnede sig og en tilhyllet Mand traadte ind, i hvem Kejseren gjenkjendte Kunz von der Rosen, sin trofaste Hofnar.

Jeg finder det ikke blot aandrigt, men sandt, naar Heine siger: «O tyske Fædreland! dyrebare tyske Folk! Jeg er din Kunz von der Rosen. Den Mand, hvis egentlige Embed Spøgen var og som kun skulde holde dig i godt Humør i gode Dage, han trænger ind i dit Fængsel i Nødens Tid, og

under Kampen bringer jeg dig dit stærke Scepter og din gode Krone — kjender du mig ikke, min Kejser? . . . . Ligger du end i Lænker nu, saa sejrer din gode Ret dog tilsidst, Befrielsens Dag nærmer sig, en ny Tid begynder — min Kejser, Natten er forbi, og udenfor gløder Morgenrøden.»

Vil man ikke hænge sig i Enkeltheder, i kaade Udfald og overmodige Vendinger rundt omkring, saa vil man se, at den Følelse, som her har givet sig et klassisk Udtryk, er mægtig hos Heine. Hverken hans Partistandpunkt eller den dermed sammenhængende Fremmedbeundring har udelukket en oprigtig og dybtgaaende Fædrelandskjærlighed, der affødte Savn paa Savn for ham under Exilet. Kun havde han ikke den Art Patriotisme, som han etsteds tillægger den almindelige Tysker, den, som bestaar i, at Hjertet bliver snævrere, trækker sig sammen som Læder i Kulden, men den, der varmer Hjertet og udvider det, saa det gjennem Kjærligheden til sit Land omfatter Civilisationens hele Rige*). Hvor kunde han overhovedet andet end elske Tyskland! Som han har sagt det, og som Enhver maa sige det om sit Land: «Das ist es. Deutschland, das sind wir selber.» Hele hans Væsen var jo bestemt ved hans Fødsel og Udvikling i Tyskland.

Og da han maatte tilbringe den sidste Halvdel

*) Heine: Werke VI, 51. smlgn. XIV, 45. og XIII, 16.

af sit Liv i frivillig-ufrivillig Landflygtighed, forsaavidt hjemløs som hans Skrifter vare forbudne af den tyske Forbundsdag, blev det tyske Sprog ham det sande, højere, egentlige Fædreland. Det tyske Ord har han selv kaldt det helligste Gode, den ubetvingelige Frihedsvækker, og selv betegnet som et nyt Fædreland for Den, hvem Daarskab og Ondskab have udvist af Fædrelandet.

XIX.

Kjenderne af Heines Skrifter og Breve ville have bemærket det inderlige Venskab og Vaabenbroderskab, der i hans Ungdom knyttede ham til Karl Immermann. Han havde tilbudt Immermann at indføre nogle Epigrammer af denne i sine «Reisebilder», og virkelig bragte Værket mellem Afsnittene Norderney og Bogen Le Grand et halvt Ark Xenier af Immermann, der spottede forskjellige af Datidens litterære Personer og Tilstande, blandt Andet gav de i østerlandske Former digtende Poeter en Snært, af hvilken Platen følte sig ramt og som fremkaldte hans dramatiske Satire «Der romantische Oedipus» og derigjennem atter Heines Svar.

Det var et mærkeligt Træk, at Platen i sin Ubehændighed skulde med ét Slag stemple de to Mænd som Romantikere, der hver for sig have bidraget deres, og mere end Platen selv, til at bringe en ny Aand og en ny Kunst til at vikle

sig ud af det romantiske Svøb, idet de hver paa sin Vis ere blevne Grundlæggere af moderne Digtning.

Karl Immermann (født 1796) var en tre—fire Aar ældre end Heine, Søn af en streng, regelret Embedsmand i Magdeburg, selv en fast og paalideligt udviklet Personlighed, tidligt præget af den gammelpreussiske Aand, af hvilken der hos Heine ikke fandtes Spor. De var Modsætninger næsten i Alt.

Immermann deltog som Frivillig i Slaget ved Waterloo, drog med Hæren ind i Paris, fik sin Afsked som Officer og studerede Jurisprudens i Halle, hvor han med sin strenge Retsfølelse kom til at lægge sig ud med den mægtige Studenterforbindelse Teutonia, der havde anmasset sig en Art moralsk Overhøjhed over alle de Studerende, vilde hævde den sædelige Renhed ved Raaheder og viste sig lige herskesyg og brutal. Mod denne førte han en flereaarig Kamp. Gjentagne Gange maatte han anraabe Statsmagten om Hjælp i Anledning af de Krænkelser og Forfølgelser, for hvilke han derfor gjordes til Gjenstand. Følgen var, at han af det herskende Parti blev lagt for Had som Angiver — og det saa meget mere som den politiske Reaktion uden hans Skyld tog Anledning af denne Opposition mod nedarvet Uskik i Studenterforbindelserne til at fortrædige og undertrykke disse. Immermann var fra da af en isoleret Skikkelse. Meget i hans Væsen, meget af det Tørre og Sære har sin Rod i dette Forhold. For Stolthed og

Selvfølelse var denne Isolerthed desuden den gunstigste Jordbund.

I 1819 blev Immermann ansat som juridisk Embedsmand (Divisionsauditør) i Byen Münster i Westphalen, en gammel strengt katholsk Provinsby, i hvilken han fra først af følte sig uensartet med Alle og Alt. Men her lærte han efter kort Tids Forløb den Kvinde at kjende, som blev Skjæbnen i hans Liv.

Elisa von Lützow var oprindeligt dansk. Hun var gift med Brigadekommandøren Adolph von Lützow, den berømte Fører for det af Körner besungne Friskarekorps, men født Grevinde Ahlefeldt-Laurvig fra Tranekjær paa Langeland, dengang 29 Aar gammel og efter de Samtidiges Vidnesbyrd henrivende ved Ynde, Anstand, Sjæl og i al Fornemhed hjertevindende Personlighed. Fra sin tidligste Ungdom af havde hun gjort et dybt Indtryk paa de Mænd, der kom indenfor hendes Kreds.

Hun var voxet op som den formentlige Arving til store Rigdomme, men i ulykkelige Familieforhold; Faderen og Moderen var blevne fremmede for hinanden og levede fra hendes fjortende Aar af adskilte. Grev Ahlefeldt, en Yndling af Frederik den Sjette, var en fornøjelsessyg Paschanatur med et vexlende Harem; en Musik- og Theaterven, der havde et fast Kapel og holdt tyske og franske Skuespillertrupper paa Tranekjær, saa gjæstfri og tankeløst ødsel, at selv hans Formuesforhold ikke

forslog til denne Ødselhed. Anledningen til at Elisa lærte Immermann at kjende, var den, at hun behøvede retskyndig Hjælp, da hendes Fader ikke blot holdt hendes Mødrenearv tilbage — Moderen var død 1812 — men end ikke vilde udbetale den hende tilsikrede aarlige Rente.

Længe havde Grev Ahlefeldt nægtet sit Samtykke til sin Datters Forbindelse med den uformuende og endnu ubekjendte fremmede Officer. Han gav det endelig i Aaret 1810, og da 1813 paa Frederik Wilhelm III's Opfordring den preussiske Ungdom med levende Glæde greb til Vaaben og Lützow dannede de sorte Jægeres navnkundige Frikorps, saa fandt Lützowerne, «den vilde, forvovne Jagt», deres Valkyrie i Chefens dejlige Hustru, der af den hele Skare blev tilbedt som et højere Væsen. Elisa, der fra Barndommen af synes at have talt Tysk, følte sig paa tysk Grund ganske som Datter af sit nye Fædreland og gik fuldstændigt op i dets Skjæbner. Hun begejstrede de Tapre, plejede med heltemodig Udholdenhed de Saarede, var de ypperste unge Mænds Fortrolige, deres Hjælp og Trøsterinde, og efter en Sejr bragte man altid hende den fineste Del af Byttet. Den Lieutenant, der efter Slaget ved Belle-Alliance først steg ind i Napoleons erobrede Vogn, bragte hende endog et Par Handsker og et Par Glas af Kejserens som Erindring.

Efter Fredsslutningen boede hun med sin Mand

i de forskjellige Byer, til hvilke han blev forsat, fra 1817 af i Münster, hvis stive, smaalige, bigotte Væsen vel var hende forhadt, men hvor hun som overalt samlede en enthusiastisk Kreds om sig, der glædede sig ved hendes ualmindelige Skjønhedssans og den fine Intelligens, hun uden at være veltalende lagde for Dagen i sine Samtaler eller blot ved et Smil og et Nik.

Paa Immermann virkede hun fra første Møde af som en Aabenbaring fra en højere, ædlere Verden, efter hvilken han under sit ensomme, glædeløse Liv havde smægtet. I det slotlignende Hus, der var Lützows Tjenestebolig, et fordums Kloster med høje Vinduer og mægtige Fløjdøre, hvor hun levede omgivet af Blomster, Byster, Bøger, Billeder, Fugle, Hunde og Beundrere, tog hun sig ud som en Ridderdame fra fordums Tid eller som en af hine Renæssancetidens Prinsesser, der drog Digtere til deres Hof og inspirerede dem.

Aaret 1825 bragte en stor Forandring i Elisa's Skjæbne. Den godmodige og ridderlige, men flygtige og letfængelige Lützow forelskede sig saa heftigt i en koket og ubetydelig Dame, at han anmodede sin Hustru om at give ham sin Frihed tilbage. Hun var ingenlunde forberedt paa et saadant Skridt, men et Ord fra Lützow til en Ven, hvortil hun var bleven Vidne, og som gik ud paa at han fra først af havde været fast besluttet paa at ægte en rig Arving, havde bragt

hende til at se den Udholdenhed, hvormed han i deres tidlige Ungdom holdt fast ved hende, i et nyt Lys — saa han i hendes Øjne havde tabt saare meget. Stolt som hun var, erklærede hun nu strax, at hun ikke vilde staa hans Lykke i Vejen og gav øjeblikkeligt sit Samtykke til en Skilsmisse, hvis Aarsag hun holdt hemmelig overfor Alle.

Intet heftigt Ord blev vexlet mellem Ægtefolkene. April 1825 fandt Skilsmissen Sted. Før og efter den sendte Lützow Elisa Breve, der røbe det mest levende Venskab og den varmeste Beundring. For ham fik Begivenheden kun ulykkelige Følger. Han blev almindeligt dadlet for det foretagne Skridt; da det kom til Stykket, gav hans lunefulde Dame ham en Kurv; for sent angrede han at have givet Afkald paa Elisa for at løbe efter et Blændværk, og da han nogle Aar efter for at faa Hus og Hjem paany, giftede sig med sin afdøde Broders Enke, viste hans anden Hustru sig saa vanskelig af Karakter, at han tilbragte sine sidste Leveaar i en rent ud fortvivlet Ulykkestilstand.

For Elisa, hvem Skilsmissen gjorde hjemløs og stillede ganske ene i Livet, hidførte Begivenheden efterhaanden en stedse intimere Tilnærmelse fra den unge Digters Side, der i hende saa sit Ideal. Immermann ønskede lidenskabeligt at knytte hende til sig for bestandig. Men Elisa gyste tilbage for et andet Ægteskab; selve Institutionen

var ved de Skuffelser, hendes Liv havde bragt hende, bleven hende forhadt; ogsaa de sex Aar, hun var ældre end han, gjorde hende betænkelig. Da Immermann i 1827 opnaaede en Ansættelse som Landretsraad i Düsseldorf, bestormede han Elisa med Bønner om at følge ham derhen. Hun indvilligede, skjønt hun paany erklærede ikke at ville indgaa noget Ægteskab med ham; derimod gave begge Parter hinanden det Løfte aldrig at ville tænke paa Giftermaal med nogen Anden.

De to Elskende beboede i Landsbyen Derendorf ved Düsseldorf et Landsted med en mægtig, rosenfyldt Have, som de udsmykkede til et elegant og harmonisk Hjem, i hvilket han og hun havde deres særskilte Værelser. I en lang Aarrække levede de her et righoldigt og lykkeligt Liv. Düsseldorf var dengang et Samlingssted for et ikke ringe Antal af Tysklands ypperste Kunstnere, Malere som Schadow, Lessing, Hildebrandt. Derhen søgte desuden Poeter (som Grabbe), Komponister (som Mendelssohn), Kunstelskere og Kunstforskere (som Schnaase) fra alle Egne af Tyskland. Immermanns og Elisa von Ahlefeldts Hus blev et Foreningspunkt for alle disse Aander. Allerede i Münster havde han i Elisas Kreds røbet et ualmindeligt Talent som Forelæser af dramatiske Digterværker. Han fortsatte her med halvoffentlige Forelæsninger af denne Art. Og heraf udviklede sig Lyst til at lede et Theater. Han indstuderede med Düsseldorfs

Skuespillerselskab en Række Mønsterforestillinger, fremmede Kunstnere kom ham til Hjælp, den store Skuespiller Seydelmann fra Berlin spillede Nathan, Felix Mendelssohn satte to Operaer i Scene og dirigerede Opførelsen.

Da i 1832 Elisas Fader døde, arvede hun vel ikke de Rigdomme, der i hendes Ungdom syntes at maatte falde i hendes Lod, men erholdt af en Fætter, hvem Grevskabet tilfaldt, fra nu af en meget rigelig Livrente. Med Immermann foretog hun nu flere Rejser, langs Rhinen, til Dresden, i Holland; en Rejse, som Immermann foretog alene, er den, som findes beskrevet i hans «Reisejournal», der helt bestaar af de til Elisa sendte Breve. Alt Andet, hvad han skrev, blev til under hendes Øjne og underkastedes hendes vel kjærlige men ikke ganske sjældent dadlende Kritik.

Efter tre Aars Bestaaen maatte det af Immermann ledede Theater til Digterens store Sorg af Mangel paa Statsunderstøttelse gaa ind. Han stræbte at adsprede sig ved en Rejse i det frankiske Schweiz (1837), som han har beskrevet. Ogsaa de Breve, af hvilke hans «Fränkische Reise» bestaar, ere alle skrevne til Elisa. Det var de sidste, han sendte hende. Thi paa denne Rejse saa han for første Gang i Magdeburg en ganske ung attenaarig Pige, Marianne Niemeyer, der gjorde et heftigt Indtryk paa ham. Da han atter traf sammen med Elisa og med hende tiltraadte Hjem-

rejsen til Düsseldorf, opfordrede han hende til hendes Forundring endnu engang til at indgaa Ægteskab med ham. Hun afslog som sædvanligt. Det er som havde han forud været sikker paa Svaret og villet have sin Samvittighed fri. Umiddelbart derefter aabnede han, uden at sige Elisa Noget derom, en levende Brevvexling med Marianne, friede og fik Ja. Elisa erfor hans Forlovelse af Andre, og besluttede strax at bryde op og rejse bort.

I August 1839 forlod hun Düsseldorf med en Veninde, ledsaget af Immermann til Köln: Indtil da havde hun trods sine 49 Aar bevaret sin Skjønhed; nu blev hun paa én Gang gammel. I October 1839 blev Immermann gift; i August 1840 døde han. Elisa overlevede ham endnu i 15 Aar*).

Det er tydeligt nok, at Forholdet til Elisa, der mange Aar igjennem var en Glæde og Støtte for Immermann, tilsidst blev ham en Byrde. Men uforsvarligt er det (som Goedeke har gjort) at fremstille dette Forhold som om først dets Opløsning og det paafølgende legitime Giftermaal havde givet Immermann den digteriske Kraft, han i sit sidste Hovedværk «Münchhausen» har lagt for Dagen. «Münchhausen» er ganske lige saa fuldt som Immermanns andre Værker undfanget og udført under Samlivet med Elisa.

Hendes Skikkelse og hans Stilling til hende

*) Ludmilla Assing: Gräfin Elisa von Ahlefeldt. 1857.

har paa mange Maader og mange Punkter paavirket hans Digtning. Man har fundet Spor af hende i hans Drama «Petrarca», der behandler Petrarcas Kjærlighed til Laura og som gaar ud paa at fremstille en saadan højbaaren Elskovs uimodstaaelige Magt, selv om den gjælder en Kvinde, der ikke er fri. Man har villet gjenfinde hendes Anskuelser om Kjærlighedens ubetingede Ret som saadan i Skuespillet «Cardenio og Celinde». Hun synes fremdeles at have staaet Model til Heltinden i Lystspillet «Den skjelmske Grevinde» og er ganske utvivlsomt Forbilledet for Johanne i Romanen «Epigonerne». Dog alt dette er forsvindende i Sammenligning med den udviklende og forfinende Indflydelse, hun overhovedet har øvet paa Immermann som Digter.

Det er gaaet besynderligt med hans Ry. Af alle hans Skrifter læses i vore Dage endnu kun et eneste, Romanen «Münchhausen», og nøjere bestemt er det af denne Roman, der vil bringe hans Navn til Efterverdenen, atter kun et enkelt Afsnit, næppe dens Halvdel (som man i den senere Tid endog har udløst af Sammenhængen med det øvrige og udgivet for sig). Dette ene Afsnit opvejer i Virkeligheden Immermanns hele øvrige Production.

Romanen «Münchhausen» var anlagt som romantiske Fortællinger i Regelen var, forsætligt uordentligt; Bogen begynder f. Ex. med ellevte Kapitel. Helten, en westphalsk Friherre, er en Efterkommer

af den gamle Lyve-Münchhausen og fantastisk løgnagtig som han. Det Hele skulde være et satirisk Repertorium over al Slags Humbug og Vindmageri i Datiden, hvori Digterens Lune kunde tumle sig frit. Men ud af alt dette Frie og Flagrende, der svarer til Titlen «En Historie i Arabesker», viklede sig efterhaanden den store landlige Novelle, der er bleven staaende i den tyske Litteratur under Titlen «Der Oberhof». Dens Hovedfigurer, Sognefogeden (der Hofschulze) og den blonde Lisbeth indeholde en ny Sandhed og en ny Poesi. De bevæge sig paa Westphalens «røde Jord» og indføre for første Gang i Litteraturen det menige tyske Folk uden Hyrde-Idyllens Sødlighed og uden Operettens balletagtige Forvanskning, vel stærkt stiliseret, men med dets Egenart og dets Stammepræg. Der er i disse Karakterer en kraftig og frisk Naturlighed, der ikke vil blive forældet.

«Der Oberhof» er bleven Grundtypen for alle europæiske Bondefortællinger, og der gives Punkter, paa hvilke den overtræffer dem alle, saa gammeldags den end i visse Maader allerede nu kan synes. Hundrede fantastiske Traade strække sig fra denne mesterlige Novelle ind i den store romantiske Roman, men man kan uden Vanskelighed klippe dem over, og har da her ligesom det faste Krystal liggende for sig, til hvilket Romantiken i Immermanns Sjæl tilsidst fortættede sig.

Man er nutildags vant til i Bondefortællingerne

at se en ligefrem Udløber af Romantiken. De have ikke desmindre i Norden som i Frankrig dannet Overgangen til en mere naturtro Kunst end den romantiske var. I Tyskland var det i Virkeligheden en Sfæreforandring, som skete, da Immermann opgav det historiske eller fantastiske Jambedrama, der snart foregik i et, snart i et andet Land, han aldrig havde set, og fremstillede en simpel, menneskelig Handling i det lidet kjendte Westphalen, hvor han havde levet og virket som Dommer. Det var dengang endnu et Land uden Jernbaner og uden Industri, men et Land, som, partriarkalsk og sundt i sine Sæder og Skikke, blot behøvede at gjengives med den Troskab, der forklarer, for at Skildringen langt skulde overtræffe alle tidligere, vilkaarlige Fostre af hans digteriske Indbildningskraft.

Fra den store Gaardmand, der er Novellens Hovedperson, nedstamme alle tyske og mange fremmede Bondenovellers grundkraftige, dybtselvstændige Storbønder. Men han overgaar alle Auerbachs iøvrigt ofte saa fortræffelige Bønder ved den saa at sige historiske Storhed, der er meddelt Skikkelsen og som beroer paa dens inderlige Forhold til en tusindaarig Fortid i Landet. Denne Storbonde fremtræder paa Baggrunden af fjerne og glemte Tiders i hine Egne endnu levende Traditioner.

Han er en ægte Bonde. Han er slet ikke elskværdig; han har ikke havt Tid til at lægge

sig efter elskværdigt Væsen, har fra sin Ungdom af maattet gjøre sig Livet altfor surt dertil. Han er helt igjennem sund Forstand, Alvor, Stivsindethed, Standsstolthed og tilladelig Egennytte. Men der er noget Granitagtigt i hans Væsens Grundlag. Som ægte Bonde er han klog, ja snu i Handel og Vandel, altid rede til at give sine Standsfæller et Raad om hvorledes de kunne forsvare en slet Sag overfor Autoriteter, der ville expropriere, altid paa sin Post mod Regjeringens Udsendinge, selv hvor det gjælder Fremskridt som Anlæg af nye Veje, kold i alle sine Familieforhold, bunden til alle Landbostandens Fordomme.

Og dog er han stor. Han udøver en Herskers Indflydelse og sætter bestandig igjennem, hvad han vil. Han regjerer ikke blot paa sin store Gaard som en streng og faderlig Oldtidskonge, opretholdende god gammel Skik, havende et Øje med Alle og Alt, revsende med et Ordsprog, belønnende med Æren af at tjene hos ham, men han har som den uden Sammenligning Første blandt sine Omgivelser formaaet sine Naboer til i ham at se deres Fører og har saa ledet dem til stiltiende, uden Oprør eller Modstand af nogensomhelst Art, at frigjøre sig fra Statsmagtens og Myndighedernes Overhøjhed og regjere sig selv med ham som en Art Dommer over sig i de gamle israelitiske Dommeres Stil. I hans Egn finde ingen Retstrætter Sted og kjendes ingen Kriminalsager. Ingen fører Proces og Ingen

angiver nogen Forbrydelse. Det kunde se ud som var denne Egn en Skyldfrihedens og Fredens Oase. Den er langt fra at være det; men fra Middelalderen af have de gamle hemmelige Retter («Vehmgerichte») existeret her, og Bønderne ere under den store Bondes Ledelse komne overens om at opretholde disse og selv sørge for Ret og Retfærdighed iblandt deres egne. De samles om Natten i Hemmelighed paa et ensomt Sted, en gammel Høj og afgjøre der selv deres Stridigheder ved Domme, som agtes og holdes i Hævd, uden at de dog nogensinde anvende anden Straf end en Art Sætten i Acht af Misdæderen, der rammer ham saa haardt som nogen Statsstraf vilde kunne. Thi en Bonde, fra hvem Alle trække sig tilbage, hvem Ingen i Egnen og i Landet vil staa bi og Ingen kjendes ved, lider, selv uden at der skeer ham nogen Overlast, Isolerthedens Pine næsten saa fuldt som den, der sidder i et Cellefængsel.

Som Sindbillede paa sin Magt og Værdighed gjemmer den gamle «Hofschulze» en Kaarde, om hvilken han troer, at den er — hvad den efter Sagnet kaldes — Karl den Stores Sværd og som i hans Øjne er det dyrebareste Klenodie i hans Gaard. Det fører han, naar han fælder Dom. Sværdet, der er gravet op af Jorden, er i Virkeligheden et ganske almindeligt Værge, kun et Par Hundrede Aar gammelt, og beundringsværdigt er det fremstilt, hvorledes Tvivlen om Sværdets Ælde

nu og da træder den gamle Bonde nær og hvorledes han med ægte Bondekløgt stræber at slaa den ned for bestandig. Han lader en Oldgransker der i Egnen som Betaling for en dejlig Amfora, han afhænder til ham, udstede et skriftligt Bevis for at Sværdet virkelig har været den store Karls.

En Vagabond har efter en Kjærlighedshistorie med Storbondens Datter dræbt hans Søn i Nødværge. Den tragiske Katastrofe i Fortællingen beroer paa, at denne Landstryger for at hævne sig i Anledning af den Ban, der er bleven lyst over ham og har forspildt hans Liv, stjæler det gamle Sværd og gjemmer det saaledes, at Bonden aldrig finder det mere. Dette umaadelige Tab knækker den gamle Mand. Alle Hemmelighederne ved Vehmen og Sværdet røbes, og den gamle Bonde bliver i den Anledning forhørt.

«Hr. Dommer!», siger han i sin sidste Tale, «jeg seer nok, at jeg med mit Sværd og med Hemmeligheden om Domstolen staar som en Nar der i Skriverens Skrifter, og Narrestreger blev, om jeg ikke tager fejl, de Ting kaldte, ved hvilke mit Hjerte hænger. Jeg vil nu gjerne klare, hvad for en Sammenhæng det har med de Narrestreger.» Og han udvikler nu, hvorledes han lige fra han kunde tænke, har set, at efter Ulykker som Haglvejr, Oversvømmelser, Misvæxt eller Kvægpest kom der til Sognet nogle af «de Herrer, der forstaa sig paa Skriveri og paa at vide det bedre end de

Folk, hvem Sagen angaar»; de noterede Ulykken bagefter, men var aldrig tilstede for at afhjælpe den og naar der siden blev sendt nogle Penge, kom disse aldrig i de rigtige Hænder: «Forbausende underlig var især én Ting. Undertiden gjorde en Herre fra Skriveriet mange Ting iblandt os Bønder, hvorover vi maatte le højt, og saa kom en saadan Herre et Par Aar efter kjørende med Fire gjennem Egnen og havde en Mine som havde han hjulpet med ved Verdens Skabelse, og havde alleslags brogede Baandstumper foran i Kjolen. Som jeg nu betragtede alt dette med mine enfoldige Tanker, mente jeg tilsidst, at de Herrer fra Skriveriet egentlig kun hjalp os Bønder lidet og egentlig heller ikke vilde det, men bare skrive og lidt efter lidt skrive sig til en Vogn med fire Heste . . . . Og saa tænkte jeg, at et ordentligt Menneske altid kommer gjennem Verden, naar han agter paa Vejr og Vind og ser paa sine Fødder og i sine Hænder og holder redeligt sammen med sine Naboer . . . . Og først vænnede jeg mig selv af med Tanken om Hjælp udefra, og betalte mine Skatter og bar mine Byrder . . . og siden vænte jeg ogsaa Folkene rundt om dertil. De tog Exempel af mig, og saadan kom mange Sager, angaaende hvilke man andensteds gjorde stort Hallo, ikke udenfor vore Markskjel . . . . . . Og da Sagen først var i Gang, saa afgjorde vi Alting imellem os. For om Mit og Dit og om hvem den Mur og den Engstrimmel

tilhører, kan man let nok blive klar med sin Bondeforstand. Og naar der er gjort Indbrud, saa kjender næsten altid Landsbyen Tyven, skjøndt det rigtignok ikke lader sig strengt bevise, hvorfor da ogsaa saadan en udpeget Slyngel gaar ganske frækt og forsmædeligt omkring og glæder sig ved sit Bytte, som den Bestjaalne ikke faar igjen. Saa haandhævede vi da Retten i al Fredsommelighed, og Ingen kunde gjøre os noget derfor, for vi gjorde Ingen nogen Fortræd; vi omgikkes kun ikke med den, som var uretfærdig og fræk, naar vi havde lyst Bannen over ham; men der var større Frygt derfor mellem Folk end for Dom og Fængsel.»

«Og,» siger han tilsidst, «hvis nu alle Mennesker sluttede sig saadan sammen, Borger med Borger, Kjøbmand med Kjøbmand, Adelsmand med Adelsmand og den Lærde med den Lærde, saa synes jeg, Alting maatte gaa meget bedre. Menneskene vilde saa ikke være som de dumme Børn, der altid skraale paa Far og Mor, men Enhver var ligesom en Fyrste i sit Hus og med sine Lige. Først da vilde ogsaa Kongen være en rigtig stor Potentat og en Herre uden Mage, for han var da Herre over fire Gange hundredtusind Fyrster.»

Hvor Bogen slutter, føle vi, at nu, da Hemmeligheden er røbet og Sværdet borte, vil Fristolen gaa ind. Men Forfatteren har næsten direkte udtalt sin Mening med dette Parti af Handlingen, idet han lader den forstandige Diaconus udtale, at

det Selvstændighedens Ord, som denne Bonde og hans Venner have fundet og formet, det er det virkelige Løsen, som ikke gaar tabt, selv om det røbes, og at den Ide, de have sluttet sig om, nemlig at Mennesket afhænger af sin Næste, ikke af Fremmede, der paa forkunstlet Maade drive deres Spil med ham, ikke behøver Stenene under gamle Linde for at være i sin gode Ret. For ham er endelig selve Storbonden, dette gamle vældige Menneske, Karl den Stores sande Sværd, som ingen Tyvshaand kan stjæle, Rigets sande Marv.

Man mærke, at dette er skrevet af en Digter, som var juridisk Embedsmand og en preussisk Embedsmands Søn.

I Modsætning til Fogdens mægtige og haarde Skikkelse, men ligesaa sikkert har Immermann tegnet Heltinden, det unge Landbarn, den lyshaarede Lisbeth. I hende forelsker den unge Grev Oswald sig, der strejfer Landet rundt tilfods, og det er disse to purt unge Væseners Kjærlighed, hvis skjæbnerige Historie udgjør Fortællingens Hovedtiltrækning. Immermann havde længe i sine Værker vist sig gjennemtrængt af Troen paa Kjærlighedens uindskrænkede Magt over Menneskebørn, men her har han fremstilt en ungdommelig Forelskelses Liv som ingensinde før. Her er det to unge uskyldige Hjerter som banker og brænder. I Anelsernes Fylde, rige paa sunde, tunge, spirende og svulmende Forhaabninger finde de hinanden. Ingen

Forsagelse eller Skuffelse har endnu ranet dem en eneste Draabe af deres varme Blod. Original er Maaden, hvorpaa Afstanden imellem dem langt om længe forkortes: Den unge Jæger, der er den sletteste Skytte af Verden, da han fra sin Forældre har arvet Driften til at skyde og Manglen paa Evne til at træffe, afgiver paa Jagt en eneste Gang i sit Liv et Skud, der naaer et levende Maal, og træffer da den unge Pige med en Ladning Hagl i Skuldren. Hans dybe Skamfølelse i den Anledning glider efterhaanden over i heftig Forelskelse. Da hun sidenhen er helbredt og de to have fundet hinanden, gaa de en Dag ud i Skoven sammen:

«Jeg vil bede dine Saar om Tilgivelse,» sagde han, «tog hendes Tørklæde af og kyssede de fine røde Punkter mellem Brystet og den lysende hvide Skulder. Hun fandt sig deri uden at vægre sig; hun havde lagt sine smaa Hænder overkors i sit Skjød. Saaledes sad hun der som et hengivent Offer for Kjærligheden; men hun saa' undseligt bedende paa ham. Det Blik kunde han ikke taale. Han lagde hastigt Tørklædet paany tilrette om hendes Bryst og Skuldre, faldt ned for hendes Fødder, trykkede hendes Knæ mod sit Hjerte og gik saa nogle Skridt bort fra hende for at blive Herre over sin Bevægelse.»

Sligt lader sig daarligt gjengive. Den maa læses, som den forekommer i Originalen, denne Mark-Idyl mellem de Elskende, hvor de maale

deres Højde mod hinanden, hvor han leger med hendes Lokker og hun stadigt ikke kan faa andre Ord over sine Læber end: O du! — Der er et Maaltid, de holder med Hvedebrød og Æbler, som de kjøber undervejs, begge lige enige om, at Romanskriverne lyve, naar de paastaa, at Kjærlighed lever af Luften. Hun spiser af hans Haand og han af hendes. Det er saa ægte og saa godt som Noget af hvad Auerbach, Keller eller Bjørnson senere har skrevet af lignende Art.

Og Immermann staar her ikke mindre højt i Skildringen af Kjærlighedens Ulykke end af dens Lykke. Intet i hans Novelle staar over Stedet, hvor den gamle Bonde røber Lisbeth, at hendes Elskede er en højfornem Mand, og berøver hende Troen paa at Oswald vil tage hende til Ægte. Denne har kun fortiet hende sin Stilling og givet sig ud for en simpel Forstmand i den Hensigt senere at volde hende en glædelig Overraskelse. Tænkte hun forstandigt efter, vilde hun kunne slutte, at hun ingen Troløshed har at frygte af ham. Men hun er med ét Slag ved Efterretningen om at den Elskede har løjet, revet ud af sin hele Ligevægt, og Immermann har her det dybe Ord: «Thi Kjærlighed er, saa længe den forbliver uforstyrret, guddommelig Skarpsindighed . . . . . men rokket, drevet ind paa falske Formodningers Baner, er den Afsind, der gaar Domkirker forbi uden at se dem og omvendt anser Muldvarpeskud for Alpe-

toppe.» Disse Ord er dybe, fordi der heri er en saa sand Psykologi af en Følelse, der helt bunder i det Ubevidste. Hos Heine var Elskovspsykologien saa simpel; naar han klager, er det altid over Troløsheden som en med Bevidsthed gjort Uret. Immermann har her angivet det Nattevandreragtige i Følelsens Bevægelser, den Søvngængersikkerhed, som den uberørt af forstyrrende Magter har.

I det Store som i det Fine er da denne første Bondefortælling lødig Poesi. Det Romantisk-Fantastiske spiller ind over dens Omkreds: allerede den hemmelige Rettergang, Karl den Stores Sværd, Sværmeriet for gamle Skikke er romantiske Træk, ja selv Lisbeths fantastiske Afstamning, at denne sanddru unge Sjæl skal være den løgnagtige Münchhausens uægte Datter røber, hvorledes Fortællingen groer ud af en romantisk Fortidslitteratur. Men netop derved betegner den des mere slaaende den møjsomme og dog kraftige Fortætningsproces, under hvilken en moderne Virkelighedssans for det Folkeligtsunde fremgik af den nærmest foregaaende Tids vilkaarlige Fantasteri.

Det viser sig med Immermann som med Daniel Defoe, Abbed Prévost, Wessel, Chamisso, Bernardin de Saint-Pierre, at et enkelt Bind er nok til at bevare en Forfatters Navn gjennem Tiderne, selv om alt det meget Øvrige, han har skrevet, hurtigt er gaaet helt i Glemme. Af Immermann har i Grunden intet Andet holdt sig. Han har skrevet

spøgefulde Heltedigte som «Tulifäntchen», der i sin Tid vakte Bifald og nu er ulæselige. Han har skrevet Arbejder, som for deres Tid maa betegnes som fortjenstfulde, men som nu tæres af Møl og Rust, saaledes Dramet «Merlin» (1831) i smukke Vers, et stort romantisk Opus, uheldigt Modstykke til anden Del af Goethe's «Faust», eller som den historiske Tragoedie, der først havde Titlen «Das Trauerspiel in Tirol», senere fik Navnet «Andreas Hofer». Af disse Skuespil er det sidste det bedste, grundet som det er paa Immermanns Barndomsminder om den store Kamp mod Franskmændene i Tyrol og digtet med Evne og Vilje til sanddru og upartisk Skildring af de to saa ulige, med hinanden kjæmpende Folkefærd og deres modsatte Kultur. Som Stykket i sin ældste Form forelaa (1826), som det er kritiseret af Börne i hans «Dramaturgische Blätter» og spottet af Platen i «Der romantische Oedipus», er det interessant, sært som en Bastard, avlet af Kleist's Genius med Schillers Muse; thi det minder paa én Gang ved Heltens Beskaffenhed om Schillers «Wilhelm Tell» og ved Kjærlighedshistorien mellem Franskmanden og Tyrolerinden med dens rædselsfulde Udgang om Kleists «Die Hermannschlacht». Men dets Mangel paa dybere gaaende, gribende Originalitet gjorde det udygtigt til et langt Liv, og da Immermann endelig i 1831 underkastede det en Omarbejdelse, der borttog Alt, hvad der havde

vakt Anstød og fremkaldt Modsigelse, hele Kjærlighedsforholdet og det (ligeledes om Kleist erindrende) Træk med Sværdet, som Englen bringer Hofer tilbage i Drømme — skar han selv Hjertet ud af Livet paa sit Drama. Allerede af Stolthed burde han have holdt paa den Figur, Platen havde haanet som den skændige «Depeschenmordbrandehebruchstyrolerin».

Det var et usaligt Spil af Omstændigheder, der bragte to frihedselskende Mænd som Immermann og Platen og to saa sjældne Aander som Platen og Heine til at optræde som bitre Fjender af hinanden. Hvad der gav Anledning til den litterære Fejde, til de plumpe og stygge Udfald mod Immermann og Heine i «Der romantische Oedipus» og til Immermanns Gjensvar «Der im Irrgarten der Metrik umhertaumelnde Cavalier» samt til Heine's stinkende og allerede ved Stanken dræbende Udfald mod Platen i «Reisebilder», det var en saa ussel Bagatel, et saa ubetydeligt (om end haanligt) Distichon af Immermann, at der udfordredes en Selvfølelse og et Krigshumør som Platens for at en Kamp, ført med forgiftede Vaaben, skulde opstaa deraf.

Platens Breve lære En, hvor nær han tog sig de to Linjer af Immermann i «Reisebilder», som kunde møntes paa hans Ghaseler og hvor besluttet han var paa at tage den mest hensynsløse Hævn. Saa stor og sikker Platen var, rent som Kunstner betragtet, og saa mandigt hans Karakter

aabenbarer sig i hans politiske Frihedssværmeri, saa røber dog Maaden, hvorpaa han gik tilværks mod de Mænd, der havde forgrebet sig paa ham, en Selvbeundring, der virker pinligt ved sin Slaaen ud i Pral, og en Raahed, der dels er Standshovmod dels den saarede Forfængeligheds Hensynsløshed. Platens Brev fra Rom af 18. Februar 1828 viser, at han i Virkeligheden slet ikke kjendte Immermanns «Sørgespil fra Tyrol», som han forud var fast besluttet paa at angribe. «Der romantische Oedipus» var næsten færdig, da Platen skrev til Fugger: «Især maa du meddele mig noget af Immermanns «Andreas Hofer», noget af Handlingen og noget pikant Vrøvl. Jeg behøver det til Slutningen af femte Akt, hvor jeg lader ham blive fuldstændigt forrykt.» Den grænseløse Foragt, hvormed Platen i sit Skuespil behandler Immermann, kan da trods hans Protester kun betragtes som et Udslag af Hævntørst. Og hvad Heine angaar, da er det i Brevene som i Skuespillet i Grunden kun Heines jødiske Fødsel, som Platen har at lægge ham til Last. I Skuespillet drejer Alt sig om dette Punkt: Heine er Løvsalsfestens Petrarca, Synagogens Stolthed. Ja saa personligt nærgaaende er Angrebet, at Nimmermann erklærer, han nok er Heines Ven men ikke vilde være hans Elskede; thi hans Kys har Hvidløgsstank osv. Af Brevene ses det, at Platen svævede i den fuldstændigste Vildfarelse om den Modstanders Styrke, han saaledes udæskede.

Han er i egen Mening bestandig den, der kan «knuse Jøden Heine», saasnart han blot vil. Da Venner gjøre gjældende overfor ham, at Angreb paa Heine for hans Fødsel ikke er af Vægt, svarer han urokket: «At han er eller var en Jøde, er ingen moralsk Brøde, men en komisk Ingrediens. Indsigtsfulde Læsere ville dømme, om jeg ikke har benyttet det med aristofanisk Finhed.» Og saa sikker er han paa sin Ret og sin Overlegenhed, at han endnu i December 1828, kort før han rammes af Tilbageslaget fra Heine, i denne kun ser «en skamløs Jøde, en elendig Smører og Sans-culotte»; rigtignok var hans sædelige Indignation over de første Bøger af «Reisebilder» saa stor, at han betegner Forfatteren og hans Lige som «sande Satanasser» *). At han fik haanligt Svar paa haanende Tiltale var da ikke ufortjent, og hans Undervurdering saavel af Heine som af Immermann hævnede sig haardt. Hvad der i Heines Polemik var uædelt, straffede sig værst paa ham selv ved den Misbilligelse, det ogsaa hos hans Venner og Beundrere vakte. Men at Navnene Immermann og Platen kom til at danne en Hadets Konstellation, det beroede i Grunden kun paa Lighederne i de to Digteres Væsen, den Ensomhedsfølelse, der forenet med en bestandig aarvaagen Selvfølelse gjorde

*) Platen's Werke. Breve af 18. Februar, 12. Marts, 13. December 1828.

dem tilbøjelige til at forkynde egen Ros og til med urimelig Bitterhed at angribe Andre uden tilgavns at have sat sig ind i deres Væsen. Begge betegne de hver paa sin Vis Overgangen fra det romantiske Væsen til det moderne. Platen, der ganske i Romantikernes Spor stadigt syslede med fremmede Former, østerlandske som Ghaselen, sydlandske som Sonetten, gammelgræske som den aristofaniske Komedies og den pindariske Odes, naaede kort før sin tidlige Død i sine Efterladte Sange og Digte (Politiske Poesier, deriblandt Sangene om Polen) et Højdepunkt af frisindet moderne Lyrik, og Immermann, der hele sit Liv igjennem havde behandlet tragiske eller fantastiske Stoffer med romantisk Overspændthed eller Symbolik, gjennemtrængte umiddelbart før sin Død et Stykke af Hjemlandets Virkelighed med en sund Poesi, der virkede inspirerende paa hele Slægtled efter ham, rundt om i Europa.

XX.

Det var den Hegelske Filosofi, der i Forening med Julirevolutionen tvang Aanderne ind i den moderne Histories og Politiks bevægede Liv. Ikke at Hegel selv sympathiserede med Julirevolutionen, tvertimod. Den Art voldsomme Indgreb i hvad der for ham nu stod som Forholdenes Fornuft kunde i hans tredsindstyvende Aar ikke tiltale

ham, som den store Revolution ved dens Udbrud havde gjort det. Forlængst var han i alt Politisk højkonservativ.

Men ikke desmindre forandrede Julirevolutionen den Hegelske Filosofis Karakter. Den var det historiske Vendepunkt, det historiske Omsving, der udfordredes for at føre den fra Kathedrene ud i Livet. Selve Læren havde jo den Ejendommelighed ved sig at kunne fortolkes paa modsatte Maader. Fra nu af bliver den et af de stærkeste medindgribende Elementer i Livets Omformning. Vi have allerede set det hos Heine, hos hvem Hegels Overgang til preussisk Konservatisme aldrig berøres uden for at undskyldes og for hvem Hegel bestandig er den nye Tids store Filosof, Ihændehaveren af al Magt i Tankernes Rige.

Før Hegel blev kaldet til Berlin, havde han intet Held havt med sig som Lærer. Ved de andre Universiteter havde han kun været lidet bemærket; i sine yngre Dage havde han længe maattet tale for en tre, fire Tilhørere. Nu stod han paa sin Berømmelses Højde. I Modsætning til Schelling, der saa tidligt var moden og saa tidligt blev gold, traadte Hegel, den tungere, langsommere Natur, med sit 48. Aar ind i sit Livs mest betydningsfulde Periode.

Forventningerne til ham var uhyre og de opfyldtes helt. Hans Indsigt var saa mægtig; han syntes at staa plantet helt i sin Tid og dog at

svæve over den, fortrolig med alle dens Ideer og dømmende dem alle med rolig Fornemhed og dyb Overbevisning. Hundreder og atter hundreder af Tilhørere strømmede til.

Som Universitetslærer afgav han for Begynderen, der første Gang saa ham, et besynderligt Skue. En tidligt ældet Skikkelse traadte ind, bøjet, skjøndt oprindeligt kraftig; Indtrykket, den gjorde, var det af gammeldags borgerlig Bravhed. Han steg op paa Kathedret, satte sig, fordybede sig i sit Folio-Hefte, bladede frem og tilbage deri, søgte efter Noget snart oppe, snart nede paa Siden. Hans Holdning var kejtet og karakterløs, Trækkene slappe, Ansigtet medtaget, som hærjet, ikke af Lidenskaber, men af det mest haardnakkede Tankearbejd. Dog Hovedets Former var smukke og ædle, og naar Fysiognomiet med sit Præg af den store Forstand rettedes mod Tilhørerne, var Udtrykket det af den dybeste, ophøjet naive Alvor.

Han begyndte at tale, rømmede sig, hostede og stammede, søgte med Møje sine Ord. Han havde en stærk schwabisk Accent, talte stødvis, uden Rytme i sit Foredrag, indskibede sig i lange indviklede Perioder og kom sjældent i Havn med dem, søgte længe efter det betegnende Ord, men fandt det altid, og det forekom Tilhørerne lige slaaende hvad enten det var et gammelt kjendt Udtryk eller et usædvanligt. Efterhaanden syntes dette Foredrag Tilhøreren kun at anskueliggjøre det indre

Tankearbejdes overordentlige Vanskelighed. Der kunde komme trættende Gjentagelser, men slappedes Tilhørerens Opmærksomhed og overhørte han nogle Sætninger, kunde det ogsaa hænde, at han til Straf kom ud af al Sammenhæng. Thi gjennem tilsyneladende betydningsløse Mellemled havde imedens en eller anden Tanke forraadt sin Ensidighed, sin Indskrænkethed, indviklet sig i Modsigelser og nu skulde disse Modsigelser overvindes eller var allerede overvundne.

Hvad der her var mest ejendommeligt, det var Foreningen af to Elementer: Talerens Saglighed, dette at Alt blev sagt for Sagens Skyld, og saa hans Stræben efter Klarhed, der gav det Indtryk, at Alt alligevel blev sagt for Tilhørerens Skyld, for at han tilfulde skulde forstaa*).

En daarlig Fortæller var denne Taler, men en ualmindelig Tænker og Forklarer. Vistnok var Kunstordene, han brugte, dunkle, denne besynderlige Terminologi, hvor «an sich» skulde betyde «efter sit Anlæg» og «an und für sich» den udviklede Existens, men man vænnede sig til dem, og det var da snart, som svævede man over Jorden i Abstraktioner, saa fortyndede og saa sindrigt fuldstændiggjørende hinanden, at Dialektiken i Pla-

*) Hotho: Vorstudien für Leben und Kunst. S. 383. Haym: Hegel und seine Zeit. S. 392. Schérer: Mélanges d'histoire religieuse. S. 299.

tons «Parmenides» syntes ufin i Sammenligning med denne Dialektik, snart var det som trængte man stedse dybere ind i stedse mere konkrete Æmner. Talerens Stemme blev stærkere, det Blik, hvormed han saa sig omkring, blev frit og sikkert, naar han med fyndige Ord særtegnede en Tankebevægelse, en Tidsalder, et Folk eller blot et særligt mærkværdigt Individ som f. Ex. hin Rameau's Neveu, der uden Navns Nævnelse er karakteriseret i «Fænomenologien».

Begynderen, der hørte den berømte Tænker uden al Exemplificeren udvikle de abstrakte Begreber, som var fælles for Alt i Naturens og Aandens Verden og som derfor sagdes at bære Natur og Aand i deres paa én Gang hemmelighedsfulde og methodisk sammenflettede Net, kunde vel føle sig fristet til at løbe sin Vej, eller dog til ikke at komme igjen.

Men han kom igjen, thi snart fængslede det møjsomme Foredrag ham, og snart gjorde han de første Fremskridt. Det var nu og da som om et Tankelyn oplyste Mørket. Tilhøreren saa, at det efter Talerens Opfattelse ikke her drejede sig om et System som andre Systemer, om en dybere eller mere omfattende Undervisning end anden Undervisning af beslægtet Art, men at denne Mand betragtede sig som Forkynder af en helt original Videnskab, der omfattede Tilværelsen, forklarede Alt, Gud og Verden, og afsluttede Alt, da alle tidligere Tænkeres Tanker vare optagne i hans System som alle lavere Dyreformer ere optagne i

det menneskelige Fosters Udviklingstrin; alt Tidligere stræbte og sigtede mod ham, alle tidligere Bestræbelser vare fuldendte med ham, saa der fra nu af kun kunde være Tale om en nøjere Udførelse af de enkelte Partier i det store givne Grundrids.

Fra nu af var Tilhøreren under Fortryllelsen. Selve Kunstordenes Dunkelhed var en Tiltrækning mere; Vanskelighederne ansporede; det blev en Æressag at forstaa, en Livssag at forstaa. Og med hvilken Henrykkelse forstod man!

Ja, man forstod det: Hele denne Sanseverden var kun Skin; dens Væsen var Tanken. Ikke alt dette Enkelte og Individuelle, kun det Almene var sandt, var reelt. — Jeg tænker, og gjennem min Tankes nødvendige Fremskriden i Kraft af faste Love naaer jeg til den fuldstændige Kundskab til mig selv og til Verden. — Jeg tænker min egen Tanke, betragter den ikke mere fra den Side, fra hvilken den er min, men som den almindelige Tanke, tænker alle menneskelige Intelligenser sammen med min, berøver dem alle denne Individualitetens Form, der synes væsenlig, men ikke er det, og ser i alle disse Aander en eneste Aand og i den Tilværelsens Princip. Dette Grundvæsen, der faar sit højeste Udtryk i Mennesket, er det samme, som gjennemtrænger Verden, som frembringer Verden. Dette Grundvæsen, der virker og former blindt i Naturen, bliver sig bevidst i mig. Det Ubetingede, Ideen, det som populært kaldes Gud, er ikke et bevidst

eller personligt Væsen, thi Bevidsthed og Personlighed forudsætte, at der er et Noget udenfor Bevidstheden og Personligheden; men det er heller ikke absolut ubevidst. Menneskets Bevidsthed om Gud, det er Guds Selvbevidsthed. Jeg ophører at leve som enkelt, tilfældigt Menneske for at føle Allivet leve og pulsere i mig.

Logiken, som havde været en skolastisk Poge-Disciplin, der indprentede Selvfølgeligheder ved Hjælp af sine barbariske Remser (Barbara, Celarent, Ferio, Camestres, Baroco), Logiken, der længe havde sygnet og var død foragtet, opstod da paany som Læren om Tilværelsestankerne i deres Sammenhæng og deres Enhed, thi den første Tanke fordrede, hidkaldte den anden, sammensmeltede med den til en ny, der atter hidkaldte sin Modsætning, som tillige var dens Supplement, og Tanke fordrede med Nødvendighed Tanke, indtil Tankeslangen bed sig i sin Hale og dannede en eneste ubrødelig Ring, fra hvilken Naturens og Aandens Riger atter udskilte sig, dryppende som Ringene fra Odins Ring.

Og alle Videnskaber kom og drak af den nye Metafysik som af en Livskilde, og alle foryngedes de. Og Systemet løftede sig for Disciplens Øje, ensartet, leddelt, strengt symmetrisk, med indre Uendelighed, et Aandens Organon, en uhyre gothisk Kirke, hvor hver lille Del gjentog Helheden, hver lille Trehed den store Treenighed: Tanken, Naturen og Aanden. Det rejste sig, bygt paa Tankens Granit-

grund, stræbende gjennem alle Naturrigernes Piller og Buer mod Aanden, løbende ud i det mægtige, til Himlen naaende Spir, i hvis tredelte Bygning Religionen indtog det nederste, Kunsten det mellemste og Filosofien det øverste Stokværk.

Men mere end Systemet var for Disciplen endda Methoden. Thi Methoden, Tankens nødvendige Fremgangsmaade, var Verdensnøglen og Himmelnøglen. Det var Methoden, i Kraft af hvilken man forstod. Det var Methoden, i Kraft af hvilken man saa, at Verdenshistorien var ét sammenhængende Drama, et eneste stort Frihedsdrama. Hvert Folkeslag havde sin Rolle deri, og alle disse Roller greb ind i hverandre.

Vistnok var det en stor Tankedigtning, som man forvexlede med en videnskabelig Bevisførelse. Vistnok var det en ny Poesi, kun mere dramatisk og bedre sammentømret end den, som den intellektuelle Anskuelse havde aabenbaret Schelling; vistnok var det en ny Rus, kun finere og stærkere end den, man havde hentet sig hos Naturfilosofen; vistnok er nutildags Systemet sunket sammen og Methodens altfor fine Redskab sprunget i vor Haand, saa kun enkelte store Grundtanker staa tilbage — men Den, der selv i sin tidlige Ungdom har oplevet den Hegelske Tid i sit eget Indre, forstaar fuldtvel den Henrykkelse, som greb de unge Slægter i hine Dage, og den Kraft, de sugede af disse Verdenstanker.

Blandt Hegels Elever var ved 1830-Tiden allerede Mestere, Tænkere som Hotho, Gans, Marheineke, Michelet; og næsten alt, hvad der fra nu af til langt ind i Halvtredserne opstaar af fremragende Aander i de forskjelligste Fag, tilhører fra først af den Hegelske Skole: Rosenkranz og Werder, Strauss og Vischer, Feuerbach, Marx og Lassalle. Og Cousin kom fra Frankrig, Heiberg fra Danmark, Vera fra Neapel for at forplante Læren i deres Hjemstavne.

Fra Lærestolen i Berlin udbredte den Hegelske Filosofi sig over Tyskland, over Jorden. Sjældent eller aldrig har man set et aandeligt Kongedømme saaledes befæstet. Da Koleraen i 1831 bortrev Hegel, sammenlignede hans Disciple ham med Aristoteles, med Alexander den Store, ja med Christus.

For Skjønlitteraturens Vedkommende i det næste Tiaar, særligt for det saakaldte unge Tyskland virkede Hegelianismen i al Almindelighed som en i aandelig Henseende frigjørende Magt, som den Magt, der nedbrød den religiøse Dogmetro og stillede Individet frit overfor den statskirkelige Kristendom. Vi have allerede set, at selv saa lyriske Naturer som Heinrich Heine i den Henseende havde en svag Farve af Hegelianisme, ikke at tale om at Heine fik sin skarpe Forstand gjennemdannet i Hegelianismens Skole, saa man i Formen af hans Vid sporer den Hegelske Dialektik, der lader enhver Bestemmelse slaa over i sin Modsætning.

Dog mere særligt indvirkede den Hegelske Filosofi paa de unge Gemytter som et Stykke moderne Hellenisme. Hegel paavirkede Ungdommen endnu utvetydigere i hellenisk Retning end selv Goethe havde gjort.

Man mindes vistnok fra Heines Skrift om Börne det Sted, hvor han taler om Börne's nazareniske Indskrænkethed. Han siger «nazarenisk», forklarer han, for hverken at bruge Udtrykket jødisk eller kristelig, da begge disse Udtryk for ham er synonyme og af ham anvendes ikke til at betegne en Tro, men et Naturel; og han stiller Ordet nazarenisk i Modsætning til hellenisk, der ligeledes for ham betegner en saavel medfødt som tilegnet Aandsretning og Synsmaade. Med andre Ord: alle Mennesker er for ham enten Nazarener eller Hellenere, enten Mennesker med asketisk, billedfjendtligt, sygeligt spiritualiserende Hang eller Mennesker med livsklart, udviklingsstolt og virkelighedskjært Væsen. Og han betegner saa sig selv som Hellener — en Betegnelse, ingen tysk Romantiker nogensinde vilde have tillagt sig.

Men Hellenisme i denne Forstand udstrømmede fra Hegel. Hegel tilhører efter sin hele Aandsretning den samme Tendens i Datiden til at fylde de antike Former med en ny Tids Indhold som vi møde hos Goethe, naar han digter sin Iphigenia og hos Thorvaldsen, naar han udfører Statuen af Fyrstinde Barjátinska i græsk Klædebon. Det er

ingen Tilfældighed, at Hegel og Thorvaldsen fødes i samme Aar 1770 med kun et Par Maaneders Mellemrum. Og det var heller ingen Tilfældighed, at Hegel bedst forstod den Side af Goethe's Væsen, der vendte mod Grækenland.

Hegel havde som Würtemberger faaet sin Dannelse fra to Kilder, det attende Aarhundredes Oplysning med dens Oprør mod Theologien, og den klassiske Oldtid, der allerede var traadt ham imøde i den lærde Skole i hans Fødeland. Allerede paa Skolebænken var han stadigt sysselsat med græsk Sprog og Literatur, og allerede som Barn fik han Sofokles's Antigone kjær, der siden bliver ham det typiske græske Kunstværk og atter og atter fremdrages i hans Skrifter. Han kaldte Studiet af Antiken den sande Indledning til Filosofien og former efterhaanden sit System som Helhed efter Oldtidens Systemer. Det forholder sig til Aristoteles's Tankebygning som Goethes Iphigenia forholder sig til Euripides's eller som Thorvaldsens Alexandertog forholder sig til Parthenonsfrisen.

Hans egentlige, oprindelige Sindelag overfor Kristendommen røber sig i de Studier og Forskninger fra hans Ungdom som Theolog, hvis Indhold efter Manuskripterne er gjengivet af Haym. Han viser her, at den græskromerske Religion var en Religion for frie Folk, at Ideen om et frit Samfund for Grækeren var det Højeste, det Ideale, som han viede sit Arbejd og sit Liv. Kristen-

dommens Gud var kun et Surrogat for den republikanske Frihed, der gik tabt. Man havde ikke længer Magt, man kunde ikke mere ville; men man kunde ønske og bede. Og jo mere nu Mennesket blev Slave, des mere behøvede det en Gud udenfor sig og over sig. Og Hegel slutter, at det er vore Dage forbeholdt at tilbagekræve de Skatte som Menneskets Ejendom, der ere blevne slyngede op i Himlen. Han foregriber her Heine og Feuerbach*).

Hegel ser i sin Ungdom bestandig den jødiske Oldtid gjennem den klassiske Opfattelses Glar. Jødernes gamle Historie kalder han «en Tilstand af fuldkommen Hæslighed». Det jødiske Folks store Sørgespil er intet græsk Sørgespil, siger han; det kan hverken vække Frygt eller Medlidenhed; thi disse Følelser udspringe kun af et skjønt Væsens nødvendige Fejltrin. Som man ser, iagttager han Jødefolkets Historie og Skjæbne mod en Baggrund af Sofokles's Verdensanskuelse og Aristoteles's Theo-

---

*) Die Objectivität der Gottheit ist mit der Verdorbenheit und Sclaverei der Menschen in gleichem Schritte gegangen, und jene ist eigentlich nur eine Offenbarung dieses Geistes der Zeiten .... Ausser früheren Versuchen blieb es vorzüglich unseren Tagen aufbehalten, die Schätze, die an den Himmel geschleudert worden sind, als Eigenthum der Menschen wenigstens in der Theorie zu vindiciren; aber welches Zeitalter wird die Kraft haben, dieses Recht geltend zu machen und sich in den Besitz zu setzen?

rier. Begreber som Lov og Straf er ham kun hæslige. Den kristelige Forestilling om Syndsforladelse kan han kun bevare ved at ombytte den med Begrebet om en ved Kjærlighed forsonet Skjæbne. Med andre Ord, han kan kun finde Christi Lidelseshistorie skjøn, hvis han ser den under samme Synspunkt, under hvilket han ser Oedipus i Kolonoi. som en Skjæbne, der rammer den Uskyldige, ikke som et Offer bragt for Andres Synd. Ogsaa for ham er da Jødedom og Kristendom i Grunden Et og det Samme, den stygge Modsætning til Hellenismen.

Han frelser for sin Bevidsthed kun Jesu Person og Historie ud af det Positivt-Religiøses Skibbrud, idet Jesus i personlig Form bliver ham hvad Antiken var ham i Statslivets Form: et skjønt og guddommeligt-menneskeligt Liv. Denne Jesus er da ikke Jesus slet og ret, men en Jesus-Apollo som den, Heine senere skildrer i Digtet «Freden»: den mægtige Skikkelse, der som Hjerte i Brystet bærer den røde, flammende Sol. Og naar Heine i den bekjendte Fortale til «Romancero» taler om sit sidste Knæfald for «Skjønhedens højtbenedidede Gudinde, vor kjære Frue fra Milo», der saa medlidende saa' ned paa ham, selv trøstesløs over ikke at kunne bringe Hjælp, da møde vi hos ham en lignende Sammensmeltning af det Hedenske og det Kristelige. Thi dette er ikke Venus slet og ret, men Venus-Madonna.

Hegel er da Stamfaderen til selve den hedenske Hellenisme, som det blev Skik at anklage det unge Tyskland for.

Ja der raader endog i hans Filosofi den Aand, af hvilken et Stikord som det om «Kjødets Emancipation» kunde udvikle sig. Det var et Udtryk, som Heine fra Frankrig af havde givet Indpas i den tyske Literatur, som blev grebet af hans Beundrere og Efterfølgere, opsnappet og lagt for Had som intet andet af den unge Litteraturs Avindsmænd og Anklagere. Det kunde ganske vist have en frivol Biklang i Heines Mund og en hæslig Biklang i Heinrich Laubes. Men hos de bedre af den unge Slægts Mænd betød det intet, som ikke i Grunden allerede Goethe og Hegel havde villet. Karl Gutzkow har med Rette hævdet, at kun en smudsig Fantasi med dette Udtryk forbandt Forestillingen om en Løsladelse af slette Lidenskaber. Ordet Kjød i og for sig indeholdt jo intet Anstødeligt. Det nye Testamente siger: «Ordet blev Kjød.» Kjødet betyder i kristelig Forstand Naturmennesket, det Udøbte, Oprindelige i Mennesket. Dets Emancipation betød for Datidens unge Sværmere i Virkeligheden intet Andet end Naturens Gjenindsættelse i dens Rettigheder, Krig imod det Naturfjendtlige. Hvad de attraaede var at gjøre Naturens Love til Maalestokken for vore Livsforhold, at forløse selve Naturen fra Ban og Interdikt. (Karl Gutzkow: Rückblicke auf mein Leben. S. 135.)

Der foresvævede dem en i Hegelsk Aand gjennemført Nyhellenisme.

Det betød da for dem ikke stort, at Hegel som Olding var endt i den stiveste preussiske Konservatisme eller at den Hegelske Retsfilosofi godkjendte alle de bestaaende Institutioner som Helligdomme og underkjendte de ypperste ethiske Ideer som Afgudsbilleder. Han havde undervurderet Styrken af Datidens Skepsis.

Hvor mange Institutioner havde vel et normalt Datidsmenneske tilbage som Gjenstande for Ærefrygt og Tro? Højst disse fire: Kongedømmet, Kirken, Ægteskabet og Ejendommen. Med Hensyn til dem er Hegels Lære denne:

Han hævder ikke Kongemagten som Garanti for Uafbrudtheden af store politiske Planers Gjennemførelse, nej Monarken er ham kun den af Tanken fordrede øverste Tinde paa Statsbygningen, ligesom Prikken over i'et, — dette rent følgestridigt, thi ellers er altid hos Hegel det Subjektive kun et Moment, som atter ophæves; Monarken burde følgestrengt her gaa op i Statens Suverænitet. Kongedømmet hævdes af ham da kun ved en Indrømmelse til det Bestaaende. Hvad Under at der fandtes en følgende Slægt, som drog Konsekvensen!

Med Hensyn til Kirken foretog Hegel den Bevægelse, der senere blev udført af hans Discipel Cousin som Minister i Frankrig. Han tillod sine Tilhængere af Højre som Göschen at paavise hans

Filosofis Overensstemmelse med Bibel og kirkelig Kristendom, ja overroste Göschens Aforismer i sit Tidsskrift. Han, der som Yngling i sine Breve til Schelling havde angrebet Kants Filosofi af den Grund, at den lod sig anvende i Orthodoxiens Tjeneste, han, der havde besvoret Hölderlin aldrig at slutte Fred med Dogmer, drev nu i sin Religionsfilosofi det dobbelttydige Spil at gjøre ethvert Dogme til Symbol paa en Tanke og saa lade det blive staaende med den Vending, at det udtalte samme Sandhed som Videnskaben, kun i Forestillingens Form. Hvad Under, at Eleverne drog Konsekvensen!

Hvad Ægteskabet angaar, da opfattede Hegel det ganske som et Moment i Familien, ligeberettiget med Familie-Ejendommen omtrent. Ad hvilken Vej det stiftedes, var mindre vigtigt; at Forældrene ordnede det, ansaas endda for den sædeligste Vej. I sin Uvilje mod Individets Egenmægtighed betonede han det Urimelige i, at den Enkelte «sich gerade auf dieses Mädchen kapricionire». Han talte derom halvt som en gammel Spartaner, halvt som en gammel Spidsborger, og Ungdommen, som hverken var spartansk eller spidsborgerlig, fulgte ham ikke her.

Ejendommen endelig afhang for Hegel ganske af Familien. Ejendommen er for ham sædeligt berettiget som Familiens Fællesejendom. Kun naar den ikke er Enkeltmands Eje, er hvad han kalder

Begjærlighedens Egoisme overvundet. Han forkaster naturligvis ellers med Lidenskab Kommunisme. Men Konsekvensens Skraaplan laa aabent, og den Tid kom, da Hegelianere som Marx og Engels drog revolutionære Følgeslutninger af den tilsyneladende saa konservative Mesters Filosofi.

XXI.

Kommer man fra det altomfattende Blik hos Hegel, den høje Kunst hos Platen, det slebne Vid hos Börne, det lyriske og satiriske Geni hos Heine eller den klassiske Indholdsfylde i Immermans «Oberhof» til det egentlig saakaldte Unge Tysklands Mænd, saa føles Overgangen unægtelig som et Fald i kunstnerisk Henseende, Fald fra Mesteres Overlegenhed og fuldendte Færdighed til Begynder-Umodenhed og Begynder-Flauser, og der var dem af det unge Tysklands Mænd, som vare fordømte til evigt at forblive Begyndere. Tænker man særligt paa Heine, fornemmes Overgangen fra ham til hans Efterfølgere som et Fald fra gratiøs og guddommelig Frækhed til ungdommeligt plumpe Udæskninger, rettede mod al anerkjendt Vedtægt, al Sædvane-Sædelighed.

Og dog var der hos de Bedste af dem i deres bedste Øjeblikke en Selvhengivelse, som aldrig fandtes hos Heine.

Efter den gængse Overlevering indbefattes

under Det unge Tyskland hverken Heine, Börne og deres Samtidige, der betragtes som dets Fædre, eller den Kreds af unge Videnskabsmænd, for hvilke Ruges og Echtermeyers «Hallische Jahrbücher» senere afgave et Foreningspunkt, eller den Gruppe af politiske Digtere, som i Fyrrerne udsang de Følelser, der i 1848 gave sig Luft.

Traditionelt tages Benævnelsen i langt snævrere Mening end i dette Skrift.

Dens Ophavsmand var en ikke synderligt begavet, men altid begejstret nordtysk Forfatter Ludolf Wienbarg (født i Altona 1803), der i Aaret 1834 under den krigeriske Titel «Æsthetiske Felttog», som Forlæggeren Campe opfandt, udgav en Række Forelæsninger, han havde holdt i Kiel, og for hvilke man havde berøvet ham Retten til at docere, saa uskyldigt deres Indhold end var, og saa lidet de med deres salvelsesfulde Tone var i Stand til at ophidse Nogen. Disse Forelæsninger, som det nutildags er vanskeligt at arbejde sig igjennem, indledes med denne Tilegnelse: «Det unge Tyskland, ikke det gamle, helliger jeg denne Bog.» Af dette Værk huskes nutildags ikke mere end Tilegnelsen. Wienbarg forstod ved det unge Tyskland alle de ungdommelige tyske Sind, der havde brudt med Overleveringen i Kunst, Kirke, Stat og Samfund og som ad litterær Vej søgte at tilfredsstille deres Reformtrang.

Hans Program for den nye Litteratur er af

en forskrækkende Almindelighed. Dens Verdensanskuelse skal bero paa en harmonisk Forening af Forstand og Sanselighed. Han indvarsler en ny Hellenisme, i hvilken det Sanselige vil være mere gjennemtrængt af Aand end hos Grækerne, det Aandelige mere gjennemtrængt af Sanselighed end hos de Kristne. Men forud for Litteraturen maa Livet selv gjenfødes. Det ægte Kunstværk kan den unge Slægt først forme, naar Livet omkring den og i den er blevet frisk og harmonisk.

Som man ser, der var intet Nyt i disse Deklamationer og Forjættelser. Heine havde længst sagt det Samme med hundred skjemtsomme eller poetiske Vendinger, selv Menzel havde i sin første Periode sagt det med al en mislykket Poets og hidsig Partimands Veltalenhed. Her blev det nu forebragt i det brede Blomstersprog og med den Pathos, der sjældent forfejler sin Virkning paa umodne Sind.

Nyt var kun det, at her talte første Gang en Repræsentant for den Ungdom, der i Heine saa Tidsalderens store Skribent, og at her kom første Gang den Anskuelse til Orde, at Prosaen var den nye Tids Form og mere værd end Versformen. Den Wienbargske Æsthetik, der udmunder i Forherligelse af Heine, fejrer ham derfor som den store, den største Prosaist. Først nu er den tyske Prosa, især ved Paavirkning af den franske, bleven formet. Schillers Stil er for Wienbarg Paradesprog,

Goethes Hofsprog. Alle Litteraturens tidligere Storheder, endog Jean Paul iberegnet, have efter hans Opfattelse levet indenfor en Tryllekreds, fjernt fra Verdens Strøm. Hvad der adskiller en Heines, en Börnes, en Menzels, en Laubes Prosa fra de tidligere Forfatteres er for ham Mangelen paa Ro og Tilfredshed (Behaglichkeit), men denne Mangel er det afgjørende Fortrin, Livets. Særligt Heine roses for at have forsmaaet «det flygtige Ry» at være lyrisk Digter for det større at spille paa det kolossale, alle Verdens Toner omfattende Instrument, som den tyske Prosa frembyder.

Først Mundt, saa Laube, af hvilke ingen var i Stand til at skrive et velklingende Vers, sluttede sig med Iver til denne Forherligelse af Prosaformen paa den metriskes Bekostning, især fordi de dermed nedlagde en Protest mod den schwabiske Digterskole, den Uhlandske Romantiks Sildefødning. Af Mundt blev denne Dyrkelse af Prosaen formeligt forkyndt som den nyeste Tids Evangelium. Hvor lidet dybere Indhold der var i Wienbarg, røber især hans andet Skrift «Zur neuesten Literatur» (1835), en Samling Essays uden Nerve, hvori kun Et er fortjenstfuldt, hans modige Troskab mod Heine paa et Tidspunkt, da en af Misundere og Moralister fremkaldt offentlig Mening gik denne imod.

Wienbarg havde givet Det unge Tyskland Navn, men et Navn, der, som man ser, ikke omfattede nogen bestemt Gruppe af navngivne Mænd.

Paa bestemte Personligheder blev Navnet forunderligt nok først anvendt ved et Angiveri og en brutal Regjeringsforanstaltning.

Det gik saaledes til: Der var efterhaanden optraadt en Række unge Forfattere, der vel ikke stode i nogen nøjere Forbindelse med hverandre, men som til Løsen havde aandelig Emancipation. Alle stode de Kristendommen fjærnt og drømte om en ny pantheistisk Religion for den nye Tid. Flere af dem attraaede under Form af hvad de kaldte «Kjødets Emancipation» eller «Kjødets Rehabilitation» en Opløsning af den herskende Moralvedtægt og friere Former for de to Kjøns Forening og Adskillelse, dog saaledes at hos Nogle som Laube var denne Attraa usmageligt epikuræisk, hos Andre som Gutzkow smagløst trodsig og besynderligt hypochonder, hos atter Andre som Mundt blev den til Forfægten af hvad han ubestemt kaldte Kvindens Emancipation, hvorved han kun mente en Frigjørelse indenfor Hjemmet og Ægteskabet. Alle vurderede de i høj Grad visse fremragende Kvinder, i Frankrig George Sand, der paavirkede dem stærkt, i Tyskland Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz.

Alle talte de gjerne og højt om Ungdommens Ret, alle havde de fra Hegel en vis Frihedstro og fra Julirevolutionen deres alment politiske Tendens. Som Hegel havde forsonet Idé og Virkelighed, saaledes vilde de sammensmelte Litteraturen med Livet. De nærede ingen dybere Sympathi

for hverandre, og de skiltes hurtigt ad; der var intet andet Fællesskab imellem dem end det, som i Reglen findes mellem Mænd af samme Aldersklasse og samme Hold, saa de udgjorde langt mindre et et politisk Parti end et aandeligt Kuld, men Litteraturen var ligefuldt ikke for dem sit eget Formaal; de vilde tjenende slutte sig til Tidens bevægende Magter.

Heri laa det ogsaa, at de ikke indlod sig med de rene Kunstformer, hverken med episk eller med lyrisk Poesi og kun sparsomt med dramatisk. De forgudede alle «Tidsaanden» og hyldede den i journalistiske og novellistiske Arbejder, i kritiske Forsøg og Raisonnementer eller i Form af Rejsebeskrivelser, Rejsenoveller efter Heines og Fyrst Pückler-Muskau's Mønster, undertiden ogsaa i langtudspundne Romaner.

Den uden al Sammenligning kraftigste Aand iblandt dem var Karl Gutzkow, der fødtes 1811 i Berlin, en arbejdende, energisk spørgende og stræbende Aand, de tusind moderne Problemers Mand, evigt rastløs, en Mellemting af en analyserende Kritiker og en Poet, men en Aand, hvem Intet tilfaldt af sig selv og som Intet opnaaede med Lethed. Hans Væsen var uden Ynde, hans Ungdom uden Friskhed, hans Prosa uden Rytme. Men han havde Dristighed, Opfindelsesevne, Forstand og Foretagelsesaand. Han havde Pathos, men ingen Lyrik, Pointer i Stilen, men ingen Melodi. Hans Sans

var en Sans for Ideer, for alle Tanker og aandelige Strømninger, der var oppe i Tiden. Af Naturen hørte han til de Ubehændige; men hans litterære Begejstring var saa sand, hans Ærgjærrighed saa stor og hans Vilje saa kraftig, at han efterhaanden blev et aandeligt Midtpunkt og udstraalede sin Indflydelse til mange Sider. Der var ved Aaret 1840 et Tidspunkt, hvor en stor Del af den bedre tyske Presse bestemtes af ham og hans Tilhængere.

Vi have set, hvorledes han af Julirevolutionen vaktes til Skribent. Aaret derefter, Afskedigelsernes, Fængslingernes, Landsforvisningernes bedste Tid i Preussen, trykkede ham Pennen i Haanden. De strengeste Censorer vaagede over ethvert Bogstav. Endog ethvert Avertissement i «Intelligenzblatt» (Adresseavisen) blev prøvet, om det ikke indeholdt en skjult politisk Hentydning.

Gutzkow begyndte med at udgive en Avis «Forum der Journallitteratur». Han var opnæret med de Hegelske Ideer om det verdenshistoriske Fremskridt til stedse større Frihed. Som Gottschall har udtrykt det: Der dæmrede for hans Øjne lutter politiske Morgenrøder og verdensfrelsende Lærdomme. Hans Blad hævede sig til 70 Abonnenter og gik ind.

Gjentagne Gange havde imidlertid den tyske Kritiks daværende Stormester Wolfgang Menzel fra Stuttgart af sendt ham Bud om at komme ned til

ham og staa ham bi med Redaktionen af hans «Litteraturblad», da han selv som nyvalgt Medlem af det würtembergske Kammer vanskeligt kunde overkomme Arbejdet alene.

Wolfgang Menzel stod paa dette Tidspunkt i den tyske Ungdoms Øjne trods sit Goethehad og tildels i Kraft deraf med en Glorie som senere Katkóf i Rusland, Ploug i Danmark i deres første Manér. Han gjaldt for Nutidsmanden og Frihedsmanden fremfor alle andre. En af Gutzkows Opgaver i hans eget Blad havde været at tage Menzel, Manden efter hans Hjerte, i Forsvar mod Modstanderes Angreb, og Menzel havde mange Modstandere, da han som Recensent forenede Trættekjærhed og Stridslyst med skjældende Grovhed. Men han var eller syntes at være fuldt overbevist. Paa samme Tid som han vilde have Fædrelandskjærlighed og Religiøsitet dybere forstaaet end Skik og Brug var, optraadte han politisk som ivrigt liberal, var som saadan Beundrer af Börne og Heine, der betragtede ham som paalidelig Kampfælle, og saasnart han kom ind i Kammeret, forfægtede han ogsaa dèr alle moderne Fremskridt, bl. A. Jødernes Emancipation.

Da den lille blege, magre og blonde Gutzkow ikke stort mere end tyveaarig indfandt sig hos sin tretten Aar ældre Herre og Mester med en sky Ærefrygt, som han selv har sammenlignet med Studentens for Mefistofeles-Faust i første Del af

Goethes Drama, traf han en Mand med brede Skuldre, kraftig Brystkasse og mørkt Haar, hvis glatragede Ansigt lignede en romersk Gejstligs. Om Munden med dens stygge gule Tænder spillede et satirisk Smil; det nærsynede Blik bag Brillerne havde noget paa én Gang Trodsigt og Højtideligt. Hans Temperament syntes voldsomt, hans Vilje ubøjelig. Udtrykket i hans Miner kunde blive faunagtigt i sin Lystenhed, naar han talte om en eller anden erotisk Bog, og dog afskyede han Goethes Verdslighed i lige saa høj Grad som hans Ligegyldighed for Politiken, og hyldede kritikløst Mænd og Særsyn, der for ham stode som det Gaadefuldes Repræsentanter. Hans Væsen var en ægte præstelig Blanding af Ironi og Mystik. Han elskede Voltaire og sværmede for Görres.

I Begyndelsen gik Samlivet og Samarbejdet mellem Mester og Lærling godt. Gutzkow, der snart levede i en, snart i en anden af Byerne i Nærheden af Stuttgart, recenserede ufortrødent de Bøger, som han i pakkevis fik tilsendte af Menzel. Han lærte snart at træffe den raske, affejende Journalisttone, og Alt var i Orden. Det er selvfølgeligt, at de Ungdomsskrifter, han selv nu udgav, fandt en mere end overbærende Bedømmer i Menzel. Og dog var disse Bøger svage nok. «Briefe eines Narren an eine Närrin» er humoristiske Udgydelser uden Originalitet i en Stil, der halvvejs efterligner Jean Paul og halvvejs Heinrich

Heine, og «Maha Guru, en Guds Historie», der foregaar i Tibet og skildrer et Menneskes sjælelige Tilstand, der vælges til Dalai-Lama og altsaa anses for Gud, er et nu ulæseligt Fantasteri. Ikke desmindre valgte Menzel, da han anmeldte denne Bog, blandt de Vignetter, der plejede at afvexle paa Numrene af hans Blad, en Laurbærkrans, og lod to Gange Gutzkows Navn sætte ind deri.

Gutzkows Mening med «Maha-Guru» var at vise hvorledes den Gud, der troes inkarneret i Dalai-Lama, overvindes af Mennesket i ham, saa den falske Guddom stilles i Skygge af Menneskets sande Adel, sande Guddommelighed. Men Bogen var desuden ment som en filosofisk-satirisk Roman i gammel Stil, der under en fremmed Maske sigtede til hjemlige Tilstande. Theokratiet i Tibet skulde minde om Hierarkiet i Europa, det tibetanske Polyandri skulde hentyde til den europæiske Kvinde-Emancipation. De fremmede Landskaber, som Gutzkow aldrig havde set, og de fremmede Sæder, han ikke skildrede for deres egen Skyld, kunde kun lidet interessere. Hvad der gav ham Anledning til Bogen var en Anekdote om den franske Atheist Billaud Varennes, der i Rædselsperioden undslap fra Guillotinen, flygtede til Amerika og dèr af de Vilde blev æret som Gud. Paa Grund af sin Evne til at fange, afrette og udstoppe Fugle var han af de Indfødte bleven anset for den anden Skaber.

Anledningen havde altsaa Intet med Tibet at gjøre og Intet med Stoffets foregivne Alvorlighed.

Endnu paa dette Tidspunkt var det unge Tyskland og dets Fædre i Menzels Øjne hverken Spottere af det Hellige eller slette Patrioter. Gutzkows Irreligiøsitet forstyrrede endnu ikke det gode Forhold til hans Mester. Og Menzel selv priste Börnes Pariserbreve, der fra alle Sider angrebes, som en mandig Daad, og undskyldte deres stærke Udtryk som Stemningsudbrud, man ikke maatte tage paa med grov Haandgribelighed, sammenlignede dem med St. Hans Orme, der gløde smukt i milde Sommernætter, men som svinde ind til stakkels graa Insekter, naar man griber om dem med plumpe Hænder.

Alligevel var det uundgaaeligt, at Baandet mellem Gutzkow og Menzel snart maatte løses. End ikke fra først af havde det manglet paa Advarsler til Gutzkow om ikke at indlade sig for dybt med Stuttgarter-Skribenten. Selv Hegel, der nærede Interesse for den unge Mand, havde sagt til ham: «Hvor kan man forbinde sig med et saadant Menneske!» Nu fremkom den første Uoverensstemmelse imellem dem paa Grund af Menzels Stilling til de sydtyske Lyrikere, den saakaldte schwabiske Digterskole, der sluttede sig til Uhland, som ikke blot nød det Ry, han fuldt fortjente, men et endnu meget større. Som god Schwaber vurderede og beskyttede Menzel disse Mænd, Gustav Schwab,

Gustav Pfizer, Karl Mayer osv.; som Støtte for vedtægtsmæssig Fromhed og Moral bar han dem oppe. Men Gutzkow med sin levende Sans for det som var Idésjælen i Tidsalderen, Gutzkow, for hvem Litteraturen var den kæmpende Kirke, følte den dybeste Uvilje mod disse Søndag-Eftermiddags-Lyrikere med Guldsnit, der som Digtere enten satte gamle, døde Balladestoffer paa Rim eller versificerede deres smaa sentimentale Stemninger, medens de som forsigtige Embedsmænd levede for deres Avancement og aldrig tabte det Maal af Syne at blive Professorer eller Konsistorialraader.

Da nu Goethes Samtaler med Eckermann udkom, saas det, hvor strengt Goethe havde bedømt sin Beundrer Uhland. Han anerkjendte kun dennes Ballader, fandt iøvrigt Indholdet af hans Poesi saa tarveligt, at han ikke gad beskjæftige sig med den. Goethes Brevvexling med Zelter bragte endnu ganske anderledes haanligt nedsættende Domme over den hele schwabiske Skole fra Uhland til Pfizer: Goethe havde aldrig ventet sig noget Vækkende eller Dygtigt fra den Kant; de smaa Herrer dernede dækkede deres Mangel paa Geni med den sædeligt-religiøst-poetiske Tiggerkappe*).

---

*) Wundersam ist es, wie sich diese Herrlein einen gewissen sittig-religiös-poetischen Bettlermantel so geschickt umzuschlagen wissen, dass, wenn auch der Ellenbogen herausguckt, man diesen Mangel für eine poetische Intention halten muss.

Saa fik da ogsaa Gutzkow Mod til at udtale, i hvor høj Grad al denne gamle Kloster- og Hyrde-Romantik var ham en Gru. I en Afhandling «Goethe, Uhland og Prometheus» rettede han et lidenskabeligt Angreb paa disse Digtere, der «fandt deres Tro paa deres Døbeseddel, deres Sæder i Sædvanen, deres Grundsætninger i Vedtægten og deres egen Poesi i andres Poesi» og han tilraabte dem: Hvad har I? Spadsereture i Aftensolen. Hvor er Eders Kamp for at naa til det Nye?

Imidlertid var ude i Verden omkring ham Reaktionen imod Julirevolutionens Indflydelse i fuld Gang. Metternich beherskede ikke blot Østerrigs men ogsaa Preussens Politik, og da det gik op for Ungdommen i Tyskland, hvor Magten og Energien ogsaa nu og i en uoverskuelig Fremtid var, saa sluttede den sig til Magthaverne. Gutzkow siger, at af hundrede Studenter ved Berlins Universitet vare i hine Aar de 97 højkonservative, og ethvert Sammentræf med en gammel Skole- eller Universitetskammerat, endsige med en Embedsmand eller Officer efterlod det pinligste Indtryk i hans Sind.

Under saadanne Forhold tabe ikke sjældent evnerige og trodsige Ynglinge deres Ligevægt og begaa Ubesindigheder, for hvilke de da hele deres følgende Liv igjennem maa høre ilde.

Schleiermacher var død, var sænket i Jorden med Sang og Klang som en af Protestantismens Kirkefædre, en af Theologiens Helgene. Med Rette

havde man tidligt sagt om ham, at hans Væsen svarede til hans Navn. I Kraft af hundrede Halvheder og Utydeligheder havde han holdt sig populær til sin Død. Ingen havde omtalt hans romantiske Ungdomssynd, de «Fortrolige Breve om Lucinde».

Da modstod Gutzkow ikke Fristelsen til at gjenudgive den glemte Bog og dække sig og sine Venner mod den stedse gjentagne Beskyldning for ugudelig Frivolitet ved at eftervise deres erotiske Synsmaade, ja selve deres Lære om Kjødets Gjenindsættelse i dets Rettigheder hos den Guds Mand, der var Theologernes beundrede Herre og Mester. (Se Hovedstrømninger II. S. 112 ff.)

Det kunde have været et godt taktisk Træk, hvis han ikke, kun treogtyveaarig som han var, havde indledet Bogen med en drengeagtig og smagløs Fortale. Han tiltaler her «Zionsvægterne», haaner deres Skinhellighed og gejstlige Koketteri og tilraaber dem: «Kast et Øjeblik jere Talarer bort, glem Bevisstederne for, at et af Jer endnu bestandig korsfæstet Menneske har været Gud, og hør hvad der engang er hændt paa andre Omraader, i Frihedens, Ungdommens og Fantasiens Verden!»

Disse Begivenheder er Schlegels «Lucinde», dette liderlige Skelet, som han finder herligt og klassisk, og Schleiermachers Breve derom, som han finder guddommelige. Disse Breve tale for sig selv. Saa urimeligt de end overvurdere «Lucinde», er den ægte menneskelige Følelse i dem dristig og smuk. Gutzkows Fortale understreger Alt paa ud-

fordrende og uskjøn Maade. Han taler her for Elskovens Genialitet, hævder, at Præstevelsignelsen hverken gjør fra eller til med Hensyn til Helligheden af et Kjærlighedsforhold, ivrer i haanlige Udtryk mod de almindelige Ægteskabers kolde Prosa, «Vandsuppebryllupperne, den ordinære Børneavling og det skimlede Brøderhvervs Misère». Han slutter saa med kaadt Lapseri: «Ikke sandt Rosalie? først siden du bærer Sporer paa dine Silkestøvler og af mig har lært at slaa din Slængkappe i Folder, først siden jeg har maattet opfinde en ny Art Benklæder til dig, saa du overalt gjælder for min yngste, inderligt elskede Broder, véd du hvad jeg mente med: Jeg elsker dig.» Og ikke tilfreds med denne Kvindelighed, der bærer Buxer, og som virkeliggjør den unge Gutzkows Begreb om Emancipation, spiller han endnu en atheistisk Trumf ud til allersidst: »Hvor er Frands? — Kom, du søde Dreng, som man hemmeligt har døbt for mig. Sig mig: Hvem er Gud? Du véd det ikke, uskyldige Atheist, filosofiske Barn! Ak, havde heller ikke Verden vidst om Gud, saa havde den været lykkeligere!»

Man behøver ikke at være særligt lydhør i kritisk Henseende for at høre Uvirkeligheden ud af dette burschikose Skryderi. Originalen til hin Rosalie, der skulde følge Gutzkow i Pagedragt, var nok snarere Byrons Lara end nogen Sypige i Heidelberg eller Berlin. Det er imidlertid let at

forestille sig, hvorledes en saadan Fortale til en saadan Bog virkede paa det store Publikum og den veltænkende Journalistik.

Der behøvedes nu kun en Draabe til i Forargelsens Bæger for at berøve Gutzkow den offentlige Sympathi.

Han forsømte ikke at hælde denne Draabe deri. Han skrev 1835 «Wally, die Zweiflerin», en yderst svag, paa et afgjørende Punkt parodisk Roman, der imidlertid blev den følgerigeste Bog i Datidens tyske Skjønliteratur.

Strauss's «Jesu Liv» var da nyligt kommet ud og havde ved sin Opløsning af det formentlig Historiske i Myther, genial og dristig indtil det dumdristige som Hypothesen var, sat det aandeligt bevægede Tyskland i det heftigste Røre. Indignationen var almindelig. Der lød en tusindstemmig Fordømmelsesdom i hele Tyskland fra Ejderen til ind i Schweiz. Endnu en Menneskealder senere havde da ogsaa i den populære Bevidsthed David Strauss en sort Plet paa sit Navn.

Overalt blev Bogen drøftet, og Gutzkow, der omtalte dens Problem, fik en Aften af en ung Pige, i hvem han var lidt forelsket, Svaret: «Tal ikke derom! Blot at tænke derpaa gjør mig afsindig!» — Ord der gjorde et stærkt Indtryk paa ham.

Imidlertid havde Strauss's Bog ikke tilfredsstillet ham. Rationalist, som han var, følte han Trangen til en historisk Jesus og søgte da tilbage

til Reimarus's gamle Wolfenbütteler Fragmenter, der allerede havde beskjæftiget Lessing saa stærkt, besluttede at udgive et Uddrag af dem, men henvendte sig i den Anledning forgjæves til den modigste af de tyske Forlæggere, Campe, der trods sin kjække politiske Holding ikke vovede at lægge sig ud med de hamborgske Præster, Hauptpastor Goetze's Efterfølgere i Sjælesorg. Da imidlertid paa samme Tid den ædle Charlotte Stieglitz begik sit tragiske Selvmord, saa skjød i hans Sind Indtrykket af dette Dødsfald sammen med Indtrykkene af hin unge Piges Ytring og af Reimarus's Bibelkritik — og Wally, Tvivlerinden blev til.

En barnagtig Bog er denne «Wally», men en uskyldig, retskaffen og naiv. Dens Heltinde er en ung Verdensdame, der af Fortvivlelse over sin Mangel paa Evne til at faa Bugt med de religiøse Tvivl, som ere vakte i hende af den Mand, hun elsker, den skeptiske og udbrændte Cæsar, giver sig selv Døden ved et Dolkestik.

Gutzkow havde ikke kunnet modstaa Fristelsen til at minde Datidens ærværdige Kirkelys og Kirkeværger, Ihændehavere af den røde Ørns Orden af forskjellige Klasser, om, at der en Gang havde levet en vis Voltaire, en vis Hume, en vis Lessing osv. Det har jo for en Yngling noget kildrende at erindre slige fine Folk om slige glemte Existenser. Men han havde i ethvert Tilfælde skullet gjøre det med Talent. Nu skrev han en

Roman, hvor Handlingen kun var et Paaskud for Theorier, en svag Efterligning af George Sands nysudgivne «Lélia».

Men han stod i sit Livs Foraarstid. Det forekom ham, som om hele Verden var ifærd med at forynges. Skjæret af Hegels synkende Sol laa endnu i Horizonten, Bettina gik op som en Morgenstjerne, Rahels evigt unge Visdom spredtes efter hendes Død over Landene som frugtbar Dug, Lenau's og Rückerts første Poesier lød som Lærkesang, Ruges første kritiske Artikler, Ludwig Feuerbachs første filosofiske Skrifter vare som friske Foraarsbriser, der rensede Luften — Tiden syntes ham saa solklar, saa forjættende, saa bugnende frugtbar, at den var som symboliseret i de to dejlige Somre 1834 og 1835, to svulmende rige Frugt- og Vinaar. Og saa gjorde han da sin første store Ungdomsdumhed.

Han nøjedes ikke med i sin Bog at nedlægge sine religiøse Kjætterier. Han fremkom ogsaa med sit sædelige Kjætteri — med Trods imod Vedtægten i Kjønsmoral, desværre en højst ubehændig og umoden Trods. Men hvor uskyldigt Gutzkow i Virkeligheden opfattede hint af ham selv brugte Stikord om «Kjødets Emancipation», det ses bedst af den berygtede Scene i «Wally», hvis Mening var at give Forfatterens Skjønhedstilbedelse Udtryk.

Wally elsker Cæsar og elskes af ham; men de kunne ikke ægte hinanden; thi Wally har

maattet love at blive den sardinske Gesandts Hustru. Cæsar retter da til hende den Bøn, at hun, for ligesom symbolsk at indgaa et aandeligt Ægteskab med ham, skal paa selve sin Bryllupsaften et Øjeblik vise sig for ham nøgen i hele sin Skjønhed. Der gives et gammelt tysk Digt, i hvilket Sigune paa denne Maade aabenbarer sig for Tchionatulander.

Ingen vil nægte, at Cæsars Bøn er forrykt og dens Opfyldelse latterlig. Men Scenen var saa kysk ment og er saa spagfærdigt udført, at kun den yderste Gemenhed i den Anledning kunde raabe Politimagten til Hjælp mod Litteraturen. Der staar: «Kappen er gledet af den unge Helts Skuldre, hans Haar lokker sig frit og yppigt. Til Venstre for ham træder ud af Soltaagen et Billed af bedaarende Skjønhed: Sigune, der blotter sig mere undselig end den medicæiske Venus dækker sin Nøgenhed. Hun staar der hjælpeløs, blændet af Kjærlighedens Daarskab, der bad hende om denne Naade; hun er ikke mere Vilje, kun Skam, Uskyld og Hengivelse. Og til Tegn paa, at en from Indvielse helliger Scenen, blomstrer dèr ingen Roser; men en højstammet Lilje er spiret frem tæt ved hendes Legem og dækker hende symbolsk som Kyskhedens Blomst. Det var kun et Aandepust, et stumt Moment . . . . det hele var en Helligbrøde, men Uskyldens og evigt smertelig Forsagelses Helligbrøde.» Det er Alt.

Gutzkows Forhold til Menzel var ikke mere det gamle. Han havde nu og da i et Forord eller en Artikel tilladt sig en svag Spøg eller en beskeden Protest overfor sin tidligere Beskytter. Men hertil kom, at han af praktiske Grunde allerede i længere Tid havde været Menzel en Torn i Øjet. Ved Udgivelsen af det litterære Tillæg til Bladet «Phoenix» i Frankfurt gjorde han «Litteraturbladet» en farlig Concurrence. Men værre var det, at der efterhaanden havde udviklet sig en venskabelig Brevvexling mellem ham og den nu opskydende Litteraturs ledende Mænd som Laube, Wienbarg, Mundt osv. og at disse stod i Begreb med at bemægtige sig snart alle vigtigere litterære Organer i Berlin, Leipzig, Frankfurt og Hamburg. Da Gutzkow og Wienbarg endelig i Sommeren 1835 traadte frem med en Subskriptionsindbydelse til en stor litterær Revue i Stil med «Revue des deux mondes» og havde næsten alle Tysklands mest ansete litterære Navne paa Listen over deres Medarbejdere, deriblandt Universitetsprofessorer som Boeckh, indflydelsesrige Skribenter som Varnhagen, ikke at tale om et Talent som Börne og et Geni som Heine — saa følte Menzel Nødvendigheden af at slaa et stort Slag.

Opraabet til Deltagelse i «Deutsche Revue» var kommet ud, forfattet af Gutzkow i et naivt pathetisk Blomstersprog om Videnskaben, der fra sine dumpe Sale længtes ud i den frie Natur, om

Minervas Fugl, der ikke mere var den lyssky Ugle, men Ørnen, der stirrer ind i Solen osv.

Istedenfor at holde sig til dette Program, der var uskyldigt og i visse Maader lovende, udgav Menzel i sit Litteraturblad for 11. og 13. September 1835 et Manifest mod de unge Skribenter, som hvis Høvding han betegnede Karl Gutzkow. Det Forsvar for denne sin Handlemaade, han har ført som gammel Mand (i sine Denkwurdigkeiten S. 304), røber vel utvivlsom Indskrænkethed, men ikke ærlig Overbevisning. For ret at komme Det unge Tysklands verdensborgerlige Tendenser og franske Sympathier tillivs stemplede han det her som «Le jeune Allemagne». Han rettede sit Hovedangreb paa «Wally», af hvilken han rev et Par Steder ud for at vise, at Romanen var lutter Utugt og Gudsbespottelse, og fremstillede saa det rent forsvindende sensuelle Element i Bogen, Sigune-Scenen, som Hovedsagen deri.

«Kun i Usædelighedens dybeste Skarn, kun i Bordeller, fødes slige atheistiske Anskuelser. De vare gjængse hos det gammelfranske Hofs filosofiske Sykofanter. I Palais-Royal bleve de først oversatte fra Hofsproget paa Jakobinernes Sprog. Hr. Gutzkow har paataget sig at omplante den franske Abeskjændsel, der i Skjøgers Arme bespotter Gud, paany til Tyskland i en Tidsalder, der Gud være lovet er modnere og mandigere end Voltaires Aarhundrede. Dengang allerede strandede Lasten paa

vort Folks Sindelag; nu vil den saa meget mindre kunne gjennemtrænge det. Litteraturen vil udstøde den, den offentlige Mening brændemærke den . . . . Hvis man vilde lade en saadan Skole for den frækkeste Usædelighed og den raffinerteste Løgn komme op i Tyskland; hvis ikke alle Nationens Ædle erklære sig imod den; hvis tyske Forlæggere ikke se sig for, men vove at falbyde saadan Gift og rose deres Varer, saa faa vi snart skjønne Frugter deraf at se . . . . Men jeg vil sætte min Fod i Eders Dynd, skjønt jeg vel véd, at jeg besudler mig derved. Jeg vil knuse Hovedet paa den Slange, der varmer sig i Vellystens Gjødning . . . . Saa længe jeg lever, skulle slige Skjændigheder ikke ustraffede vanære den tyske Litteratur . .»

Og som praktisk Journalist nøjedes Menzel ikke med Skribentens Sigen en Ting én Gang for alle; han gjentog sine Beskyldninger i Nnmmer efter Nummer af sit Blad med bestandigt stærkere Eftertryk, grovere Ord, giftigere Sigtelser, og stadigt rettede han bestemtere sin Appel til Staten om at gribe ind med dens Magt, medens det endnu var Tid.

Den 26. Oktober skrev han bl. A.: «Jeg véd, at deres Krig mod Kristendommen, mod Moralen, mod Ægteskabet ikke betyder mere end unge Uglers Krig mod den gamle Sol. Men af en Gnist kan opstaa en Brand . . . . Over den nye litterære Domstol, de ville grunde i Frankfurt,

troner istedenfor Retfærdigheden Venus vulgivaga .... aldrig ville disse Mennesker, der kun tro paa Kjødet, disse Smudsets Præster, tilgive en Skribent, at han er renere end de .... Og kan man i denne Tid roligt se paa, at de prædike Franskhed i Ord og Gjerning for os? Under den franske Republikanismes Maske indfører denne nye Frankfurter Smæde- og Skjændselsskole en frygtelig Utugt. Kjødet, den frie Sanselighed, Ophævelsen af Ægteskabet er deres Løsen, og de skrive ikke blot selv obscøne Bøger, men varme ogsaa de gamle op paany .... Man slutter sig tildels til Saint-Simon og forkynder en endmere udsvævende Republikanisme uden Dyd, en Hetære-Republik i største Stil .... Endnu tilhøre disse Grundsætninger kun Litteraturens snevrere, aristokratiske Kredse .... Men hvem smigrer disse Lærdomme uden Bestialiteten og Rovlysten, der endnu slumre, men er lette at vække i de store Hovedstæder og Fabrikbyer med deres Forvorpenheds Smuds- og Brændevinshuler.»

Den 11. November retter Menzel sit Angiveri direkte mod de preussiske Universitetsprofessorer, der have været ubesindige nok til at love Gutzkow deres Medarbejderskab ved hans Revue: «Er Universiteterne ikke Statsanstalter? Gjælder i den preussiske Stat endnu Kristendom, Moral, Ægteskab? Man har saa ofte hørt om den i Preussen fremherskende sædeligt-religiøse og kon-

servative Aand. Skal nu de bekjendteste Professorer i Berlin, Königsberg, Halle løbe i Hælene paa en smudsig Marat, der bogstaveligt som den gamle kun prædiker «det henrykkende Øjebliks» Sakramente og en Republik af Sansculotter og Sanschemiser, og med ham rase mod Kristendom, Sædelighed, Ægteskab, Familie, Skamfølelse, mod Gud og Udødelighed, mod tysk Nationalitet og det Bestaaende?» Og han sluttede sine Udfald med at betegne de gode Germanere Gutzkow, Wienbarg, Mundt, Laube, Kühne paa Grund af deres formentlige Tilslutning til Börne eller Heine som et jødisk Parti; det unge Tyskland var egentlig et ungt Palæstina.

Som Følge af denne Denunciation blev Karl Gutzkow sat under Anklage for Gudsbespottelse og Skildring af utugtige Gjenstande, og Menzel var uhæderlig nok til, medens Gutzkow sad i Varetægtsarrest og Processen blev ført, vedblivende at ophidse den offentlige Mening imod ham. Han blev dog i Mannheim kun dømt til ti Ugers Fængsel for Angreb paa de i Baden existerende Religionssamfund.

Men Angsten for revolutionære Bevægelser, til hvilke jo efter Menzels Paastand det unge Tysklands Lærdomme maatte føre, satte selve det tyske Forbund i Bevægelse, og den 10. December 1835 fattede Forbundsdagen en Beslutning, som gik ud paa intet mindre end at tilintetgjøre den

hele Gruppe af yngre og ældre Skribenter, som her sammenfattedes under Betegnelsen Det unge Tyskland. Det hedder heri: «Efter at der i Tyskland i den nyere Tid, senest under Benævnelsen Det unge Tyskland eller Den unge Litteratur, har dannet sig en litterær Skole, hvis Bestræbelser gaa ud paa i belletristiske, for alle Klasser af Læsere tilgjængelige Skrifter paa den frækkeste Maade at angribe den kristelige Religion, at nedsætte de bestaaende sociale Forhold og nedbryde al Tugt og Sædelighed, saa har den tyske Forbundsregering . . . . forenet sig om efterfølgende Bestemmelser: 1) Samtlige tyske Regeringer overtage den Forpligtelse at bringe Straffe- og Politilovene i deres Lande saavel som Forskrifterne mod Pressens Misbrug i disses fulde Strenghed til Anvendelse mod Forfatterne, Forlæggerne, Trykkerne og Udbrederne af Skrifter, der tilhøre den under Betegnelsen Det unge Tyskland eller Den unge Litteratur bekjendte litterære Skole, til hvilken navnlig høre Heinrich Heine, Karl Gutzkow, Heinrich Laube, Ludolf Wienbarg og Theodor Mundt, ligesom ogsaa med alle lovlige Midler at forhindre enhver Udbredelse af deres Skrifter, det være sig gjennem Boghandelen, Lejebibliotheker eller paa anden Maade» osv. osv.

Saaledes traadte Benævnelsen Det unge Tyskland for første Gang frem for den store Offentlighed. Den tyske Politi-Forbundsstat var det, der

som kritisk Autoritet henførte en Gruppe navngivne Mænd til en saakaldt usædelig og ødelæggende «Skole», og det paa Angivelse af en enkelt hadefuld Konkurrent.

Menzel fik samme Betydning overfor det unge Tyskland som Southey i sin Tid havde havt overfor «den sataniske Skole» i den engelske Litteratur, alias Byron og Shelley, eller som Katkóf i den russiske Litteratur en Menneskealder senere fik overfor «den landsforræderske Skole» ɔ: Herzen, Ogarev og Bakunin. I bevægede Tidsaldre er Angiveren et saa nødvendigt Modstykke til Forgrundsfigurerne som i gamle Tragedier Misunderen og Spionen til Helten.

XXII.

Forbundsraadets Beslutning om Undertrykkelse af det unge Tysklands Skrifter kvalte ikke blot i Fødselen den lovede «Deutsche Revue», men ogsaa Mundts «Literarischer Zodiacus», der udgaves i Leipzig, og Laube's «Mitternachtszeitung», der udkom i Braunschweig. Mundt havde forgjæves med en forsigtig Mands hele Tapperhed skyndt sig med strax efter Menzels første Angreb paa Gutzkow og hans Venner at bringe en Række skarpe Artikler mod Heine, Gutzkow og Wienbarg. Det nyttede ham Intet.

I den nærmest følgende Tid saa det ud, som

var Meningen med Forbundsbeslutningen den, ikke blot at ramme Alt, hvad de banlyste Forfattere hidtil havde skrevet, men ogsaa Alt, hvad de i Fremtiden maatte ville udgive. Saaledes hed det udtrykkeligt i et preussisk Ministerialreskript af 11. December 1835 at «hvad H. Heine's *fremtidige* litterære Frembringelser angaar, de være udkomne hvor og i hvad Sprog det maatte være, saa var de underkastede samme Bestemmelser som Gutzkows, Wienbargs, Laube's og Mundt's Skrifter. Ja man gik ikke alene ud paa at faa de nævnte Forfattere til at forstumme, men forbød — som i Rusland, naar Regjeringen dér vil Nogen tillivs — at nævne deres Navne paa Tryk, var det end for at udtale sig nedsættende om dem. Mundts Navn blev derfor strøget af Listen paa Medarbejderne af «Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik», og i Avertissementerne om Varnhagens og Mundts Udgave af Knebels litterære Efterladenskaber turde kun Varnhagen nævnes som Udgiver.

Særligt strenge Forholdsregler greb man samtidigt til imod den udenlandske Presse. Nogle faa uskyldige engelske og franske Blade bleve tilladte. Mod de øvrige greb man den Udvej at fordre Postpengene for dem betalte som for Breve, hvorved Prisen for enhver Avis blev mindst 500 Thaler aarligt*)

*) A. Strodtmann: H. Heine's Leben und Werke. 1874. II. 174 ff.

Det unge Tysklands ledende Mænd var saaledes af Regjeringen blevne stillede overfor det Tvangsvalg enten ubetinget at forstumme og i stille Trods se Tiden an, eller ogsaa at kalde deres Fortid tilbage, give ydmygende Løfter med Hensyn til deres Fremtid og saaledes tilkjøbe sig andre Vilkaar. Det kan ikke undre Nogen, der har gjort Erfaringer med Hensyn til Gjennemsnitsmandhaftigheden i den litterære Verden, at saare faa bestode Prøven og at omvendt deres Tal var stort, som greb den sidste Udvej. Hverken Heine, Wienbarg eller Gutzkow gave Kjøb; iøvrigt florerede, som det var at vente, saare megen Ynkelighed. I Skarevis havde de unge Skribenter pukket paa deres filosofisk revolutionære, politisk oppositionelle Ideer. Nu skyndte de sig at godtgjøre deres filosofiske Tamhed, deres politiske Uskadelighed. Det havde været et Hædersnavn, dette Navn Det unge Tyskland. Nu, da de, der bar det, saa sig stillede under Politiets specielle Opsigt, nu vilde Ingen mere kjendes derved; nu paastod hver enkelt, at han idetmindste hørte ikke dertil, og havde han nogensinde gjort det, saa var det en gammel død Historie og han var siden den Tid bleven en rigtig pæn Mand. Det viste sig her som saa tidt, at den moderne lærde Opdragelse blot meddeler løse Kundskaber, ikke optugter Karakterer, og sjældnest endda blandt det skrivende Folk.

August Lewald, som i Et og Alt tilhørte

Gruppen, fik Forbudet mod sit Tidsskrift «Europa» hævet ved at afgive en Erklæring om aldrig at have ladet Noget trykke, der stred imod Staten, Religionen og Sæderne, saa hvis det unge Tysklands Tendenser gik ud derpaa, kunde han ikke være kompromitteret ved dem. Eduard Duller, der som Gutzkows Medredaktør havde udgivet Bladet «Phoenix», fraskrev sig offentligt enhver Sympathi med det unge Tysklands Bestræbelser og sagde sig løs fra sin tidligere Medarbejders hele Retning. Theodor Mundt afgav den Erklæring, at «den fabrikerede Kategori» Det unge Tyskland altid havde været ham fremmed, da det lod sig forudsé, at en saadan Benævnelse før eller senere vilde blive et litterært Øgenavn (Ekelname), ja i Tilegnelsen af sit nye Tidsskrift «Dioskuren für Wissenschaft und Kunst» betonede han, at det her overfor de sidste Tiders litterære Udskejelser gjaldt om at lægge en Overbevisning for Dagen, «i hvilken der ikke fandtes nogetsomhelst Nedbrydende» (worin nichts Verheerendes wuchert).

Spagest bar dog maaske Heinrich Laube sig ad, han, som havde været den ugenerteste, mest udæskende af de Unge, han, hvem Heine med en Vending, der nu blev latterlig, havde kaldt «en af hine Fægtere, der dø paa Arenaen». I «Allgemeine Zeitung» afgav han først en Erklæring, der gik ud paa, at han ved at love Dr. Gutzkow Bidrag til den nye Revue aldrig havde villet fremme

Tendenser hos det saakaldte unge Tyskland, som gik ud paa at angribe den bestaaende Civilisation, endsige forstyrre eller true den. Tværtimod han havde fra først af tilkjendegivet, at en egentlig solidarisk Deltagen ikke passede for ham.

Og Nytaarsdag 1836 skrev han i Programmet til sin «Mitternachtszeitung», som han opnaaede Retten til at udgive mod ikke med sit Navn at figurere som Redaktør, at han var bleven en Anden, Litteraturen var ham ikke mere et Udtryk for politiske Ønsker, han vilde ikke tage Parti i Øjeblikkets litterære Kampe, ikke i «Skandalen, der tumler sig med uredt Haar og uvaskede Hænder»; nej han havde allerede længe tænkt paa at danne «en nyromantisk Skole», og han vilde ingen opløsende, ødelæggende Elementer have med deri. Det gjaldt om at fremme det Bestaaende, ikke erklære det Krig. Han vilde vel ikke slutte sig til Menzel [dog ikke!] men kunde heller ikke gaa med de Angrebne, det saakaldte unge Tyskland osv. Han, som havde været den kaadeste, viste sig som den behændigste af alle til paa Stedet at gjøre helt Omkring.

Som det var at vente bragte Bladene nu desuden Dag for Dag nye Erklæringer fra alle de preussiske Universitetsprofessorer, der havde været uforsigtige nok til at love Medarbejden ved Deutsche Revue. En efter En rensede Ulrici, Eduard Gans, Hotho, Rosenkranz og Trendelenburg, Hegelianere

og Antihegelianere. sig for al Medskyld. Embedsmandssjælen i dem fortrød. De kappedes om at lægge Gutzkow saa langt fra sig som muligt.

Heine, der ikke var af dem, som i en snever Vending tabe Modet eller Hovedet, og som dels paa Grund af sit Ry, dels paa Grund af den personlige Sikkerhed, hans Ophold i Udlandet gav ham, kunde tage sig Banstraalen lettere end de andre, svarede paa det Forbud, der ramte hans Skrifter, med en Skrivelse af 28. Januar 1836 rettet til Forbundsdagen og holdt i en højtidelig Stil, over hvilken han strax efter privat i et vittigt Brev til sin Forlægger gjør sig lystig. Han udtaler her sin Forbauselse over at være bleven dømt uden Forhør og uden at have havt Lejlighed til noget forudgaaende Forsvar, og foreholder Forbundsdagen, at saaledes bar ikke det hellige romerske Rige sig ad overfor Martin Luther, med hvem han vel ingenlunde sammenligner sig, «men Eleven beraaber sig gjerne paa Mesteren». Hvad han vil nedlægge Protest imod, er dog især det, at Nogen skal anse hans nødtvungne Taushed nu (som han naturligvis i stille Sind var fast besluttet paa snarest at bryde) for en Indrømmen af strafværdige Tendenser eller endog for en Fornegten af hans tidligere Skrifter. — Til Laube, hvis Holdning da endnu ikke var ham bekjendt, skrev han samtidigt, at man i det politiske Spørgsmaal foreløbigt kunde gjøre saa mange Indrømmelser, det skulde være.

da de politiske Former var ligegyldige, saa længe Kampen om de højeste Livsprinciper var uafgjort, men at paa den frie Diskussion om Religion og Moral maatte de holde, da det ellers var ude med al protestantisk Tænkefrihed. Vi have set, at Laube, da det nu var nødvendigt at stikke Piben ind, foretrak at stikke alle Piberne, politiske, religiøse og moralske, ind paa én Gang.

En lille Trøst for de af Angiveriet Ramte var det, at Angiveren ikke døde i Synden. Heine skrev «Ueber den Denuncianten» og Börne «Menzel der Franzosenfresser», der med Rette anses for hans vittigste og tillige mest hjertevarme Skrift.

Værst for Menzel var dog Heines Angreb, fordi denne med hele sin tigeragtige Kraft kastede sig over ham, saa der ikke blev mere tilbage af ham end en latterlig Byldt.

Heine viser, hvor godt Menzel har passet Tiden til sit Angiveri, en Tid, da Bevægelsespartiets Høvdinge dels var landflygtige, dels forstummede, dels sad godt gjemte bag Slaa og Gitter. Han blotter Hykleriet hos Menzel, der, saalænge han selv var i Kompagni med Gutzkow, i kummerfuld Taushed var Vidne til den Livsfare, hvori Kristendommen svævede. Han vil ingenlunde negte ham «en vis legemlig Moralitet»: Dyden kan nemlig Enhver øve alene, men til Lasten udfordres altid to. Ogsaa bliver Hr. Menzel paa det mest Glimrende understøttet af sit Ydre, saasnart han vil fly Lasten.

Heine har en altfor fordelagtig Mening om Lastens gode Smag til at kunne tro, den vilde løbe efter en Menzel. Den stakkels Goethe var i den Henseende ikke saa heldigt begavet. Hvad Menzels Politik angaar, tør Heine ikke tale om den . . . . af Politik. Og hvad hans Privatmenneskeliv angaar — der staar som ved en Trykfejl: Privatschelmenleben — kan han heller ikke udelade sig om det allerede af Mangel paa Plads.

Heine har aldrig skrevet noget paa en Gang saa Grovt og saa Tilintetgjørende.

Hvorledes gik det imidlertid Gutzkow, der saa ung, 24 Aar gammel, var bleven en Art Midtpunkt for de litterære Begivenheder og mod hvem «Filisterhærens Goliath» havde rejst sig? Han var i første Øjeblik overrasket og nedslaaet; han gjorde den første lærerige Livserfaring. Hans Synd var den at have udtalt sig naivt og oprigtigt i en middelmaadig Roman, og nu saa han sig pludselig udskreget som en Samfundspest, spottet af sine Fjender, forladt og fornegtet af sine Venner. Rolig lod han sig sammenligne med de Mænd, der havde forberedt Jan van Leydens Grueligheder i Münster, Ejendomsfordelingen og Ægteskabet med med tolv Kvinder paa én Gang. Han var uerfaren nok til at se Retsforhandlingerne imøde med Forestillinger om Sejr, og da man i Mannheim arresterede ham, var det ham en Lise at betræde Fængslet. Her var han fri for Avisernes Katte-

musik, her hørte han kun den stille Piben af Musene, der parvis løb over hans Seng. Et fredeligt Liv, et Liv i uafbrudt, stilfærdig Frembringen aabnede sig for ham. Han skrev sin Roman «Seraphine» og et Arbejde «Philosophie der That und des Ereignisses», en Art Kritik af Hegels Historiens Filosofi. Han kom ud at Fængslet og tog med Fasthed, om end med større Forsigtighed i Udtrykkene, foreløbigt anonymt, fat paa sin Livsgjerning paany.

Han havde et Aarstid forinden i Berlin været forelsket i en ung Pige, og det unge Par havde forlovet sig. Men Berliner-Aviserne kaldte ham Gudsfornægter. Den unge Dames Moder var et hysterisk Vrøvl. Den ene Dag omfavnede hun Gutzkow, den anden Dag greb hun en Kjøkkenkniv, truede ham med den og tilraabte sin Datter: Han eller jeg! Altsom det saa mere og mere betænkeligt ud at ville binde sin Fremtid til Gutzkows, blev Moderens milde Dage sjældnere, de umilde hyppigere, og som lydig Datter trak den unge Dame sig tilbage. Denne Begivenhed havde gjort et uhyre Indtryk paa Gutzkows unge Hjærte. Han havde erfaret, hvorledes en Overbevisning, der strider imod Omgivelsernes, ogsaa i det private Liv isolerer, hvorledes den, der trodser Samfundet omkring sig, udsætter sig for at gaa glip ikke blot af Velvære men af Elskovslykke.

Den Færd, hans Venner nu udviste imod ham,

var et Sidestykke. Næppe løsladt af Fængslet mødte han Bebrejdelser og Anklager fra Personer, han tidligere havde lovet litterær Sysselsættelse og der nu ikke blot saa deres Forhaabninger skuffede men sig selv blotstillede som engang beskyttede af ham.

Af hine første erotiske Skuffelser fremgik en af hans bedste mindre Noveller, «Sadducæeren fra Amsterdam». Og da nu disse tidligste Verdenserfaringer forenede sig med dem, formedes det Stemningsliv i hans Sind, af hvilket mange Aar efter Dramatiseringen af hin Novelle fik Karakter: hans ypperste Drama og vistnok overhovedet ypperste Digterværk «Uriel Acosta».

Helten deri er en historisk Personlighed, Gabriel, senere Uriel, Acosta f. 1594, en Religionsfilosof af jødisk Afstamning, men hvis Forældre allerede var døbte. Paa Grund af Vantro overfor Kristendommen maatte han flygte fra sit Fødeland Portugal til Holland, hvor han oprindeligt nærmede sig Jøderne, men snart begyndte at udgive Skrifter, der forholdt sig kritisk til de jødiske Dogmer som til de kristelige. Han blev idømt først Pengebøder, saa en vanærende Bod, nemlig den: efter forud skeet Tilbagekaldelse af sine Vildfarelser at lægge sig ned foran Synagogens Tærskel og lade alle de Troende træde ham under Fødder. Efter syv Aars Forfølgelser underkastede han sig denne Bod, men gjorde saa, beskjæmmet

og fortvivlet over at have kaldt sine Anskuelser tilbage, (i 1647) ved et Pistolskud Ende paa sit Liv. Han var Spinozas Forgjænger og efter Overleveringen hans Lærer.

«Sadducæeren fra Amsterdam» er en lille Novelle i gammeldags Manér, i hvilken de vigtigste af det senere Dramas Hovedpersoner allerede ere skitserede. I Judith, Acosta's vaklende og tilsidst troløse Elskede, er øjensynligt den ustadige lille Berlinerinde tegnet. Stilen er naiv og svag. Hvor Spinoza indføres, hedder det: «Hun kaldte, og hendes eneste Barn, en syvaars Dreng, ilte sin Onkel imøde, hvem han i Maaneskinnet let kunde kjende. Blotter Eders Hoveder! denne Dreng var Baruch Spinoza.»

Hvad der har draget Gutzkow som ung til Stoffet, det var øjensynligt dets pathetiske Karakter i Almindelighed, Historien om en af den frie Tankes første Martyrer.

I vore Dage læse vi et saadant Levnet uden synderlig Sindsbevægelse. De aandeligt Frigjorte vide, at Udviklingen endnu ikke er videre fremskreden, end at de taales. De have i det Stykke Liv, de have bag sig, i den Grad vænnet sig til at høre det fordømme, de vurdere højest, og det lovprise, som de anse for lavt eller forrykt, at intet Stof af denne Art mere gjør Indtryk.

Men for Slægten fra 1830 i Tyskland var det anderledes. Selv det Punkt, at Uriel Acosta bad om Naade og kaldte tilbage, kjølnede ikke Gutzkows

Interesse for ham. Han skriver i Novellen: «Vi som er vante til at leve i et ligesom medfødt, stadigt fortsat Martyrium for vor Overbevisnings Skyld, bør ikke lade os forlede til at bryde Staven over en Mand, der havde Mod til at optræde mod Dogmerne i en fanatisk, intolerant Religion, og som dog kunde være i Stand til at krybe hen imod den Haand, der havde tugtet ham.» Han skildrer Forvirringen i Uriels Sjæl: Troen er som Staven, der leder den Blinde. Bliver Mennesket pludseligt seende, har dets Øjne endnu ingen Øvelse i at skjelne Tingene, mindst Stavens tusindaarige Øvelse i at værne det mod Fald, og saa famler det værre end før.

Efter at den af Menzel løsladte Storm var bruset hen over Gutzkows Hoved, fik dette Stof nødvendigvis en helt ny Betydning for ham. Ved at gjennemse det fandt han ikke blot, at det indeholdt Muligheder af rent dramatisk Art, men at dets Hovedpunkter stemmede med Hovedpunkter af hans egen Existens: Ogsaa han var jo bleven lyst i Ban og belagt med Interdikt. Ogsaa han var bleven fornegtet efter at være bleven forbandet. Ogsaa han maatte bøde for sine dristige Tanker. Ogsaa ham havde man kastet ned paa den krænkede Kirkes Tærskel, og hele Sværmen var gaaet over ham og havde trampet paa ham.

Da han endelig i 1846 i Paris under Indtrykket af store Skuespilleres tragiske Spillemaade

gav Æmnet dramatisk Form, foretog han nogle Forandringer. Han hævede den kvindelige Hovedfigur for at forøge Stoffets Interesse. Judith er i Tragedien «Uriel Acosta» en Andens Forlovede; Uriel er hendes Lærer. Men da Rabbinerne i højtideligt Optog udtale den skrækkelige Forbandelse over ham, da Alle vige for ham og han bliver alene tilbage paa Scenens ene Side, medens Ordene lyde imod ham:

Fluch dem Freund,
Der Dir im Elend je die Treue hält!
Nie giebt sich Dir ein liebend Herz des Weibes,

saa skrider Judith tværs over Scenen og stiller sig ved hans Side med det bekjendte, skjønne Udbrud, der ender med Verset:

Er *wird* geliebt! Glaubt besseren Propheten!

Fra Novellen tog Gutzkow dernæst en Figur, som dèr neppe er antydet, og gjorde af den en uforglemmelig Skikkelse, Dramets ypperste og mest originale: Rabbinernes Ældste, den 90aarige Ben Akiba. Denne Olding har i Grunden kun én afgjørende Replik, som han atter og atter gjentager til Uriel og til de Andre:

Es war alles da.

Beundringsværdige Ord! Ben Akiba, det er Alderdommen, som har set det Altsammen før, set Kirken anfægtet, set Kirken sejre; set Tvivlerne og Kjæm-

perne rejse sig, ydmyges, slaas ned og dø. De Andre tro, at Sligt er nyt; det er altsammen gammelt, det fører ikke til noget. Ben Akiba, det er den dogmatiske Konservatisme i Menneskeskikkelse, Erfaringen, der ryster paa sit tunge Hoved. Hører Ungdommen paa ham, er Selvopgivelse den uundgaaelige Følge.

Uriel lader sig overtale til at kalde tilbage. Han gjør det for sin Moders og Judiths Skyld. Hans gamle, blinde, troende Moder kommer til ham, og i en Scene, der altid paa Theatret gjør et dybt Indtryk, bevæger hun ham blot ved sin stille Værdighed og store Kjærlighed, uden med et Ord at bønfalde ham om for hendes Skyld at gjøre noget Skridt — til at tilbagekalde og underkaste sig den vanærende Straf. Ved at udsætte sig for den haaber han at tage Stenen fra sin Moders Hjærte og gjøre sig det muligt at vinde Judith til Brud. Men medens han holdes indelukket for at forberede sig til Boden, dør hans Moder og tvinges Judith til Ægteskab med Ben Jochai. Han nedværdiger sig forgjæves. Judith dræber sig med Gift og Uriel, som det historisk skete, med et Pistolskud.

«Uriel Acosta» er ved sit Æmne enestaaende i Datidens tyske Litteratur. Det er en Tankefrihedens Tragedie, et Drama, der bærer kraftigere Vidnesbyrd end noget andet om den Tidsalder, af hvilken det fremgik — en Tid rig paa energisk Frihedsstræben og rigere paa Undertrykkelse — og

om det unge Tysklands Aand, kjækt fremstormende som den var, men kun altfor tilbøjelig til Frafald og Tilbagekaldelser. Dette Drama er endelig et fuldttonende Vidne om dets Digters hele Art og Talent. Den, der vil sammenligne Gutzkows «Acosta» med Heine's «Almansor», vil sande de ovenfor udtalte Ord, at det unge Tysklands bedste Mænd i deres bedste Øjeblikke lagde en mandig Alvor for Dagen, som ikke findes hos Heine.

«Uriel Acosta» har nu i lange Tider været et Yndlingsstykke paa alle tyske Scener. Dets rene Stil, der ved sin Stofbehandling kan minde om Lessings «Nathan», har Sving og Pathos forud for Lessing. Trods adskillige Svagheder — Scenen med Spinoza f. Ex. — er dets dramatiske Bygning fast.

Stykket er det af Gutzkows Arbejder, der er naaet videst omkring. Det er blevet oversat paa alle slaviske og alle romanske Sprog, desuden paa Engelsk, paa Ungarsk, paa Svensk, er dog saavidt vides endnu ikke udgivet paa Dansk.

I Tyskland blev «Uriel Acosta», som Gutzkow træffende har sagt, et Slags Barometer for de offentlige Tilstande. Saasnart den kirkelige Reaktion var i Stigen, blev det gjerne forbudt paa en hel Række Scener. Skete et Systemskifte, blev Stykket givet frit. For Østerrig er det betegnende, at det stadig turde gives i Rigets Provinser, medens paa Burgtheatret Konkordatet med Paven stod i

Vejen. Til danske Scener er Stykket, som venteligt var, hverken i hine Dage eller senere naaet.

Efter 1835 skriver Gutzkow ikke mere noget Barnagtigt eller Umodent. Han er fra nu af den store rastløse Arbejder i Litteraturen, en Forsker og Skildrer paa det kritiske Omraade, der formaaede at bringe enhver Fortidsskikkelse eller Samtidsfigur i Forbindelse med Datidens Krav og Problemer, en skarptseende Sondrer af Strømningerne i Tiden, en Psykolog af Rang i Forstaaelsen af den enkelte Karakter. Hans «Goethe» (1836) er et tænksomt lille Skrift, nærmest følt som Protest imod Menzel; hans lange Række af Portraiter (Zeitgenossen, senere Säcularbilder) røbe Evner, der sidenhen kom Romanforfatteren til Gode; hans Levnetsbeskrivelse af Börne (1840) rejser denne det unge Tysklands Stamfader et Æreminde og gjør Front imod Heine, der ved sit ukloge og lidet højsindede Skrift om Börne havde tabt Terrain hos den unge Slægt.

En særegen Interesse knytter sig til Gutzkows datidige dramatiske Forsøg, fordi han og Laube var de første tyske Skribenter af Rang, der efter Kleists Dage traadte i Forhold til Theatret paany og tilkjæmpede sig en agtet Plads paa Tysklands Scener. Gutzkow begynder tungt med nutildags utilfredsstillende, følsomme Dramer. «Richard Savage oder der Sohn einer Mutter» fra 1839 er en eneste stor Overspændthed: en genial engelsk Digter, der er voxet op uden at kjende sine Forældre, gjen-

finder sin Moder i en smuk og glimrende, aristokratisk Verdensdame, der ikke paa nogen Maade vil vide af ham, men fornegter og forjager ham. Hele Stykket fyldes af hans frugtesløse Forsøg paa at vinde denne Moders kolde Hjerte. «Werner oder Herz und Welt» fra 1840 er et borgerligt rørende Skuespil, der drejer sig om den hos Gutzkow oftere varierede Kamp i Mandens Hjerte mellem en ældre Kjærlighed og en ny Forbindelse. Heinrich Werner har ladet sig adoptere og adle under Navnet von Jordan, og har forladt en fattig men henrivende ung Pige for at ægte en Dame af Stand. Men i sine nye, rige Forhold savner han sin borgerlige Ungdoms rolige Studieliv og især sin tidligere Forlovede, ved hvem hans Hjerte endnu hænger. Da træffer han pludseligt hende, Marie Winter, i sit eget Hus, hvor hun er bleven antaget som Opdragerinde. Efter at han i nogen Tid har vaklet mellem sin Hustru og den unge Pige, som det er hans Forsæt kun at elske platonisk, men som han i Virkeligheden elsker langt højere end noget andet Væsen, kommer det til en huslig Krise. Hustruen pukker paa sin Ret, en Ret, der afvises af Heinrich. Hans Moral er en højere, friere end hendes, medens hun «gruer for hans Grundsætninger». Endelig overhugges Knuden ved en deus ex machina, idet en ung Ven af Heinrich bliver enig med Marie om at de, for at det engang bestaaende Ægteskab ikke yderligere skal nedbrydes, ville gifte sig med

hinanden. Som man ser, er her Spidsen brudt af det tragiske Motiv.

Først med «Zopf und Schwert» fra 1843 naaede Gutzkow til at skrive et Skuespil, der med en vis Fornøjelse lader sig se. Stykket har holdt sig paa tyske Scener, medens det aldrig har kunnet faa fast Fod udenfor Tyskland, fordi det er en Art Nationaldrama. Der banker en Preussers Hjerte deri. Det er Friedrich Wilhelm I og Forholdene ved hans Hof, som Gutzkow har villet fremstille i et historisk Lystspil som de, hvormed Scribe i Datiden gjorde saa megen Lykke. Saa overfladisk som hos Scribe er dog den historiske Opfattelse ingenlunde her. Gutzkow har havt Sans baade for de værdifulde og for de humoristiske Sider af den gjærrige Familietyrans og spartansk strenge Monarks Karakter. Men allerede Lystspilformen gjorde en virkelig Fordybelse i Preusserkongens Væsen umulig. Og desuden laa det ikke for Gutzkow, endnu mindre for Laube, at grave i de historiske Karakterer og Situationer til de stødte paa den historiske Sandhed i dens Modsætning til al Vedtægt. De brugte kun det Historiske som Vehikel for en mere eller mindre sindrigt slynget Handling. Man behøver derfor kun at tage de første Bind af Carlyle's «Frederik den Store» i Haanden for at møde et saa meget mægtigere og mere gribende Billed af den barokke Preusserkonge med de lange Grenaderer, at Gutzkows i Sammen-

ligning svinder ind til en afdæmpet Spøg. Og man behøver kun at blade i Heltinden, Wilhelmine af Baireuths Memoirer for at se, der i Forholdet mellem Faderen og hende ikke var Rum for noget Lystspil. Lader man imidlertid Tanken paa det virkeligt Stedfundne fare, saa har man her for sig et vakkert Intriguestykke med en vis historisk Kolorit, der nødvendigvis maa bevare en Affektionsværdi for preussisk sindede Tilskuere. «Zopf und Schwert» er et Slags spøgefuldt Pendant til Kleist's alvorlige «Prinz von Homburg».

Af Gutzkows øvrige Dramer fra Fyrrerne er «Das Urbild des Tartüffe» det, som har gjort mest Lykke, men det er et saare overvurderet Arbejd. Meget nydeligt er derimod det fordringsløse Lejlighedsskuespil «Der Königslieutenant», som behandler Goethe i halvvoxen Alder og som blev skrevet til hans Hundredaarsfest.

Udenfor dette Skrifts Ramme falde de enorme kulturhistoriske Romaner «Die Ritter des Geistes», «Der Zauberer von Rom» o. fl. som Gutzkow forfattede i Reaktionsperioden efter 1848 og som i saa høj Grad befæstede hans Herredømme over Datidens Menneskers Sind. De er Forbillederne for den senere lange Række af Spielhagenske Romaner.

Næst Gutzkow staar Heinrich Laube som den nye Gruppes betydeligste Mand. Laube (født i Sprottau i Schlesien 1806) er et tydeligt Fysiognomi og et frisk, ufortrødent Talent med strøm-

mende *verve,* med Sans for hvad der virker og tager sig ud, med Evne til let, men i de fleste Tilfælde tilstrækkelig Karakteristik og fra først af med mange dristige Andenhaandstanker uden Dybde. Han er ikke uden Følelse, ikke helt uden Alvor, men dog mest ejendommelig ved et rask, energisk, praktisk Naturel. Han havde fra 1826 af studeret Theologi i Halle og Breslau og havde fra 1832 af begyndt en journalistisk Virksomhed i Leipzig. Der var i hans upedantiske Skrivemaade som i hans ydre Optræden noget, der synes at tyde paa slavisk Blod i hans Aarer. Han yndede som Bursch at gaa i polske Snorefrakker, at opfinde geniale Huer og Kapper, og han skrev med en Flothed og Voldsomhed, med en umoden Naturlighed og med en Mangel paa Grundighed, der ikke mindede om den tyske Skole. Hans Blod var hedt og løb let; hans Temperament var sangvinsk-cholerisk uden nogen Afskygning af Melankoli.

Som Medlem af et Burschenshaft og fordi han altfor ligefrem havde tilkjendegivet sin Sympathi for Julirevolutionen og dens Eftervirkninger i Tyskland blev han i 1834 udvist af Sachsen og sat ni Maaneder i Fængsel i Berlin. Han har skildret sin Fængselstid direkte i Indledningen til sit Drama «Monaldeschi» — Ensformigheden i hin underskjønne Sommer 1834, Indespærringen uden en Bog, med et Bord, en Skammel, en Seng, en Lerkrukke med Vand og et Natbord med Blikredskaber. Indirekte

og mere gribende har han malt denne Tid i tredje Del af «Das junge Europa», hvor Valerius paa møjsomt tilranede Papirstumper nedskriver sine Indtryk under det lange Ophold i et preussisk Fængsel.

For billigt at bedømme hans Optræden efter Forbundsraadets Interdikt af hans Skrifter som hørende Det unge Tyskland til, maa man betænke, at dette Slag ramte ham lige efter hans Løsladelse, og at han, trods sin ængstelige Forsigtighed overfor denne Kjendelse, i 1837, kort efter sit Giftermaal, for Deltagelse i Burschenschafternes Bestræbelser blev idømt en ny Fængselsstraf. Denne Gang var Straffen mild. Øjensynligt paa Grund af Fyrst Pückler-Muskau's Protektion blev Laube dømt til at afsone sin Brøde i et Jagthus paa Muskau. For en Celle fik han en Sal; istedenfor et Vindve under Loftet otte Vinduer, der aabnede sig mod tre Himmelegne. Ja endog en kort Spadseretur i den verdensberømte Park blev ham dagligt tilladt. Han kunde læse og skrive saa meget han vilde; hans Hustru delte hans Fængsel med ham. Fra da af optræder han politisk yderst moderat, ja da han i 1848 vælges ind i den tyske Nationalforsamling, slutter han sig ikke til det republikanske men til det «arvekejserlige» Parti.

Laube begynder i Litteraturen som en Elev af Heine. Hans «Reisenovellen» (en lang Række Bind) er direkte Affødninger af «Reisebilder»; men særegent for ham er det, at Paavirkningen fra

Heine stadigt krydses med Paavirkning af Heinse. Fra Heine tager han Stilens Kaadhed og Esprit, fra Heine stammer tildels ogsaa det hos ham undertiden ret ubehagelige personlige Lapseri; men fra Wilhelm Heinse, som han i højeste Maade beundrede og hvis Værker han udgav, stammer den uforblommede Sanselighed, der er en formelig Kultus af Kvindens ydre Skjønhed, og som altid tager Munden fuld. Kun at denne Dyrkelse af kvindelige Former og Farver, dette Sværmeri for det Kjødelige hos Heinse er mere oprindeligt, mere naivt bakkantisk, mere oprigtigt religiøst, medens man hos Laube stundum saares af en vis Raahed, stundum føler Tilbøjeligheden til at ærgre den gode Borger, stundum stødes af en Art næsten personligt Praleri med Kvindebetvinger-Evner.

Da Laube som gammel Mand begyndte at udgive sine Ungdomsskrifter paany, blev den nye Slægt forbauset over Smagløsheder hos ham, som nogle og fyrretyve Aar tidligere havde tiltalt Datidens Ungdom, og mangen En istemmede da den strenge Dom, som Emil Kuh kort forinden havde fældet i det Afsnit om Det unge Tyskland, som findes i hans Værk om Hebbel. Men det er ubilligt over nogle grove og taktløse Enkeltheder at overse Helhedspræget i denne Produktion.

I »Reisenovellerne» er der, saa rask de end er nedskrevne, lidet Originalt. Allerede Afsnittet «Leipzig» med dets franske Sympathier og dets

Ærefrygt for Napoleon er altfor stærkt paavirket af «Reisebilder». Ogsaa Laube vil have set den store Kejser som Barn, men er dog ikke sikrere derpaa end at han lader det henstaa som uafgjort, om Synet var Drøm eller Virkelighed; ogsaa Laube har (i Kavalleristen Gardy) sin Tambour Legrand.

Men vil man have det fulde Indtryk af Laube's Ungdomsvæsen, bør man gjennemlæse hans Roman «Det unge Europa» (4 Bind, 1833—37). Et stort Stykke af hans Udvikling ligger overskueligt for En i denne, nu ikke med Urette glemte, Bog, som kun for Historikeren bevarer en levende Interesse. Dens tre Dele: Poeterne, Krigerne og Borgerne er Arbejder af højst forskjellig Art og Værdi.

Den første Del staar helt under Paavirkning af Heinses «Ardinghello». Det er en Prosahymne til Kvindens Skjønhed og Kjærlighedens Frihed. Formen er svært gammeldags. Man maa arbejde sig igjennem en Roman i Breve, der omspænder mindst en halv Snes Personers erotiske Skjæbner. Men Totalindtrykket er det af unge livslystne, livskraftige Mænds stormende, begejstrede Attraa, af unge, dristige eller ømme, Kvinders resolute Hengivelse, af en Slægt, i hvis Aarer gløder en Frihedstrang, politisk, social, erotisk, der sprænger alle Former og alle Vedtægter. Vi faa et Indblik i en digtet, romantisk Verden, Laubes Ungdomsdrømmes, hvor der er mange Kræfter, megen ubunden Livsfylde og lutter Illusioner om Verdens-

fornyelse gjennem Revolutioner af forskjellig Art. Det er en Roman om skjønne mandlige og kvindelige Legemer og Sjæle, hvis Væsen er Oprør mod Kristendom og Ægteskab.

Mellem første og anden Del er øjensynligt en ikke ringe Forandring foregaaet med Forfatterens Sindelag. Imellem dem falder hans Indtryk af Reaktionens Styrke; mellem dem synes han modnet til Mand. Medens man i første Del neppe kunde holde Personerne ude fra hverandre — Mændene adskilte sig kun ved det mere eller mindre ubændige, erotiske og regeltrodsende Temperament, Kvinderne kun ved Uensartetheden af deres legemlige Yndigheder — føres vi i anden Del ind i en Verden, hvor man har reelle Frihedsformaal af national og politisk Art. Brevformen er her opgivet og der forekommer forholdsvis faa Personer.

Det er den polske Opstand som skildres, idet Valerius, en af Hovedpersonerne fra første Del, af almindelig Frihedsbegejstring gjør den med. Selve Stoffet har en vis Interesse, om end hist og her altfor meget blot Historisk er optaget. Polakkerne som Folk er skildrede med Blik for deres Ejendommeligheder, upartisk og sikkert: den levende Nationalfølelse hos Høje og Lave, Adelens Fordomme og Tyranni, Menigmands Vildhed og Kraft træder frem som alt dette spejler sig i den tyske Frivilliges Sind. Den Mistillid, han som Fremmed møder, den Mangel paa Frisind hos Frihedsmændene,

som han iagttager overfor sin Ven, en polsk Officer af jødisk Afstamning, lader ham miste stedse flere Illusioner om den gyldne Fremtid, der vil opstaa for Europa i Julirevolutionens Følge. Gjennem Bogen drager sig tragiske Stemninger: Vi se hvorledes Polakkernes Opsving foregaar til ingen Nytte og skjæbnebestemt ender med det knusende Nederlag, og vi se hvorledes den unge Jøde Joel trods al sin tapre Stræben efter paa Valpladsene at opnaa Ligeberettigelse med sine aristokratiske Landsmænd aldrig formaar at hæve sig op af sin Stilling som det polske Samfunds Paria. Hans Elskede tør ikke tænke paa at række ham sin Haand; selv en simpel Bonde forsmaar hans Deltagelse. Da Oprøret er tilintetgjort, lægger han i Fortvivlelse Uniformen bort for som Sjakkerjøde at vandre fra By til By. De Kristne forstøde ham, Jøderne har han selv længst ved sit Forbund med de Kristne stødt fra sig, Menneskerettigheder har han ikke; saa vil han da glemme sine Kundskaber, sin Filosofi, sin Evne til Videnskab og Vaabenbrug, og flakke om og handle med Baand, som hans Forfædre har gjort det.

Denne Figur har en særlig Interesse for Danske, da Goldschmidt øjensynligt fra den har taget nogle af Hovedmotiverne til Hovedpersonen i sin Roman «En Jøde», der ogsaa bliver polsk Officer under Frihedskampen og ligeledes i fortvivlet Bitterhed, efter at være stødt tilbage overalt, ender udenfor Samfundet som Aagerkarl.

Tredje Del af Laubes Roman «Borgerne» er mindre helstøbt. Interessantest i den er to Træk: at første Dels mest ubændige Helt Hippolyt tilsidst fortvivler over den moderne Verdens Civilisation, der ingen Plads har for den store Undtagelse, men fordrer at Alle skulle være lige smaa, og det Træk, at Bogens næst efter ham videstgaaende Frihedsenthusiast, den fra først af saa djærve Constantin, der gik til Paris og sloges paa Barrikader i Julidagene, her faa Aar efter optræder som preussisk Overdommer, ubøjeligt fanatisk i sin Strenghed mod politiske Revolutionære. Constantin udvikler vidtløftigt, hvilke Indtryk det er, der have bragt ham til at skifte Overbevisning (Laube har øjensynligt havt levende Modeller til denne Personlighed); imidlertid er Forfatteren dog endnu saa betaget af sine Ungdomsidealer, at han lader denne Mand dø for sin egen Haand af Fortvivlelse over at have sveget disse.

Laube har som bekjendt fra Aaret 1849 af og til sin for faa Aar siden indtrufne Død ganske levet for Theatret. Han udviklede sig hurtigt til Tysklands og Østerrigs dygtigste og mest ansete Theaterleder, der som saadan imidlertid bestandig bevarede en Forkjærlighed for det franske Skuespil. Hvad han selv har skrevet for Scenen, er det, der længst vil bevare hans Navn.

Blandt den lange Række historiske Dramer, han har leveret, er de betydeligste — det første

«Monaldeschi» (fra 1834), «Struensee» (fra 1844) og «Die Karlsschüler» (fra 1847) — betegnende for det unge Tysklands Idealer som de formede sig i Laubes Sind. Det sidste af disse Skuespil er blevet populært og spilles endnu stadigt; de andre er effektfulde Theaterstykker i en nu forældet Smag.

Monaldeschi's Karakter er anlagt med Friskhed. Han er den dristige Æventyrer, som ingen Betænkeligheder kjender og intet højere Formaal har end det at ville frem, leve Livet stærkt og rigt, men som véd hvad Magten er værd, og vil bruge den værdigt: Hippolyt fra «Det unge Europa» i historisk Kostyme. Dronning Christinas mere sammensatte Kvinde-Natur har Laube ikke magtet, skjønt der er givet Elementer, af hvilke en fremragende Fremstillerinde vilde kunne faa noget Ejendommeligt ud. Men Stykket som Helhed synker sammen under de erotiske Sceners utaalelige Sentimentalitet (Monaldeschi elsker romantisk en Frøken Sylva Brahe) og det lider som Kunstværk under Forfatterens Ængstelighed for at saare et Filisterpublikums Decens. Det virkelige Forhold mellem Christine og Monaldeschi er udvisket indtil Utydelighed. De skarpe Kanter er slebne af det historiske Stof for at det kan presses ind i Theaterromantikens Former.

I «Struensee», det andet af Laube's Dramer, i hvilket Handlingen er henlagt til et nordisk Hof, er der drevet et endnu friere Spil med Historien og de historiske Karakterer. Struensee er her den

ædle frihedselskende Reformator, hvis Fejl kun er en altfor stor tysk Humanitet, der ømmer sig ved at udgyde Blod. Var han blot en Smule mindre højsindet og mere hensynsløs, havde han med Lethed holdt sig ved Magten. Hans Svaghed, som fælder ham, er et ridderligt, platonisk Sværmeri for Caroline Mathilde, der ligesaa uskyldigt gjengjælder hans Følelser. Christian den Syvende er bleven en af Tungsind angrebet, men værdig, noget ordknap Monark. Struensee styrtes her af lutter Tyskere, som dels misunde ham, dels harmes over, at han ikke vil opfylde deres urimelige Ønsker, og Stykkets bitre Lære er den, at Ingen er en tysk Aandshelt saa gram som hans egne Landsmænd; altid har det været saadan, at uden Nationalfølelse endogsaa overfor Fremmede have Tyske været Tyskeren værst.

Selv om man forsøger at se rent bort fra Bruddet med det Historiske, er denne sentimentalt-erotiske, «for alt Ædelt og Skjønt begejstrede» Struensee en rent uvirkelig Skikkelse som Parvenu-Minister. Saa let har Laube taget sig det endog med Begivenhedernes Gang, at Struensee som en anden Marquis Posa falder for et Skud, der efter Guldbergs Ordre affyres paa Slottet hin 17. Januar 1772, da han blev fængslet. Til Forfatterens Undskyldning bør det dog tilføjes, at en Hovedaarsag til alle disse Omdigtninger laa i Nødvendigheden af at arrangere det Historiske saaledes, at

Censuren ikke skulde forbyde Stykket af Hensyn til en venligsindet Magt; hvor skrap den var, faar man et Begreb om, naar man hos Laube læser, hvorledes Stykket i Preussen ligefuldt i Aarevis blev forbudt for ikke at saare det danske Kongehus.

Forbausende er det dog, at det aldeles uskyldige og mod Statsautoriteten uendeligt hensynsfulde Skuespil om Schillers Ungdom «Die Karlsschüler» ved sin Fremkomst 1846 forbødes i Østerrig, Preussen, Hannover, Würtemberg, Hessen-Cassel, samtlige Storhertugdømmer og flere Hertugdømmer paa én Gang. Det indeholder i Grunden ikke andet end en Forherligelse af den tyske Nationaldigter gjennem en Fremstilling af de bekjendte Vanskeligheder, der mødte ham som ung Regiments-Feltskjær i Hertug Karl af Würtembergs Tjeneste, og det slutter med hans Flugt fra Stuttgart til Mannheim. Det danner en Parallel til Gutzkows Lystspil om Goethe's Ungdom «Der Koenigslieutenant», som det ved dramatisk Liv overtræffer. Atter her er den skarpe historiske Sandhed ofret. Hertug Karls Karakter er mildnet og afdæmpet nøjagtigt som Kong Friedrich Wilhelms i Gutzkow's «Zopf und Schwert». Dette er Kunst, som ikke blot har været nødt til at tage Hensyn, men som er kommet til Verden under Trykket af en Vedtægt, der har listet sig helt ind i Digterens Sind. Dog dette Sind var let og den Haand, der har nedskrevet disse Scener, var en let Haand. Af den Glans,

der omstraaler Hovedpersonens Navn, er noget faldet paa Stykket. Saalænge Schiller bevarer sin høje Popularitet i Tyskland, vil man rimeligvis have Fornøjelse af at se denne Omskrivning af hans Ungdoms Historie, en Historie, der rigtignok nu kjendes nøjere end da «Die Karlsschüler» blev til. Udenfor Tyskland vil et Skuespil som dette neppe virke.

Næst Gutzkow og Laube er Mundt det hyppigst forekommende Navn, saa tidt i Datiden det unge Tysklands Førere nævnes. Som Organ for Gruppens Følelser og Ideer staar han omtrent i Aaret 1835 paa sin Højde. I det Aar udgiver han det af hans historisk fremstillende Arbejder, der ene fik Betydning for Ungdommens Sjæleliv, nemlig Værket «Charlotte Stieglitz, ein Denkmal». Det henrev vel mest paa Grund af sit Stof, men dog ogsaa paa Grund af den følelsesfulde Behandlings Pietet Tusinder af Hjerter. Og i det samme Aar udkom hans «Madonna, Unterhaltungen mit einer Heiligen», det af alle Mundts Skrifter, der er mest betegnende for det unge Tysklands Følemaade og for hans eget Væsen.

Theodor Mundt, født i Potsdam 1808, var en hengiven Sjæl, Sag og Person hengiven, paa én Gang med Sværmeri og med Forstand. Han var ikke blot som Wienbarg en begejstret Natur, men — med mindre Tapperhed ganske vist — en langt rigere og mangesidigere Aand. Og dog var han en Aand uden Ægg, en Forstand uden Skarphed, en

Fantast uden Gratie, en Skribent uden Konturer, en Stilist uden Fynd. Ene hans Bog om Charlotte Stieglitz har overlevet ham, og det er Gjenstandens Skyld. Han kunde være baade hvas og bidsk og uretfærdig, som svage Naturer tidt ere eller blive det, men selv hans hvasseste Udfald er ikke Udbrud af noget krigerisk Naturel, kun Selvforsvar og Selvhævdelse, grundet paa Misforstaaen af en Modpart, kun ufarlige Stød af en rasende Bede.

Det overrasker den moderne Læser, at et Arbejde som Mundts «Madonna» nogensinde har kunnet betragtes som en farlig Bog. Man maa have de Regjerendes hele Angst for Skygger i Erindring for at forstaa det. Men den kan ikke forsømmes af Nogen, der vil studere Tidsalderen; thi der er noget Typisk i det Udtryk, den giver Ungdommens Tanker og Sværmerier.

«Madonna» er ved selve sin Formløshed karakteristisk for Mundt og for dem, hvis litterære Smag faldt sammen med hans. Det er Lyrik i Prosa, Rejseskildringer, personlige Bekjendelser, verdensomdannende Theorier om Kjødets Æresopreisning i Kraft af en hidtil ukjendt Mystik, Alt leiret om en novellistisk meddelt Kvindeskjæbne.

Bogen indledes med en Posthorns-Symfoni, ret velskrevet i gammel romantisk Stil, men med et uromantisk Indhold. Den forherliger Bevægelsen, det Stikord, Mundt opfandt og hvori han forelskede sig. Bevægelsen er for ham hvad for Andre Frem-

skridtet, Kampen for Frihed var, den nye Tids Løsen. Han taler om Bevægelsespartiet; den nye Litteratur er ham Bevægelseslitteratur (Bewegungslitteratur) selve «Madonna» stempler han i en Efterskrift som en Bevægelsens Bog. Udtrykket er, som man ser, ret neutralt og uskyldigt.

Læselig er i «Madonna» nutildags kun den kvindelige Hovedpersons Meddelelse om sit Liv og Levnet. Forfatteren træffer hende i en lille bøhmisk Landsby, standser slagen over hendes sælsomme Skjønhed, da han ser hende paa Gaden som Deltagerinde i en katholsk Procession. Ved et Tilfælde tyer han senere paa Dagen netop ind i hendes gamle Faders Hus, vinder (ret forrykt) den gamle bornerte Mands Hjerte ved den Salvelse, hvormed han fortæller ham om Casanova, der har levet der i Egnen paa Slottet Dux, opnaaer en Indbydelse til at blive der til Aften og tilbringer en Del af Natten i en sværmerisk Samtale med Datteren, i hvem han finder en Kvinde, der efter hans Forestillinger maa kaldes Helgeninde, en verdslig Helgeninde (eine Weltheilige) og der som saadan skjænker ham et Favntag og et Kys under hede Taarer. Da han den næste Morgen maa forlade Egnen, lægger hun snart derefter sit hele Væsen og alle sine Oplevelser aabent frem for ham i en umaadelig Epistel «En verdslig Sjæls Bekjendelser».

Den stakkels Pige er et Offer. Fra hendes Fædreneby Teplitz og fra hendes Forældre har en

fordærvet kvindelig Slægtning lokket det fattige Barn til Dresden, og har under Skin af at sikre dets Fremtid opdraget det for en rig og fornem Vellystning. Med Indtrædelsen i den voxne Alder skal hun blive dennes Bytte. Alle Forberedelser er allerede trufne; hun er ved Nattetid indelukket i et Værelse med sin Velgjører og Efterstræber, ved hvem hun væmmes — da hun ved en Kraftanstrengelse gjør sig fri, bryder ud, og i sin Fortvivlelse tyer til en ung Theolog, der boer i samme Hus og i hvis Værelse hun skimter Lys. Længe har hun elsket ham som han hende. Nu hengiver hun sig med blufærdig Enthusiasme til ham, der ikke nænner at støde hende tilbage. Men Dagen derpaa begaar han Selvmord af kristelig Anger over denne Synd, og den unge Pige maa paa sin Fod vandre fra Dresden til sin fædrene Landsby i Bøhmen, hvor hun, som har deltaget i en Hovedstads Liv og Adspredelser, nu forsmægter i sin Faders Hytte. Oldingen er lam, desuden stokbornert af katholsk Fanatisme.

Denne Histories Pointe synes at være den unge Piges Uskyld i Selvhengivelsen, skjønt denne i Verdens Øjne er en Brøde. Fortælleren ser i hende en Helgeninde, en Madonna, Indbegrebet af elskelig og typisk Kvindelighed. En verdslig Helgeninde er hun ganske vist, men, lærer han: der kan slet ikke tænkes Noget, der er mere helligt end det Verdslige, ikke gives Noget, der er mere gejstligt

end det. Og han fremsætter sin, hverken nye eller mærkværdige, men en Smule særegent formulerede Lære om den nødvendige Sammensmeltning af Kjød og Aand og om at Modsætningen mellem Gejstligt og Verdsligt nu maa falde. «Verden og Kjødet maa atter gjenindsættes i deres Rettigheder, for at Aanden ikke mere skal bo i sjette Etage som i Tyskland.» Og gjennem Fortællingen af en langtudspunden bøhmisk Legende om Libussa naaer han til sin Jubelhymne: «Den frie Kvinde er suveræn; hun afgjøre, hun tale, thi hun tør tale! Og den frie Kjærligheds Lykke er sød!»

Mundt var begyndt som Hegelianer, men er her naaet til en Omændring af Hegelianismen i Retning af fantastisk Mystik: Christus har sagt, at hans Rige ikke er af denne Verden, og dog er han kommet til os og er selv bleven Verden. Gud har af Kjærlighedslyst dykket sig ned i Kjødet, og denne Verdens Kjød er blevet helliget, idet det blev Gud. Saaledes blomstrer Guds Rige overalt paa Jorden, men er ligefuldt, som Christus forkyndte, ikke af denne Verden, det vil sige ikke af den Verden, der blot er Kjød og som ikke vil indlade sig med Tankens frie Bevægelse. — Vidtløftigt tumler Mundt nu som en ikke ret udlært Pedant med en Polemik mod «det Dennesidige», der er uden «det Hinsides» og mod «det Hinsides», der ikke vil vide af «det Dennesidige», og ender saa i Begejstring for hvad han kalder *Billedet*

(modsat aandløs Materie og legemløs Aand). «O I Filosofer! hvad der mangler Eder, det er Billedet . . . . . jeg kjæmper for Billedets Gjenindsættelse i dets Rettigheder!»*)

Var nogen Mand ikke anlagt til Fører og Mester for Andre, saa var det denne salvelsesfulde Forkynder af altfor indlysende Sandheder. Han har siden da skrevet en lang Række af historiske Romaner — en endnu meget længere Række leveredes af hans Hustru under Pseudonymet Louise Mühlbach — desuden et ikke ringe Antal af kritiske og litteraturhistoriske Skrifter. Iblandt disse er et af de bedste hans «Geschichte der Litteratur der Gegenwart» 1842, fordi Forfatteren der taler om hvad han kjender tilgavns; men ogsaa denne Bog er som alle hans andre et formløst Arbejde, fuldt af ubehersket Stof og plettet af kun tilsyneladende dybsindig Aandrighed. Saaledes finder han her en særegen Betydning i at Hegel netop blev bortrevet af Cholera: Hegels Aandssystem, siger han, var et Alt nivellerende Juste-milieu-System som Casimir Periers, derfor maatte de begge dø af denne Alle nivellerende Sygdom. Den maa betragtes som det fysiske Udtryk for Tidens almindelige Kval. Livet havde af Angst og Uro ført Krig mod sine egne Indvolde og bødede nu tilsidst for sin Attraa efter at erkjende og begribe sig selv, med den sidste

---

*) Th. Mundt: Madonna. S. 142, 274, 326, 374, 406.

mulige Akt af Selvreflexion: den at spy sig selv ud. (Mundt: Litt. der Gegenwart S. 355),

Den især som Theaterdirektør bekjendte Feodor Wehl har i et Skrift «Das junge Deutschland», som mest bestaar af Breve til Udgiveren, bestræbt sig for at give Læseverdenen en bedre Ide om Mundt end den i vore Dage fremherskende, og det er lykkedes ham at bibringe os den Forestilling, at Mundt var en Mand med megen god Vilje, ikke faa Kundskaber og ikke ringe Varme for det, han følte sig tiltalt af. Men for nogen betydelig Kraft vil denne Skribent aldrig kunne gjælde.

I Grunden ere de Forfattere af anden Rang, der som Gustav Kühne, Hermann Marggraff og Alexander Jung, danne det unge Tysklands Bagtrop, lige saa fremragende som han. De ere alle som han halvt publicistiske, halvt digteriske Talenter. Det er Mænd med Karakter, med Dannelse og udpræget stilistisk Evne, gjennemtrængte af de samme Grundforestillinger, som findes hos Mændene i første Linje.

Den der f. Ex. vil gjennemlæse Kühne's «Weibliche und männliche Charaktere» (fra 1838) overraskes behageligt ved Fremstillingens Sving og Glands, ikke mindre end ved Rigtigheden af de Domme om offentlige Personligheder, som fældes. Hans Heltinder er som alle disse Mænds: Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz; han ser paa dem med sine egne Øjne og skildrer dem med Enthusiasme,

uden Fraser. De Digtere, han karakteriserer og forherliger, er ikke blot store Fortids-Radikale som Shelley, ikke blot hele Rækken af Datidens Friheds-Lyrikere fra Anastasius Grün til Karl Beck, men saa rolige Aander som Rückert og Chamisso. Han er vel uden stærk Originalitet, men ogsaa uden Ensidighed og Fordomme.

Det Samme kan siges om Hermann Marggraff. Hans Bog «Deutschlands jüngste Literatur- und Culturepoche» (1839) gaar vel i det unge Tysklands Spor men Forfatteren har forbeholdt sig sin fulde Selvstændighed. Han er en tænksom, kritisk prøvende Mand, der skriver godt for sig, altid naturligt, undertiden aandrigt, og hvor han fejler, er det langt snarere paa Grund af konservative Tendenser end paa Grund af altfor vidtgaaende Modernisme.

Naar man da ikke netop søger den nye Gruppes *enfants perdus,* og saadanne har enhver Retning, kan man ingenlunde sige at den gav Anledning til de lidenskabelige Angreb, for hvilke den blev Gjenstand. De stærkeste Overdrivelser og Smagløsheder er gjennemgaaende paa Angribernes Side, ikke paa det unge Tysklands.

En saadan Angriber var den dengang aldrende Tieck. I flere af sine Noveller gjorde han Udfald mod Det unge Tyskland, mest direkte retter han sin Satire imod det i Novellen «Der Wassermensch». Rigtignok er Karikaturen her saa grov, at Virkningen forspildes.

Den unge Florheim, der repræsenterer den Ungdom, Tieck vil tillivs, er halvgal af Begejstring for Franskmænd og for Jøder; han viser sig som Frihedsmand og Demokrat i Ytringer, til hvilke en normal Skoledreng vilde være altfor moden. Han vil, at der aldrig maa gives nogen Concert, paa hvilken ikke Marseillaisen spilles — for at Menneskene ikke skulle glemme hvad der er Hovedsagen. I alle Bøger, selv i Kogebøger, vil han have Billeder anbragt af de vigtigste Frihedshelte som Mirabeau, Washington, Franklin, Kosciuszko. I Almanakkerne fordrer han Maaneden Juli's Navn trykt med røde Bogstaver for at holde Erindringen frisk om den glorværdige Julirevolution, og han haaber, at «alle Ædle» ville forene sig om at lade Substantiverne Fyrste, Herre, Konge, Hertug, Greve, Junker osv. trykke med smaa Forbogstaver for saaledes at vise Ringeagt for disse Begreber.

Da Geheimeraaden, som i Novellen repræsenterer den forstandige Konservatisme, spørger Florheim, hvorledes han og hans (Sie, die Sie sich das junge Deutschland nennen) haabe at gjennemføre deres Planer mod det Bestaaende, svarer denne naivt: Ved evindelig Skjælden ud paa alt det, som staar os i Vejen. Og han udvikler, at saaledes behandlede de allerede den gamle Goethe i hans sidste Leveaar — en Vending, der ganske strider mod Sandheden — nu, da de er Bevægelsens Parti og allerede har bemægtiget sig de fleste og mest

læste Blade, er de i Stand til at stifte et usynligt og dog aabenbart Forbund, der strækker sig over hele Tyskland, slaar enhver Forfatter ned, der ikke hører til dem, og ved hensynsløs Brug af den gjensidige Lovprisning driver dem alle i Vejret*).

Virkeligheden saa ganske anderledes ud. Karikaturen har her den dobbelte Fejl, ikke at ligne og ikke at være morsom. Mundt tog en aandrig Hævn over Tieck, da han nogle Aar derefter gav det første Stød til Opførelsen af Tiecks Eventyrkomedier i Berlin.

XXIII.

Hverken Fremstilling af Forholdet mellem Litteraturen og Politiken eller den af de litterære Begivenheders Gang eller Tegning af de vigtigste Mandskarakterer i det unge Tyskland afslører tilstrækkeligt det Sjælelige i Tiden.

Hvad der gjøres og hvad der skeer, er udvortes Udslag. Hvad der frembringes i Bogverdenen, søger nødvendigvis det Virkningsfulde, maa til en vis Grad stilisere og sætte i Relief allerede for Tydelighedens Skyld. Vil man komme under Vejr med, hvorledes der i en vis Tidsalder aandeligt er

---

*) L. Tieck: Gesammelte Novellen. Breslau 1835, I. 38, 79.

bleven *levet,* saa maa man stræbe at komme de følende Personligheder saa nær som muligt, og man maa ikke forsømme at fuldstændiggjøre det Indtryk, man modtager ved Iagttagelse af Tidens ledende Mænd med Studiet af Periodens typiske Kvindeskikkelser.

Hvor der føles mere og virkes mindre, hvor Formningsevnen er for svag til at løsne det Frembragte helt ud fra Personligheden, men hvor Oprindeligheden dog er stor, der naaer Forskeren lettest ind til Livskilderne i en Tidsalder. Et Brev fra en rigtudrustet Kvinde fører mere direkte ind til det levende Menneske og dets virkelige Følemaade end en politisk Tale eller et Sørgespil.

Ingen af de faa store Kvinder, som beherske Aanderne i dette Tidsrum, har frembragt noget Kunstværk, ingen af dem har endog blot forsøgt derpaa. De have hverken skrevet Romaner eller Afhandlinger. De have, ogsaa litterært, virket umiddelbart ved deres Personlighed og have øjensynligt ikkun formaaet at sætte Sindene i saa stærk Bevægelse, fordi Tidsalderen fandt noget af sit inderste Væsen udtrykt i dem. Deres Naturer er uplastiske, uhaandgribelige, der er noget Utydeligt, Udvisket ved deres Aandslivs Konturer, men er det end derfor vanskeligt at skildre deres Individualiteter, saa er det des lettere at føle Tidens Puls i deres Ytringsformer.

Gjennem dem indseer man, at den Ide, der

ligger til Grund for de Bedstes Liv i denne Periode og som giver sig Udslag i Oppositionen mod Regeldyrkelse og Vedtægtstvang, er den, at det Eneste, som er en tænksom og følelsesfuld Aand værdig, det er at opfatte de menneskelige Forhold paa en selvstændig og oprindelig Maade og at grunde sin Opførsel paa denne Opfattelse. Det var en Ide, som allerede var gammel i tysk Kultur, den stammede fra Herder. den var taget i Arv af alle Naturevangeliets Forkyndere deriblandt af Heinse, som slog saa stærkt ned i enkelte af det unge Tysklands Mænd, men den var dog især udfoldet og bragt i Anvendelse paa alle Livsomraader af Goethe. Ved at studere Tidens mest ejendommelige Kvindeskikkelser, opdager man, at det, der fra 1810—1835 dybest inde var skeet, det, som var Tidens underjordiske, underfundige Hemmelighed, det var, at Goethes Verdensanskuelse Punkt for Punkt havde fortrængt den kirkelige og bemægtiget sig alle store Instinkter og virkelige Begavelser i Tiden.

Den uden Sammenligning betydeligste Kvinde, som i Trediverne og Fyrrerne sysselsætter de aandeligt Interesserede i Tyskland, er Rahel Varnhagen von Ense. Hun døer i Marts 1833 og 1835 udgiver hendes Mand i tre Bind det Udvalg af hendes Breve og Dagbøger, der aabenbarede den store Læseverden hvad hun havde været. Denne Offent-

liggjørelse fulgtes efterhaanden af en lang Række andre, der havde hende til Midtpunkt.

Langt mindre genial, men langt talentfuldere end Rahel var Bettina von Arnim, der i Aaret 1835 udgav det opsigtvækkende Skrift «Goethes Brevvexling med et Barn», som modtoges med Begejstring.

Medens Rahels Navn erindres paa Grund af hendes mangeaarige, uafbrudte, men rent private Virken i det Stille, og medens Bettinas Navn har Glans af hendes glimrende Talent og funklende Vid, erindres den tredje Kvinde, som gjorde dybt Indtryk paa Datidens Mænd og Kvinder, alene paa Grund af en Handling, et Selvmord. Det er Charlotte Stieglitz, der i December 1834 dræbte sig selv, og hvis Livshistorie, Optegnelser og Breve i 1835 bleve forelagte Læseverdenen af Theodor Mundt. Hun blev strax Gjenstand for talrige Studier og Forherligelser af den unge Skole. Især har Gustav Kühne karakteriseret hende smukt. Det var desuden, som ovenfor nævnt, hendes Død, som gav Anledning til Gutzkows «Wally».

Rahel Antonie Friederike Varnhagen (født Levin, senere bekjendt under Familienavnet Robert) kom til Verden i Berlin 1771. Hun synes forsaavidt at tilhøre en helt anden Epoke end Julirevolutionens; men først efter sin Død blev hun en offentlig Personlighed og traadte gjennem det trykte Ord i Forhold til Publikum og Datidens

Skribenter. Hun var et af de sjældne Væsener, der i Kraft af en ufortabelig Sindets Friskhed forstaa Alt og Alle, føle med de mest forskjelligartede Individualiteter og Retninger, besidde det Blik, der er Blik for det Væsentlige og i Kraft af deres mangesidige uopslidelige Sympathi indtil deres Død beundres og vurderes ligeligt af de Bedste blandt Yngre og Ældre. Rahel var hyldet af Karl Gutzkow, som hun havde været hyldet af Schelling og Friedrich Schlegel, af Schleiermacher og Wilhelm von Humboldt. Hun havde været glødende Patriot under Frihedskrigen, forestaaet Hospitaler i Berlin og Prag, og hun blev beundret af Heinrich Heine, der helligede hende, den 50aarige, det lyriske Intermezzo i «Buch der Lieder». Hun, der havde omgaaedes Aarhundredeskiftets ypperste Mænd som Fyrsten af Ligne, Fichte, Prins Louis Ferdinand, Fouqué og endnu mange andre fortroligt, hilsede til sine Omgivelsers Forbauselse endnu Victor Hugo's Orientaler og Saint-Simonisternes Skrifter med levende Glæde. Der er noget Stort ved dette Liv, saa udramatisk det end er.

Man aner Mangesidigheden af hendes Væsen, naar man gjennemgaar de saa aldeles forskjelligartede Personligheder, hun stod i nær Forbindelse med. Der er i hende paa én Gang Dybder, der endnu overraske, og Uklarheder, et moderne Menneske Intet kan gjøre udaf. Hendes Væsens Trolddom har været det Mundtlige, Øjeblikkelige,

den lejlighedsvise Ytring; det er derfor ikke let at rekonstruere den nu. Stærkt har hun virket udadtil, men dog var hendes egentlige Liv ganske indadvendt; hun var i sit Aandsliv afgjort aristokratisk, og dog saa god, at hun i Kraft af denne Godhed havde Tanke for de Fjærneste.

Som en ung Pige uden Skjønhed og ganske blottet for Talenter voxer hun op i Berlin i sin Faders, en rig jødisk Kjøbmands Hus paa en Tid, da den jødiske Stamme endnu ingensomhelst Borgerrettigheder havde. 25 Aar gammel er hun allerede et betydningsfuldt Medlem af det højere Selskab i Hovedstaden; fra sit 30. Aar til sin Død er hun Midtpunktet for Berlins og et af Midtpunkterne for hele Tysklands Intelligens. Hun tiltrak ved sit Væsens Oprindelighed. Alle Mennesker ønske og ynde jo at se deres Væsen afspejlet i et større Menneskes Sind, alle attraa Medfølelse, alle ville forstaas. Og instinktmæssig sporede de, der kom hende nær, Fyrster og Adelige, Diplomater og Filosofer, Digtere og Videnskabsmænd, at denne unge Pige med den lette, yndefulde Skikkelse, med de fine og fyldige Lemmer, med det lidende Udtryk i Ansigtet under det tykke, krøllede Haar og med det dybe og faste Blik i det mørke Øje, var deres Fortrolighed værdig, og det af den ene, men tilstrækkelige Grund, at hun var uden alle Fordomme.

Hun omgaas med Glæde en dejlig Hetære som

Pauline Wiesel, Prins Louis Ferdinands Veninde; hun er paa en Gang hendes, hendes cyniske Mands og hendes fyrstelige Elskers Fortrolige. Hun holder oprigtigt af en reaktionær Vellystning som Friedrich Gentz; hun lykønsker ham med Varme, da han, over 60 Aar gammel, har vundet Fanny Elslers Kjærlighed; hun ser i ham det lysende Prosatalent og Politikeren, der i et afgjørende Øjeblik havde havt national Betydning. Menneskene er for hende paa Goethe'sk Vis Naturprodukter.

At hun imidlertid, strængt sædelig og politisk frihedselskende, som hun var, havde kunnet hæve sig til en saadan Højde af Fordomsfrihed og opnaa en saa vid Horizont, det beroede paa, at hun var født paa et Fristed udenfor Samfundet, nemlig i et velhavende jødisk Hus i Berlin.

Et Par Aarhundreder igjennem havde i det gammeldags stive, intolerante Preussen de fremmede, foragtede, krumnæsede Familiefædre siddet i Vexelerbutikerne og uden Sans for Andet end Penges Værd lagt Thaler paa Thaler, kjøbt Obligationer og tilsidst nu og da laant Fyrsterne Penge. De var i al deres Rigdom uvidende, orthodoxe, overtroiske. Saa brød i Oplysningsperioden Moses Mendelsohns Virksomhed ind over dem. Deres Religiøsitet blev en ædel Rationalisme, og de forstod, hvad Kundskab og Dannelse betyder. Ved det attende Aarhundredes Slutning allerede havde de givet deres Sønner en helt ny Opdragelse, og

samtidigt begyndte man at se paa disse Sønner som paa Væsener, mod hvilke man havde en Uret at gjøre god igjen. Og denne Sønnernes Slægt aabnede da paa én Gang deres hidtil lukkede Huse.

De lignede ikke de knebne. spidsborgerlige Berliner-Lejligheder. Rummelige Værelser med tykke østerlandske Tæpper: hist og her et kostbart Maleri, afhændet til Faderen eller Bedstefaderen af en eller anden Fyrste i Pengeforlegenhed. Et Bord med udsøgt Kjøkken, fine Vine, Fade af Guld og Sølv, Glas af det reneste Krystal, der funklede paa kniplingsbesatte Duge. Hustruen og Døtrene udrustede med en højere og finere Dannelse end ellers Damerne af Borgerstanden, med levende Interesse for Theologi. Filosofi og Musik, og hurtigt udviklede ved det blandede Selskab, der søgte derhen*).

Thi her mødtes som paa et neutralt Jordsmon alle de, som Samfundet ellers holdt ude fra hverandre. Medlemmer af de forskjellige Stænder og Kaster, med en stor Del af dem, som Samfundet udelukkede. Intet borgerligt Hus i Berlin modtog dengang en fremmed eller indenlandsk Skuespillerinde; her modtoges Theatrenes Damer paa lige Fod med de andre Gjæster. I andre borgerlige Huse kom Prinserne ikke, allerede fordi de kjedede sig

*) Karl Hillebrand: Zeiten, Völker und Menschen II, V: Aus dem unzünftigen Schriftthum Deutschlands.

der. Her kom de lokkede af Tonens Ligefremhed og Damernes Vid. Det var en Zigeunerverden uden Bohêmelivets Raahed. Det var det første Gjennembrud af Verdensborgeraanden i det gammelpreussiske Berlin.

I disse Kredse voxer Rahel op. Allerede et enkelt Venskab udmærker hende, det med hendes Jævnaldrende, den daværende Ungdoms Helt, Prins Louis Ferdinand, Søn af Frederik den Stores yngste Broder, en ridderlig og kunstnerisk Natur med dumdristigt Mod og forfløjne Sæder, en ypperlig Musiker og ypperlig Ryttergeneral. Goethe har skildret ham i sin Bog om Felttoget 1793. Franskdannet var han som alle preussiske Prinser den Gang, og det i den Grad, at han (som man af hans offentliggjorte Breve ser) ikke kunde skrive Tysk orthografisk, men han var ligefuldt en lidenskabelig Fjende af Napoleon og brændte efter at maale sine Tropper med hans. Som i sin Tid Prinsen af Homburg trodsede han en Ordre om Tilbagegang, og lod sig i sin Harme over Nederlaget ved Saalfeld — negtende at flygte, negtende at overgive sig — hugge ned af franske Husarer. Han betroede Rahel sine vilde Kjærlighedseventyr og finder under sin Sorg over en uværdig Elskerinde Trøst i stille, fornuftige Samtaler med hende som med en Søster.

Ikke altid kunde hun give Andre Trøst. Hun trængte i sin Ungdom selv altfor stærkt dertil.

Hun var af Naturel i den Grad nervøst pirrelig, at hun kun med stor Vanskelighed som Barn blev holdt i Live: «Blot Luften er for tæt eller for tynd, for varm eller for kold, saa er jeg syg. End mere syg er jeg ved den mindste Sindsbevægelse. Det er umuligt at være mere ømtaalig.» Næsten ethvert af hendes Breve har ved Siden af Datoen den nøjagtigste Beskrivelse af Vejrligt og Temperatur. F. Ex.: «Fredag 14. Marts 1828. Graat. Sydvestvindsvejr, fugtigt og dog tegnende til Foraar, uden imidlertid at indbyde til Spadseren. Duer flyve. Der viser sig nu og da blaa Vinduer paa Himlen, og de lade hist og her som netop nu Dagslyset trænge igjennem.» Eller: «23. Marts 1829. Klar Sol, som har brudt igjennem; iskold, skarp, afgjort Nordostvind. Thiergarten utilgængelig og ikke ganske fri for sin Is.» Eller «17. April 1830. Middag; efter Regn Foraarsvejr, Træerne grønlige, men endnu ikke grønne. Mit bedste Øjeblik i Aaret, uden Fluer eller Myg, uden Hede. Foraaret nærmer sig; det tilvifter os tusind Erindringer og Forhaabninger, der aldrig ville opfyldes, men paa hvilke vi have Krav.»

Saadanne Aander fortjene og vække lige saa megen Medlidenhed som Beundring. Hendes Ven W. v. Burgsdorf skriver til hende: «Da jeg saa Dem for første Gang, blev jeg slaaet af, at De maatte være bleven opdraget af langvarige Li-

delser.» Det var sandt, hun havde havt et sygeligt Legeme, en tungsindig Ungdom, en haard Fader og havde lidt tidlige Ydmygelser. Hun var — paa en næsten uværdig Maade — ulykkelig over at være født Jødinde; hun kalder det en Dolk, som et overnaturligt Væsen i Fødselsøjeblikket har stødt i hendes Hjærte. Der rørte sig ikke en Fiber i hendes Væsen for det Religionssamfund, i hvilket hun ved sin Fødsel hørte hjemme. Erindringerne var da endnu friske om Fanatismen i det og Fanatismen imod det. Endnu i 1756 havde den jødiske Menighed i Berlin udstødt et Barn af Byen, fordi det havde baaret en Bog for en Kristen. Og paa den anden Side havde endnu Moses Mendelsohn ikke kunnet gaa ud med sine Børn uden at forfølges af Stenkast.

Hendes Fader havde i hendes Opvæxt sat al sin Forstand og Karakter ind paa at knække det sarte Barns Egenvilje, og kun ved sit spændstige Sinds ualmindelige Styrke lykkedes det hende at bevare sin Ejendommelighed. Hun havde tidligt Indtrykket af at have lidt saa meget, at der ikke mere var noget i hende, som kunde knækkes eller brydes.

Det var uundgaaeligt, at et saadant Væsen maatte elske med Heftighed og lide Kvaler under sine Forelskelser, lidenskabelig til det yderste som hun var. Og to Gange led hun, da hun elskede heftigst, den bitreste Skuffelse, Følelsen af at blive

stødt ned som med en Morderkniv og at leve i Aarevis med Kniven i sit Saar.

24 Aar gammel havde hun knyttet sig med hele sin Sjæl til den et Aar yngre Grev Karl von Finckenstein, Sønnen af en preussisk Minister. De to unge forlovede sig, og Rahel levede nogle Aar udelukkende i denne Kjærlighed. Hendes Forlovede var god, forelsket, hengiven, men svag af Karakter. Han meddelte hende de Plagerier, han var udsat for af sin fornemme Familie, der misbilligede dette Forhold til en Ikke-Jævnbyrdig og forsøgte at faa ham til at opgive det. Dybt saaret i sin Stolthed gav hun ham hans Ord tilbage. Skjøndt hun ved sin overlegne Personlighed med Lethed kunde have overvundet hans Betænkeligheder, ifald hun vilde have sat sit Væsen ind derpaa, stillede hun ham strax aldeles frit, og han var svag nok til, saa indtaget han end var i hende, at modtage sin Frihed. Aldrig forvandt hun denne første dybe Ydmygelse.

Der gik tre Aar, og hun blev forelsket paany, denne Gang flammende, helt med Sjæl og Sanser, og hendes Følelse blev gengjældt. Hun forlovede sig anden Gang med Don Raphael Urquijo, en udmærket dejlig ung Legationssekretær ved det spanske Gesandtskab i Berlin. Forholdet varede, lidenskabeligt fra begge Sider, et Aars Tid. Men Naturerne vare altfor ulige, han hende altfor underordnet. Han pinte og krænkede hende med Skinsyge

i den Grad, at hun brød for at bevare sin Menneskeværdighed, men med en Følelse af Tilintetgjørelse indtil Vanvid, af Ensomhed og af at være udsat for al Livets Kulde uden det Værn derimod, som hun med sit Kvindehjærte mindst kunde undvære.

Da hun var bleven forladt af Finckenstein, foreslog man hende et Fornuftparti. Hun svarte: «Jeg kan ikke gifte mig, thi jeg kan ikke lyve. Tro ikke, jeg er stolt deraf, jeg kan ikke, som jeg ikke kan spille paa Fløjte . . . . Han maatte ingen Fordomme have; ellers holdt jeg det ikke ud . . . . Det gik heller ikke an, at han var dum og tvang mig til at lyve og lade, som jeg beundrede ham. Jeg maa kunne sige alt, hvad jeg vil.»

Da hendes Hjærte nu længe savnede den dybeste Tilfredsstillelse, levede hun des lidenskabeligere for sine aandelige Interesser. Men hun stødte paa den Vanskelighed, at hun intet Ordentligt havde lært. Hun plejede at tale om sin tykke Uvidenhed. Uvidende var hun selvfølgelig langt fra at være; men saa meget er utvivlsomt, at noget dybere Indtryk af hvad Videnskab er, har hun aldrig modtaget, og aldrig har hun havt en videnskabelig Tanke.

Man havde lige saa lidt lært hende Jødedom som Historie og Geografi. Hun siger etsteds, at hun er voxet op som et Træ i Skoven og intet har kunnet lære, en Religion saa lidt som Resten.

Hun dannede sig da sin egen Religion, beslægtet med den, som Schopenhauer satte i System. Hendes Tanker om en Vilje i Naturen, om Verdens-Elendigheden, om Medlidenheden som den eneste Kilde til Moral er beslægtet med hans. Hendes Religion havde sin Mystik. Hun beundrede meget Angelus Silesius og Saint-Martin; hun var lidenskabelig Pantheist som Goethe. Hun optegner den tyske Mystikers Vers:

Alle Tugenden sind eine Tugend.
Schau, alle Tugenden sind ein ohn' Unterscheid,
Willst du den Namen hör'n? Sie heisst Gerechtigkeit.

og skriver derunder:

Weil sie Wahrheit ist. Einfalt, Unpartheilichkeit Selbstlosigkeit, Austheilung für Alle.

Hun saa altid Enheden, Helheden. Det var som om et Ekko af Verdenssjælen vibrerede i hendes Sjæl. Hun syntes at have profetisk Gave, saa rigtigt saa' hun; der var noget af en Sibylle, af en delfisk Præstinde i hendes Natur. Skade at hendes løsrevne Ord for os Efterlevende saa tidt er dunkle Orakelsprog.

Hun var fuld af Overbærenhed mod de Brødefulde, af Sympathi med de Ringe, af Medlidenhed med de Fattige og foragtede kun ét, den korrekte Middelmaadighed, men viste aabent denne Foragt, selv om den skabte hende Fjender.

Hun sad hen og blev en gammel Pige, dog uden at Aarene bevirkede nogen Forandring i hendes Udseende eller formindskede den Magt, hun udøvede. Ti Aar igjennem stod hun i den ømmeste Brevvexling med sin senere Ægteherre, Varnhagen von Ense. Han var fjorten Aar yngre end hun, først en tapper Officer, senere en dygtig Diplomat, tilsidst en ypperlig, stærkt fronderende Skribent, og maatte udmærke sig i Krig og Fred, før han uden at blive overseet kunde tænke paa at optræde som hendes Brudgom. Ham ægtede hun 42 Aar gammel og levede endnu 19 Aar i et fuldstændigt lykkeligt Ægteskab med ham.

Sin afgjørende litterære Betydning har Rahel derved, at det var hende, der først i Berlin fornam og udtalte, hvad Goethe var værd. Længe inden der endnu havde dannet sig en litterær Mening om denne Livssag for tysk Kultur, var Rahel gjennemtrængt af Goethes Genius, fortryllet af dens Magt, og forkyndte Enhver, med hvem hun traadte i Berøring, at denne Mand var uden Sammenligning med andre, den højeste Aand, den indsigtsfuldeste Raadgiver og Dommer i Livets Anliggender. Det skete paa en Tid, da Goethe endnu var en blandt mange i Hoben af Forfattere, og da andre i Rang og Ry sattes langt over ham. Længe inden Brødrene Schlegel kritisk fastsloge Ærefrygten for Goethe som ubetinget, havde Rahel allerede indført Dyrkelsen af den store Uforstaaede og Miskjendte

i sin Vennekreds i Berlin, til alle Sider prist hans lysende Ord og betegnet hans Navn som et helligt og indviet Navn.

Hun er saa lykkelig at træffe ham, kun 24 Aar gammel, 1795 i Teplitz. Af et Brev fra David Veit til Rahel kan man se, hvad Goethe har sagt om hende: «Ja, det er en ung Pige med overordentlig Forstand, som altid tænker — og med Følelser — hvor finder man det? Det er noget sjældent. Vi var bestandig sammen, vi har levet meget venskabeligt og fortroligt sammen.» Til Franz Horn sagde Goethe: «Det er en ung Pige, som er rig paa Kjærlighed. Hun er stærk i alle sine Følelser og kaster dog enhver Ytring let hen . . . . det første gjør, at vi beundre den store Originalitet i hende, det andet gjør denne Originalitet elskværdig . . . .»

Da Rahel erfarer det, skriver hun: «Hvorfra véd han, at jeg har Følelse? Ingen har jeg i mit hele Liv mindre kunnet vise mig for, som jeg er, end for ham. Dog lad mig tie. Han er Goethe. Og hvad han føler og siger er sandt. Ogsaa hvad han siger om mig, troer jeg . . . . Ser De ham, Horn, saa hils ham fra En, der altid har tilbedt ham, forgudet ham, selv da Ingen roste, forstod, beundrede ham. Og hvis han undrer sig over, at en stille ung Pige sender ham en saadan Hilsen, saa lad ham forstaa, at hun i den Grad respekterer ham, at hendes Respekt har forhindret hende

i at sige det. Sig ham, at det ikke er Affektation, men Blommeblødhed. Hvad kan jeg for, at Andre affektere, hvad jeg mener i Alvor. Har jeg ikke Ret? Ja, jeg tilbeder ham.»

Og nu skeer der Intet, gjøres der ikke ringeste Forsøg fra Rahels Side paa at træde i Forbindelse med Goethe, knytte Brevvexling med ham eller lignende. Aldrig omtaler hun hans Person, bestandig kun hans Geni. Der gaar tyve Aar, og hun ser Intet til ham. Engang i 1811 sender Varnhagen Goethe nogle Optegnelser af Rahel om hans Poesier. Han bliver slaaet af det Læste, karakteriserer Forfatteren som en mærkværdigt opfattende, forenende, efterhjælpende, fuldstændiggjørende Natur, der med ét Slag begriber — men efter Rahels Anmodning til Varnhagen erfarer han ikke, fra hvem dette Haandskrift stammer. Først 1815 i Nærheden af Frankfurt ser Rahel Goethe igjen. Der er noget Rørende ved dette Sammentræf. Goethe er nu 66 Aar gammel. Han er i Besøg hos sin Veninde Marianne von Willemer (hans Diwan's Suleika) paa Willemers Gaard Die Gerbermühle. Rahel er i Frankfurt, har tilfældigvis set ham paa en Kjøretur med hans Værtsfolk og er i sin Skræk, sin Glæde kommen til at raabe højt: Der er Goethe.

Der er som sagt gaaet tyve Aar. Det er den 8. September om Morgenen. Rahel har havt noget ondt i Øjnene, er staaet senere op end sæd-

vanligt, staar i Negligé og børster sine Tænder, da Kl. 9¼ Værten kommer og siger, der er en Herre, som vil tale med hende. Han har givet hendes Pige et Kort. Det er Goethe's. Og af Ærefrygt, for at han ikke skal vente, giver hun sig ikke Tid til at klæde sig ordentlig paa, til at gjøre sig smuk: «Jeg lod ham træde ind nedenunder og kun vente saa længe, som jeg behøvede til at knappe en Jakke om mig. Det var en sort vatteret Jakke. Jeg ofrede mig selv for ikke at lade ham vente et Minut. Det var den eneste Tanke, jeg havde. Heller ikke undskyldte jeg mit Toilette, jeg takkede ham kun. Jeg undskyldte mig ikke; thi jeg mente, han maatte vide, at *jeg* helt forsvinder, og at der kun tages Hensyn til *ham*. Det var — desværre — mit Hjærtes første Bevægelse. Nu tænker jeg med den heftigste, mest komiske, mest pinefulde Anger anderledes.»

Hendes forsømte Paaklædning, hendes Følelse af Uskjønhed og Utækkelighed nedslog hende, hun sagde intet, som duede. Efter en saa mangeaarig Kjærlighed, en saadan Leven i ham og Længsel efter ham fik hun ham for eneste Gang at se nogle Øjeblikke i Enrum, og saa gik det saadan: «Og hør nu helt ud,» skriver hun til Varnhagen, «hvor latterlig jeg var. Da han var borte, klædte jeg mig rigtig smukt paa. Alt vilde jeg nu indhente og oprette. En skjøn hvid Kjole med høj smuk Krave, Kniplingsslør, mit Shavl fra Moskvá . . .

og nu kan jeg sige, som Prins Louis skrev til mig: Nu er jeg mellem Brødre 10,000 Thaler mere værd. Goethe har besøgt mig.»

Rahel, der efter tyve Aars Venten, efter et Livs Beundring modtager Goethe i vatteret Jakke hellere end lade ham vente i fem Minutter, det er, som Enhver vil indrømme, et Højdepunkt af kvindelig Heroisme. Denne Scene bliver efter Gjennemlæsningen af mange Bind Rahel-Litteratur tilbage i Ens Erindring som den afgjørende. Den giver Maalestokken for hendes Ærefrygt, hendes Forstaaelse og hendes Evne til at overvinde sit Kjøns mest berettigede Forfængelighed.

Det er Skade, at et Væsen med saa sjældne Egenskaber manglede alt Talent, al formende Evne, enhver Plastik. Nu ligge de fine og dybe Indfald, hun har havt, spredte som blotte Bemærkninger i Breve og Optegnelser af privat, for Efterverdenen ligegyldig Natur. Rimeligvis holde nutildags kun begejstrede Kvindesagskvinder ud at læse større Partier af hende i Træk.

Men hendes Væsen var ikke af kunstnerisk Art. Det var Sandhedskjærlighed. «Jeg har,» siger hun, «i denne Verdens store og almindelige Elendighed viet mig til én Gud, Sandheden, og hver Gang jeg er bleven frelst, er jeg bleven det ved ham.» Hun var fast og paalidelig i sine Venskabsforbindelser, men selv med Fare for at nedsætte sig i Andres Omdømme tilstod hun, naar en

Følelse i hendes Sjæl var slukt, og skammede sig ikke derover. Med hendes Sandhedskjærlighed stod hendes Væsens Simpelhed i Forbindelse; hun gav sig ikke ud for at være hævet over almindelige Svagheder, tilstod sin Kjærlighed til Slikkeri, sin Begjærlighed efter at høre om de nyeste Parisermoder. Og hun havde den fortjente Lykke stadigt at føle en dels medfødt dels erhvervet Harmoni, en sikker indre Sammenhæng i Sjæleliv og Overbevisninger — deraf hendes høje og berettigede Selvfølelse. «Jeg dræber Pedanteriet i tredive Miles Omkreds,» sagde hun.

For hende delte Menneskene sig ikke i dumme og kloge, ikke heller i gode og onde, men i dem, som var dem selv, og dem, som ikke var det. Derfor havde hun Sans som ingen Anden for det Naturlige, det Oprindelige, hvor hun traf det, hvor beskedent det end var, og derfor havde hun selv, trods sin gjennemtrængende Forstand, en Naivetet, en Friskhed i Opfattelse og Udtryk som et genialt anlagt Barn.

Da hun stod paa sin Anseelses Højde, var hun nødt til at gjøre sig selskabeligt utilgjængelig, omgive sig med alle Slags Forskansninger for at bevare sin Frihed til at vælge sin Omgang. Hun valgte bestandig Originaler.

En af hendes Omgangsvenner, Grev Tilly, skriver til hende: «Jeg har tusind Komplimenter at gjøre Dem, før jeg slutter. En beundrer Dem;

En er Dem hengiven; En er forundret, naar han forstaar Dem, En bedrøvet, naar han forlader Dem, selv om det kun er i et Brev, der maa have Ende. Alle disse Personer, det er mig alene.» Denne Spøg gjengiver de forskjelligartede Indtryk, hun gjorde.

Rahel havde tænkt meget over Originalitet. Det hedder etsteds hos hende: «Hvis En sagde: De troer, det er let at være original; nej man maa gjøre sig megen Umage for det; det koster stor Anstrengelse — saa vilde man anse ham for gal. Og dog vilde denne Yttring være sand. Enhver kunde være original, hvis Menneskene ikke stoppede deres Hoveder fulde af saamange halvfordøjede Grundsætninger, som de ligesaa tankeløst plapre frem.»

Der havde været fremragende og interessante Kvinder i det tyske Aandsliv før Rahel, senest de, hvem Romantikerne spandt ind i deres Væv — Caroline, Dorothea og de andre — Rahel er den første store moderne Kvinde i tysk Kultur, og den første som er sig sin hele Oprindelighed bevidst*).

Tidsalderens Stræben efter Originalitet havde ligefuldt sin Fare. Jeg tænker ikke paa den Fare

*) Rahel, ein Buch des Andenkens für Freunde, I—III. Briefwechsel zwischen Varnhagen und Rahel, I—II. Varnhagen: Gallerie von Bildnissen aus Rahels Umgang, I—II. Ludmilla Assing: Aus Rabels Herzensleben.

at forfalde til Affektation. Der gives til alle Tider stakkels Affekterte, som tro sig originale, naar de spise deres Suppe med deres Støvler. Men Faren var stor for gjennem evindelig Selvundersøgelse og Selvbespejling at tillægge sine flygtige eller almindelige Fornemmelser Mærkværdighed og saaledes forfalde til en uaffekteret Unatur saaledes som den skjønne Henriette Herz og ikke faa af hendes Kreds. Hjerteudgydelserne her lugte af Lampeolie og Blæk. Originalitetens Ildskrift ser anderledes ud.

Den møder En i Bettina's «Goethes Brevvexling med et Barn». Disse Breve fra Bettina, det er Lidenskabens Flammeskrift, «syngende Flammer». Bettina von Arnim, Clemens Brentanos Søster, Achim v. Arnim's Hustru, der ved Slægtskab og Giftermaal tilhører den romantiske Kreds, tilhører som Skribentinde det unge Tysklands Periode. Medens hos Rahel Beundringen for Goethe var frygtsom, en Hjertebanken og en Dyrkelse i Alvor, med stille Værdighed, fremtræder Beundringen hos Bettina som en halvt sanselig, halvt aandelig Indsmigren, som paatrængende Elskværdighed, burreagtig Vedhængen og Begejstringens dristigste Flugt over alle Bjerge.

Ved Aaret 1807 er hun igjennem Goethe's Moder som hans Byesbarn traadt i Berøring med ham, vistnok allerede 23 Aar gammel, men med et Barns Holdning eller rettere som et dobbelttydigt Væsen midt imellem Barn og Kvinde. Hun

kommer til Weimar, faar af Wieland en overflødig Introduktionsbillet til Goethe, strækker begge Hænder ud imod ham og véd ikke mere af sig selv. Han sætter hende overfor sig i Sofaen, taler om Hertuginde Amalies Død, om hun har læst derom i Avisen. «Ak,» sagde jeg «jeg læser ikke Avisen.» — «Saa, jeg troede, De interesserede Dem for alt, hvad der foregaar i Weimar.» — «Nej, jeg interesserer mig kun for Dem og er alt for utaalmodig til at blade i Aviser.» — «De er et venligt Barn.» — Lang Pause. — Saa springer hun op fra Sofaen og kaster sig om hans Hals.

Blot dette Træk, og man har hendes Holdning overfor Goethe i dens Modsætning til Rahels. Hun havde fra Barn af den ungdommelige Dristighed, som ellers er hyppigere hos Drenge end hos Piger. I Marburg viser man endnu et Taarn, som hun klatrede og klavrede op paa og hvor hun trak Stigen op efter sig for at være alene. Hun havde en Gjøglerskes Smidighed i alle Lemmer og tillige noget af Mignons barnlige og uskyldige Enthusiasme. Hun er Mignon overført i det virkelige Liv, med samme Ynde og langt ringere Alvor.

Bettina var 50 Aar gammel, da hendes «Goethes Brevvexling med et Barn» i 1835 udkom. Arnim var død i 1831, Goethe i 1832. Hun havde faaet sine Ungdomsbreve til ham tilbage, fra Tiden 1808—1811, da deres Forhold afbrødes paa Grund af en fra hendes Side udvist Uhøflighed

mod Fru Goethe. Hun gav sig til at behandle disse Breve frit, friere endnu end Goethe havde behandlet sit Levnet i «Dichtung und Wahrheit», givende Udtryk til alt det, hun da havde følt og indlæggende mangt og meget, hun nu syntes, der burde været følt; hun gav Forholdet en lidenskabeligere Farve, end det havde havt, men i dybere Forstand holdt hun sig til Sandheden. Strax blev Brevvexlingen holdt for rent faktisk. Men da Kritiken overfor den stærkt var bleven vakt ved den Omstændighed, at Bettina udgiver Digte for skrevne til hende, der bevisligt er rettede til ganske andre Kvinder, kom der en Tid, da den tabte al Kredit som historisk Aktstykke, og da man ansaa Alt, hvad der i den meddeles, for opdigtet. Dog efterat Loeper i 1879 havde udgivet Goethes ægte Breve til Bettina, saa man, at disse hos hende var aftrykte næsten ordret; kun nogle Hilsener var udeladte og Udtrykket De erstattet med Du. *Du* forekommer faktisk kun i et eneste Brev, men rigtignok i det eneste, Goethe ikke har dikteret, saa Bettinas Ændring ikke har været uberettiget. Goethe havde den Vane at sende Digte, han lige havde forfattet, med sine Breve. Bettina har været indbildsk nok til at tro rettede til hende Digtene til Minna Herzlieb — selv dem, der spille paa Navnet Herzlieb, og som hun derfor ikke forstaar — og ligeledes Digte til Marianne v. Willemer. Det er en undertiden pudsig, men

altid undskyldelig Misforstaaelse. Uundskyldeligt er det derimod, at hun opløste disse Digte i Prosa og indførte denne Prosa i sine tidligere Breve for at fremkalde det Skin, at Goethe ikkun havde sat hendes Tanker og Følelser paa Rim.

Iøvrigt er Alt, hvad hun meddeler om sit Forhold til Goethes Moder, om sin Iver for fra Moderens Læber at samle Bidrag til Goethe's Barndomslevnet, der kunde indlede «Dichtung und Wahrheit», og ligeledes hvad hun fortæller om Beethoven og hendes Forhold til ham i alt Væsentligt den rene Sandhed*).

Ingen, der i en ung Alder og med Sans for en digterisk Begejstring har læst dette Værk af Bettina, vil nogensinde glemme det Indtryk, han første Gang modtog af denne Stil. Den har en Livskraft, en Kjækhed, en Finhed i Vildskaben, en rytmisk Strømmen og Klang, som rent forbauser og henriver. Naar man kommer fra Rahels sære Hieroglyfer, fra denne dunkle Billedskrift, som man aner tusind Hemmeligheder i, men sjældent forstaar tilfulde, fordi det levende Liv, som var Kommentaren, er borte, saa er det vederkvægende at tage sig et Bad i dette friske Væld af naiv og indtagende Begejstring. Rahel er dybere og mere virkelighedstro. Men Talentet er saa

---

*) Briefe Goethe's an Sophie von La Roche und Bettina Brettano nebst dichterischen Beilagen. 1879.

skjøn en Ting. Det gjør saa godt. Man kan og maa holde det meget tilgode.

I disse Breve er Bettina 23—25 Aar gammel, Goethe 58—60. Hendes Lidenskab er da ikke den almenmenneskelige, som en ung Kvinde føler for en ung Mand. Hun har levet i den under hele sin Opvæxt, den er Arv fra hendes Moder, Maxe Brentano, af hvem Træk gik over til Werthers Charlotte. Hun elsker Goethes Moder, som unge Kvinder altid elske den Elskedes Moder; hun er hende saa taknemmelig, fordi hun har født ham — «hvorledes skulde jeg ellers have lært ham at kjende!» Sværmeriet for Sønnen faar Udtryk i Breve til Moderen, saalænge indtil hun ser ham første Gang og nu retter sine Breve til ham selv.

Fra hint første Favntag af betragter hun ham som sin. Hun skriver til hans Moder: «Der gives en Maade at besidde En paa, som Ingen kan gjøre En stridig. Den øver jeg paa Wolfgang. Ingen har kunnet det før mig trods alle hans Kjærlighedshistorier, hvorom du har fortalt mig. Lidenskaben er den eneste Nøgle til Verden; ved den lærer Aanden at kjende og føle Alt. Hvorledes skulde den ellers komme ind deri!»

En har sammenlignet disse Breve med Skibe med rige Ladninger. Goethe er Ledestjernen paa alle deres Farter.

Hendes Tænken paa ham er en Sværmen: «Jeg vilde ønske, jeg sad ved hans Dør som et

fattigt Tiggerbarn og fik et Stykke Brød af ham, og han kjendte paa mit Blik, hvad for et Væsen jeg er, og drog mig til sig og hyllede mig i sin Kappe for at varme mig. Visselig, han vilde ikke bede mig at gaa igen, og jeg turde frit vanke om i Huset, og saaledes gik Aarene, og Ingen vidste, hvor jeg var, og saaledes gik Aarene og Livet hen, og i hans Aasyn spejlede den hele Verden sig for mig, og jeg behøvede ikke at lære andet.

Ifjor i Maj, da jeg saa ham første Gang, brød han et frisk Skud af Vinranken foran hans Vindue og lagde det paa min Kind og sagde: Bladet og din Kind er lige bløde — og jeg sad paa en Skammel ved hans Fødder. Hvor ofte har jeg tænkt paa det Blad og paa, hvorledes han strøg min Pande og mit Ansigt dermed og drog sine Fingre igjennem mit Haar og sagde: Jeg er ikke klog; man kan let bedrage mig; du vilde ingen Ære have deraf. Det var ikke aandrigt sagt, og dog har jeg tusinde Gange gjennemlevet det i mine Tanker og vil mit Liv igjennem drikke deraf som Öjet drikker Lys — det var ikke aandrigt, og dog overstraaler det for mig al Verdens Visdom.»

Der er Poesi i dette Sværmeri og i de Udtryk, hun giver hans Allestedsnærværelse hos hende, sin Længsel, sin tause Skinsyge paa de berømte Kvinder, der som Fru de Stael komme for at gjøre hans Bekjendtskab; der er Poesi i hendes Sorg over ikke at kunne være ham til nogen Nytte

og i hendes levende Følelse af sit Værd, sin Ejendommelighed:

«Jeg maa fortælle dig, hvad jeg inat har drømt om dig. Hyppigt har jeg samme Drøm. Det er mig, som skulde jeg danse for dig. Jeg har en Følelse, som om Alt maatte lykkes for mig, Mængden staar om mig. Jeg søger dig. Du sidder frit overfor mig; det er, som mærkede du mig ikke. — Nu træder jeg frem for dig med gyldne Sko, og mine blændende Sølvarme hænge skjødesløst ned, og jeg venter. Saa løfter du dit Hoved, dit Blik hviler uvilkaarligt paa mig, jeg drager med lette Skridt magiske Kredse, dit Øje forlader mig ikke meer. Du følger mig, hvordan jeg og vender og drejer mig; jeg føler med Triumf mit Held. Alt, hvad du neppe aner, det viser jeg dig i Dansen, og du undres over den Visdom, jeg foredanser dig; snart kaster jeg den luftige Kaabe af og røber mine Vinger og stiger op paa Højderne. Da fryder det mig, at dit Øje følger mig, og jeg svæver atter ned og synker i din aabne Favn.»

Der er træffende Finhed i dette Sindbillede og Gratie i denne Skildring. Der er i Bettinas Sværmen for Goethe noget af den samme Klatre- og Stigelyst, som hun lagde for Dagen i sin Barndom. Hun klavrede op paa Skuldren af den store Olympiers Statue — den hun atter og atter gjorde Udkast til — drog Stigen op efter sig, og sad

ene deroppe, svælgende i sin Glæde over at være ham saa nær. Dog det, hvorved Bettina for det unge Tyskland blev en ideal Figur, en Valkyrie, det var ikke hendes Begejstring for Goethe blot som saadan. Det, som vandt hende denne Ungdom, det var det politiske Frisind, som brød frem i hendes Breve, og som hun forgjæves søgte at faa den stille Mand i Weimar til at dele, det ild fulde Sværmeri for Tyrolernes Frihedskamp mod de Franske, for Menneskehedens jordiske Velfærd i Almindelighed, for Fattigdommens, Samfunds-Elendighedens Udryddelse. Og et mægtigt Indtryk gjorde det at se en Tilbederinde af Goethe som hende, uafhængigere end Rahel, prise Beethovens Republikanisme som større, værdigere end Goethes Fyrstetjener-Troskab. Hun stræber at bringe Goethe sammen med Beethoven og hun ønsker, hun kunde sende hans Wilhelm Meister ned i Tyrolerbjergene til Andreas Hofer, for at han der kunde lære at føle større Begejstring og at øve mandig Daad.

Under Frederik Wilhelm IV. stod hun fra først af Hoffet nær. Hendes Forhold til Kongen var et aabent, fortroligt; hun havde næsten i samme Grad som Humboldt Indflydelse paa ham, naar det gjaldt om at ophjælpe Talentet eller lindre Elendigheden. Ikke længe efter hans Regjeringstiltrædelse bragte imidlertid hendes Følelser hende til at optræde offentligt som Statssocialist. Hun

udgav i 1843 Skriftet «Dies Buch gehört dem König», i hvilket hun opfordrer ham til at afhjælpe Nøden blandt hans Undersaatter. Hun havde fra sin Ungdom af betragtet sig som de Ulykkeliges naturlige Forsvarer og Advokat. Forladte, sørgmodige Mennesker tiltrak hende magnetisk, siger Hermann Grimm, der som hendes Svigersøn har kjendt hende nøje. Af Driften til at hjælpe Andre og af hendes Barndomsindtryk fra den franske Revolutionstid udsprang hendes politiske Sympathier, som hun med naiv Tillid til at finde Støtte hos Kongemagten udtalte uden ringeste Sky.

Hun havde i 1831, da Choleraen rasede i Berlin, uforfærdet taget sig af de Syge og Nødlidende. Idet hun gik ud fra Berliner-Arbejdernes trykkede Stilling, kom hun paa den Tanke, at hele Folket var sygt og behøvede Hjælp. Frihed havde altid været hende et magisk Ord. Det gjaldt for hende blot om, at der fra rette Sted tonede et «Der vorde Lys!» og Friheden vilde staa op og al Menneskehedens Følen og Drømmen blive en eneste harmonisk klingende Marsch med Folkenes Begejstring i Følge.

Hun skrev den Bog, hun med en beskeden Parabel tilegnede Kongen, i Samtaleform. Mest er det Goethes Moder, der fører Ordet. Der er megen varm Følelse i Bogen, er ogsaa samlet en Del Material, som illustrerer den lavere Befolknings Nødstilstand, men der er for liden politisk Indsigt

deri til at man endnu i vore Dage kan arbejde sig igjennem Værket.

Hvor Forfatterinden kulminerer, hedder det: «Vort Tegn er Frihedens Fane; den udbreder Dagglans midt i Tidernes Nat, dens Glans blænder og vil være dem paa Bredderne en sand Skræk, medens vi juble og er glade.» . . . . Farer? «Friheden kjender ingen Farer! For den er Alt muligt. Uvejret selv, den vældigste af alle Storme, er Storadmiral paa vort Barkskib!»*)

Man begriber, at disse Toner ikke slog an ved Datidens preussiske Hof. Bogen vakte Opsigt men tilintetgjorde Bettinas gode Forhold til Kongen. Da den, som venteligt var, kun forøgede den politiske Uvilje hos Befolkningen, blev hendes næste Bog (om Clemens Brentano) beslaglagt under et Paaskud, fordi man frygtede en Fortsættelse.

Allerede lang Tid forinden var Bettina imidlertid, som alt berørt, bleven enstemmig hyldet af den yngre Slægt. Man læse Gutzkows Skildring af sit første Besøg hos hende, Mundts Fremstilling af hendes Væsen, Kühne's digterisk beaandede Karakteristik. Ja selv Robert Prutz, saa streng han er imod alle det unge Tysklands Medlemmer og Forbilleder, indordner sig blandt hendes Beundreres Tal. Bettinas Breve, siger Prutz, er vel den gamle Romantiks sidste, glimrende Opblussen,

---

*) Dies' Buch gehört dem König. S. 531.

det knitrende, knaldende Fyrværkeri, med hvilket Romantiken slutter sin yppige Fest. Men de er tillige Baalet, paa hvilket den fortærer sig selv, Ildsøjlen der slaar op af dens Aske — og viser os Vejen.

Den tredje Kvinde, hvis Væsen kom til at gjøre dybt Indtryk paa Slægten fra 1830, var Charlotte Stieglitz, født Willhöft, en Kjøbmandsdatter fra Leipzig. Hun var som Barn en stille sjælfuld Natur, senere et tænksomt, nonnelignende Væsen. I 1822 kom den 21aarige Heinrich Stieglitz til Leipzig for der at studere Filologi. Han havde i Göttingen, uskyldigt nok, været indviklet i Retsforfølgelsen mod Demagoger. Han saa godt ud, havde et forvovent og lidenskabeligt Ydre, og han var Poet. Charlotte var 16 Aar gammel, regelmæssigt smuk med noget af det Overnaturlige i sit Væsen, som de gamle Germaner tiltroede de Kvinder, de tillagde Spaadomsgave. Panden høj og klar og tankefuldt hvælvet, omringet af brune Lokker, Haaret taarnagtigt opsat, en stærk Profillinje med en langlig og smal Ørnenæse, en dejlig Mund, store brune Stjerne-Øjne med en funklende Tapperhed i Blikket. Hun talte altid dæmpet, men sang med en stor, klar Stemme.

Er der noget som Digterne i den nyere Tid ikke have forsømt, saa er det at indprente Menneskene, Kvinderne især, at en Digter er et højere Væsen. Da Charlotte forelskede sig i den unge,

kjønne Poet, der følte sig stærkt draget til hende, befandt hun sig som henrykt i en Lykkestilstand. Den Tanke at være en Digters, en virkelig, levende Digters Elskede — det var Saligheden. Og hun har viet ham hver Følelse i sin Sjæl, alle Tanker, al Omhu fra hun saa ham første Gang, til hun, 12 Aar senere, for hans Skyld stødte Dolken i sit Hjerte. Endog før hun blev hans Forlovede gik hun bestandig og ønskede at hun kunde udføre noget rigtigt Vanskeligt, rigtigt Stort for ham, uden at han erfor, det udgik fra hende. Der var i hendes Væsen det kvindeligt Tjenende, det Moderlige, det husholderisk Forstandige og tillige den muntre Uforfærdethed, som høre til Kvindenaturens bedste Egenskaber. Hun gjorde Indtryk af lutter Mildhed og Højhed.

Og saa forvexlede hun en umandig Leipzigerstudiosus med det Mandsideal, hvorom hun drømte, og et lille, underordnet poetisk Talent med en af den store Kunsts Repræsentanter. For at kunne gifte sig maatte Stieglitz søge Sysselsættelse og han blev i 1827 paa én Gang Gymnasiallærer og Assistent ved Bibliotheket i Berlin, men stønnede uforholdsmæssigt under den Tvang, disse Stillinger paalagde ham. Han var mørk af Lød, heftig af Sind, stræbende efter at udmærke sig som Digter, men var en rent boglig, virkelighedssky Kunstevne, og uden Udholdenhed eller Modstandskraft i Livets Kamp: en af dem, hvem Gjenvordigheder fælde.

Han havde det Ydre af et genialt Menneske, men var inderst inde ganske mat.

Det er en tragisk Misforstaaelse fra hendes Side. Hun troer om ham, at han er en ubændig Natur. Negt det ikke, skriver hun til ham, Du har store Anlæg til Røverhøvding. Og hun kalder ham sin sorte, vilde Dolkesvinger med de funklende Øjne. De er længe forlovede, bo i forskjellige Byer. Hans Breve er elskværdige, naturlige og varme; han behøver imidlertid kun lidet hendes Nærhed. Hun, den varmblodigere, smægter efter ham, hans Person. *Hun* var det ubændige Naturmenneske, han det rene Bogmenneske — saa langt fra at være en Røverhøvding som nogen Bibliothekar i Verden.

Han manglede ikke Evner. Samtidigt med Victor Hugo i Frankrig føler han sig poetisk draget til Østerland. Han studerer paa sit Bibliothek, saa nøjagtigt han formaar, de orientalske Rigers Kultur. Deraf fremgaar de tre Bind «Bilder des Orients», han saa møjsomt sammendigtede. Der er meget nydeligt og anskueligt deri; det var en Uretfærdighed at de helt oversaas, men den Følelse, der besjæler disse Tyrker- og Perserdigte, disse Tragedier fra Stambul og Scener fra Ispahan, disse ingenlunde ilde Digte om Grækenlands Frihedskrig, er altfor spag; den mangler netop det stærkt Personlige, det Vilde, som Charlotte saa i Heinrich Stieglitz. Alt dette er altfor litterært.

Da de i 1828 skulde vies og begive sig paa Bryllupsrejse, kjøbte Charlotte paa sin Brudgoms Opfordring ham et Rejsevaaben, en Dolk, den samme, hvormed hun sex Aar senere gjorde Ende paa sit Liv. Efter Brylluppet følger for Charlotte kun en ganske kort Tid af ublandet Lykke. Men hun gaar helt op i sin Mands Virksomhed og lider under den Jammer, at han — Geniet — skal spilde saa megen Tid og Kraft paa Bibliotheket og paa Undervisningstimer. Hendes Liv gaar hen i stadig Brevskrivning, for at opnaa bedre Vilkaar for ham, til deres fornemme og rige Slægtninge i Rusland, Ministre og Gehejmeraader, til andre Beskyttere og Velyndere. Hun opmuntrer ham; hun kan hans Digte udenad hvert et, hun parodierer et af dem med allerkjæreste Skjelmeri. Da han længe ikke havde kunnet komme ud af en Scene i sit Sørgespil «Selim III», træder hun ham en Dag, da han kommer hjem, imøde og peger smilende paa Skrivebordet, hvor denne Scene ligger fuldstændigt udarbejdet. Det er den sjælfulde Scene mellem Sultanens Moder og Lægen i tredje Akt.

Der var nu og da hvad hun kalder Champagnestemning over hende; hun sørgede over, at den nu aldrig mere fandtes hos ham. Hun skriver et Digt til ham med en Gave af sex Fjærpenne: han skal være flink, besluttet, ikke gruble for længe, før han begynder:

Giess ein Füllhorn aus mit Früchten,
Blüth' und Früchte gieb zugleich,
Weisheit sei in deinem Dichten,
Witz und Jugend mach' es reich.

Menschen lass uns drinnen finden,
Menschen, die gelebt, gedacht,
Lass von Lieb' dich warm entzünden
Und von Zorns Gewitternacht.

Men han, i hvis Sjæl hun bestandig troer at finde det Mægtige, det Titanagtige. der kun ikke vil over hans Læber, er ufrugtbar, ikke blot umeddelsom, men paa Sindssygens Rand, undertiden maaske endog ude over Randen. Hendes Opmuntringer møder han med Stumphed. I et af hendes Breve hedder det: «O Heinrich, lad os undertiden være inkonsekvente, flamme op, fortvivle, være himmelhøjt jublende, bedrøvede til Døden, kun for Guds Skyld ikke stumpe!» Man føler Rahels Aandsbeslægtede, Rahels Beundrerinde, i disse Ord.

Han sidder hen, forpint af det daglige Slid og af sine overvurderede Evners Goldhed, snart irriteret, snart hensunken i sørgmodig Sløvhed. Hun søger og søger efter Midler mod denne Nedspændthed. Nu véd hun, hvad der er Aarsagen, han er for ene, han har uden Kvinder ikke Impulser nok, og hun er ikke skinsyg. Hun skriver (Oktober 1834): «Gid du blot Heinrich vilde træde mere i Brevvexling eller i Forbindelse med ægte Kvinder. Ægte Kvinder er Digterens sande Publi-

kum. Det vilde interessere mig, paa en sand og aaben Maade at erfare, hvad de tænke om dig og dine Værker. Du vilde kunne optage meget deraf, lære meget deraf og fornøje dig derved og have en nyttig og behagelig Adspredelse deri.»

Hun vil, at de skulle rejse, drage vidt omkring, til St. Petersborg, til Finland. Han opsiger sine Embeder, de rejse. Intet nytter.

Foran Vandfaldet Imatra i Finland sagde hun i Juli 1833 disse mærkværdige Ord til Stieglitz: Er det Hele ikke som én stor Tanke, der har forvildet sig ind i denne Fjældensomhed? Bølgende Følelser og Tordenstorme, et Uvejr, det var det passende Akkompagnement til denne Nedstyrten af fraadende Vand. Men tænk dig nu Sangen om den lille Viol her — hvor kummerligt vilde den lyde, og i og for sig er den dog saa skjøn. Saaledes forlanger denne bølgende, mægtigt bevægede Tid vældige Sange. Du vil give den dem . . . . .»

I Oktober 1833, da han klagede og atter klagede over Livets smaa Naalestik, svarte hun (som han har noteret): Jeg har iagttaget dig skarpt og er kommet til den Overbevisning, at hvem der mener det godt med dig, ordentlig maa gaa ud paa at berede dig en rigtig dyb Smerte. Intet vilde gjøre dig mere Godt. Intet kunde fremme dig mere.

Efter sindslidende Menneskers Vis kunde Stieglitz stundom være exalteret og hidsig til det Yderste

for saa atter at hensynke i sin sædvanlige stumme, næsten dyriske Rugen. Paa en Spadseretur viste han sig en Dag saa fortabt i sig selv, saa sløv for Alt, at hun prøvede paa at gaa fra ham for at se om han, naar han mærkede det, vilde mande sig op. Han mærkede det ikke. — Det var som et Varsel om at ogsaa hendes *endelige* Bortgang fra ham vilde vise sig ude af Stand til at løfte ham; men hun forstod ikke Varslet.

Stadigt følte hun Trang til at drive ham ind i det virksomme Liv, lidenskabeligt opfyldt som hun var af de nærmest foreliggende Tidsideer. Hun mente, Digteren maatte leve i stadig Vexelvirkning med Omverdenen. En Dag sagde hun til ham: «Jeg længes ordentlig efter din aandelige Gjenfødelse. Den vil komme, den vil komme! men gid jeg kunde fremskynde den — selv om det var ved et Kejsersnit. Men dersom det mislykkedes!» Og i December 1834 skriver hun for sig selv, at fra det Øjeblik af, da Schiller træder ind i Goethes Liv, vinder dette Liv i Rigdom, men at ved Vennens Død havde Goethe kunnet og maattet vinde mere, ifald han ikke efter sin Vane havde vendt sig diktatorisk bort fra Smerten; han havde skullet optage den i sig, uudslukkeligt, saa vilde en ny Ungdom i hans poetiske Frembringen være blomstret op deraf.

I den Maaned var Livsleden hos Stieglitz paa sit Højeste. Hans Sygdom viste sig da i aandelig

Stillestaaen, Udtryksløshed. Forgjæves bønfaldt hun ham tidt som et Barn, om dog hellere at rase og larme som fordum, kun ikke saa frygteligt at synke sammen; saa var det hun besluttede at anvende det sidste Middel, der for hendes uskyldige og overspændte Sind stod som det, der *maatte* prøves, det at volde ham den store, simple Sorg, der vilde vække hans Genius igjen og give hans Poesi nyt Indhold.

Den 29. December 1834, da hun en Aften kom hjem og havde to Timer at blive alene i, kastede hun ved sin Indtræden i Huset sin korte Pelskaabe og sin Boa paa Gulvet, ilte ind i sit Sovekammer, lukkede Døren til Kjøkkenet, hvor Pigen var, ilaas, klædte sig af, vaskede sig, tog en ren hvid Natdragt paa, skrev nogle Linjer til Heinrich, i hvilke hun udtaler sin Tro paa at et nyt Liv for ham vil spire af Ulykken og ender med en Opfordring til ham om nu ikke at være svag, men rolig og stærk og stor. Saa strakte hun sig ud paa sin Seng og stødte med fast og sikker Haand Dolken fra deres Bryllupsrejse i sit Bryst.

Ved første Blik synes disse Kvinder, Rahel, Bettina, Charlotte, der alle blive berømte i Aaret 1835, Intet at have tilfælles. Rahel døer 1833, 61 Aar gammel, og tilhører med sit Livs egentlige Bedrift, den første energiske Hævdelse af Goethe,

lige saa meget det forrige Aarhundrede som dette. Bettina, der er fjorten Aar yngre, optræder først et Aarstid efter Rahels Død; hun forener Romantikens højeste Sværmeri og Usandfærdighed med det unge Tysklands reformatoriske Tendenser. Charlotte endelig udretter Intet uden at dræbe sig selv, hvad Kvinder til enhver Tid have gjort, om end aldrig af den Bevæggrund som hun.

Men der er dybere liggende Fællestræk. Først den Uro, som er Tidsalderens; Uro, ikke i udvortes Jagen, men i Følelsesbevægethed; Uro, ikke i Nervøsitet som vore Dages, men i evig Selvreflexion. Dernæst den Ejendommelighed, at Ingen af dem overtræder Samfundets Skranker, skjøndt Ingen af dem har Respekt for disse Skranker. Saa den mærkværdige ideale Troskab hos dem alle mod Noget udenfor dem: Rahel er Goethes fra sit første Aandedræt som voxen Kvinde til sit sidste. Bettina er Goethes i den Grad, at Oprettelsen af det kolossale Mindesmærke for ham, som hun helligede sit første Skrift, som hun selv tegnede og lod udføre i Miniature, i hendes Alderdom formelig blev en fix Ide hos hende. Charlotte tilhører den Mand, hun sexten Aar gammel har valgt, saa hun kun lever for ham og døer for hans Skyld.

Fælles for dem alle er et Liv i Begejstringen. Hos den ene ytrer den sig som en stille og hellig Lue, hos den anden bryder den ud i et Fyrværkeri af Ideer og Drømmerier, hos den sidste i den store

Beslutttethed, der ofrer Livet uden Klage. Fælles for dem er bestemtere Genidyrkelsen, den stærke, her tysk exalterede Følelse af det poetiske Genis Værd og Betydning. De vil bidrage deres til Geniets Anerkjendelse og Forherligelse eller til Geniets Udvikling og Frigjørelse, og gaa op i denne Attraa, ligegyldigt om de have mødt en stor eller en uværdig Gjenstand. Fælles for dem er endelig Følelses- og Tankelivets overordentlige Originalitet. De ligne ingen andre Mennesker i Verden. Aldrig har der existeret en følende Grublerske som Rahel, aldrig en Sylfe og Sværmerske som Bettina, aldrig en Selvmorderske som Charlotte, Selvmorderske i Kraft af en højsindet, men urigtig æsthetisk Theori.

Den, der attraar en dybere historisk Forstaaelse, ser desuden i Rahels Selvreflexion den første Form, som Kvindens Frigjørelsesdrift i dette Aarhundrede i Tyskland maatte antage; denne høje intellektuelle Selvstændighed maatte naaes, før Kvinderne i et Land, hvor man i Aartusinder havde henvist dem til Hjemmet, kunde stræbe videre frem. Forskeren læser fremdeles i Bettinas tredobbelte Begejstring for Goethe, for de politiske Frihedstanker og for de sociale Reformforslag Kunstperiodens Overgang til Liberalismens og Socialismens Tidsalder. Han ser endelig i Charlottes Selvmord et Udtryk for Datidens Kvinders Attraa efter at rive Mændene ud af litterær Qvietisme og

stille dem Ansigt til Ansigt med Livets Alvor og Pathos. Hele Tidsalderen taler igjennem hendes Mund, da hun siger Stieglitz, at Sangen om den lille Viol er umulig med Akkompagnement af et Vandfald. Ingen af disse Kvinder kunde da paa noget andet Tidspunkt have udviklet sig til det, de blev; Ingen af dem vilde til nogen anden Tid være blevne forstaaede og vurderede som de gjorde. Vi have allerede nutildags al Møje med at forstaa dem.

Betegnende er det, at i disse Kvinders Liv forekommer Ordet *Arbejde* ikke. De have ikke methodisk lært det Allermindste, og i deres Angst for Ukvindelighed er de stolte deraf. Vi saa det hos Rahel. Selv den ganske ualmindeligt sprogkyndige Henriette Herz er dybt krænket over, at Jean Paul i et Brev har skrevet Ordene «M. Herz og hans lærde Hustru». Charlotte Stieglitz har ingen Anelse om, at Talentet udvikles ved Arbejd, ved haardnakket Flid, og ikke ved Dødsfald. Bettina endelig, Bajaderen, der som Mignon danser mellem Æg, har intet med Arbejd at gjøre. Man føler det med Mishag, naar man følger det uordentlige Foredrag i hendes saa upolitiske Bog til Kongen.

Henad Aaret 48 begyndte man at indse, at denne Aandrighed vilde have været solidere, sandere, varigere, ifald disse Kvinder havde vidst Noget, havt et Studium eller dyrket en Videnskab. Al denne

Tankeflugt kunde have været dobbelt saa værdifuld, ifald den havde været underkastet en første Disciplin. Flugt uden foregaaende Tugt er ofte Kraftspild. Havde Rahel havt et Kundskabsgrundlag at staa paa, vilde hun have kunnet virke anderledes paa Efterkommerne. Nu flagre hendes Indfald, dunkle og klare, Avner og Sædekorn, for alle Vinde.

Man troede i Trediverne endnu paa en Inspiration, der fritog for Viden, paa en Hjærtets Moral, der fritog for at reformere det gamle Samfunds Moral, paa en Regeltrods, der lod alle Regler staa, men selv gik udenom dem. Her traadte det unge Tysklands Mænd til og forsøgte at gribe ind.

I Fyrrerne var man klar over, at der gaves Noget, som var mere værd end aandfuldt Snarsyn og et Liv i den indre Verden alene. Der gaves ydmygt og dristigt Arbejd i Videnskab og Politik. Vi se den tyske Filosofi udvikle sig i Retning af Radikalisme og vi støde paa Digtere, der stræbe at bryde den politiske Frihed en Vej.

XXIV.

Ved Aaret 1840 træder den litterære Bevægelse ind i et nyt Stadium, et mere filosofisk og politisk. Endnu en Generation var skudt i Vejret, som skyldte Hegel sin dybeste Dannelse, og mærke-

ligt nok: paa den virkede Hegel især politisk. Schelling havde i sin Tid betegnet Kunsten som Aandens højeste Form. At Kunstneren er det sande Menneske — det var hans og Romantikernes Grundsætning. Men hvad Kunsten var for Schelling, det var for Hegel Historien: Frihedsideens evige Fremskriden, Frihedens store Heltedigt. Og hvad Kunstværket havde været for Schelling, det var for Hegel Staten. Over Kunstneren staar for ham som det sande, fuldendt menneskelige Menneske Borgeren i en Retsstat.

Den yngste Slægt lærte da nu af den Hegelske Filosofi at gjøre Statens Reform til sin Opgave. Det unge Tysklands Mænd holdt den ikke meget af. For den stod det, som havde disse Mænd hverken i Filosofi eller Politik holdt Farve, da det kom til Stykket. Ungdommen fra 1840 fandt det unge Tyskland altfor belletristisk, altfor epikuræisk, den vilde ikke mere høre eller istemme den gamle Vise om Kjødets Æresoprejsning. Heine havde i Atta Troll ladet den unge Slægt vide, at Karakter uden Talent kun var en Bjørn; de unge svarte, at Talentet uden Karakteren kun var en Abe, undertiden en meget pudserlig Abe, men aldrig meer end det.

At den Hegelske Filosofi nu paany optraadte som ledende Magt, det blev klart, da «Hallische Jahrbücher» som det Hegelske Venstres Organ blev stiftet af Ruge og Echtermayer. Dette Tids-

skrift udstrøede fra 1838 af de Ideer, som dannede ikke blot Datidens Politikere, men ogsaa dens Poeter. Det var i alt Væsentligt de samme Grundsætninger, i hvis Navn det unge Tyskland engang var rykket i Marken, men som nu forkyndtes med mere videnskabelig Dannelse og større Fasthed. De Ældre havde Valget imellem at slutte sig til Unghegelianerne eller at misbillige deres egne Ungdomsgrundsætninger nu, da de udtaltes af Andre. De kjendte, som rimeligt var, ikke deres egne Anskuelser igjen i denne stridbare Ungdoms Mund, og det kom til mangt et Sammenstød mellem den yngste Slægt paa den ene Side og Laube, Mundt, Gutzkow paa den anden.

Statsideen, det var den nu fremtrædende Generations centrale Ide. Dens Ideal var Staten som levende Organisme, virkeliggjort i alle dens Borgeres Sind. Under de talrige filosofiske, theologiske, æsthetiske Fejder, som denne Ungdom fører, er bestandigt Staten og Nødvendigheden af dens Omdannelse alle Undersøgelsers Resultat. Her forberedes den Opgaaen i Statstanken, som er bleven saa betegnende for senere Dages Tyskland, og som fik selv en Revolutionær, men en hegelsk Revolutionær, som Lassalle til engang at udbryde: «Tal ikke ondt om Staten! Staten, det er Gud.» Det er et Symbol paa den litterære Udviklings Beskaffenhed, at som et filosofisk Tidsskrift havde de

Halle'ske Aarbøger begyndt; som et politisk blev de undertrykte*).

Det nye politiske Princip, der gjennemtrængte Folket, brød snart ogsaa frem i Poesi, i Digte og Sange. Den politiske Poesi blomstrer frem netop i de samme Aar, i hvilke Aarbøgerne udkomme, og forplanter det politiske Frisind til langt videre Kredse. Fra Begyndelsen af var den politiske Lyrik vel mest Rhetorik uden kunstnerisk Værd, men den fælles tyske Nationalfølelse havde saa længe slumret, at blot Stikord som Frihed og Fædreland virkede elektrisk.

Den 7. Juni 1840 havde Friedrich Wilhelm IV besteget Preussens Trone. i Et og Alt den mest udprægede Kontrast til den Mand, der fra 1797 af 42 Aar igjennem havde holdt det preussiske Scepter i sin Haand. Friedrich Wilhelm III havde været en Soldaternatur; Sønnen var en Kunstnernatur med halve og halvkvalte Talenter, en Dilettant i Kunster og Videnskaber. Faderen havde været en ædruelig Karakter uden Sving, beskeden, men stædig; Sønnen var modtagelig for Indtryk som en Kvinde, en Sværmer og Fantast. Faderen havde været et Pligtmenneske, en brav, tør, indskrænket Mand; Sønnen var en Romantiker og et ypperligt Hoved, berømt for sine Indfald og

---

*) Smlgn. R. Prutz: Vorlesungen über die deutsche Litt. der Gegenwart.

Vittigheder. Faderen havde været høj, slank, soldateragtig i Holdning og Gang og Dragt; Sønnen havde runde fyldige Træk, der mindede om Dronning Luises, var mere fed end muskuløs, hastig og ustadig i sine Bevægelser, meddelsom, selskabelig, evigttalende. Faderen havde været paalidelig; Sønnen var interessant. Der er for Danske Noget i Modsætningen imellem dem, som minder om den mellem Frederik VI og Christian VIII.

Saa ypperlige Opdragere Fr. Wilhelm IV som Kronprins end havde havt i alt Militært, led han dog ikke Militærvæsenet. Vel kaldte han sig gjerne preussisk Officer, men han trættedes ved den Tvang og det Pedanteri, der uundgaaeligt er forbundet med Hærvæsen i Fredstid, og han spottede endog nu og da i ganske uhohenzollernsk Aand Paradetjenesten. Dog kunde han stundom, ganske mod sin Vane, blive Fyr og Flamme som Hærfører. Al denne Militærmusik, al denne Vaabenklirren, disse Kommandoraab og Salver ved Revuerne satte ham i en poetisk Ophidselse — engang ved en stor Manøvre havde han endog, henrevet af krigerisk Begejstring, fortsat Skinkampen helt ind i Byen Berlin, ubekymret om den Forvirring, han fremkaldte, og om de Hundreder af Ruder, der sprang ved Kanonsalver i Gaderne*).

Dog i Regelen omgikkes Kronprinsen Viden-

*) Prütz: Zehn Jahre, I, 77.

skabsmænd og Kunstnere, Lærde som Humboldt, Historikere som Ranke, Malere som Cornelius, Billedhuggere som Rauch. Han sysselsatte sig med arkitektoniske Udkast, studerede de antike Former i deres Anvendelse paa Kirkebygningskunst i den byzantinske Stil, stræbte at opnaa Effekter ved Kolonnader og Haller. Han udkastede ideale Landskaber med Reminiscentser af syditalienske Middelhavskyster. Han diskuterede Musik og Poesi. Han fremmede især de Forskninger, der gik ud paa gammeltyske Tilstande, paa gammel Kunst, der var traadt i Religionens Tjeneste osv., og denne megen Syslen med Fortiden bestyrkede hans Afsmag for den Tid, hvori han levede, og udviklede hans Tilbøjelighed til at gjenoprette det Gamle eller dog modsætte sig Reformer i moderne Aand.

Denne Tilbøjelighed kunde ikke andet end næres ved den unge Fyrstes Omgang med Gejstlige og med en lille fortrolig Kreds af romantisk sindede Aristokrater. Han havde fra sin Barndom af været religiøs. Han havde som Barn i Krigen mod Napoleon indsuget Troen paa den gamle Statsordens Hellighed, paa Kongedømmet af Guds Naade og paa Østerrigs Mission som det hellige romerske Riges Arvetager. Han tilegnede sig det hele System af Tanker og Sværmerier, som Joseph de Maîstre først og ypperst gav Udtryk*). Han studerede

---

*) Se Hovedstrømninger, II, 364 ff.

Hallers Naturvidenskabernes Restauration. For ham blev Kronen snart et mystisk Klenodie, en Forening af Oldtidens Præste-Pandebaand og Diktatorens gyldne Krans, Kongedømmet et Sakramente, Kongen selv en fra oven umiddelbart Inspireret. Og hvad Forholdet angik mellem Konge og Folk, saa stod det patriarkalske Forhold for ham som Idealet, omtrent som samtidigt for det saakaldte unge England, der sluttede sig om Disraeli. (Se mit Skrift om Disraeli S. 196).

Med al den Tillid, som et i politisk Henseende endnu barnligt Folk kan vise en ny Konge, kom Preussen Fr. Wilhelm IV imøde. Man havde tillagt ham som alle Kronprinser langt større Frisind end Faderen. Folkets Forhaabninger og Forventninger lagde nu Glans om hans Skikkelse. Han begyndte paa Kongers Vis med en Gjerning, der syntes at tale for Rigtigheden af de folkelige Formodninger om hans Sindelag: han gav en almindelig Amnesti for politiske Forseelser. Saa blev da det Haab allevegne næret, at han vilde tilfredsstille Befolkningens politiske Attraa og give Preussen det Gode, man betragtede som Betingelsen for alle Fremskridt, en konstitutionel Forfatning.

Vi have ovenfor (Side 3 ff.) seet, at det preussiske Folk sad inde med bestemte kongelige Tilsagn derom, hvis Opfyldelse uredeligt var trukken i Langdrag. Des fastere haabede man nu at se det gamle Kongeord indløst.

Kort efter den nye Konges Tronbestigelse blev der udskrevet en Hyldingslanddag for Provinsialstænderne i Provinserne Preussen og Posen. Den skulde træde sammen i Königsberg. Stænderne i Provinsen Preussen besvarede Meddelelsen derom med et i de allerærbødigste Udtryk holdt Andragende, i hvilket de anraabte Kongen om at opretholde og fuldføre den af hans glorværdige Fader grundlagte Repræsentativforfatning; denne havde — her som altid sit Løfte tro — indført Provinsialstænder, men overladt Fuldendelsen til sin kongelige Efterfølger, «hvem Landets trofasteste Kjærlighed og inderligste Ønsker strømmede imøde» (in welchem die treuste Liebe und die innigsten Wünsche des Landes sich begegnen).

Den lavere Borgerstand i Provinsen, alle de, der haabede paa Fordel i deres Erhverv ved de forestaaende Festligheder i Königsberg, misbilligede i højeste Grad dette Skridt som egnet til at fortørne Kongen. De højere Stænder indbildte sig derimod, at den saa højtbegavede Konge med Glæde strax vilde imødekomme det berettigede Ønske; Ingen maatte jo bedre end han kunne indse Mangelen ved den gamle Stænderordning. Men hverken de, der frygtede et Udslag af den kongelige Vrede, eller de, der ventede et Udslag af det kongelige Frisind, fik Ret.

Fr. Wilhelm IV's ubestemte Svar gik ud paa, at Stænderforfatningen hvilede paa et nationalt,

historisk Grundlag, Kongen havde den mest levende Interesse for disse Stænder, han var fast besluttet paa at følge [gaa videre paa?] den af hans Forgænger betraadte Vej; de tro Stænder kunde «i fuldeste Maal have Tillid til hans Hensigter» med Hensyn til Landdags-Institutionen.

Saa lidet dette Budskab end direkte lovede, modtoges det med Jubel. Saa stor havde hos Nogle Frygten været for en haard Affærdigelse, og saa stort var det sangvinske Haab hos Andre. Hyldingsfesten i Königsberg gik under disse Omstændigheder af under almindelig Begejstring. Men dens skjønneste Øjeblik var det, som fulgte lige efter at de Deputerede Ord for Ord havde gjentaget den Hyldingsed, der blev dem foresagt. Thi neppe var Ekkoet af det 400-stemmige Amen døet hen, før man saa Kongen rejse sig fra Tronen, der stod paa en aaben Balkon, træde hen til Altanens Rækværk og med løftet Arm, som om ogsaa han aflagde en Ed, begynde en Tale til Forsamlingen. Man hørte hvert Ord. Han lovede at ville være en retfærdig Dommer, en trofast, omhyggelig og barmhjærtig Fyrste, en kristelig Konge som hans uforglemmelige Fader, og han sluttede med denne Vending, der røber det litterære Talent: «Maatte Gud ville opretholde vort preussiske Fædreland for sig selv, for Tyskland og for Verden, mangeartet som det er og dog ét, som det ædle Erts, der er sammensmeltet af mange Metaller,

men dog kun er et eneste ædelt Metal — ikke udsat for nogen anden Rust end Aarhundredernes forskjønnende Rust!»

Overraskelsen over, at en Konge af Preussen saaledes af egen fri Vilje gav sit Troskabsløfte til Gjengjæld for sit Folks, og Indtrykket af den livfulde og vindende Personligheds tilsyneladende Improvisation virkede i Forening. Der var ingen Ende paa Jubelen. Oppe paa Balkonen brød Dronningen ud i Graad; nede i Befolkningen græd man, smilte gjennem Taarer, trykkede hverandre i Hænderne. At der i Kongens Tale ikke fandtes noget tydeligt politisk Tilsagn, men Alt var frisindet Velleitet og romantisk Talebrug, det blev i Henrykkelsen overseet.

Dog Hyldingen i Königsberg skulde kun være Forspillet til den store og festligere Hylding i Berlin. Man stod endnu under Indtrykket af den Glorie af gyldne Løfter, der laa om Kongens Person. Man vilde gjøre Alt for at vise ham sin Hengivenhed og vilde give Festen et Præg, der ret kunde tiltale ham. Ikke det paraderende Militær skulde være det fremtrædende Element, nej man vilde give Hyldingen Karakter af en tysk-middelalderlig Borgerfest, i hvilken Laugene med deres Faner og Emblemer traadte op i Processioner paa titusind Mand. Ja man borttog — for at glæde Kongen ved en lille Overraskelse — et helt fremspringende Murværk ved Raadhuset, en Anstødssten,

mod hvilken hans Vogn en Gang, mens han var Kronprins, havde stødt an.

I Mellemtiden mellem de to Hyldinger var imidlertid en Begivenhed indtruffet, der maatte give Befolkningen Indtryk af Vankelmod hos Kongen. Der var bleven udstedt en kongelig Kabinetsordre af 4. Oktober 1840, der udtrykkelig — for at hindre enhver vildfarende Anskuelse — erklærede, at Kongen paa ingen Maade ved sine anerkjendende Ord om Stændernes tro Sindelag havde udtalt sig for en Repræsentativforfatning overensstemmende med Forordningeu af 22. Maj.

Fyrsternes og de høje Herrers Hylding skulde finde Sted paa Slottet i Berlin, Borgernes paa Pladsen foran Slottet, den saakaldte Lustgarten. Men det øsede fra den tidlige Morgenstund ned i Strømme. To hele Timer stode Borgerne paa Pladsen og gjennemblødtes, medens Kongen modtog Hyldingstaler af Fyrsterne, Adelen og Gejstligheden og lod sin egen Veltalenhed spille — oppe under Tag.

Endelig traadte han ogsaa her ud paa den aabne Balkon. Man var denne Gang forberedt paa, at han vilde tale, man troede ikke mere paa nogen Improvisation; det havde jo været en Fornærmelse mod Berlinerne, om Kongen, der havde holdt Tale for Königsbergerne, lod sig hylde af dem uden et Svar. Og han talte. Man saa, han slog ud med Haanden; men Pladsens Omfang, den

fygende Vind og den susende Regn bevirkede, at Ingen kunde høre en Sætning. Man passede paa, naar Kongen tav, og hver Gang brød loyale Jubelraab ud, da man troede, han var til Ende; men han vinkede og blev ved. Man saa ham gestikulere. Regnen strømmede og Kongen talte bestandig. Fire Gange raabte man Hurra i den Tro, at nu var han færdig, og fire Gange begyndte han paany: Han lovede at føre sit Regimente i Frygt for Gud og Kjærlighed til Menneskene: med aabne Øjne, naar det gjaldt Folkets og Tidens Tarv; med lukkede, naar det gjaldt Retfærdighed; men Antithesen gik tabt i Regnskyllets Susen. Han skreg: «Vil De i denne Stræben holde trofast ud med mig i gode og onde Dage? O, saa svar mig med vort Modersmaals skjønneste, klareste Lyd, svar mig et ærligt Ja! — Og fra Pladsen lød Bravo! Bravo! Man forstod ikke Spørgsmaalet; man troede, han var færdig. — Men Kongen vinkede med Haanden og blev ved og sluttede endelig med denne aandrige Vending, der tog selve Regnskyllet til Indtægt som gunstigt Varsel, men der desværre gik tabt som alle de andre: «Jeg vil holde mine Løfter, som jeg har givet i Königsberg og her, saa sandt hjælpe mig Gud! Til Vidne derom løfter jeg min Højre mod Himlen. Fuldend nu De den høje Festlighed, og Guds befrugtende Regn hvile over denne Time! —

Men Guds befrugtende Regn druknede den

høje Festligheds Stemning, heldte sin kjølende Prosa over de Tiltalte som over Taleren.

Nogen Holden af Løfter mærkedes der ikke til; heller ikke kunde Nogen nævne, hvilke Løfter Hs. Maj. da egentlig havde givet. Imidlertid viste den nye Konge og det nye Regimente mere og mere deres sande Aasyn.

Istedenfor den afdøde Altenstein, Hegels og Hegelianernes Beskytter, udnævntes til Kultusminister Eichhorn, der var begyndt at optræde som Pietist, og fra hvem der, som Rygtet fortalte, truede en skarp Helligdagsforordning, ja endog et Religionsedikt med Kirkedisciplin for Embedsmænd. Uviljen herover blev saa stor, at man ved Haarene greb en Lejlighed til at lægge den for Dagen. Kongen havde ønsket Opførelsen af Racines «Athalie». Mod Stykket i og for sig var Intet at indvende, men Stoffet var religiøst, Tragedien oprindeligt skrevet for et Klosters Beboerinder. Ved den første Opførelse 4. Januar 1841 peb Publikum Stykket ud, en Demonstration, der ikke blev misforstaaet af Nogen. Ophidselsen var dog langt stærkere mod Ministeren end imod Kongen. Thi at Kongen var en Troende, derpaa tvivlede Ingen, men om Eichhorn mente man fra hans tidligere Liv og tidligere Omgangskreds at kunne slutte det Modsatte. Og da han offentligt brugte Udtrykket «den kristelige Stat», ɔ: den, til hvilken de Ikke-Orthodoxe ikke skulde regnes med som egentlige

Borgere, begyndte en Kamp mod dette Udtryk, «denne runde Firkant», som man kaldte det, med alle Alvorens og Spottens Vaaben. Til alt Uheld havde Kongen faa Maaneder forud, under et af sine forbigaaende Anfald af politisk Frisind, maaske paa Grund af sin Sans for Vittighed, gjort Karikaturtegningen censurfri. Overalt saa man Eichhorn som Egern gnave paa Bladene, knække den kristelige Stats hule Nød osv.; ja selv paa Kongen forgreb de utaknemmelige Karrikaturtegnere sig, og Heine, Tidsalderens største Karikaturtegner, rettede mod den kongelige Ubestemthed disse Strofer af «Den nye Alexander»:

Ich ward ein Zwitter, ein Mittelding, das weder Fleisch noch Fisch ist,
Das von den Extremen unserer Zeit ein närrisches Gemisch ist.
Ich bin nicht schlecht, ich bin nicht gut, nicht dumm und nicht gescheute,
Und wenn ich gestern vorwärts ging, so geh ich rückwärts heute.

Dog Eichhorn nøjedes ikke med at kristne Staten; han stræbte at kristne Videnskaben. Navnlig gjaldt det for ham om at fortrænge den hegelske Filosofis Repræsentanter fra gode Stillinger og indflydelsesrige Embeder; thi denne Filosofi var Kongen imod, den bød ikke hans Fantasi nogen Næring.

Det var efter Kongens Vilje, at Schelling efter Hegels Død var bleven kaldt fra München til

Berlin for fra Hegels Lærestol at forkynde sin nye Filosofi, den i Aaringer med saa megen Charlatanisme hemmeligholdte, men efter Reklamerne at dømme epokegjørende «Aabenbaringens Filosofi».

Man gav ham en Indtægt, som endnu ingen preussisk Universitetsprofessor havde havt — det hed sig, at den var næsten saa stor som en Primadonnas i Balletten — og det var visselig ikke Kongens Skyld, at der trods alle Schellings Bestræbelser ikke viste sig nogen Udsigt til at faa den Hegelske Vantro udryddet. I Virkeligheden var Schellings Optræden en Fiasco. Han følte sig ramt af en hel Ungdoms Foragt. Chr. Kapp skildrede i en god Bog den kristelige Hoftænkers forskjellige Forvandlinger fra Ungdommens Dage til da, hans Frafald fra sig selv, hans Humbugsforsoning af Tro og Tanke, og Ludwig Feuerbach stemplede ham med hele sin Stils Energi som det nittende Aarhundredes filosofiske Cagliostro og hans Filosofi som en theosofisk Farce.

Eichhorn foretog nu en hel Række Foranstaltninger mod Videnskaben. Han fastsatte for de preussiske Universiteter et vist Antal normerede Docentpladser, hvorved han højligt indskrænkede Privatdocenternes Antal og forøgede Ministeriets Magt. Han afskedigede Professor Hoffmann (von Fallersleben) i Breslau, fordi denne i sine Upolitiske Sange i en uskyldig Form havde skjæmtet

med Politiken. Disse Sange var nemlig saa ørefaldende, saa joviale, svarte saa nøje til den jævne Borgerstands Dannelse og Liberalisme, at de indgjøde Magthaverne Angst. — Bibelkritikeren Bruno Bauer mistede Retten til at docere i Bonn paa Grund af sine to kritiske Skrifter om de fire Evangeliers Ægthed. De servile Fakulteter gik Ministerens Ærind: selvfølgelig var de for Videnskabens fulde Frihed, men *theologisk* Docent kunde Bauer ikke være. Det nyttede ikke, at den hegelske Theolog Marheineke i Berlin uforfærdet erklærede, at ogsaa han ønskede, Bruno Bauer maatte træde tilbage som Privatdocent, men kun fordi en saa eminent Kritiker, en Mand af saa omfattende filosofisk Dannelse burde forfremmes til en indflydelsesrig Post. Bauers Skjæbne var afgjort. — Studenterne i Halle havde indgivet et Andragende om, at David Strauss maatte kaldes dertil som Professor. De modtoge til Svar en Irettesættelse, og de tre iblandt dem, der først havde underskrevet Ansøgningen, bleve relegerede fra Universitetet. — Endelig hændte det, at da Gans var død, kaldtes Reaktionens bekjendte Jurist Stahl (Forfatter til «Umkehr der Wissenschaft») i hans Sted til Berlin. Regjeringen havde den Ydmygelse, at han under sit første Foredrag blev trommet ud af Salen af Studenternes Fødder.

Saa udkom i Sommeren 1841 nede i Schweiz en lille Bog, «Gedichte eines Lebendigen». Man

læste i den mangen forbausende Strofe, saaledes denne:

> Reisst die Kreuzer aus der Erden!
> Alle sollen Swerter werden!
> Gott im Himmel wirds verzeihn.
> Lasst, o lasst das Verseschmeissen,
> Auf den Amboss legt das Eisen,
> Heiland soll das Eisen sein.

Og et andet Steds:

> Brause, Gott, mit Sturmesodem durch die fürchterliche Stille,
> Gieb ein Trauerspiel der Freiheit für der Sklaverei Idylle!
> Lass das Herz doch wieder schlagen in der Brust der kalten Welt
> Und erweck ihr einen Rächer und erweck ihr einen Held!

Samlingen indledede med en poetisk Udfordring «An den Verstorbenen», rettet mod Fyrst Pückler, der havde skrevet under dette Navn. Han var opfattet som Repræsentant for den slappe Fornøjelsessyge, der søgte Adspredelse paa lange Rejser. Uretfærdigt var Angrebet, men hvor det klang!

Den anonyme Forfatter, hvis Navn hurtigt blev bekjendt, var den 24-aarige Georg Herwegh, (født 1817 i Würtemberg), forhenværende Elev af det bekjendte Tübinger-Stift, der paa Grund af en Strid, han under Aftjeningen af sin Værnepligt havde havt med en Officer, havde levet nogle Aar som Landflygtig i Schweiz i fortrolig Omgang med

andre Landflygtige og andre ungdommeligt Radikale. Hans Digtsamling med dens friske men ubestemte Radikalisme, opnaaede i ganske faa Maaneder en umaadelig Udbredelse i Tyskland og slog allevegne an.

Der var en god Del Uklarhed i disse Digte. Snart drog Forfatteren i Leding mod Tyranner, snart mod Filistre, snart betegnede han Fjenderne som fremmede, snart som indenlandske, snart talte han som overbevist Republikaner, snart henvendte han sig i Platens Spor til Kongen af Preussen, med indtrængende, bedende, advarende Ord, men tillige med Forsikringen om, at det endnu var Tid for ham:

> Du bist der Stern, auf den man schaut,
> Der letzte Fürst, auf den man baut.

Dog Samtiden oversaa Mangelen paa Sikkerhed i Digterens Standpunkt; hans Begejstring smittede, hans lyrisk-rhetoriske Velklang henrev. Siden Goethes og Schillers Tid havde ingen Lyriker taget Hjerterne saaledes med Storm, og fra Alperne til Østersøen sang Ungdommen: «Reisst die Kreuzer aus der Erden!»

I Efteraaret 1842 foretog Herwegh en Rejse igjennem Tyskland. Han havde et praktisk Maal med denne Rejse; hvad han som Digter havde begyndt, det vilde han føre videre som Journalist, som politisk Skribent; han rejste for at sikre sig

Medarbejdere til et politisk Maanedsskrift, som skulde hedde «Der deutsche Bote aus der Schweiz». Men rundtom blev han modtaget som en Triumfator. Glimrende Festmaaltid i Köln, Studenterserenade i Jena, Festmaaltid i Leipzig; aldrig endnu var en tysk Digter bleven saaledes hyldet.

I Berlin, hvortil Herwegh kom sidst i Oktober, kunde Digteren ikke vente at vække en lignende Opsigt, saa meget mindre som han efter Ruge's Raad, der her ledsagede ham, afslog Tilnærmelser af en forkommen radikal Forening; men her indtraf en Omstændighed, der gjorde langt stærkere Indtryk paa Offentligheden end nogen folkelig Hyldest kunde have gjort: Kongen udtalte Ønsket om at gjøre Herweghs personlige Bekjendtskab.

Fr. Wilhelm IV's æsthetiske Sympathier havde hidtil kun vist sig i, at han til Berlin havde kaldt den gamle, gigtsvage Ludwig Tieck, der undertiden forelæste ved Hoffet og satte Skuespil i Scene, samt Friedrich Rückert, der skulde medvirke til Gjenoplivelsen af de orientalske Studier ved Universitetet, men som viste sig ganske uegnet dertil. Det fordomsfri Forhold til tysk Litteratur var desuden langt fra at være nogen Hohenzollernsk Familietradition. Der var for den Herwegh tilstaaede Audiens kun tilnærmelsesvis et Præcedens, og det i Kongens eget Liv, nemlig hans private Svar til Platen i Anledning af den Ode, hvori denne havde lagt ham det ulykkelige Polens Sag paa Hjerte

(se ovenfor S. 32); det hed sig, at den daværende Kronprins i et hjerteligt Brev havde udtalt den varmeste Sympathi for Polakkerne og beklaget sin Mangel paa Evne til at hjælpe. Den Ode, Herwegh havde rettet til Kongen, anraabte ham om at slaa Klerikalismen ned; det overraskede behageligt, at Kongen altsaa ikke havde følt sig saaret af den.

Under Audiensen, der fandt Sted 19. November 1842, forholdt Herwegh sig noget taus og trykket af Situationen. Kongen var efter sin Vane veltalende og meddelsom. Han havde, hed det sig, omtrent udtalt sig som følger: «Jeg har i Aar allerede modtaget én af mine Fjender Hr. Thiers — Thiers havde i 1840 truet med Krig paa Grund af Stormagternes Partitagen for Sultanen mod Paschaen af Ægypten — men jeg glæder mig mere over at se Dem. Vi have hver sit Kald at følge, jeg som Konge, De som Digter. Jeg bliver mit Kald tro, gjør De ligedan! Intet afskyer jeg mere end Karakterløshed; jeg agter Oppositionen, naar den kun har virkelig Overbevisning (wenn sie nur gesinnungsvoll ist).» — Og idet han med Hentydning til Herwegh's Ungdom spaaede ham «en Damaskusdag», sluttede han med Ordene: «Indtil da vil vi forblive ærlige Fjender.»

Hvad der sivede ud i Publikum angaaende denne Sammenkomst mellem Konge og Digter, vakte blandt de oppositionelle Skribenter i Datiden dels barnlig Misundelse, dels barnlig Harme. Man mente,

at Herwegh burde have benyttet Lejligheden til (à la Marquis Posa) af Kongen at fordre politisk Frihed for Preussen.

Faa Dage efter Audiensen forlod Herwegh Berlin, modtog et nyt Festmaaltid i Königsberg og overraskedes der af den Efterretning, at hans projekterede Tidsskrift allerede før dets Udgivelse var blevet ramt af et skjærpet Forbud i Preussen. Det var egentlig en Selvfølge, da alle Bøger, der udkom udenfor Preussen (derfor ogsaa Herweghs Digtsamling) naar de ikke havde særlig Bevilling, var forbudne. Herwegh havde kunnet sige sig det forud. Men i sin Ophidselse over de Anklager for Forræderi, der hist og her kom frem i den radikale Presse, tabte han Ligevægten overfor denne Gjenvordighed og rettede direkte til Kongen et lige ubehændigt og umandigt Brev, fuldt af Pathos.

Han beraabte sig paa det ærlige Fjendskab, Kongen havde lovet ham; dette Løfte var brudt ved Forbuddet; han vilde ikke bede Kongen kalde det tilbage, skjøndt det var haardt for ham at se sin Muses Barn truet allerede i Moders Liv, og som Individ at leve i evig Kamp mod et helt Statsprincip; iøvrigt skadede Forbuddet intet; af hans ligeledes forbudne Digte var han saa lykkelig netop nu at udgive femte Oplag. Men det havde været ham en Hjertets Trang at rette et sidste, ærligt, om end lidenskabeligt Ord til Kongen, et Ord under fire Øjne, dog ikke blot hans, men Tusinders Ord osv.

Var Brevet i og for sig uværdigt og dumt, saa var dets Offentliggjørelse i en Leipziger Avis faa Uger efter en Taabelighed, der hævnede sig. I Stettin modtog Herwegh en Udvisningsordre; Gendarmer holdt Vagt til han var steget ind i Postvognen. I Halle fik han end ikke Lov at stige ud. Saa festlig Modtagelsen i Preussen havde været, saa lidet hjertelig var Afskeden.

Den store Spotter Heine skrev i Digtet «Der Ex-lebendige» disse Strofer:

Aranchuez! in deinem Sand'
Wie schnell die schönen Tage schwanden,
Als ich vor König Philip stand
Und seinen uckermarkschen Granden.

Er hat mir Beifall zugenickt,
Als ich gespielt den Marquis Posa,
In Versen hab ich ihn entzückt,
Doch ihm gefiel nicht meine Prosa.

og endnu blodigere i «Die Audienz» om det schwabiske Pattebarn:

Ich will, wie einst mein Heiland that, am Anblick der Kinder mich laben.
Lass zu mir kommen die Kindlein, zumal — das grosse Kind aus Schwaben.

So sprach der König, der Kämmerer lief und kam zurück und brachte
Herein das grosse Schwabenkind, das seinen Diener machte.

Der König sprach: du bist wohl ein Schwab? Das ist just keine Schande.
Gerathen! erwidert der Schwab, ich bin geboren im Schwabenlande.

. . . .

Erbitte dir eine Gnade, sprach der König. Da kniete nieder
Der Schwabe und rief: O geben Sie, Sire! dem Volke die Freiheit wieder!

Der König stand erschüttert tief; es war eine schöne Scene.
Mit seinem Rockärmel wischte sich der Schwab' aus dem Auge die Thräne.

Der König sprach endlich: Ein schöner Traum! Leb' wohl und werde gescheiter!
Und da du ein Somnambülericht bist, so geb' ich dir zwei Begleiter.

Zwei sichre Gendarm', die sollen dich bis an die Grenze führen.
Leb' wohl, ich muss zur Parade geh'n, schon hör' ich die Trommel rühren.

Det var ikke blot Humoren, men Misundelsen og Skadefryden, som lo. Man hævnede sig paa sin egen tidligere Begejstring. Desuden havde den Herweghske Katastrofe de uheldigste praktiske Følger. «Leipziger Allgemeine Zeitung», det i Preussen mest læste Oppositionsblad, blev forbudt Dagen efter at det havde offentliggjort Brevet til Kongen, «Rheinische Zeitung», det mest ansete af

de i Preussen selv udgivne frisindede Blade, fik strax derefter Naadestødet. Og samtidigt forbødes i Sachsen paa Opfordring fra Preussen Arnold Ruges Tyske (tidligere Halle'ske) Aarbøger, den tænkende Ungdoms Hovedorgan.

En vis Lære drog den unge Slægt af det Skete. Det betydede vel ikke stort, at en 24aarig Poet overfor en Konge havde vist sig først genert, saa umandig. Men man havde ment, at man i Sammenligning med Slægten fra Trediverne havde gjort et stort Skridt fremad; man troede at besidde personlig Fasthed, hvor hine Ældre kun havde havt Talent. Nu saa man i et nyt Exempel, dels at Digternaturer var et skrøbeligt Stof at gjøre politiske Førere af, dels at denne Slægt maatte optugte sig selv med yderste Strenghed, hvis den paa Prøvens Dag skulde gjøre Fyldest bedre end sine Forgjængere.

Førerskabet tilfaldt da Tænkere og Politikere af Fag, noget vel hyppigt ogsaa Professorer, og naar den Generation, der nu revolutionerede de tyske Sind, strandede saa sørgeligt i Slutningen af 1848, saa var det ikke af Mangel paa Karakter, men paa Grund af den Idealisme, der udvikler sig hos Mænd, som aldrig have været ved Magten: paa Grund af deres Tro paa Ideers og Idealers uimodstaaelige Evne til at virkeliggjøre sig og paa Grund af deres Ringeagt for den ydre, brutale Magt, der efter Theorien intet Afgjørende havde at betyde

men som da den i første Sammenstød maatte vige, lod sig ringeagte og holdt sig rolig, indtil Øjeblikket kom, da den styrket efter Overrumplingen rejste sig paany.

Dog medens nu trindtom i Tyskland de Foranstaltninger, som udgik fra Fr. Wilhelm IV's Ministre, vare Gjenstand for uensartet, mest skarp Kritik, laa under alt det, som skete, det preussiske Forfatningsspørgsmaal stadigt ulmende. Det var ikke lykkedes Kongen ved sin Afvisning at bringe det i Glemme. Og de Midler, som han og hans Raadgivere grebe til for at slaa det ned, var af den uheldigste Art. Magistrat og Borgerrepræsentanter i Byen Breslau havde i den schlesiske Landdag stillet Forslag om en Henvendelse fra de schlesiske Stænder angaaende Indførelsen af en almindelig Stænderforsamling for hele Riget — en Rigsdag. Kongen svarede med at lade tilflyde Overpræsidenten i Breslau en Specialbefaling angaaende hans til Efteraaret forestaaende Rejse i Schlesien; Kongen vilde paa denne Rejse hverken modtage en højtidelig Indtogsfest (Einholung) eller nogen anden Festlighed af Byen Breslau. Dette i Maj om en Rejse til Oktober, og tilmed om Festligheder, som endnu Ingen havde tilbudt! Og Sagen endte med, at Kongen ligefuldt holdt et festligt Indtog i Breslau, skjøndt Festen ikke særligt var gjort for ham, men fandt Sted i Anledning af Hundredaarsdagen for Schlesiens Indlemmelse i Preussen. Kongen nøjedes i sit Svar

paa Indbydelsen med at beklage «Mangelen af Ytringer, der vilde have gjort hans Hjerte godt» og med at erklære, han af Mangel paa Tid kun kunde blive et Par Dage.

Og dog behøvede Kongen et Samtykke af Rigsstænder til et Foretagende af yderste Vigtighed for hans Land. Jernbanernes Tid var oprunden. Og til Anlæg af Statsbaner udfordredes der dels et større Laan, dels en Statsgaranti til de private Entrepreneurer; men efter en Hardenbergsk Lov af 1820 behøvedes til begge Dele Bevilling af Rigsstænderne. Kongen tumlede da med den umulige Plan at lade Udvalg af de forskjellige Provins-Landdage træde sammen, sex hundrede Medlemmer i Tal, og lade dem figurere som Rigsstænder. Metternich maatte foreholde ham det Ugjørlige deri*).

Under disse Forhold var det, at en lille Bog, «Vier Fragen eines Ostpreussen», satte hele Tyskland i Bevægelse, idet den viste sig paa den aandelige Horizont som det første fjerne Lynglimt, der bebuder Uvejr. I Slutningen af Februar 1841 var dette Hefte paa et Par Ark (efter Angivelse trykt i Mannheim) omspredt overalt. Saa omhyggelige Foranstaltninger havde man truffet, at Brochuren paa en og samme Dag laa i Boghandlervinduerne i den hele preussiske Stat; kun til Berlin

*) Sybel: Die Begründung des deutschen Reiches I. 107.

kom den lidt bagefter for at forhindre Beslaglæggelse før det var forsent.

Fire Spørgsmaal indeholdt den, der varslede Undergang for den absolute Kongemagt. De lød: Hvad ønskede Stænderne? Hvad Ret havde de? Hvad Besked fik de? Hvad er der tilovers for dem at gjøre?

Paa det første Spørgsmaal svarte den, at Folket nu næsten ingen Lod eller Del havde i Statsstyrelsen, medens dets høje Kulturtrin gjorde Ønsket derom naturligt. Det at Folket ogsaa savnede alle andre Organer end et Parlament, saaledes f. Ex. en fri Presse, og desuden nærede den dybeste Mistillid til Ministrene paa Grund af disses Vilkaarlighed, Servilitet og Pietisme, maatte gjøre Ønsket om en repræsentativ Forfatning endnu mere hedt. Paa det andet Spørgsmaal om hvori Stændernes Ret bestod, svarte Forfatteren: I Bevidstheden om deres Myndighed og i Myndighedserklæringen af 22. Maj 1815. Paa det tredje om hvad Besked de fik, lød Svaret: Anerkjendelse af deres Troskab, Afvisning af deres Forslag og trøstende Henpegen til en fremtidig ubestemt Erstatning. Paa det fjerde Spørgsmaal om hvad Stænderne nu havde at gjøre, optog Svaret kun halvanden Linje. Det lød: Nu at fordre som bevislig Ret hvad de tidligere bad om som om en Naade.

Skriftets indtrængende, overbevisende Tone, dets Appel til Folkets Retsfølelse og Selvfølelse

vakte en levende Nysgjerrighed efter at lære den anonyme Forfatters Navn at kjende. Han havde selv sendt Kongen sin Bog og paa Titelbladet tilføjet sit Navn Dr. Johann Jacoby, Læge i Königsberg. Kongen lod strax indlede Kriminalundersøgelse imod ham. Man erfor efterhaanden, at han var en velhavende, som Læge yderst anset Mand, der i 1831 ved Choleraens første og heftigste Udbrud i Polen strax var rejst hen at studere den, og der senere havde havt en langvarig Fejde med en Warschauer Læge, en Charlatan, der ved Choleraens andet Udbrud 1837 havde udbasunet et Arkanum mod «denne ubetydelige, altid let helbredelige Sygdom». Da Jacoby mod denne Mand havde skrevet en kort videnskabelig Artikel, lod Markskrigeren i Berlineraviser indrykke et Svar, fuldt af ærerørige Sigtelser. Han havde Forbindelser i højere Kredse, og han opnaaede, at Berlinercensuren negtede Jacoby's rolige Gjensvar sit Imprimatur, og at alle Appeller fra Censoren til Overpræsidenten, fra denne til Overcensurkollegiet, fra dette til Minister v. Rochow og fra Rochow til Kongen var frugtesløse, medens samtidigt alle Forlæggere i Hamburg, Leipzig, Grimma, Basel og Bern afsloge at lade Aktstykkerne i Sagen trykke, skjøndt Jacoby paatog sig at betale Omkostningerne. Enhver Anden vilde vel nu have opgivet at se dette Forsvar mod en ussel Avisartikel trykt. Men Jacoby var ikke af de Mænd, der opgive. Aar og Dag gik

hen. Forfatteren lod sit Haandskrift foretage alle de nødvendige Rejser — i Alt rejste det 1047 Mile — og han fik det saa tilsidst udgivet i Paris under Titlen: «Bidrag til en fremtidig historisk Skildring af Censuren i Preussen». Saadan var denne Forfatters Naturel.

Her var det da endelig fundet, det, som det unge Tyskland saa sørgeligt havde følt Savnet af, det, som selv det yngste Tyskland med sin Herwegh ikke havde ydet, dette En blandt Tusind i det offentlige Liv: en Mand. Her aabenbarede sig endelig engang en viljestærk, politisk Fører i Fyrrernes Tyskland — ikke nogen Statsmand i Ordets egentlige og strenge Forstand, thi han kunde, som Fremtiden viste, aldrig lempe sig, aldrig nøjes med at have det Opnaaelige for Øje; men en ubøjelig Karakter, en ubrødelig Retsindighed, der med et Mod, som aldrig lod sig kue, gik løs paa sit Maal.

Regjeringspressen, Smædepressen, begyndte en Fejde imod ham. Der var ved hans ulastelige Personlighed ingen Trævl at tage fat i, men han var af jødisk Afstamning. I en Brochure, som Adelsforeningen i en lille By nær Kønigsberg, udgav under Titlen «Stimme treuer Unterthanen seiner Majestät des Königs von Preussen», hed det: «Ikke fra tyske, ikke fra kristelige Læber er disse Ord udgaaede . . . . Det vilde være en Skjændsel for Østpreussen, om Sligt var blevet udtalt af en af

dets Sønner . . . Jakobs Sæd har ikke hørt Guds Røst og ikke erkjendt Guds enbaarne Søn, men dræbt ham, derfor er den for bestandigt forkastet og spredt blandt Jordens Folk.» Men i alle Boghandlervinduer laa snart Jacobys Portræt, det skarptskaarne Ansigt omgivet af de fire Spørgsmaalstegn, og Pennen rettet til Angreb som en Landse.

Digterne følte hvad den Mand betydede, der her var dukket op, selv de mindre karakterstærke iblandt dem, selv Dingelstedt, som netop da stod i Begreb med at ombytte sin oppositionelle Holdning med en Hofraadstitel. I Dingelstedts fortræffelige Samling «Nachtwächters Weltgang» findes et Digt med Overskrift: ? ? ? ?, øjensynligt rettet til Kongen af Preussen:

Du weisst, was das bedeuten will? Du wirst sie mir nicht streichen?
Es sind ja nur unschuldige — vier kleine Fragezeichen.
Die wurzeln tief, die ragen hoch; wie die gerühmten Eichen
Des freien deutschen Volkes stehn vier kleine Fragezeichen.
Du wolltest sie zwar nimmer sehn in deinen weiten Reichen,
Doch drängen sie sich immer auf, vier kleine Fragezeichen.

. . . .

Und einst, wenn du gestorben bist, als Stempel dann und Aichen
Stehn gross an deinem Monument — vier kleine Fragezeichen.

Ogsaa Herwegh besang Jacoby, som anede han, at her var en Mand, der Ansigt til Ansigt

med Kongen af Preussen vilde gjøre en anden Figur end han. Det var jo Jacoby, der i November 1848 ved Audiensen i Berlin, da Kongen paa Forlangendet om Ministerskifte svarte Deputationen: «Herom vil jeg intet høre,» traadte frem og sagde: «Det netop er Kongernes Ulykke, at de ikke ville høre Sandheden.» Herweghs Digt har til Overskrift et J. og begynder:

Und wieder ob den Landen
Lag jüngst ein schwerer Bann:
Da ist ein Mann erstanden,
Ein ganzer, deutscher Mann.
Ein Deutscher und ein Freier,
Wer hätte das gedacht!
Dass selbst die deutsche Leier
Aus ihrem Schlaf erwacht.

Imidlertid blev Undersøgelsen mod Jacoby drevet med ualmindelig Iver, i tre til fire Uger underkastedes han tyve Forhør; 96 Vidner, deriblandt Butiksjomfruer, Kokkepiger og Skolebørn bleve hørte. Det virkeligt Begaaede var jo kun en Presseforseelse, Omgaaen af Censuren. Men Anklagen lød paa Ophidselse til Misfornøjelse, hvorfor Straffen var indtil to Aars Fæstning og Tab af borgerlig Ære, videre Majestætsforbrydelse — indtil fire Aars Tugthus —, endelig Højforræderi — «Henrettelse ved Anvendelse af den haardeste og mest afskrækkende Legems- og Livsstraf».

Jacoby var stillet for Retten i sin Fødeby

Königsberg. Da imidlertid Kammerretten i Berlin var den eneste lovlige Domstol for Højforræderi-Sager, erklærede Königsbergerretten sig for inkompetent. Sagen sendtes til Kammerretten; men da denne forud fandt Beskyldningen for Højforræderi umulig, sendte den Anklagen tilbage og erklærede sig ligeledes for inkompetent. Saa maatte Kongen da ved Kabinetsordre paalægge Königsbergerdomstolen Sagens Fortsættelse. Men skjøndt Jacoby havde al Fordel at vente af at dømmes af sine Byesbørn, var han altfor meget Karakter til at ville frifindes ved et Lovbrud, og fordrede som anklaget for Højforræderi haardnakket Kammerretten i Berlin. Man nødtes til at føje ham, og han dømtes da til 2½ Aars Fæstningsarbejde og Tab af borgerlig Ære, men frikjendtes tre Aar efter helt af den højeste Ret.

Imidlertid gik i hele Tyskland Lister rundt for at indsamle til en Borgerkrone til ham, og Bidragene strømmede ind; ansete Mænd satte deres Navne øverst paa Listerne. Saa maatte Regjeringen paany tage fat: Listerne bleve beslaglagte, Underskriverne forhørte, Indsamlingen forbudt. Og medens saaledes Politi og Censur havde fuldtop at gjøre i Forfatningssagen, fulgte 11. August 1842 den pudsigste Forordning man endnu havde set i et absolutistisk regjeret Land; en af Landets egne, gjældende Love blev opført mellem de forbudne Skrifter, idet Optrykning af Loven af 22. Maj

1815 (om Indførelsen af Rigsstænder) blev forbudt som ophidsende.

I September 1842 erfor saa den Del af Befolkningen, der havde haabet under den nye Konge at se Preussen frigjøre sig fra det ydmygende Forhold til Kejser Nicolaus, at Friedrich Wilhelm IV, Polakkernes varme om end platoniske Ven fra Platens Dage, bekjendt for sin indgroede Uvilje mod russisk Væsen, agtede sig til Warschau for at hilse paa Czaren. — Paa Tilbagevejen ønskede Kongen ved Kalisch at betragte det Mindesmærke, som er oprettet til Erindring om Sammenkomsten mellem Ruslands og Preussens Regenter dèr i 1813. Kejserens Fløjadjudant, General Berg (Polens senere Tugtemester) oversatte de russiske Indskrifter for Kongen. Den sidstlæste lød: «Maatte den Almægtige velsigne Alliancen og Venskabet mellem Rusland og Preussen til Fred og Trivsel for begge Folkeslag og til Skræk for deres fælles Fjender!» Efter Forelæsningen af denne Indskrift steg Kongen med raske Skridt op ad Mindesmærkets Trin og tegnede med sin Finger i Støvet paa Monumentets Side Ordet: Amen*).

XXV.

Alligevel var og blev Fr. Wilhelm IV. den aandrigste Konge i Datidens Europa, lagde i sine

---

*) Prutz: Zehn Jahre. I. S. 237 ff., 367, 516 og II. 379 ff.

Samtaler skarp Forstand og livlig Fantasi for Dagen og gik altid ud fra en Forestilling om at han burde føle kongeligt. Hans offentliggjorte Breve og Billetter til Humboldt er kvikke, skrevne i lystig Hofjargon, og hans Ytringer røbe stadigt hurtig Opfattelse, letvakt Medfølelse, slaaende Vittighed*). Man kan da heller ikke sige, at han var uden Forhold til Datidens tyske Litteratur og Aandsliv; men hans Bestræbelse gik udelukkende ud paa at drage Litteraturens «gode» Kræfter til sig og fjerne de «slette», og han regnede snart alle oppositionelle Elementer til disse sidste.

Ved Hoffet var fra først af Alexander von Humboldt den dominerende litterære Magt. Han

---

*) Exempler paa Tonen i Kongens Vittighed: Naar Kongen var i Theatret, ventede Lakajerne udenfor Logedøren. Da Kongen en Aften, ærgerlig over et nyt Stykkes Kjedsommelighed forlod sin Loge før Forestillingens Slutning, sad en af Lakajerne paa Gulvet i Korridoren, støttet mod Logevæggen, og sov. Istedenfor at vredes, sagde Kongen: Der hat gehorcht! — Kongen maatte i 1848 efter Revolutionens Sejr modtage den ene Deputation efter den anden, undertiden fordringsfulde og anmassende Deputationer af jævne Folk. Han henvendte sig til Medlemmerne af en saadan, en for en: Hvad er De? — Silke- og Klædekræmmer, Deres Majestæt. — Interessant Beskjæftigelse! — Og De? — Medicinsk Kandidat. — Fortræffelig Forskole til Regjeringsvirksomheden! — osv., stadigt smilende og høflig med den giftigste Ironi. (Fortalt mig af en Tilstedeværende).

var 80 Aar gammel, Tidsalderens berømteste Naturforsker, berømt Jorden over; han holdt Kongen à jour med de aandelige og videnskabelige Bestræbelser i Tiden. Hans Broders frisindede Statsideer vare vel fortrængte; hans eget politiske Frisind kunde ikke ved Hoffet faa Luft, og han, hvem Overtro og Reaktion i lige Grad var en Styggelse, maatte tie til meget, der var ham imod, tiltog sig dog undertiden Frisprog*). Men som Hoffets Smykke Statens Stolthed var han altid hædret i Kongens Kreds og han brugte sin Indflydelse til i stor Udstrækning at virke for videnskabelige Formaal og til nu og da at lægge sit vægtige Ord ind for en eller anden forfulgt Skribent. Før 1848 var, som Brevene vise, Kongens Tone overfor ham en skjæmtsom Fortroligheds, skjøndt ingen dybere Sympathi forbandt de to Mænd. Efter 1848, da Kreuzzeitungspartiet blev enevældigt, gav han jævnlig sin Misfornøjelse over den tabte Indflydelse Luft i saadanne Talemaader som: «Kongen er ikke mere

---

*) Kongen var i sin Tid meget optaget af Borddansens Mysterier, men man kunde ved Hoffet længe ikke faa noget Bord til at danse, hvad ikke undrede Humboldt. Endelig en Dag modtager Kongen Humboldt med Udraabet: Naa, hvad siger De nu? I Aftes sad vi først en halv Times Tid ved Bordet, uden at det rørte sig; saa gav det sig til at svinge rundt med stedse større Hast. Hvordan forklarer De det? — Ei, Majestät, der Klügere giebt nach. (Fortalt af Humboldt selv).

amusabel» eller «Kongen nærer en ufrugtbar Kjærlighed til Personer, som han har Velvilje for». Letomgjængelig var han ikke ved Hoffet, ofte spydig, heftig, naar Rankes politiske Meninger skulde gjælde mere end hans, ilde lidt af mange, deriblandt af Dronningen paa Grund af sin Forkjærlighed for Louis Phillippe og hans Familie. I Reglen læste han højt, al Slags. kun aldrig sit Eget; hyppigst forelæste han Journal des Débats, medens Kongen udkastede arkitektoniske eller Landskabs-Skitser.

En anden Forelæser for den kongelige Familie var den fra Dresden til Berlin kaldte Tieck. Skjøndt saa meget yngre end Humboldt, var han paa Grund af legemlig Svaghed stærkt generet af Hoflivets Tvang. Han foredrog gjerne Shakespeare og Kleist. Kongen lod hans gamle Eventyrskuespil «Den bestøvlede Kat» opføre i Berlin. Det virkede, som saa man en Gjenganger fra svundne Dage. Paa Kongens Opfordring satte han Sofokles's «Antigone» i Scene, og Mendelsohn skrev Musiken dertil. Men Tieck var nu kun en af Litteraturens Invalider. Spiste Hoffet i Haven paa Sanssouci, frygtede han selv paa de varmeste Dage Træk.

En anden fordums berømt Digter fra den romantiske Tid, som Kongen lod kalde til Berlin, hvor han snart derefter døde, var La Motte Fouqué. Han var da midt i Tredserne, men havde fuldstændigt overlevet sig. Hans Helteromaner

syntes den yngre Slægt at høre en tidligere Jordperiode til. Man var træt af Riddervæsen og Elskovstjeneste (Minnedienst) i barnligt konventionelle Former; det Uhistoriske i hans Syn paa forgangne Tider og det Heldöreagtige i hans Fromhed fremkaldte Spot. Uden Kongens Bistand vilde han været død i Mangel som i Glemsel.

Der var en stor Digter, som ikke tilhørte den romantiske Tid, hvem Kongen i 1841, især paa Varnhagens Anbefaling, kaldte til Berlin. Det var Friedrich Rückert (1789—1865). Han var kun et Par og halvtredsindstyve Aar gammel, men hørte ligefuldt ikke Tidsalderen til. Han stod i Datidens Litteratur som et Udtryk for den under alle Forhold uforandrede tyske Universalitet, denne Evne til alsidig Tilegnelse, til Indsugen og Eftergjøren af alle Folkeslags Ejendommeligheder. Han rystede hele sit Liv igjennem Digte ud af Ærmet med en Virtuositet som forbauser. Allerede ung blev han af Joseph v. Hammer indført i den arabiske, persiske og tyrkiske Litteratur og blev 1826 ansat som Docent i østerlandske Sprog i Erlangen, men søgte stadigt at unddrage sig sine Pligter som Forelæser.

Der er Noget i hans Væsen, som minder om Goethe's Stil i Diwan-Perioden, og Noget, der stammer fra Schlegelerne i deres rastløse Forsken og Oversætten. Allerede i hans Disputats fra 1811 «Om Filologiens Væsen» mærkes Indflydelse

af Fr. Schlegels Værk om de gamle Inderes Visdom, idet han her gaar ud fra Begrebet om en «Universalpoesi», for hvilken han betragter det tyske Sprog som det mest tiltalende Klædebon. Og det er netop Universalpoesi, som denne store Stilvirtuos har givet. Han debuterer med «Geharnischte Sonnette» som tysk Patriot i slebne, men søgte Former. Saa følger i Bog efter Bog en 5—600 Kjærlighedsdigte til forskjellige unge Kvinder, righoldigst er den sidste Samling «Liebesfrühling» til hans Forlovede Louise Witthaus. Denne Gruppe er det eneste af alle Rückerts Værker, i hvilket Følelsen er fremherskende. Ellers er han en Læredigter i lyriske Former; her er han Sanger. Men selv her hindrer den faste skematiske Form — som i Sydens Canzoner — Følelsens naive Udbrud, og her allerede trænger Rückerts Hang til at udfolde sit Herredømme over Sproget sig frem i en Fornyelse af Ordmaterialet og i en tvangløs Sammenslyngen af Ordene i Versemaalet, som hidtil var useet og som kort derefter hos os efterlignes af Aarestrup:

Welche Heldenfreudigkeit der Liebe,
Welche Stärke muthigen Entsagens,
Welche himmlisch erdentschwungne Triebe,
Welche Gottbegeistrung des Ertragens!
Welche Sich-Erhebung, Sich-Erwiedrung,
Sich-Entäussrung, völl'ge Hin-sich-gebung,
Seelenaustausch, Ineinanderlebung!

Sligt har mere sproglig og teknisk end rent poetisk Interesse. Men Rückert er ogsaa netop Filologen som Digter. Hans herskende Evne er den rent sproglige i dens Dobbelthed: Evnen til at lære Sprogene og trænge ind i deres Aand, og Evnen til paa Grund af den dybeste Indtrængen i det egne Sprogs Hemmeligheder at overføre de fremmede Sprogs ypperste Poesi i Gjendigtning paa Tysk. Hans Lyst var den, selv at skabe sig sproglige Vanskeligheder for at overvinde dem. Derfor se vi ham snart optræde i gammeltysk Stil med lange Albrecht-Dürerske Lokker, snart som ung Officer fra Napoleonskrigenes Tid, snart som Beduiner, med vidunderlig Kunst fortællende os Hariris Makamer, snart som Perser slyngende sine Rim i Ghaselens Former eller gjenskabende Heltedigtet om Rostem og Suhrab. Snart skrider han frem som Tyrk i Kaftan og Turban, snart som Kineser paa Filtsko og med Haarpisk, snart og helst se vi ham sidde ved den hellige Ganges's Bredder som Braman og forkynde en sprudlende Levevisdom, der giver tusind gyldne Regler i klingende Vers. Hvad der gjerne siges om Théophile Gautier, at han som Aand var hjemme i det gamle Ægypten som i vore Dages Rusland, i Konstantinopel som i Sevilla, det har kun den Sandhed, at han kjendte de fremmede Egnes Klimater og Mindesmærker; men det gjælder i langt dybere Forstand om Rückert, der begreb Menneskene i de forskjellige Litteraturer,

forstod deres Sprog og følte i deres Aand. Han har ikke set de fremmede Lande med sine Øjne, har derfor intet af Gautiers Anskuelighed, intet af hans Farve og Plastik, men han har den stilfærdige, indre Kontemplation og Tankebilledet, Tankesproget, i en Fylde af metriske Former. Den, der vil have ypperlige Prøver paa hans Kunst, læse f. Ex i Hariris Makamer Afsnittet «Jungfrau und Junge Frau» og hele «Weisheit der Bramanen».

Disse Arbejder havde skaffet Rückert et stort Publikum ogsaa i Berlin, men Byen med dens urolige Væsen var ham imod. Han skulde docere Østerlandsk ved Universitetet, men kun de første Par Gange fyldte Nysgjerrigheden hans Læresal. Snart gik han ikke mere til Universitetet, da der kun indfandt sig to eller tre Tilhørere. Han gik saa at sige aldrig ned fra sin Lejlighed paa en tredje Sal i Behrenstrasse, men sad deroppe og skrev Digte, hvori han udtrykte sin Afsky for Berlin med dens moderne, pulserende Liv. Selv den kongelige Romantikers Berlin var disse Fortidens Storheder for moderne.

Noget senere kaldte Kongen Digteren Christian Scherenberg til sig. Hans Digte, men især hans Slagbeskrivelser «Waterloo», «Abukir» tiltalte Hoffet; han maatte læse dem højt. Scherenberg, der endnu som 80-aarig Olding var en elskværdig, gjerne set Gjæst i Berliner-Kredse, var født 1798. Hans Liv havde været en haard Kamp. I 1838—40

beboede han efter Opløsningen af sit ulykkelige Ægteskab en Lejlighed i det lille Hjørnested i Bendlerstrasse ud imod Thiergarten, saa fattig, at han ikke kunde tænke paa at kjøbe Brænde, men lod sine Smaabørn samle nogle Grene i Thiergarten. Han skrev baade Digte, Sørgespil og Lystspil, fik aldrig nogen Forlægger, men bevarede saa fuldstændigt en Gentlemans Holdniug, at hans Slægtninge i Stettin troede hans «Succes» pseudonymt og bad ham «løfte sin Maske» for sin Familie. Hvad hans Pen indbragte ham, det var hvad han fik for at affatte Bønskrifter og for Afskrivning i Arkevis; iøvrigt levede han af som Hjælpelærer at give Timer hos de omboende Gartnerfamiliers Børn, hvilke Timer efter Overenskomst udelukkende honoreredes med Kartofler. Fontane har i Scherenbergs Levnet fortalt den nydelige Historie om, hvorledes man i Bendlerstrasse haabede paa, at længe udebleven Betaling skulde indfinde sig ved Paasketid i Skikkelse af en saftig Kalvesteg, og hvorledes en af Eleverne i sin uskyldige Velvilje i Stedet bragte en Lærke i et lille grønt Bur. Paaskemorgen 1840 bar Scherenberg saa egenhændig Lærken ud paa en Mark, aabnede Buret for den og skrev det smukke Digt, i hvilket en Strofe lyder:

Du, Vöglein, singst, das ist das Deine,
Hub leise ich zur Lerche an,
Ich geb' dich frei, das ist das Meine
Ein Jeder bete, wie er kann.

Lærken gav den stakkels af Næringssorg bundne Poet atter fri, men den lille graa Vandkrukke i Buret beholdt han til Erindring, og den forfremmede han til sit Digter-Blækhus.

Nu havde Digtene gjort Lykke, og Kongen vilde se ham. Den friske Oprindelighed og knortede Energi i hans Slagmalerier henrykte Kongen. Scherenberg fortalte aldrig andet om denne Hof-Forelæsningstid, end hvor behagelig den forud for Oplæsningen gaaende halve Time paa hans Velynder Grev Bismarck-Bohlen's Værelse havde været, hvor man spøgte og røg Cigarer og derpaa, da Kongen afskyede Tobak, ved en Eau-de-Cologne-Daab bødede paa Tobakslugten. — Der var mange Aar senere en anden Potentat i Berlin, til hvis Hof Scherenberg regnede sig. Det var Ferdinand Lassalle; hos ham traf han livligere Selskab, og der gjorde han sig gjerne lystig over sine Protectorer ved Hove. Det laa i hans Væsen at bære Kappen en Smule paa begge Skuldre. Ved Hoffet vidste man derom og tog ham det ikke altfor ilde op.

En gjerne seet Gjæst ved det preussiske Hof som ved alle Hoffer var endelig Fyrst Hermann Pückler-Muskau, naar han opholdt sig i Berlin som Gjæst hos sin højtelskede, fraskilte Hustru. Han var smuk, elegant, fornem, smidig, vandt Mændene ved sin Munterhed og Ild, Kvinderne ved sit Væsens Ynde; han gjaldt for uimodstaalig, og Rækken alene af berømte Kvinder, som have for-

elsket sig i ham, er lang: Sophie Gay, Henriette Sontag, Bettina, Ida Hahn-Hahn osv. Han tilhører ved sit Aandspræg, omtrent som Fyrsten af Ligne før ham, Europas internationale Aristokrati. Hans Glimrelyst udelukkede paa ingen Maade en rigtig Erkjendelse af hans Evners Begrænsning, end ikke sand Beskedenhed. Han var en aandfuld Vagabund, en sand Kunstner i Maaden at føre sit Liv paa, desuden paa et enkelt Omraade en Kunstner af Fag. Det var ham, som i Tyskland brød med den stive franske Smag i Havers Anlæg og som gjenindsatte Naturen i dens Ret. Hans Have i Muskau blev snart Mønsterhaven for Europa.

Han oplevede ikke blot flygtige Eventyr i meget stort Antal; men selve hans Ægteskabs Historie er et. Han havde paa én Gang forelsket sig i to unge Piger, Døtre af Rigsgreven von Pappenheim, der var gift med Kantsleren Hardenbergs Datter. Men Moderen, som da var 40 Aar gammel, 9 Aar ældre end han, blev greben af en saa glødende Lidenskab for ham, at hun smittede ham med den. Hun opgav Alt for at blive hans, og han indgik Ægteskab med hende, dog forbeholdende sig sin ubetingede erotiske Frihed. Forholdet udviklede sig lykkeligt. Men efter ti Aars Forløb lod Parret sig efter venskabelig Overenskomst skille i Haabet om at Fyrsten kunde finde en rig Arving og ved at ægte hende gjenoprette sine ødelagte Formuesforhold. Saa begiver han sig

paa Vej først til London, senere rundt i Tyskland. Samvittighedsfuldt underretter han dagligt sin fraskilte Hustru, sin Lucie, om de Fremskridt, han gjør, og de Vanskeligheder, der møde ham under Bestræbelsen for at kapre en Arving. Da Forsøget mislykkes, vender han tilbage til sin Lucie og lever nogle Aar paany i et kjærligt Samliv med hende, gaar saa atter paa Rejser og kommer efter henved sex Aars Forløb tilbage med en dejlig lille Slavinde, Machbuba ved Navn, som han lader tage Ophold paa Muskau. Fyrstinden var ikke altfor tilfreds dermed, skjønt hun havde gjort sig det til Regel aldrig at plage ham med Skinsyge. Hun vedligeholdt 70 Aar gammel sin tilbedende Kjærlighed til ham, og han var bestandig Godheden, Aabenheden, Hjerteligheden selv imod hende.

Fyrst Pückler havde aldrig tænkt paa at uddanne sig som Skribent. Men ved Aaret 1830 fik han den Ide anonymt at udgive Brevene til Lucie fra sin frugtesløse Brudefart, og disse Breves i tysk Litteratur saa sjældne Verdenstone, den indtagende Skjødesløshed i Fremstillingen, som var en Følge af, at de ikke var beregnede paa Trykning, Blandingen af Aandsoverlegenhed og Frivolitet tiltalte i højeste Grad. Som ovenfor nævnt (S. 137) troede Mange, at de maatte have Heine til Ophav. Forfatteren var moderne til det Yderste, grundigt blaseret, politisk vidtgaaende liberal, i Et og Alt aandsfri.

For os Nulevende have de fire Bind «Briefe eines Verstorbenen» omtrent samme Værd som Madame de Girardins indtagende fire Bind «Lettres parisiennes du Vicomte de Launay». Hun er friskere og skriver mangfoldige Gange bedre end Fyrsten. Han har kosmopolitiske Erfaringer fra Samfundskredse og Lande, som hun intet kjender til. Man læse f. Ex. som Prøve paa hans Stil den fordringsløse Gjengivelse af hans Samtale med Goethe i Weimar, der findes i Brevenes tredje Bind. Hans begejstrede Ærefrygt for Goethe gjør Indtryk af Ægthed, Goethes Svar paa hans Artigheder ikke mindre. Goethe har strax talt til ham om Muskau (der er betegnet som M.) og fremhævet det Fortjenstlige i som Pückler at vække Skjønhedssansen; Enhver skulde blot i sin Sfære, den være stor eller lille, arbejde trofast og med Kjærlighed, saa skred man frem imod det almindelige Vel. Han for sin Del havde ikke gjort andet, og Pückler gjorde jo det samme i Muskau.

Pücklers følgende talrige Bind Rejseskildringer lade os ganske kolde. De mangle den første Brevsamlings Uvilkaarlighed og i endnu højere Grad det litterære Talent, der alene kunde erstatte den. Men de tiltalte Samtiden, vel omtrent indtil Aaret 1844, i lige saa høj Grad som de første Bøger, og Forfatterens Popularitet naaede en rivende Højde; han var kjendt og beundret allevegne omtrent som Franz Liszt. Heine tilegner ham endnu i 1854 sin-

«Lutetia» i en begejstret Fortale, i hvilken han kalder ham «mein hochgefeierter und wahlverwandter Zeitgenosse». Og i Varnhagens Dagbøger læser man under 7. Juli 1839: «Fyrst Pücklers Navn virker dog som en Trolddom paa Folk. Hele den store Verden i alle Nationer hører med Spænding efter, saasnart Talen er om ham. Han har et vældigt Ry, og jo klogere En er, des mere skatter han ham.»

Allerede 1834 havde Varnhagen sagt om ham, at han havde noget tilfælles med det unge Tyskland, og det det Væsentligste, nemlig den fuldkomne Aandsfrihed, og senere brugte han det Udtryk om ham, at han repræsenterede Overhuset i den moderne tyske Litteratur som Heine Underhuset.

Pückler nærede en ridderlig Hengivenhed for Huset Hohenzollern, og nærmede sig Kongen, naar han var i Berlin. Han anerkjendte Fr. Wilhelm IV's Dannelse og Vid. Da han imidlertid i religiøs Henseende var en afgjort Voltairianer, der aldrig i nogen Præst kunde se andet end en Hykler, og for hvem al uklar Fromladenhed var en Pest, saa maatte det Romantiske i Kongens Karakter støde ham stærkt tilbage. Som Humboldt søgte han fra Hoffet til Varnhagen, den kloge Iagttager og Kritiker, der sad glemt i sin Krog og i sin Journal — en Dagbog, ført i Sainte-Beuve's Manér — skrev Tidens Historie. Og i de senere Aar blev ogsaa han en fast Gjæst ved Lassalles smaa Middags-

selskaber, hvor han gjerne førte Ordet; det hed sig, at han var den Eneste, hvem Lassalle lod beherske Samtalen*).

Føjer man til de nævnte Forfattere den gamle Arndt, tidligere forfulgt som Demagog, hvem Fr. Wilhelm IV kaldte til Berlin, saa er dette de romantiske, konservative, neutrale eller aristokratiske Skribenter, som det lykkedes den mægtigste af det egentlige Tysklands Konger at knytte til sin Person. Man seer, hvor længe og hvor stærkt. Og selv mod de Skribenter, der kun strejfede Hoffet og Magthaverne, vendte Oppositionen sig; vi have seet at Herwegh aabner sin første Digtsamling med en fnysende Udæskning til Fyrst Pückler Ja selv mod Arndt rettede han sin Spot — han kaldte ham en Aftenrøde, der ikke mere kunde oplyse den unge Verden — og modtog en poetisk Tilrettevisning af Freiliggrath derfor.

Freiliggrath var den eneste af de unge Digtere, som Kongen strax (1841) forpligtede (af Geibel tog han sig først et Par Aar efter). General v. Radowitz beundrede nemlig Digtet «Løveridtet» trods dets Unatur, vandt Kongen for Freiliggrath og forskaffede denne en Pension af 300 Thaler om Aaret af den kongelige Kasse. Dog, da Herwegh

*) A. de Reumont: Aus König Fr. Wilhelm IV gesunden und kranken Tagen. — Briefe Alex. v. Humboldts an Varnhagen von Ense. — Varnhagen v. Ense's Tagebücher. — Hillebrandt: Zeiten, Völker und Menschen II.

ikke nøjedes med at gjøre sig lystig over Digteren i Linjer som disse:

Mir wird von alle dem so dumm,
Als ging mir ein Freiliggrath im Kopf herum,

men i sin «Duett der Pensionirten» skrev:

Geibel: Bist du's?
Freiliggrath: Ja, willst du mich kennen?
Ja, ich bin es in der That,
Den Bediente Bruder nennen,
Bin der Sänger Freiliggrath,

saa gav Freiliggrath Pensionen tilbage. Og nu indtraadte hans fuldstændige politiske Omvendelse. Med stedse stigende Lidenskab sluttede han sig i Digtsamlingerne «Ein Glaubensbekenntniss» (1844) og «Ça ira» (1846) til det revolutionære Parti, hvis mest fejrede Digter han blev. Strax efter den første Samlings Udgivelse maatte han ilsomt flygte fra sit Opholdssted St. Goar ved Rhinen til Bruxelles for derefter i London at ernære sig som Kjøbmand.

Hvor stor hans Popularitet allerede da var, viser følgende Anekdote. Fra Bruxelles gjorde Freiliggrath en Udflugt til Antwerpen; der laa en Tremaster, bestemt til Kanton, som Digteren og hans Venner gjerne vilde besé. Overbaadsmanden førte dem om, da Kaptajnen med sit Selskab traadte ud af Kahytten. Man undskyldte sig,

men den belevne Sømand førte de Besøgende ind i Kahytten paany. I det lille Bogskab stode Freiligraths Digte. En af hans Ledsagere siger til ham: Glæder du dig ikke over at dine Vers skal med til Kanton? — Hvorledes? spørger Kapitajnen. — Den Herre er Freiliggrath. — Den rigtige? — Da Spørgsmaalet bejaes, styrter Kapitajnen til Talerøret: Alle Flag op! Mandskabet mander Ræer! og Champagne paa Dækket!*)

Gjæringen i Tyskland var i stærk Stigen. I Østerrig trodsede alt siden 1842 Ungarerne under Kossuth Metternich; i Bayern havde Kongemagten tabt i Anseelse ved Kong Ludvigs ømme Forhold til Lola Montez, i det tyske Schweiz stod det radikale Parti haardt imod det jesuitiske. I Preussen herskede nu den strengeste Statskirkelighed med Begunstigelse af Katholikerne og Forfølgelse af alle Dissidenter, ikke blot af det frikatholske Parti, som Ronge havde stiftet, og af de saakaldte Lysvenner, et frikirkeligt Parti, som Wislicenus havde oprettet, men selv af Pietister og Muckere som ikke statsorthodoxe nok. Til Tronen naaede i Samvittighedsfrihedens Navn den ene Protest efter den anden. Og samtidigt voxede den rent politiske Agitation. Førerne for alle tyske Staters Oppositionspartier virkede i Forening imod den gamle Forbundsforfatning. Højere og

*) Schmidt-Weissenfels: Freiliggrath.

højere løftedes i Preussen — da Kongen ikke gjorde synderligt Skaar i Pressens Frihed — Raabet paa den lovede Rigsstænderforfatning. Og fra Udlandet kom revolutionerende Impulser. Fra 1846 af havde Pius IX optraadt som Liberal og som italiensk Patriot. Opstande brød ud rundt om paa den italienske Halvø, og disse Opstande, som Metternich ikke kunde hindre, nedbrøde hans Prestige. Tyske Emigranter i Schweiz og Nordamerika pustede efter Evne til Ilden i Tyskland.

Imens sad Kongen af Preussen sysselsat med Oprettelsen af den nye Svane-Orden og med arkitektoniske Planer. Han vilde opføre et stort Hermanns-Monument ved Rhinen som Demonstration mod det konstitutionelle Frankrig, og han lod efter 300 Aars Stilstand Byggearbejdet paa Kölner Dom gjenoptage, et Foretagende, der opfattedes som sindbilledligt, ikke i national, men i kirkelig Henseende, og som gav Heine Anledning til nogle Protester i «Deutchland, ein Wintermährchen», Strauss Anledning til den bekjendte fine Brochure «Der Romantiker auf dem Trone der Cäsaren», i hvilken han skildrer Julianus Apostata som begejstret religiøs Reaktionær paa en saadan Maade, at Parallelen med Fr. Wilhelm IV faldt i Øjnene uden at nævnes.

Den opgroende Litteratur, som Kongen var afgjort fjendsk, gjengjældte ham snart denne Følelse med Renter. Han havde den gnavne, værkbrudne

Tieck hos sig i Sanssouci som Poeta laureatus og Mystifaxen Schelling i Berlin som summus philosophus. Han lod Sofokles's Antigone og Euripides's Medea spille paa Theatrene i Berlin og Potsdam for at indvirke gunstigt paa den urolige tyske Litteratur. Men den gik nu sine egne Veje.

XXVI.

Blandt Anastasius Grün's (Grev Alexander von Auersperg's) Digte i «Spaziergänge eines Wiener Poeten» findes et, der har til Overskrift «Hvorfor?» og hvor hver Strofe ender med et Hvorfor: Naar man slaaer nye Forbud op paa Raadhuset, staar der en lille Mand nedenunder og spørger sagte: Hvorfor? — Naar Klerkene paa Prækestolene stønne og tude mod Sollyset, spørger han: Hvorfor? — Naar de rykke ud med Spyd og Hellebarder mod Spurvene; naar de skyde med Kanoner efter Lærkerne, saa spørger han sit Hvorfor? — Og naar de fordre ham stillet for Retten, dømme ham og henrette ham, saa spørger det endnu op af hans Grav: Hvorfor?

Saaledes omtrent gik det til i Tyskland, da den patriarkalske Tillid til Fyrstemagten én Gang var brudt. Overalt, hvor der fra Regjeringernes Side kom en Voldshandling eller en dum Handling eller en Udflugt og slog ned paa et Haab og dræbte det, dèr spirede af Haabets Grav et Hvor-

for. Og ethvert Hvorfor affødte flere. Det blev ikke ved Østpreusserens fire Spørgsmaal; Spørgsmaalene formerede og forplantede sig som hine usynlige, men farlige Dyr, der i utrolig kort Tid undergrave en Organisme: Hvorfor vise Ærefrygt? hvorfor have Tillid? hvorfor taale? allerførst hvorfor tie? Det første Trin, inden man søger at afryste et Tryk, er det ikke at ville tie til det. Smerten og Verden, Attraaen og Længslen give sig Luft i Ord, i Sang.

Den politiske Lyrik, der i tidligere Tid af og til var dukket op hos Platen og Uhland, Lenau og Heine, samler sig, krystalliserer sig nu som en egen Digtart, en hel og sluttet Kunstform. Snart bruse hele Kor af forskjelligartede politiske Sange hen over Tyskland. Der er Grøde i Luften, og flokkevis dukke Talenterne op: Hoffmann og Herwegh, Dingelstedt og Prutz, Freiliggrath og Max Waldau, Karl Beck og Moritz Hartmann, en Flor saa rig og duftende, som den paa dette Omraade aldrig før var seet. Det nyttede lidet, at gamle Romantikere udtalte deres Ringeagt for prosaisk (ɔ: politisk) Poesi, eller at doktrinære Æsthetikere forklarede, disse Talenter var rhetoriske, ikke lyriske; allerede Tallet paa disse Digtere, deres naturnødvendige Fremtræden som Gruppe, viste at de opstode af den allerbedste, den eneste Grund, den, at de maatte opstaa, at Tidsaanden i dem brød sig et Organ, og med den allerbedste,

den eneste Ret, den, at de hævdede sig, erobrede Litteraturen for sig og vandt sig Folkets Øre.

De havde i Trediverne havt en enkelt Forgjænger, den ovennævnte østerrigske Digter Alexander Auersperg. Hans Lyrik var pragtfuld, overdaadigt billedrig, stundom lidt smagløs; men der var Malm i hans Vers og hans Pathos var ægte. Man kunde kalde denne Pathos josefinsk. Thi Josef II er Auerspergs Helt, og det er fra Oplysningssiden, at han opfatter den politiske Frihed, for hvilken han sværmer. Hans Had er især rettet mod Præstevælden, dog saaledes at han gjør Forskjel paa *Pfaffen* og *Priester;* de skjændige Klerke angriber han, de ædle Præster priser og forherliger han. Naar han begynder:

Stoss in's Horn, Herold des Krieges: Zu den Waffen, zu den Waffen!
Kampf und Krieg der argen Horde heuchlerischer, dummer Pfaffen!

saa følge Vers, som velsigne de virkeligt fromme Præsters Skare. Dog spores det vel, at efter hans Synsmaade findes i hans egen Tid flere af de første end af de sidste. Han betragter det som et af Tidsalderens Karaktermærker, at paa de føre, dyriske Præstemænd er nu fulgt de kloge, tynde, magtgriske Bisper:

Die Dicken und die Dünnen.

Fünfzig Jahre sind's, da riefen unsre Aeltern zu den Waffen,
Krieg und Kampf den dicken, plumpen, kugelrunden, feisten Pfaffen!
Auch in Waffen stehn wir Enkel; jetzt doch muss die Losung sein:
Krieg und Kampf den dünnen, magern, spindelhagern Pfäffelein!

Mod Metternich, mod det hemmelige Politi, mod Censuren rettede den tapre Digter sine ildfulde Strofer. Der var en frisk Fejdestemning heri, men intet Had og ingen vild Harme. Anelsen om en stor Fremtid og Begejstringen for store Fortidsskikkelser udgjorde den væsenlige Pathos. Men den egentlig formende Evne hos Auersperg var svag; han fortabte sig altfor hyppigt i Allegoriseren.

Saavel aandigt som kunstnerisk i høj Grad ham overlegen er det Ypperste af den politiske Lyrik, som nu i Fyrrerne skyder frem.

Georg Herwegh, som var kommen sig efter sin Rundrejse, udgav efter et Aars Forløb den anden Samling af «Gedichte eines Lebendigen», der forenede den tidligeres Egenskaber med nogle nye og værdifulde. Der er en frejdigere, vildere Stemning deri, og baade Viljen og Uviljen have en bestemtere Gjenstand. Her er færre Illusioner og skarpere Bevidsthed om Maal og Midler. Ingen

Digte mere til nogen Konge om at stille sig i Spidsen for sit Folk — ingen Hymne mere til nogen Gud om at skænke Folkene Frihed og Lykke. Friedrich Wilhelm IV havde i Mellemtiden dræbt Herweghs Tro paa Kongerne og Ludwig Feuerbach hans Tro paa Gud. Men der er i disse Vers en Følelse af, at det nu ikke mere dæmrer, men dages i Sindene.

I de gamle Dagsange, som Shakespeare har efterlignet i «Romeo og Julie» er det et staaende Træk, at den unge Kvinde ved Morgengry holder sin Elskede tilbage med Vendingen: det er ikke Solen, men Maanen, hvis Lys du nu skimter, ikke Lærken, men Nattergalen, du hører. Her er paa aandfuld Maade i Digtet Morgenzuruf Billedet vendt om:

Die Lerche war's, nicht die Nachtigall,
Die eben am Himmel geschlagen:
Schon schwingt er sich auf, der Sonnenball,
Vom Winde des Morgens getragen.
Der Tag, der Tag ist erwacht!
Die Nacht,
Die Nacht soll blutig verenden. —
Heraus wer an's ewige Licht noch glaubt,
Ihr Schläfer, die Rosen der Liebe vom Haubt,
Und ein flammendes Schwert um die Lenden!

Mod Kongerne er rettet Epigrammet «Unglückliche Liebe»:

Nicht an den Königen liegt's — die Könige lieben die Freiheit,
Aber die Freiheit liebt leider die Könige nicht.

Den forrige Digtsamling havde selv i sine tilsyneladende religionsfjendske Ytringer været rent theistisk. Hvor Opfordringen lød til at rive Korsene op af Jorden for at bruge dem som Sværd, fulgte Linjen: Gud i Himlen vil tillade det. Her forekommer et Digt til Feuerbachs Pris, fordi han har angrebet Udødelighedstroen og en saakaldt Hedningevise, drøjere i sin Spot end noget tilsvarende Digt af Heine:

Die Heiden — s'ist doch Schade um solch ingenium.
Sie hiessen Vier gerade und nahmen Fünf für krumm.
Auch hatt' die Jungfernschaft ein End, sobald die Magd ein Kind gebar,
Dieweil das neue Testament noch nicht erfunden war.

Og endelig bliver her i Modsætning til Standpunktet hos Auersperg, til Adskillelsen mellem rene og urene Præster, alle Gejstlige blot som saadanne, ligegyldigt om skikkelige eller uskikkelige, om katholske eller protestantiske, om kronragede eller friserede, skaarne over én Kam i det humoristiske Epigram:

Ob sie katholisch geschoren, ob protestantisch gescheitelt,
Gleichviel — immer geräth man den Gesellen in's Haar.

Han havde været skarp, han var bleven hvas; fra en Frihedsdigter havde han udviklet sig til en Bebuder og Forbereder af den kommende Revolution.

Naar disse klangfulde og kraftige Digte alligevel ikke virkede dybere paa Sindene end de gjorde, saa beroede det paa, at Manglerne ved Herweghs Menneskeväesen (uden at Publikum nøjagtigt vidste eller følte hvorledes) efterhaanden røbede sig ogsaa i hans Poesi, i disse Pointer, disse udhævede Steder, denne Selvglæde ved det gode Indfald og denne Aandslivets Fattigdom paa andet Indhold end det polemiske. Det er ingen Digtsamling der tyder paa et rigt indre Væld. Man forstaar hans Liv, naar man læser den, og den igjennem hans Liv. I Virkeligheden stoppede hans Digteraare med den. I de 32 Aar, han havde tilbage at leve i, har han i Alt kun frembragt et eneste, ikke tykt, Bind Digte, der udkom efter hans Død, Digte rige paa Vid, rige paa Frihedsbegejstring, skrevne af en Mand, der til sin Dødsdag blev sin revolutionære Ungdom ubøjeligt tro — men i Gjennemsnit ikke fire om Aaret.

Sveg han end aldrig sin Fortid, han var ingen Arbejder i Frihedens Tjeneste. Den sidste Del af hans Liv er gaaet hen i Lediggang. Han begyndte i Aaret 1839 som Digter og kritisk

Skribent*). Han kulminerede med «Gedichte eines Lebendigen». Han giftede sig — meget rigt — med en ung Jødinde, der var begejstret for hans Poesi. Efter Februarrevolutionen optraadte han strax i Paris som Fører, og faldt i Spidsen for en af Tyske og Franske bestaaende republikansk Arbejderkolonne ind i Baden, men blev den 27. April slaaet af de Würtembergske Tropper og skyldte kun sin Hustrus Mod at han undkom. Heine har i Simplicissimus I givet en blodigt satirisk Skildring af denne Herweghske Kampagne. Han levede saa i Emigrantkolonien i London Emigranternes fordærveligt ørkesløse Liv; de havde bogstaveligt intet Andet at gjøre end at smedde frugtesløse Planer til nye Opstande og forelske sig i hinandens Koner**). Senere var Herwegh bosat i Paris og Zürich og førte her et uvirksomt Liv, stadigt lige misfornøjet med Tingenes Gang i Tyskland. Som Kinkel, som Moritz Hartmann formaaede han til sin Død (1875) ikke at forsone sig med den Magtudfoldelse, hvortil det tyske Rige naaede paa Frihedens Bekostning. Sin Ungdoms Idealer opgav han aldrig; selv for Heine, som havde haanet ham, bevarede han mandigt sin Begejstring.

---

*) Hans Ungdomsarbejder er samlede i Gedichte und krit. Aufsätze. 1845. 2 Bind.

**) Se G. Brandes: Indtryk fra Rusland S. 349.

Anlagt som han var maatte
allerede 1843 holde skarpt Udki
andre Digteres Troskab mod d
Ægtheden af deres Frisind. I
Geibel og Freiliggrath ere alt be
han sig mod Anastasius Grün.
i Wien for at søge om en K
eftersom hans Hustru, en født
var Ihændehaverinde af Stjernekor
ikke kunde lade sin Hustru gaa
bevægede Ord anraabte Herwegh
tilbage:

Darf man den Tempel um ein W
Mit einem Weib um goldne Götz

Dingelstedt svarede med i
tage Grev Auersperg i Forsvar:

O, sie will es nie begreifen, ihre Pro
Dass ein Geist wie Du, ein Name,

Nur das Schlechte glaubt sie willig o

mod hvem Herwegh vendte sig, og her var S
saa meget mere glubsk som den var stum
indirekte kom til Orde.

Herwegh havde i Paris truffet Dinge
der som han havde forladt Tyskland for p
Poesiers Skyld, og de to Digtere havde en
i kollegial Kappestrid for Spøg skrevet hv
humoristisk-vemodige Omvendelsesvise. H
skrev Digtet «Wohlgeboren», hvis Indho
Hvad nytter det at tale om Frihed og Fæd
at være genial, at drive Politik; hvad h
indbragt mig! Nej, jeg vil blive en god B
mand:

Du sollst, verdammte Freiheit, mir
Die Ruhe fürder nicht gefährden;
Lisette, noch ein Gläschen Bier!
Ich will ein guter Bürger werden.

Og gjennem alle Stroferne vedligeholdes
Omkvæd. Saa skrev Dingelstedt for at ov
Vennen Digtet «Hochwohlgeboren», som beg

Ogsaa denne Linje afslutter som Omkvæd alle Digtets Strofer.

To Aar senere var Dingelstedt Geheimer Hofrath, Forelæser og Bibliothekar hos Kongen af Würtemberg. Herwegh nøjedes med at aftrykke de to Digte Side om Side.

Franz Dingelstedt (født 1814) er en højst ejendommelig Datids-Type, en Frihedsmand, der heller havde skullet fødes som fornem Mand, en Fyrst Pückler i en fattig Adjunkts Lignelse, en Ironiker, der ikke kunde undvære Skinnet, et ypperligt Hoved uden alvorlige Laster og uden alvorlig Pathos, men med et let Vid, med mange Gnister af Poesi, med tidlig Blaserthed og med en vis praktisk Virkelyst til det Sidste. Han fødtes i Tysklands slettest regjerede Land, i Hessen under Hassenpflugs forhadte Regimente, blev Lærer ved en lærd Skole, vakte Mishag ved sine frie Meninger, sit frie Levnet, sine frisindede Vers, blev forflyttet, chikaneret, og tog 1841, syvogtyve Aar gammel, sin Afsked. Kun et Aar efter Herwegh udgav han sin første politiske Digtsamling: «Lieder eines kosmopolitischen Nachtwächters».

Gode Vers, gode Digte, en god Spas, en god Maske. Det er Natvægteren, der vandrer sin natlige Gang i Uniform og med Morgenstjerne, med sit Tudehorn i Haanden, og som fra sit Standpunkt udenfor Husene skildrer hvad han seer

og aner i dem. Han er en rigtig Natvægter, der er dygtigt kjed af sin Gamle derhjemme; hun er saa grim og har saa mange Rynker i sit Ansigt; men Husfred er der: hun sover om Natten, han om Dagen. En rigtig Natvægter er han, der synger Vægterversene om Lys og Ild; han ser op til Fangerne, de politiske Fanger, der vise deres Ansigter bag Jernstængerne og ruske i dem, han gaar forbi Domkirken med dens Reliquier, hvor Vinden tuder i Orgelpiberne, saa han gyser og selv maa le af sin Gysen; det er tyve Aar siden, han var derinde; han hører ikke til de abonnerede Søndags-Fromme.

Og dog er han ingen rigtig Natvægter. Hverken hans Følelser eller hans Meninger passe ret for hans Stand. Oppe i et Hus er der Bal; han lytter til Musiken, skildrer Dansen og det fine Selskabs Manerer. Hvilken Opsigt det vilde vække, om han i sin Kavaj, med Lygte og Spyd, med Sneflokker paa Huen, Rim i Skjægget og med brændende hede, brunrøde Kinder traadte ind mellem alle Skyggerne der! — Udenfor et andet Hus holder Ministerens, den almægtige Ministers Vogn. Kusken er pelsklædt; men de stakkels ubedækkede Heste skjælve af Kulde, medens deres Herre spiller Kort indenfor — ret som kunde de ikke hævne sig, naar han kommer:

Ich rathe dir, lass die Karten ruhn,
Und hüte dich fein, Ministerlein!

Du hast es mit vier Hengsten zu thun,
Bedenk', dass das keine Bürger sein!

Der er Udbrud af Følelse rundtom i disse Digte. Natvægteren gaar forbi, hvor i Forstaden en Stakkel ligger og drages med Døden; han gaar forbi Sindssygehospitalet, og Angsten for Vanvid, der altid griber ham paa dette Sted, blander sig med en hemmelighedsfuld Tiltrækningskraft; han vandrer forbi Kirkegaarden, hvor de afsides paa en foragtet Plads have lagt hans stakkels Fader, der hjalp sig selv ud af denne Verden, og kommer tilbage forbi Slottet, hvor Fyrsten søvnløs vælter sig i sin Seng, medens Skildvagten udenfor i sit Skilderhus sover bedre staaende end han paa sit bløde Leje.

Et og Andet kunde vel en Natvægter føle saadan, Intet deraf kunde han udtrykke saadan — og hvert Minut falder Masken. Nu og da forekommer — i fuldendt plastisk Form — Udtryk af en folkelig Harme. Saaledes dette mod et Hofkryb, der har udsuget Landet, og i hvis Vinduer der nu under hans Sygdom er Lys:

Warum er nicht schläft? warum er in Wuth die Spitzen am Hemde zerrissen?
Ein gutes Gewissen schläft überall gut, und nirgends ein schlechtes Gewissen.
Er hat an des Landes Mark, die Schlang', sich voll gefressen, gesogen,
Er hat -- ein Menschenleben lang! — gestohlen, gelogen, betrogen.

Men saa forekomme der ogsaa Udtryk for Had og Forbitrelse, der høre de ufolkelige Kredse til, saaledes højst frivole Raad til en ung dejlig Dame, der er bleven gift med en gammel Synder, om hvorledes hun skal hævne sig paa sin Gemal. Undertiden tage ogsaa Natvægterens Tanker og Drømmerier en højere Flugt. Han støtter sig til en gammel Kanon, som ligger dèr blank og tam paa Volden. Engang fløj dens Hjul paa erobret Grund over Lig og over Levende, engang gav den Takten an i Vaabendansen; thi der staar et kronet N. ved dens Fænghul. Nu høres den kun, naar en stakkels Fange er brudt ud af sit Fængsel, eller paa Majestætens Navnedag, eller naar en Prinsesse er bleven født. Men Taalmodighed! tilraaber Natvægteren Kanonen: Snart kan du maaske paany lade dine Kugler hagle over Fjenden; vær blot stum saalænge, min Veteran, at de ikke fornagler din Mund som de knebler os andre. — Her er, som man ser, Masken helt kastet.

Efterat Dingelstedt havde forladt Hessen, fulgte Digtsamlingen «Nachtwächters Weltgang», hvor Digteren ikke mere optræder i Natvægter-Monduren, men som elegant Revolutionær. Det gaar her ud over de slette Fyrster, over Forholdene i Hessen, Preussen, Hannover, og over den falske tyske Patriotisme: «Hvad er, I Herrer, en tysk Patriot? — En Mand, der om Søndagen tjener Vorherre og om Hverdagen sin Konge. Hvad vil,

I Herrer, en tysk Patriot? — For sig et Embed, en Titel og et Baand, Brød for sine ægte Børn og legitime Fyrster for sit Land. — Ud af Templet, tyske Patriot, før dit Kys, du Judas, har myrdet Friheden bagfra!»

Nogle Maaneder derefter var Dingelstedt Hofraad og Legationsraad, havde Embed, Titel og Baand. At han var bleven en Anden, kunde selvfølgelig Ingen tro. Det kan ikke undre, at man bedømte hans Handlemaade med Strenghed, undertiden paa ret hadefuld Maade. De talrige Aktstykker, som i den senere Tid er fremkomne om hans Karakter og Liv, særligt Julius Rodenbergs Publikationer i «Deutsche Rundschau« 1889 — 90, stille hans Færd i et mildere Lys end det, hvori den stod for Samtiden. Hans Handlemaade var uskjøn og ufin, men ikke lav. I og for sig var der ikke noget Ondt i at han modtog en Stilling som Forelæser hos en dannet og elskværdig Fyrste. Fejlen var, at han kort i Forvejen havde taget Munden saa fuld af demokratiske Talemaader og radikale Udfald uden at mene noget Alvorligt dermed.

Han var i høj Grad en Kunstnernatur, men tillige i høj Grad Forstandsmenneske, var nydelseslysten og herskesyg, ude af Stand til i Længden at taale den Ydmygelse som det er at være fattig og derfor overseet; var fremfor Alt grebet, og stærkt grebet af det Indtryk, at han ved at gaa videre

ad den Vej, paa hvilken han var slaaet ind, drev et *métier de dupe.* Hvad vandt han ved af doktrinær Ærbarhed at holde sig tilbage fra alle ansete Stillinger og høje Pladser! Hvad vandt Verden ved, at de Rigtbegavede af Doktrin overlod Titlerne, Pengene, Ordenerne, Æresposterne og Embederne til de Dumme! Var det Midlet til at forbedre Tilstandene? Hans Attraa var at være den Herskende paa et kunstnerisk Omraade, udføre store sceniske Opgaver, lede store Theatre, glimre ved Hoffer, foretrækkes af skjønne Kvinder. Vilde han kunne opnaa Sligt som landflygtig Gymnasiallærer, som Korrespondent for «Allgemeine Zeitung»? Hvem vilde i Længden agte ham som fattig og uafhængig Journalist, hvem vilde i Tidens Løb ikke agte ham som indflydelsesrig Hofmand! Vistnok vilde der blive Skraal, naar han fulgte Kaldet — blot han ikke havde skrevet det fordømte Digt til Herwegh! — men her gjaldt det om rolig Fripostighed, om uigjennemtrængelig Ironi, om smilende Kulde, om den Overlegenhed, der lod Modstanderne skraale sig trætte, og den besad han.

Han blev som bekjendt ikke blot en Hofmand, men i Løbet af sit Liv Chef for en hel Række af Hoftheatre — i Stuttgart, München, Weimar — og tilsidst den mægtige Direktør for Burgtheatret i Wien.

Heine, der ikke var streng, men vittig, skrev det uforlignelige Digt om Dingelstedts «Forhofræderi», som begynder:

Verschlechtert sich nicht dein Herz und dein Stil,
So magst du treiben jedwedes Spiel,
Mein Freund, ich werde dich nie verkennen
Und sollt ich dich auch Herr Hofrath nennen.

Dette Digt indeholder den vemodigste Forstaaelse af Dingelstedts Handling og den bitreste Foragt for det Publikum, Dingelstedt ligesom han henvendte sig til.

Den, der søger et skarpt og træffende Billede af Dingelstedts aandelige Personlighed, bør sammenholde den i en vittig og malende Prosa givne Skildring af hans Levnet, som har til Titel «Münchener Bilderbuch» med den Digtcyclus, der bærer Navnet «Ein Roman». Denne indeholder langt mere af hans dybeste Væsen end hans tidlige Ungdoms Vers. Han havde ligefuldt tidlig kjendt den blandede Følelse af Tiltrækning til den fornemme Verden og Ringeagt for den. I Digtet «Krähwinkel» hed det om dette Selskab:

Sie lügen, sie krakehlen, sie hassen sich bis auf's Blut,
Zum Morden oder Stehlen fehlt ihnen nur der Muth.
Sie möchten gern und wagen's nicht, dass heisst denn Recht und Pflicht,
Die denken können, sagen's nicht. Die Meisten denken nicht.

Nu skildrer han en Lidenskab i Salonverdenen. Fortælleren træffer paa et stort Bal i England en Dame fra de indiske Provinser af hinduisk Blod, men helt europæisk; aandsbeslægtet med ham, for-

stemt som han og kold og træt. Imellem dem blusser en Kjærlighedsforstaaelse op:

Wir klammerten uns, ob aus Zeitvertreib,
Ob aus Verzweiflung, an einander an,
Sie, ein verlornes, neugebornes Weib,
Ich, ein verlorner, neugeborner Mann.

Ordet «Tidsfordriv» er en Kjende for slapt, som Ordet «Fortvivlelse» en Nuance for stærkt. Der er tysk Naivetet i denne altfor stærke Betoning af Lapseriet og af Tungsindigheden. Det Sikre er imidlertid, at en Lidenskab opstaar. Og Romanen følger, hed og vild, mere Vellyst end Elskov: Kjærlighedsnætter, Alkovepoesi og Cynismens haarde Pande ud imod Verden — saa Løsrivelse og Farvel og Glemsel, indtil i et Drivhus i Amsterdam Liglugten fra en udgaaet Lotusplante bringer ham til at svimle. Han mindes hende og trykker det visne Blad som Haanden af et Lig til sine Læber.

Saadanne Skikkelser som Dingelstedts ere Udtryk for en Tidsalder; de illustrere den, de bære den ikke. De ere ikke Paladsets Bygmestere; de ere Forgylderne. Vistnok tiltrækker Forgylderens Arbejde i højere Grad Øjet og fleer Par Øjne end Bygmesterens, som lægger Grunden og som allerede i Paladsets Grund bestemmer alle dets Forhold; men for Bygningen betyder hans Gjerning intet i Sammenligning.

Disse Digtere, saa nydelsessyge og ofte tidligt

saa blaserte, i hvilke der ikke er andet Hold end en politisk Overbevisning, om hvilken de synge, med hvilken de stadse og som de i Reglen forraade, de have deres sociale Betydning derved, at de skabe Stemning, almindelig politisk Stemning. De fremskynde derved Samfundets saa langsomme Omdannelse; men selve denne ydre Omdannelse er ikke Hovedsagen; det Politiske er ikke den første Bevæger. Den ydre Omvæltning er et Udslag af dybere, Overfladen fjernere Rørelser. Størst Lod og Del i den har maaske Filosofiens stille Omformning af den religiøse Livsbetragtning.

Og paa det filosofisk-agitatoriske Omraade er det, at netop paa dette Tidspunkt, midt imellem Udgivelsen af Herweghs første og anden Digtsamling, samtidigt med at Dingelstedt udgiver sin første, i Sommeren 1841 en Tænker træder epokegjørende frem. I Værket «Das Wesen des Christenthums» udformer han store Tanker, begrunder og udtaler et Livssyn, som skinner igjennem i Alt, hvad der efter ham tales og skrives af Andre, ifald de ellers staa paa Udviklingens Højde. Han er Hjørnestenen, paa hvilken henved en Snes Aar fra da af at regne Alle bygge og Alt er bygget — Ludwig Feuerbach.

Naar jeg siger, han var stor, stor som Menneske og Tænker, saa føler jeg selv med Harme Ordets Plathed. Vi have hentet det fra Længde og Højde i Sanseverdenen, og det gjør intet Indtryk; vi ere

efterhaanden saaledes sløvede derfor, at vi Intet føle ved det. Selve Sansen for Storhed er heller ikke mere synderligt levende iblandt os. Den dræbes ved den kolde, klamme Maade, paa hvilken vi rykkes ind paa Livet af de aandeligt Store, naar vi læse de almindelige lærde Fremstillinger af deres Virksomhed. Tager man en Filosofiens Historie, saa findes de der ordnede, nummererede, saa de alle tage sig ens ud. Der staa de paa Række, behandlede med samme Agtelse og Interesse: Schelling, som var et Geni og en Charlatan, Trendelenburg, som lod sig ansætte af Eichhorn og benyttede sin Medbør efter Altensteins Død, Strauss, som var en Tænker af anden Rang og et Stykke af en Pedant, Karl Vogt, som var et Talent og en Gourmand, Lotze, som var en Professor i Filosofi, en udmærket Professor men ikke meer, og mellem dem Feuerbach sideordnet med flere Andre i en Rubrik, maaske endog som ensidig underordnet Stympere, der have kaldt sig Virkelighedsidealister eller lignende. — Sligt demoraliserer.

Han var stor. Det vil sige, at der er et stort aabent Rum omkring ham til alle Sider. Det vil sige, at ville vi forstaa ham, maa vi ryste af og kaste ud alle disse, alt dette, som i Lære- og Haandbøgerne trænger sig om ham. At han var stor, betyder, at han er i et andet Niveau. Have vi faaet Øje paa Skikkelsen som den staar der ensom, saa indfinder Ærefrygtsforholdet sig af sig selv.

Thi saa jævn han end var i Forholdet til Venner, der er en uhyre Alvor over denne Skikkelse. Man se blot paa dette Aasyn, hvor Alt er Stil, den strengeste, strideste Stil, og alle Træk Geniets. Der er Stil i den mægtige Pande, i de smaa Øjne, i det store, vifteformige Skjæg. Der ligger Magt deri, Magt og Højhed, og den mandigste Skjønhed, bronceagtigt barsk.

Selv et Geni udspringer han fra en Slægt af lutter evnestærke Mennesker: Faderen, Tysklands første Kriminalist, Broderen, Søsteren, Brodersønnen, alle geniale. Han bliver født 1804 i Landshut, studerer i Heidelberg, er Theolog, først troende, saa kritisk, dernæst Filosof, først abstrakt, saa stedse mere virkelighedskjær. Han udgiver anonymt sine «Tanker om Død og Udødelighed», der konfiskeres, derefter frigives paany. Da hans Forfatterskab til denne Bog bliver bekjendt, afslaas gjentagne Gange hans Ansøgning om et Professorat i Sydtyskland og senere hen en Række lignende Forsøg fra hans Side paa igjennem lærde Mænds Beskyttelse at opnaa en Universitetslærers Stilling i Berlin, Frankrig, Schweiz, Grækenland. Han lever da fra 1836 af et stille Privatliv (til 1860 paa Brückberg ved Ansbach, senere i Rechenberg ved Nürnberg) i sine modnere Aar et Eneboerliv paa Landet i Brevvexling med Venner af den lærde Stand og med Mænd af Folket (som hin Konrad Deubler i Salzkammergut), der undertiden

forstaa hans Skrifter bedre og føle dybere ved dem end den saakaldte dannede Verden gjør. I 1837 indgik han Ægteskab med sin Ungdomselskede. En Begivenhed, der gjorde Epoke i hans intime Liv, var den af ham gjengjældte Lidenskab, som i Begyndelsen af Fyrrerne en ung Pige, Datter af en af hans Venner, nærede for ham og hvoraf hun lod sig fortære.

Forelæsninger har han kun en enkelt Gang holdt, i Aaret 1848 i Heidelberg, dog ikke paa Universitetet, som frygtede og skyede ham, men privat. Hans Venner havde i 1842 forsøgt at faa ham ansat i Heidelberg; først følte han sig tiltalt af Tanken, senere værgede han sig desperat mod at man gjorde Skridt for at virkeliggjøre denne Plan: «At ville gjøre mig til Professor og tilmed paa den almindelige Maade, som ethvert Fæ kan blive det . . . . er at stille mig lig de Dumrianer, der for Tiden figurere, er at krænke, blamere mig . . . . . Mit Hoved hører ikke hjemme paa Kathedret. Det hører, véd du hvorhen? — gjæt! — paa Skafottet; thi mit Hoved er saa afgjørende og skarpt som en Skarpretters Sværd, og jeg har selv kun Lyst og Courage til Handlinger, hvor det gjælder at sætte Hovedet paa Spil» *). Vennen havde opfordret ham til hellere at kalde

*) Briefwechsel zwischen Feuerbach und Christian Kapp. 1876. S. 176.

sit Værk «Wesen der Theologie» end «Wesen des Christenthums». Han svarer: «Det at styrte Theologien er mig en højst ligegyldig Ting. Jeg har kun med verdenshistoriske Existenser at gjøre . . . . Paa Hovedet maa man slaa; af Princip maa man negere. At handle, det vil sige at halshugge — med den Beslutning, hvis det gjøres nødigt, selv at ville lade sig halshugge derfor.»

Det er et fastere Sprog og en anden Synsmaade end Poeternes. Saint-René Taillandier har villet finde en Modsigelse i at Feuerbach med disse Anskuelser ikke deltog i de revolutionære Bevægelser 1848. Han svarede herpaa: «Hr. Taillandier! Naar der igjen udbryder en Revolution og jeg tager Del i den, saa kan De til Forfærdelse for Deres gudfrygtige Sjæl være vis paa, at denne Revolution bliver sejerrig, at Monarkiets og Hierarkiets sidste Dag er kommen. Desværre oplever jeg ikke denne Revolution. Og dog tager jeg virksom Del i en stor og sejrrig Revolution, hvis Virkninger imidlertid først vil udfolde sig efter Aarhundreders Forløb. Thi efter min Lære, som ikke kjender til Guder, derfor heller ikke paa Politikens Omraade til Mirakler, men af hvilken De intet forstaar og som De anmasser Dem at bedømme istedenfor at studere den, efter denne Lære er Rum og Tid Grundbetingelser for al Væren, al Tænken og Handlen. Ikke fordi det manglede Parlamentet paa Troende, som man latterligt har paastaaet i

det bajerske Rigsraadskammer — de Fleste var Gudsfrygtige, og Vorherre tager dog ogsaa Hensyn til Flertallet — men fordi det ingen Steds- og Tidssans havde, derfor fik det Hele en saa forsmædelig Ende» *).

Saa mange Udviklingsstadier Feuerbach under sin stigende Virkelighedsinteresse har gjennemløbet, og saa meget der end med Rette kan siges om hans Standpunkters Flerhed, er hans Hovedtanke, den der er som Nøglen til Hvælvingen, paa hvilken det Hele hviler, dog ligesaa simpel som stor. Og det er denne: Mennesket kan ikke blive sig et Væsen bevidst, der er højere end dets eget. Dersom Mennesket kunde blive sig selv ɔ: sit Væsen bevidst som endeligt ligeoverfor et andet Væsen, der begrebes som uendeligt, saa vilde Mennesket i sin Bevidsthed begrænse sit eget Væsen ɔ: negere det. Dets Bevidsthed vilde altsaa naa ud over dets Væsen, men dette er umuligt; thi Bevidsthed er kun Væsenets Selvbekræftelse.

Istedenfor som Hegel at sige: Menneskets Bevidsthed om Gud er Guds Selvbevidsthed, nødes vi da til at sige: Menneskets Bevidsthed om Gud er Menneskets Selvbevidsthed; Religionen er Menneskets første og indirekte Selverkjendelse.

Det indrømmes fra alle Sider, at Gud uundgaaeligt maa bestemmes ved menneskelige Prædi-

*) Wesen der Religion. S. VII.

kater: Gud er Kjærlighed, Gud er Godhed, Varme, Lys osv. Men Subjektet er jo kun det personificerede Prædikat. Prædikatet er det Oprindelige. I Virkeligheden er da Religionens Mening denne: Kjærlighed er guddommelig ɔ: ubetinget værdifuld, tilbedelsesværdig, Godhed, Varme, Lys er guddommelige.

Troen paa en Gud er da Troen paa det menneskelige Væsen som Naturens Grundvæsen.

Religionens tilsyneladende Grundsætning er vel denne: Jeg er Intet imod Gud; dens virkelige er denne: Alt er Intet imod mig, Alt er Middel for mig. Ved Hjælp af Bøn og Undere har jeg gjennem Gud som Mellemled Altet til min Raadighed. Guden udspringer af Ønsket. Da Grundønsket i Kristendommen er ubegrænset Nydelse, Salighed, saa er Gud Midlet til at opnaa Salighed, eller rettere: Saligheden og Guddommen er Et.

Med ét Ord: Theologi er Anthropologi, det theologiske Problem er et psykologisk Problem — af Feuerbach i alt Væsenligt løst for alle følgende Tider.

Saaledes set staar hans Livsværk som en Enhed. Lader denne sig end ikke udtrykke saa kort, i faa, henkastede Ord, saa sammentrænger Følelsen dog let til Et, et Eneste, hvad Menneskeheden skylder ham.

Naar en ung Mand staar i Pantheon i Rom og fortaber sig i Skuet af denne Kuppel, Verdens

skjønneste, saa farer det Ønske ham let igjennem Sindet: Hvem der som Bygmesteren af dette Tempel engang i sit Liv havde en saadan enkelt, stor Idé som den, der ligger til Grund for denne Kuppel — hvem der undfangede et enkelt Grundforhold, en simpel og dog sammensat Formel, der i sin indre Rigdom lod sig udspænde til et helt Grundsyn, til et Omfang af denne Storhed, en hel Himmelhvælving i det Mindre! En saadan Tanke i sin oprindelige Enfold og sin Udførelses Rigdom, det var nok til et stort Menneskeliv.

En saadan Grundtanke har Feuerbach havt.

XXVII.

Det dybeste Særkjende for hvad der beholdt Navnet af *Bevægelseslitteratur* i Fyrretyverne er at den intet, slet intet Forhold har til det officielle Tyskland. Det er det, som udgjør dens Styrke og som har meddelt den sin Friskhed. Ved det officielle Land eller Folk maa ikke her forstaas en lille afgrænset Verden, en Ting for sig, som hvis man vilde sige Hof- og Regjeringskredse, nej hele den Del af Folket, der under normale Forhold synes at være det hele Folk — alt det, som stempler hvad der udgaar fra Folket med det nationale Mærke, og som har stemplet alle Folkets Fortidsbedrifter med det samme Præg. Med alt dette, som en senere Tid har kaldt Dannelsesfilisteriet,

staar Folkets repræsentative Mænd i dette Tidsrum slet ikke i nogen Berøring. En tilsvarende Gruppe af Personligheder og Digtninge findes da ikke indenfor de tre nordiske Landes Litteratur. I Norden blev selv den oppositionelle Studenterlyrik efter ganske faa Aars Forløb officiel. De ypperste tyske Digtere i dette Tidsrum er uafhængige eller gjøre sig uafhængige af det officielle Tyskland og bære mandigt Følgerne deraf.

Blandt dem, der gjør sig uafhængige, er Freiliggrath interessantest. Han fødes i Detmold 1810; han er Westphalens blonde, blaaøjede Søn, svær og robust med sin tykke Manke. Han er et Skolelærerbarn, der mod sin Lyst opdrages til Kjøbmand, men som skylder Kjøbmandsstanden sin Frihed for klassiske Reminiscenser, sin Dannelse ved moderne Litteraturer alene, sin Sans for de fjerne Egne og Klimater, som Verdenshandelen bringer i indbyrdes Forbindelse, og sin Aands afgjort moderne Præg.

Freiliggrath er ikke som hans Forgjænger i den politiske Poesi, Hoffmann von Fallersleben, kun en frugtbar Visedigter, han er en sand, beaandet Poet. Hoffmann, der havde studeret de gamle tyske Folkeviser og som selv var en naiv, folkelig Sjæl, var uudtømmelig i sin melodiske Polemik mod Junkervæsen og Bureaukrati, men han gjentog sig med Folkedigterens Ensformighed. Freiliggrath har skrevet forholdsvis Lidet, men hvert Digt af ham har sin Individualitet. Han er

paavirket af den nyere franske og engelske Poesi, af hvilken han har leveret saa talrige og saa ypperlige Oversættelser, og han debuterer som beskrivende Poet af Victor Hugos Skole, men han udvikler hurtigt sit eget Præg. Han har i meget høj Grad to Egenskaber, som sjældent findes forenede: Evnen til det Maleriske og Følelsens Inderlighed. Den første Evne bringer ham til at fremstille Æmner fra fremmede Verdensdele med glødende Kolorit, den anden bryder frem, hvor han er Hjemlandets og Huslivets Sanger. I hans politisk-revolutionære Periode blev Inderligheden til mægtig Pathos og Evnen til anskuelig Udmaling gik ganske i Vredens, Kamplystens og Indignationens Tjeneste.

I sin Ungdom (1831) modtog han i Amsterdam dybe Indtryk af Havet og af Skibsfarten. Han fulgte i sine Drømme med de mange Skibe, der gled ud af Havnen for at sejle til Afrika, til Indien, til Tyrkiet, til Amerika. Saaledes opstod Lysten til at skildre disse Landes Natur, som han saa den for sig i sin Fantasi, og Hugo's «Les Orientales» gav ham ikke blot Anvisning paa de Farver, hvormed saadanne Stoffer skulde behandles, men paa selve den metriske Form. Han alene af tyske Digtere forsøgte at tilegne sig Franskmændenes Alexandriner, det i Tyskland foragtede Versemaal, og hævde dets Skjønhed — underligt nok manglede han med sin ellers udviklede metriske Sans i den Grad Øre for dets Ejendommelighed, at han bestandig

gjengiver det ved rene Jamber, hvad Tyskerne efter ham er vedblevne med, selv efter at denne Gjengivelsesmaade forlængst er opgivet i Norden.

Der var en Længsel ud over Verdenshavet i hans Sind. Som Modsætning til tysk Tagkammerpoesi gav han — fra sit Kammer af — Billeder fra Afrikas Ørkener og Amerikas Urskove. Han attraaede tropisk Lokalfarve, undertiden med Held, undertiden smagløst, han virkede sprogligt især ved nye, besynderlige Rim, Rim paa prangende og rungende Fremmedord som «Sykomore», «Tricolore» og deslige. Hans Vers lignede levende Kolibrier, naar de var bedst; udstoppede Kolibrier, naar deres Pragt blev livløs.

Men denne afrikanske Freiliggrath er ikke den bedste. Den nationale og frisindede Freiliggrath er mere værd. Da Herweghs politiske Udfordring havde vakt ham, gik han ind i sig selv, gjorde sig naivt eg ærligt Rede for sit Væsens ham selv endnu ikke helt bevidste Sympathier og Tendenser, fandt i sit Væsens Dyb en Frihedstrang, som intet kunde tøjle, og en Medfølelse med Undertrykte, som kunde slaa over i Had og rystende Harme. Hans Genius slog ind paa den revolutionære Vej og gik i Stormskridt ad den, indtil den slog sine Vinger ud og fløj. Og fra Digterens Læber klang Marseillaiser. O disse Hymner af Freiliggrath fra 1848, det er Begejstringen selv, den begejstrende Begejstring; der er en

Vildskab, en Tro, en revolutionær Religiøsitet, en flammende Ironi, en jublende Sejersrus i de første af dem; den ædleste Fortvivlelse, sublim i sit Udtryk, i de sidste.

Men ogsaa de Digte, der gaa forud for Revolutionen og ophidse til den, ere læseværdige. Saaledes Samlingen «Ça ira» fra 1846. I hvert af de Digte, hvoraf den bestaar, er der et enkelt anskueligt Billede gjennemført. I det første lægger et Fartøj ud fra Land, dets Navn er Revolution; det er den sorte Brander, der kaster Raketter i Kirkens skinhellige Yacht og saa retter sine Kanoner mod Rigmændenes Sølvflaader. I et andet fremstilles med et Motiv, der er laant fra Thomas Moore, Despotiet som Ispaladset, der ved Foraarstid vil knage, briste og smelte*). I Digtet «Wie man's macht» skildres med smittende Lidenskab Stormen paa et Tøjhus i en Hovedstad, dramatisk, levende, saa man ser den for sig, er som med i den. Alt som Revolutionen, han forudaner, kommer nærmere og nærmere, bliver hans Digtning mere og mere præsent. Han skildrer en Rhindamper, der har Kongen og Dronningen af Preussen ombord. Den Damper minder om det tyske Samfund. Oppe paa Dækket nyder Selskabet den friske Luft, det klare Sollys, de skjønne Rhinlandskaber; men nede ved Maskinen staar Proletaren som Maskinist

---

*) Se Hovedstrømninger, IV, 269.

og Fyrbøder, Herre over den Vulkan, der driver Skibet frem og holder det i Gang. Et Ryk, et Slag af ham, og den hele Bygning styrter sammen, hvis Spidse Kongen er; Dækket brister, Flammerne slaa i Vejret — dog du vrede Element, idag endnu ikke! — Men i et Digt som «Freie Presse» foregriber Digteren Begivenhedernes Gang: Oprøret skal bryde ud; endnu én Dag og der skal kjæmpes i Gaderne. Ejeren af Bogtrykkeriet taler til sine Folk. Til Skud behøves Bly, men Folket mangler Munition, nu gjælder det da at støbe alle Alfabeterne sammen til Kugler, og snart flyder og hvisler den glødende Masse i Kugleformerne. Tiden er saadan, at kun som Kugler kunne Typerne nu befrie Menneskeheden.

Det unge Tysklands Dage var forbi, men det var som om Tyskland nu selv var blevet ungt. —

En Modsætning til Freiliggrath danner Robert Prutz (født i Stettin 1816) ved sin Dannelses Soliditet. Han er en kritisk, historisk og filosofisk dannet Aand, der har forsøgt sig i mangfoldige Retninger, men dog kun som politisk Digter har blivende Betydning. Han var fra først af en ildfuld Medarbejder af Ruges Halle'ske Aarbøger, og blev tidligt ramt af Landsforvisningsstraf. Han er Feuerbachianeren som Digter. Han kan blive lidt tør og fantasiløs i sin politiske Lyrik, der gjerne vel nøje holder sig til Sagen; men hans paa én Gang ædru og begejstrede Frihedskjærlig-

hed tiltaler. Den, der engang har faaet ham kjær, vil holde helt af ham, vil selv sætte den største Pris paa hans senere, for Sensualisme dumt forkjætrede Digtsamling «Aus der Heimath», som han kun ikke skulde have havt den utrolige Smagløshed at tilegne sin Frue.

Det Værdifuldeste, han har frembragt, er «Den politiske Barselstue» (Zürich, 1845), et lille aristofanisk Mesterværk, i hvilken det er lykkedes Prutz, denne varmeste Beundrer, Holberg har havt i Tyskland, at sammentrænge den yngre Generations Vid og Spot, dens hele Stræben og alle dens Forhaabninger.

Det var naturligt for denne klassisk dannede Digter at optage Aristofanes's Form; uheldigvis har han holdt sig for nær til den. Stykket er derved blevet en Juvel for en udsøgt Læsekreds istedenfor at afgive Næring for Folket. Dette Stykke er en forhaabningsfuld ung Drømmers Værk: hans Tro paa en straalende Fremtid for Tyskland var fuldt saa levende og mægtig som hans Glæde ved den ironiske Nedbryden af det Affældige og Faldefærdige; naar de burleske Figurer og Indfald her fremtræde som paa en idealistisk Guldgrund, saa er det, fordi Digteren ser Fremtidssolen stige og skinne bag dem.

Dramet foregaar i og foran en Doctors Hus, der er en Art privat Fødselsstiftelse, hvor unge Damer af de højere Stænder undertiden ty hen.

Men i den seneste Tid gaar Forretningen ikke for ham. Han havde gode Dage, da Pietismen endnu florerede i Königsberg; thi Guds Velsignelse var mægtig i de Fromme og de mange gudelige Omfavnelser satte Frugt, men siden Statskirken nu er optraadt fjendtligt mod Pietismen, staa hans Kamre tomme. Han véd snart ingen anden Redning end at blive Medarbejder ved den preussiske Statstidende; thi hvem der ikke kan bruges til andet, han finder sit Brød ved den Avis. Hans Tjener Kilian sulter og kræver Mad. Doctoren tilraader ham at lade sin Mave exstirpere og tager allerede Kniven frem. Saa vil han aldrig sulte mere, og hvilke Fortjenester vilde han ikke indlægge sig af Menneskeheden, hvis han kunde afgive det levende Bevis for, at Operationen lod sig udføre! Thi hvad er den Klippe, hvorpaa nutildags Dyden strander? Hvorfor tog Freiliggrath imod Pension? Hvorfor lod Dingelstedt sig brændemærke? Maven var det, Altsammen for Mavens Skyld.

Men i det Samme nærmer sig forklædt som Tigger Hr. Fiffikus (Schlaukopf). Han deklamerer i Niebelungenlied-Stilen noget Patriotisk om Cheruskeren Hermann, samler ind til Statuen for Nationalhelten, og da Doctoren er uforsigtig nok til at kalde denne en Fugleskræmsel, en væmmelig Skildvagt med et Lærkespid, erklærer Fiffikus ham, at han skal komme til at undgjælde derfor med tolv Aars Tugthus i det Mindste. Da de komme

i Haandmænge, beholder Doktoren Hr. Fiffikus's falske Næse i sin Haand, og gjenkjender i ham sin Ungdomsven, forhenværende Socialist og Friheds-sanger, Republikaner og Kongemorder, nu forfremmet til virkelig Geheime-Kongelig-Liv-Spion. De kaste sig i hinandens Arme, og Fiffikus meddeler sit Ærind, dog først efter at have forvisset sig om, at Doctoren ikke nærer nogen generende eller oprørsk politisk Tro. Da denne, som ser, hvilken mægtig Mand han har for sig, knælende har forsikret, at han ikke troer paa nogetsomhelst andet end det, at Thalerstykkerne ere runde, saa rykker Fysikus ud med Hemmeligheden: «Tyskland, Fædrelandet, Luthers og Friedrichs Tyskland, Dronningen med de blonde Lokker, er svanger.»

Doctoren er lidt vantro. Kunde det ikke være Vattersot, opstaaet ved alle de nystiftede Afholdenhedsforeninger? — Nej, hun er frugtsommelig, og det eneste Underlige er, at det ikke har staaet at læse i Aviserne, der ellers altid meddele, naar Sligt times Dronninger eller Prinsesser. — Og nu bringer Fiffikus den saliggjørende Nyhed, at Doctoren som erfaren Accoucheur er udseet til Germanias Læge. Han og ingen Anden skal forløse hende. Han danser af Glæde, fordrer en Appanage og en Orden til Løn, beder den Anden hente Damen; men se — der er hun allerede.

Trælle, der viser sig at være det retløse Folk, bære hende ind i en gylden Stol. Hun er

en Blondine med fedt, venligt Ansigt, bred Mund, vandblaa Øjne. Som Germania bliver hun hilset, fejret, besunget. Men af en fortrolig Samtale mellem Fiffikus og hende erfare vi, at hun aldeles ikke er det, hvorfor hun gjælder. Han udspørger hende, om hun virkelig er i velsignede Omstændigheder; hun svarer, at han selv bedst maa vide det, han og de Andre, han har ført til hende. Fra Gaden har han trukket hende op og dresseret hende til hendes Rolle. Den officielle Germania er hun — og hun har gjort Alt, hvad de fiffige Hoveder befalede hende at gjøre, hun har nikket og knælet og plapret Bønner paa Kommando. Saaledes er hun nu ogsaa paa Kommando bleven frugtsommelig. — Han udskjælder hende, truer hende med Prygl; hun haaner ham og truer paa sin Side med at løbe sin Vej, saa kan han se, hvor han atter faar en Germania fra.

Men i Nattens Mulm og Mørke er en fremmed, ubekjendt Kvinde traadt frem paa Gaden udenfor Huset, jaget og fordrevet som hun er. Hun har ingen Plet, hvor hendes banlyste Hoved tør hvile. I en Vellystrus, siger hun, slumrer nu paa Silke den, man i mit Sted har ophøjet og som frækt lader sig kalde ved mit Navn, medens jeg, den Ægtefødte, lig en Tiggerske maa skjule mit Dronninge-Aasyn i Nattens Mørke. Vær du min Hovedpude, o Sten! Paa Sten ligger jo ogsaa som dets Dronning mit Folk.

Da ved Nattetid pludselig En raaber: Germania! svare paa én Gang Barselkonen i Huset og den fremmede Kvinde ude paa Gaden. Og da Larm og Forvirring derved bryder ud, saa Gendarmerne komme til, bliver det undersøgt, hvem af de to det er, der har tilegnet sig et fremmed Navn. Visselig ikke jeg, tilraaber den Ubekjendte Hr. Fiffikus. Hun hævder, at det er ham, som har ranet hendes Navn for at smykke sin Bolerskes frække Pande dermed, og hun slutter: Skjændsel over Jer begge! Jeg alene er den virkelige, den rette Germania. — Kilian kan ikke faa i sit Hoved, at hun, saa mager, saa slank, skulde være den Rette. Trællene derimod føle hendes Stemmes søde Klang trænge helt ind i deres Hjerte. Diplomaten Fiffikus alene holder Contenancen vedlige:

Allein, so thut ein wenig nur die Augen auf,
Zu sehen braucht Ihr diese da und jene nur.
So ist's ja klärlich, welche hier die Rechte sei:
In Lumpen jene, diese jedoch in seidnen Rock:
Die abgemagert, hungerbleich, ein Schattenbild,
Verbannt zu Bettlern. selber eine Bettlerin:
Höchst stattlich diese, wohlgenährt, anmuthiglich.
In hoher Herren ehrender Festgenossenschaft,
Ja selbst gesegneten Leibes ist sie, wie Ihr seht.

Paa denne Sammenligning mellem Rivalindens Herlighed og hendes egen Fattigdom svarer den fremmede Kvinde med Højhed:

Wohl spotte mein! In meine Wunden lege du
Die blutbefleckten, diebsgewandten Finger mir!
Auf meine Lumpen speie du, und rühme dich
Weil ich ein armes, heimathlos vertriebnes Weib,
Du weisst am besten, wessen Hand mein Blut vergoss,
Und wer vom Haupt die Krone mir gerissen hat.

. . . .

Ihr bautest du Paläste, mir Gefängnisse.
Ihr schmeichelten deine Schergen, mich verfolgten sie —
Dir aber sag ich, Schattenkönigin, o du,
Die du mit Zittern meines Namens dich erfrechst:
Hinweg! verbirg dich! Räume du den Platz, der mir
Allein gebührt! Denn eure Herrscherin bin ich.

Og Trællene bøje sig for den fremmede Kvinde, der ikke kommer i en Dronnings Purpur men i sønderrevne Klæder som de selv, og de spørge hinanden, om ikke hun er den ventede Frelserinde, der vil slaa deres Aag i Stykker og slynge Frihedens Lyn ud i den søvndrukne Verden. Dog nu blive begge Kvinder opfordrede til at legitimere deres Rettigheder, og Fiffikus, som udbryder: Dette gjælder en Kamp for Legitimitetsprincipet, soufflerer sin Dame.

Og den officielle Germania, den fede Blondine, som tilsyneladende bærer Landets Fremtid under sit Hjerte, som praler dermed og af den Grund fordrer Ærefrygt og Skaansel, istemmer sit Levnetsløbs Litani: Hvorledes hun i den graa Oldtid laa paa Bjørnehud i Skoven og til skummende Mjød aad Olden og Agern — Olden og Agern, raabe Doctoren, Kilian, Fiffikus: Det er hende! Hnn for-

tæller, hvorledes hun blev sendt i Skole hos Klerkene, fik Næsen trykket tæt ind imod Krucifixet, blev kristelig-germanisk, doterede Klostre, byggede Kirker, kyssede Pavens Tøffel osv. — og Koret svarer: det er hende! Hun meddeler, hvorledes hun derefter udviklede sig fredeligt, lod Enhver, der vilde, give hende Næsestyvere, indtil hun har bragt det saa vidt i Loyalitet, at naar Herren blot fløjter, saa kommer hun, staar Skildvagt, apporterer Stokken — «kort sagt: Jeg er den fuldkomne Pudel.» — Og Koret jubler: Det er hende! Saa slutter hun: Om Gud og Kongen vil, skal det ogsaa for Fremtiden blive saadan ved. Nu er jeg, som I seer, frugtsommelig efter ministeriel Anordning. Forsvarer mig da nu! I Gendarmer, anerkjender mig som den eneste Germania, som tysk Fuldblod, og stoler paa, at jeg til Gjengjæld nok skal opdrage min Sønneke til Gendarm!

Gendarmerne finde, der er Fornuft i den Tale, og Fifflikus triumferer allerede over, at Landstrygersken er forstummet. Men hun svarer: Hun indrømmer, at hun ikke forstaar sig paa Selvros, ogsaa har lidet at rose sig af. da al hendes Udsæd ligger i Fremtiden. Det vil jeg tilstaa — siger hun — at hun dèr ganske vist er et Tyskland, et ægte, Regjeringstysklandet, det officielle Tyskland, Forbundsdagstysklandet — men sandelig, hun er ikke Folkets Tyskland, det kjender ikke hende, det bryder sig lidet om hendes lange,

raadne Stamtræ. Og hun anraaber de lænkebundne Trælle om at komme hende til Hjælp og erkjende hende for den, hun er. Men i det Samme gribes den anden Germania af heftige Veer. Med en Explosion sprænges hun som en Bovist, springer i Luften og er borte, og af al den Røg, som derved udbreder sig over Scenen, udfolder efterhaanden Taageskikkelser sig som valfartende Munke, Romantikere, der lovsynge den hellige Middelalder, Gjæs, der sørge over, at Svaneordenen endnu ikke er færdig, og moderate Frisindede, der istemme Omkvædet:

Immer langsam voran, immer langsam voran!
Dass der preussische Fortschritt nachkommen kann!

Da bryde Trællene deres Lænker, kaste sig ned for den fremmede Kvinde og hylde hende som den sande Germania, den endnu jomfruelige, men som engang vil blive Moder til Fremtidens Hersker.

Sindbilledet er kraftigt og smukt. Og det var sandt. Ikke det underkuede og søndersplittede Tyskland, der dengang blev udskreget som det frugtbare og fremtidsrige, men de dengang forfulgte og forhaanede Friheds- og Enhedsbestræbelser fødte det tyske Riges Fremtid. Kun virker det en Smule forstyrrende, at den sande Germania slet ikke har nogen Fortid, slet ikke har noget Stamtræ, men at al hendes Kraft og Herlighed skal ligge i Fremtiden. Tanken om et saadant

historisk Brud havde for hin Tid en Mulighed, ja en Sandsynlighed, som den ikke har for vor.

Men saa meget var i dette radikalt polemiske Digt fuld Sandhed, at det officielle Fædreland allevegne tilraner sig Alt, hvad Folkets Snille i Fortiden har frembragt, og alle dets gamle Storheder, om endog disses Liv var en uafbrudt Kamp imod det. Selv dem, det landsforviste eller holdt i Fængsel eller halshuggede — deres Portrætter har det om Halsen. Og til alle Tider siges det, at det officielle Fædreland bærer Fremtiden i sit Skjød. Det gives ikke blot til enhver Tid ud for at være Nutiden, idet Alles Existens er knyttet til dets Bestaaen, men det bærer, siges der, den nye Tid under sit Hjerte, og det fordrer den Skaansel, den Nænsomhed, som vises en frugtsommelig Dronning. Og altid gives der for de Tænkende i et Folk paa samme Tid et andet Fædreland, et ikke anerkjendt, et fornegtet. I Nationalfarverne klæder *det* sig ikke, og Nationalsangen istemmes ikke, hvor dets Nærhed spores. Det er tilstede overalt, hvor der føles og handles i den Aand, som var Landets ypperste Mænds. Det hyldes af Folkets hele tænkende Ungdom. Den menige Mand er det nærmere end Landets officielle Magthavere. Fremtiden tilhører alene det.

XXVIII.

Der gaves opadstræbende Aander, virkelige Digtere, som stode afsides fra Litteraturens almindelige Bane i disse Aar. Det var Mænd som den udmærkede sydtyske Digter, Eduard Mörike (født 1804), Schwaberskolens sidste Ætling, der sprængte Skolens Begrænsning og som Lyriker snarere er et Skud af Goethes Stamme: en Poet af den lødigste Genialitet, Sjælelivets idylliske, skjælmske, sørgmodige Sanger, Forfatter til det evige Digt «Denk es, o Seele!» Der var endvidere Mænd, som de to nordtyske Digtere, Thüringeren Otto Ludwig og Ditmarskeren Friedrich Hebbel, de to kraftfuldeste Særlinge i den nyere tyske Litteratur, begge fødte i Aaret 1813, begge først udfoldende deres højst forskjelligartede Ejendommeligheder efter 1848, to knortede Egestammer med rigt Løvværk, der staa udenfor Skoven. Kun ét Karaktermærke have de faaet af den Tid, hvori de vare Ynglinge: den ejendommelige mørke Trods, der er Grundlaget i begges Væsen. Mere deres Eget er en Forening af det Melankolske og det Skarpsindige under et Hang til djærv Realisme. De indvarsle en senere, upolitisk Tids Virkeligheds-studium og Virkelighedstroskab. Men de have ikke de førmartslige Digteres fælles Kjendemærke: den lyse Begejstring, Retningen udadtil mod det offentlige Liv og mod gjennemgribende Samfundsreform eller i Nødsfald gjennemført Omvæltning.

Dette Hang i Forening med den filosofiske Klarhed, der stammer fra Hegels og Feuerbachs Skole er maaske skarpest fremtrædende hos en Aand, hvis Værker med Urette ere gaaede lidt i Forglemmelse nutildags, hos en med Ludwig og Hebbel jævnaldrende Digter, som døde ung, kun 31 Aar gammel, og som ikke oplevede Martsrevolutionen. Det er Friedrich von Sallet, en ung tysk Officier og Autodidakt, der med Held stræbte at opnaa en grundig og omfattende Dannelse, en Karakter, i hvis Fasthed der hverken fandtes Brud eller Sprække. Han forener Tidsalderens hele Dybsind med dens vidtgaaende og lidenskabelige Frisind. Da han 1831 fik sin Afsked som Militær, levede han fra da af kun for Litteraturen.

Mest bekjendt af Sallet er hans «Laien-Evangelium» blevet, en Slags Opbyggelsesbog for Fritænkere, en Digtsamling, i hvilken han gjengiver og omfortolker de enkelte Begivenheder i Evangelierne symbolsk i moderne Aand. Han begynder hvert Digt med en Fortælling eller en Lære af Skriften og søger saa at fremstille den evige, blivende Kjærne i den, medens han kaster de historiske eller mythiske Skaller bort. Omtrent som i Oehlenschlägers «Aarets Evangelium» er Fortolkningen tidt baartrukken; i Modsætning til dette Digt er Bogen helt igjennem skreven i samme Versemaal, hvad unegteligt afstedkommer en vis Monotoni. Den minder ved sin Form om et noget

ældre Værk, Leopold Schefers «Laien-Brevier»; men der er ikke ringe Forskjel paa Schefers bløde Tilfredshed med Verdensaltets guddommelige Indretning og Sallets utaalmodige Drift til Indgreb i Historiens Gang. Bogen kan ogsaa svagt erindre om Rückerts «Bramanernes Visdom», kun at Sallets var en Visdom, som var fuld af flammende Vrede mod Løgn og Aandløshed, ingen fredelig Samling af gyldne Leveregler som Rückerts. Sallet sammenligner i Indledningsdigtet sine Forgjængere i østerlandsk Digtning med de Østens Konger, der bød Lystanken Virak, Guld og Myrrha, men saa sank tilbage i deres orientalske Drømmeliv. Nu vil, siger han, Tanken vække Østens og Vestens Folk paany. Heri ligger, at han i sin Iver for i vesterlandsk Aand at tale sine Idealers Sag har været ligegyldig for Koloriten, og det Skjær, hvorpaa hans Digterværk strander, er da ogsaa dette: en altfor direkte, moderne Didaktik.

Langt værdifuldere er Samliugen af Sallets Poesier «Gedichte», i hvilken atter den politiske Afdeling har Forrangen.

Han skildrer den sovende Kjæmpe. Paa hans Hoved og Bryst tumle sig dværgagtige Tosser. De sætte sig paa deres Stole i hans aabne Mund og sige hinanden Komplimenter; spise til Middag paa hans Mave; forsikre, det er hans Pligt at sove; hvis han ikke gjør det, vil de straffe ham med Naalestik. De mene, Gud kun har skabt den

store Kjæmpe for at de lystigt kan drive deres Væsen ovenpaa ham. Men rejste Kjæmpen sig blot én Gang op af Søvne, saa faldt de alle paa Hovedet ned. Han, Poeten, gjør ikke andet end kilde ham med sit Papir under Næsen i Haabet om at Kjæmpen blot engang vil nyse, saa var alt det Pak Pokker i Vold. Han udraaber: Vaagn op for at se, hvad Liv de fordriste sig til at føre; at jage dem bort, er saa ingen Kunst. Og han slutter: Jeg véd ret godt, hvordan Kjæmpen hedder; men jeg har mine Grunde til ikke at nævne hans Navn.

Istedenfor Folket som Folk tiltaler han i et andet Digt «Ecce Homo», Mennesket som Menneske: Dér staar den ældgamle, graa Domkirke; dér den ældgamle, faste Kongeborg. Stille se de ned paa den vandrende Menneskehed og én Slægt efter den anden skyller forbi deres Fod. Aarhundreder igjennem toner der Sang fra dem, aflægges der Ed i dem, og vi synes Døgnfluer i Sammenligning. Tosserne præke derfor Ærefrygt for disse Korthuse. — Thi hvad er de andet end Korthuse, som Mennesket i sin Barndom har bygget sig! Manden kan vælte dem, som han byggede dem, og han kan bygge andre i Stedet. Himmel og Jord er en blød Deig, Mennesket former den, som dets Tanker er til.

Undertiden anslaar Sallet en lettere, mere spøgende Tone: Hvorledes hedder den gamle Mand, som alle Mennesker holde af, men de gode Tyskere

især, og som dog aldrig har udrettet det ringeste Dygtige? Han staar paa Prækestolen, han exercerer, han sidder til Doms, han holder Foredrag paa Universiteterne og hans Stemme er af megen Vægt i Statsraadet. Naar En bruger hundrede Skridt til, hvad man kan gjøre i et Spring, saa hedder det i hans Sprog: god gammel Sæd og Skik; det holder han af. Men vil du frembringe noget Ejendommeligt og Stort, saa bliver han pludselig højrøstet og skjælder saalænge, til alle Mennesker blive bange for dig. Han har hverken Vid eller Marv, den gamle Herre, og dog hersker han næsten almægtig, og den, der skal faa Bugt med ham, maa være stærk som en Løve. Hans sande Navn er ingen Hemmelighed, det er den gamle Slendrian.

I en beslægtet Stil har han skrevet parodierende Digte, saaledes dette om den ham dagligt plagende Censur:

Kennst Du das Land, wo Knut' und Kantschu blühn,
Den Steiss von Zarenliebe machend glühn,
Wo man das Zeitungsblatt schwarz überstreicht,
Dass preussisch' Landtagsgift in's Volk nicht schleicht,
Kennst du es wohl? Dahin, dahin
Möcht' ich mit dir, geliebter Censor, fliehn.

Dog vredere endnu end paa Censor er han paa de tamme Profeter. Mumien, siger han, falder fra hinanden, naar blot en Haand slaar til den, efterat den fra de dumpe, underjordiske Haller er

bragt op i Dagslyset; men den bliver staaende uskadt, dersom ingen Haand rører den. Han udskammer dem, der mene, at Alt vil ske af sig selv, i Kraft af historisk Udvikling osv. Det værste Ord for ham er: Det *maa* jo blive anderledes, det *kan* jo ikke vedblive at gaa som det gaar. Saa gammel Verden er, siger han, er endnu aldrig Noget skeet af sig selv.

Og da det for Censuren var ham umuligt direkte at røre ved Kongemagten, fortæller han paa gode Vers sin Parabel om Bjørnen. Omtrent som man ser Ulve i Bur ved Kapitolium, ser man udenfor Bern Bjørnen som Stadens Symbol. Sallet tager af denne lokale Ejendommelighed Anledning til sin Fortælling: I gamle Dage holdt de sig i Kanton Bern en Bjørn og lode det brave Dyr leve højt paa deres Bekostning, medens de stadigt passede at klippe Kløerne paa det for ikke selv at blive sønderrevne. Spurgte man dem, hvad Bjørnen gjorde for Gavn og om de ikke vilde forklare det, saa svarte de højst forundrede: Forklare! hvad skal han gjøre! Han æder sig mæt, bevæger sig gravitetisk, brummer, kortsagt: det er vores Bjørn. Og spurgte man, hvorfor de holdt den? lød Svaret: For det gjorde vores Fædre. Vi er fortabte, hvis Slægten døer ud. Og spurgte man paany hvorfor, saa hed det blot: Hold Mund eller vi slaar Hovedet i Stykker paa dig.

En Dag opstod stor Larm og Stimmel, stort

Skraal og Rend. Bjørnen laa død. Pludseligt kom Dødsfaldet; der var ingen ny Bjørn at faa i en Hast, og overalt lød Klageraabet: Nu er det ude med Kanton Bern! Op I brave Jægergutter! ud at faa fat paa en ny Bjørn til os!

De jage afsted gjennem Kløfter, over Bjerge og finde ingen Bjørn. Men vidunderligt! Ikke desmindre modnes Kornet og Vinen, der voxer Frugt paa Træerne, det er som om Alt derude i Naturen ikke brød sig det ringeste om Jammeren i Bern. Og Solen staar op hver Dag paany, endskjøndt den saa Bjørnen død — og Verden staar endnu. Hvad vil det sige? —

Saa vittig Parablen end er, saa vil den neppe overbevise nogen Tilhænger af Monarkiet om dettes Unødvendighed. Sallet angriber kun den fjottede Kultus af det for uundværligt ansete Symbol, indlader sig imidlertid slet ikke paa at bekjæmpe de Forestillinger om Gavnligheden af at den højeste Stilling er unddraget Kappestrid, som i Almindelighed gjøres gjældende til Fordel for Kronen. Men sin hele Sjæl har han nedlagt i et enkelt Digt, det, der fører Titlen «Aut—Aut» og der blev som et Løsen for Datidens Ungdom. I Aarestrups Oversættelse klinge nogle af de mest betegnende Strofer deri saadan:

I, som vil kjæmpe Tidens Dyst,
Herfrem, I Riddere alle!
Tal det ud med tydelig Røst:
For hvilken Sag vil I stride og falde?
Enten—Eller!

For Fyrstens Magt eller Folkets Vel?
For Aandens Sol eller Præstepraasen?
Republikaner eller Træl?
Ja eller Nej, kun ingen Vaasen!
Enten—Eller!

Og Digtet slutter med en Henvisning til den snart oprindende Tid, da den Sidste af dem derovre eller dem her ruller med kløvet Skal i Sandet.

Sallet, som allerede døde 1843, kom ikke til at opleve den Afgjørelsens Stund, som han saa lidenskabeligt havde attraaet at se. Men snart derefter var Timen kommen, da Uvejrsskyerne begyndte at trække sig sammen og Fuglene at flyve lavt. Vi nærme os til 1848.

Litteraturen fortsætter i Sallets Spor. Fra alle Tysklands Egne klinge Opfordringerne til at lade Daaden afløse Ordet. Her mødes Stemmerne fra Nordtyskland, fra Rhinlandet og fra Schweiz med dem fra de fjerne østerrigske Poeter, Karl Beck, Alfred Meissner, Moritz Hartmann.

Karl Beck, Søn af en Ungarer og en ungarsk Jødinde, født 1817 i Baja, først medicinsk Student i Wien, senere af Gustav Kühne indført i Litteraturen, udgav en Række Digtsamlinger, som vakte Opsigt ved deres sande og levende Skildringer af ungarsk Natur og ungarsk Folkekarakter. Man kan i denne Henseende sammenligne Karl Beck med den fem Aar yngre ungarske Nationaldigter Petöfi. I sin Egenskab af Frihedsdigter kan han

betragtes som Börnes eneste fremragende poetiske Elev. Han er som han den jødiske Stammes, Proletariatets og den politiske Friheds Talsmand. Gammeltestamentarisk Stil og Pathos blander sig hos ham med Paavirkninger fra den nyeste tyske og franske Oppositionslitteratur. I den østerrigske Poesi har han nærmest Anastasius Grün og Lenau til Forgjængere. Han har ikke en Prutz's grundige Dannelse, men brændende Farver, Stemningens Gløden, Udtrykkets Anskuelighed og en forbitret Begejstrings Udbrud. Han var imidlertid af dem, som vel hilste Revolutionens Udbrud med Glæde, men som Reaktionens Sejr bragte til at skifte Tonart. Da Ungarns storladne Opstand var knust, rettede han til Østerrigs Kejser et Digt med Smiger for Sejerherren og en Bøn om Naade for de fangne Helte, der indignerede hans gamle Kampfæller. De mindedes, at han før Katastrofen havde været Republikaner og Socialist, han, der nu efter Ungarns Fald optraadte som den loyale østerrigske Undersaat*).

Alfred Meissner, (f. 1822 i Teplitz), og Moritz Hartmann (f. 1821 i Duschnik), ere Bøhmens to betydelige tyske Lyrikere og lige ildfulde i deres politiske Frihedsbegejstring.

Meissners uskjønne Endeligt bør ikke faa Nogen til at lukke Øjnene for hans fuldstændigt ægte og

*) Smlgn. Moritz Hartmann: Reimchronik des Pfaffen Mauritius. Cap. V Apostel und Apostaten.

tilforladelige poetiske Talent. Det er og bliver visselig en sørgelig Unatur, at en af Tysklands mest fremragende Lyrikere efter en hæderfuld Ungdom nedlod sig til at afkjøbe en underordnet Skribent hans Manuskripter og udgive denne underordnede Produktion for sin; men det forringer ikke hans Værdi som Frembringer af de ypperlige Digte, han selv har forfattet. Man læse blot hans flammende Mindedigte over Byron og George Sand, og man vil have Prøver paa en revolutionær Veltalenhed, som Ungdommen i Fyrrerne med Rette ikke modstod.

Moritz Hartmann, hans Jævnaldrende og Landsmand, er en Skikkelse af andet Malm, uden Lyde, en sjælden Sanger og en Helt. Ingen tysk Digter har fra sin tidligste Ungdom til sin Død elsket Friheden trofast og lidenskabeligt som han. Ingen har saa tidt og hensynsløst sat sit Liv paa Spil for den.

Hartmann, som var en af de skjønneste Mænd, noget Øje kunde se, fødtes i den lille bøhmiske Landsby af jødiske Forældre. Slægten var en spansk Emigrantfamilie, hvis egentlige Navn var Duros og som havde oversat dette Navn paa Tysk. Han gik i Skole i Prag, saa' der som Dreng den forviste Karl X's triste Indkjørsel i Staden, frigjorde sig kun tretten Aar gammel fra sin Families religiøse Tro, led alt som Barn under Efterretningen om den polske Revolutions ulykkelige Udfald. Som Student lærte han Lenau at kjende,

hvem han omfattede med en Ynglings og en Discipels Begejstring. Han har fra sin Barndom af talt baade Czechisk og Tysk, og hans første Digtsamling «Kelch und Schwert» indeholder Udtryk nok for hans Kjærlighed til det bøhmiske Sprog, som han stiller ved Siden af det polske og hæver paa det russiskes Bekostning. Dog følte han sig overfor Czechernes politiske Sympathier med Rusland og deres Had til alt Tysk kun som Tysker.

I «Kalk og Sværd» (1845) er Hartmann nærmest Bøhmer. Allerede det lille Digt siger det, der er stillet foran som Motto:

Der ich komm' aus dem Hussitenlande,
Glaube, dass ich Gottes Blut genossen,
Liebe fühl ich in mein Herz gegossen,
Lieb' ist Gottes Blut — mein Herz sein *Kelch*.

Der ich komm' aus dem Hussitenlande,
Glaube an die fleischgewordnen Worte,
Dass Gedanken werden zur Kohorte
Und jedwedes Lied ein heilig *Schwert*.

Som man ser, han føler sig nærmest som Hussit i det Land, hvorfra Huss's befriende Lære er fortrængt, og han omfortolker Spørgsmaalet om Kalken i Nadverens Sakramente, det gamle bøhmiske Kampspørgsmaal, i moderne, ja i Feuerbachsk Aand. I et Digt om de tyske Frihedssange lader han Tysklands Lyrikere høre, at Sangen ikke er den rette Hammer til at sprænge et Fyrstehjerte og at Fri-

heden er som en Kvinde: den vindes ikke ved Ord alene. For Polakkerne føler han som var han selv Polak. Man ser, at han elsker en ung polsk Dame og gjennem sit Forhold til hende har han selv i sit Hjerte omdøbt sig til hendes Landsmand. Digtet «An C . . . a» er et af de skjønneste, som Samfølelsen med Polakkerne udenfor Polen har skabt. Hartmann kan nu og da blive vidtløftig og i Udtrykket dagligdags. Men hyppigst er hans Form concis, hans Stil dramatisk og han har Evnen til uforglemmeligt at brænde en Scene ind i Læserens Sind. Man læse f. Ex. Digtet «Die Drei», om de tre Fordrevne, der mødes hos en Pustavært paa en Slette i Ungarn og som i Nattens Stilhed sidde tause ved deres Vin, indtil En hæver sit Glas og udraaber: For Fædrelandet! Den Første af de Fremmede er Zigøjner, den Anden er Jøde, den Tredje er Polak. Et Fædreland har Ingen af dem, og alle tre sidde stumme ved deres Bægere efter Skaalen.

Lidenskabeligere endnu end Polen beklages Bøhmen, «den stakkels Hjort, som forbløder sig dybt inde i en Skov». Kun Musiken er levnet Bøhmerne, den vækker med sin Blidhed Medlidenhed med dem overalt, den synger og sukker og smelter Hjerterne med sine hemmelighedsfulde Melodier. Paa denne første Digtsamling allerede passer det Ord, som Digteren har sagt om sig i den følgende: Der er ingen Sang deri, som ikke Friheden, den skjønneste og ædleste af alle Muser, har kysset

paa Panden. Derfor allerede her det aabne Had til Metternichs Østerrig, dette Østerrig, som han senere i 1848 i sin «Reimchronik des Pfaffen Mauritius» skulde stemple som Folkenes Bastille, indenfor hvis Mure Dødens Taushed hersker, alene brudt af Lænkernes Raslen.

Den Opsigt, som «Kelch und Schwert» vakte, lukkede Fædrelandet for Hartmann. Han havde forsyndet sig mod Østerrigs Love allerede ved i Udlandet at udgive et Skrift, der ikke havde været underkastet østerrigsk Censur, og maatte, hvis han vendte tilbage fra Leipzig, hvor han nogen Tid havde opholdt sig og var traadt i Forbindelse med Mænd som Kühne og Laube, risikere en Arrestation allerede paa Grænsen. Men han modstod ikke Lysten til at gjense sin Moder, og vandrende ad Snigveje naaede han til sit Fødested. Han ankom lykkeligt, men da hans Komme ikke kunde holdes skjult i Landsbyen og en Forræder angav ham, nødtes han efter faa Dages Forløb til at flygte ad en Bagdør, netop som Gendarmerne trængte ind i Huset. I Digtcyklen «Heimkehr und Flucht» i Samlingen «Zeitlosen», hvor han har skildret dette ungdommelige Vovestykke, har han i disse stolte Ord malt sit Væsen:

Und als der Verrath mich ausgewittert
Und als die Häscher herangekommen,
Da hat die bleiche Mutter gezittert,
Der Schwester Aug' in Thränen geschwommen.

Ich aber sprach: Die Thränen verwischet,
Wir müssen scheiden und von einander,
Und da mich rings die Gefahr umzischet,
In Flammen werd' ich zum Salamander.

Ich bin geboren, ich, für Gefahren,
Sie lauern immer auf meinem Gange
Wie Wegelagrer in dunklen Schaaren;
Doch kenn' ich nimmer die Furcht, die bange.
Ich bin zu Gefahren bestimmt und geboren,
Sie lieben mich, wie Löwen den Meister.
Ich hab' sie alle heraufbeschworen,
Sie dienen mir, wie dem Zaubrer die Geister.

I Anledning af den Prolog, som Hartmann reciterede ved Schillerfesten i Leipzig 11. November 1847, en Fest der i Virkeligheden var en Demonstration for Pressens Frihed, blev han anklaget for Højforrædderi og for Fornærmelser mod Kejseren af Østerrig. Saasnart i 1848 Revolutionen udbrød, ilte Hartmann til Prag. Han blev med to Venner, af hvilke Alfred Meissner var den ene, sendt som Deputation til Wien. Med udsøgt Humor har han beskrevet sin Audiens hos Kejserens Broder, Erkehertug Franz Karl, der modtog i den syge Kejsers Sted og ikke begreb et Ord af det Hele*) Under Urolighederne i Prag var det Hartmann, der, da Pøbelen en Dag forsøgte at storme Jødekvarteret

---

*) Moritz Hartmann: Gesammelte Werke. Band X. S. 16 ff.

og hugge Indbyggerne ned, ved at løbe til Universitetet og selv bevæbnet faa en Flok bevæbnede Studenter til al følge sig med Bajonetten i Haand, beskyttede Kvarteret mod de rasende Folkemasser, til Grenadererne kom den lille Flok til Hjælp*).

I Frankfurter-Parlamentet stemte Hartmann med yderste Venstre; Tysklands Enhed som Republik var hans Formaal. Han talte sjældent, men blev meget bemærket, man kaldte ham Parlamentets smukkeste Mand. Kinkel beskriver ham paa den Tid som smuk, elskværdig, fast i sin Overbevisning: Østerrigerens sydlandske Indbildningskraft gav hans Tale Sving, hans tyske Dannelse gav hans Aandskultur dens solide Grundlag og med hans israelitiske Kosmopolitisme forenede sig en urokkelig Fædrelandskjærlighed, der gjerne udtrykte sig i stolte Ord. Fra først af deltog han med Begejstring i Parlamentets Forhandlinger. Senere, da de blev lige vidtløftige og golde og da Forsamlingen viste sin Afmagt til at grunde noget varigt Stort og Nyt, udsprang af hans Skuffelse det vittige og gribende Værk i Hans Sachs'ske Vers: Rimkrøniken. Dog han var ikke blot en Digtningens men en Handlingens Mand. Under Sammenstødet i Frankfurt den 18. September udsatte han hundrede Gange sit Liv for begge Parters Kugler,

---

*) Alfred Marchand: Les poètes lyriques de l'Autriche. Hartmann: Ges. Werke. X. 23 ff.

idet han kastede sig ind mellem de Kjæmpende for at opnaa en Vaabenstilstand. Efter at Revolutionen var udbrudt i Wien, lod han sig med Blum og Fröbel sende som Deputeret fra Frankfurt til den provisoriske Regjering for at udtrykke den Nationalforsamlingens Sympathier og traadte som simpel Soldat ind i Revolutionshæren. Da han som Frivillig en Dag under Wiens fortvivlede Forsvarskamp mod Kroaterne havde indladt sig paa med den tilsyneladende visse Død for Øje at erobre en Mølle, hvortil Vejen blev beskudt fra Siden af i hele dens Længde, blev han paa Valpladsen valgt til Officier og Fører efter at Føreren var faldet. At han efter Wiens Fald kunde undfly, skyldtes en højtstillet Dame, der interesserede sig for ham og skaffede ham et falsk Pas, Han vendte tilbage til Frankfurterparlamentet og fulgte efter dets Opløsning den Del deraf, som protesterede, til Stuttgart, indtil ogsaa denne sidste Rest af Parlamentet sprængtes fra hinanden af Tropperne.

Man føler denne store Karakter overalt i Hartmanns Værker, ogsaa i de Ungdomspoesier, som gaa forud for 1848. Selv Samlingen «Neuere Gedichte» fra 1847, der som Helhed ikke har nogen politisk Karakter, indeholder i Gruppen «Ost und West» lidenskabelige Forvarsler om det kommende europæiske Uvejr. Saaledes i det harmfulde Digt til Kongen af Preussen, i hvilket Hartmann protesterende mod Platens og Herweghs tidligere

respektfulde Holdning slynger Kongen Skammen i Ansigtet for Polakkernes Udlevering til den moskovitiske Knut. Og saaledes i det gribende Digt «Hüter, ist die Nacht bald hin?» der er et eneste Utaalmodighedens Suk efter at Tidens nye Dag skal oprinde.

Og da nu Stemmerne fra Böhmen og Ungarn løftede sig i Samklang med dem fra Franken og Mellemtyskland, og da nu Tænkernes og Digternes Stemmer blandedes og klang i Kor, saa reves de unge Sjæle i Landet, alt som de vaagnede til aandeligt Liv, hurtigt ind med i Koret, stemtes om, indtil de stemtes revolutionært, de yngste, Triarierne paa Skolebænken, som den ældste Student, og saa hændte det sig, at man pludseligt læste ikke blot de oprørske Forfattere med oprørske Øjne, men ogsaa de andre, de godkjendte, de for længe siden døde, de neutrale eller konservative, og inddrak samme oprørske Stemning af dem.

I et givet Øjeblik forekom det Ungdommen, som om den hele Litteratur kaldte til Vaaben, ogsaa den forlængst klassiske Litteratur, der førte sit udødelige Liv i smukke Bind i Bogskabene. Thi i en vis Stemning læser man sig selv ud af alle Bøger.

Hvad havde han været, denne Schiller, som man havde trykket dem alle i Haanden som Børn? hvad andet end en Oprører, hvis første Bog havde til Motto de bekjendte Ord om, at hvad Læge-

midler ikke helbrede, det helbreder Jernet, og hvad Jernet ikke læger, det helbreder Ilden. Og stemmede vel Aanden i hans Værker paa noget Punkt med den kgl. preussiske eller kejserligt-kongeligt østerrigske Aand? — Hvad havde Goethes Væsen i hans Ungdom været andet end himmelstormende Trods? Endte ikke selv hans Alderdoms Digtning «Faust» med Ønsket om at se et frit Folk staa paa fri Grund, og hvor maatte ikke han, som havde afskyet Frederik II's Berlin, hade Fr. Wilhelm IV's! — Og Hegel, der var begyndt som Revolutionær og død som Ultrakonservativ, af ham drog man alle de Følgeslutninger, han havde ladet ligge. — Og Feuerbach, der intet havde villet have med Politik at gjøre, hans filosofiske Nedsablen af Verdensstatens Hoved førte man over paa de jordiske Staters Omraade.

Ja, det trak op til Uvejr. Som ellers Svalerne, saaledes fløj nu Preussens og Østerrigs heraldiske Ørne lavt. Forgjæves søgte Fyrsterne at besværge Uvejret, som Fr. Wilhelm IV ved Indkaldelsen af en almindelig Landag i Berlin i April 1847. Han kunde efter sin Overbevisning ikke andet end aabne den med en Tale, i hvilken han trods alle virkelige og tilsyneladende Indrømmelser værgede sig netop mod at tilstaa det Afgjørende, som Folket fordrede af ham.

Ingen Magt paa Jorden, udraabte han, skal det lykkes at bevæge mig til at ombytte det

naturlige Forhold mellem Fyrste og Folk med et konventionelt, konstitutionelt, og aldrig vil jeg tillade, at der mellem Vorherre i Himlen og dette Land trænger sig et beskrevet Blad Papir for med sine Paragrafer at regjere os og erstatte den gamle hellige Troskab*).

Tiden var omme. Man fordrede aarlige Parlamenter og fuldstændig Opfyldelse af de gamle Løfter fra 1815 og 1829. Jacoby, Heinrich Simon, Gervinus o. fl. gjennemkritiserede de kongelige Lovforslag og forkastede dem.

Og saa brød det løs. Først i Schweiz, i de radikale Kantoners bevæbnede Overrumplen af det jesuitisk sindede Sonderbund i November 1847 allerede, saa med afgjørende Magt i Paris, saa i alle Tysklands Hovedstæder og i mange udenfor Tyskland. Som Torden i en Bjergegn kastes tilbage fra Bjergvæg til Bjergvæg, saaledes fremkaldte Revolutionens Torden Ekko efter Ekko fra den ene europæiske Hovedstad til den anden i det gale og hellige Aar 1848.

---

*) Keiner Macht der Erde soll es gelingen, das natürliche Verhältniss zwischen Fürst und Volk in ein conventionelles, constitutionelles zu verwandeln, und nun und nimmermehr werde ich es zugeben, dass zwischen unsern Herrgott im Himmel und dieses Land ein geschriebenes Blatt sich eindrängt, um uns mit seinen Paragraphen zu regieren und die alte heilige Treue zu ersetzen.

XXIX.

Im Hochland fiel der erste Schuss —
Im Hochland wieder die Pfaffen!
Da kam, die fallen wird und muss,
Ja, die Lawine kam in Schuss —
Drei Länder in den Waffen!
Schon kann die Schweiz von Siegen ruhn:
Das Urgebirg und die Nagelfluhn
Zittern vor Lust bis zum Kerne!

Drauf ging der Tanz in Welschland los —
Die Scyllen und Charybden,
Vesuv und Aetna brachen los:
Ausbruch auf Ausbruch, Stoss auf Stoss!
— «Sehr bedenklich, Euer Liebden!»
Also schallt's von Berlin nach Wien
Und von Wien zurück wieder nach Berlin —
Sogar den Nickel graut es!

Und nun ist denn auch abermals
Das Pflaster aufgerissen,
Auf dem die Freiheit, nackten Stahls
Aus der lumpigen Pracht des Königssaals
Zwei Könige schon geschmissen . . . . .

Saaledes sang Freiliggrath i Februar 1848 faa Dage efter Revolutionen i Paris. Der gik en lang, smertelig og dog lindrende Trækning igjennem de tyske Lande. Det var som om Europa havde faaet Luft, som aabnedes en Rude. Det var som om den eneste Magt, der gjør Mirakler, Exemplet, tvang de tyske Folk til Efterligning, til Handling.

Og samtidigt virkede Angsten for, at Absolutismen nu skulde vove sit sidste Skaktræk, erklære Tyskland for truet ved Revolutionen i Frankrig og føre Preussens og Østerrigs Folk mod den franske Republik.

I Østerrig var den aandelige Underkuelse paa sin Højde. I 1846 havde den Metternichske Regjering endog ladet Kejser Joseph II's «Hjerteudgydelser», samlede af en landsforvist Patriot, opføre blandt de forbudne Skrifter. Og nu bragte Urolighederne blandt Østerrigs italienske Provinser, som truede den østerrigske Statskredit og den hele østerrigske Industri med umaadelige Tab, Forbitrelsen over Metternichs Regimente til et Højdepunkt. Det afgjørende Nederlag, han i Schweiz havde lidt ved Sprængningen af det jesuitiske Sonderbund, som han af al Magt havde støttet mod de Radikale, havde bibragt Troen paa hans Uovervindelighed det sidste Stød. I Preussen havde netop bureaukratisk Misregjering i en enkelt Provins afstedkommet frygtelige Følger. Maaneder igjennem havde Hungertyfus raset i Schlesiens elendigt stillede Arbejderbefolkning, uden at man fra oven af havde skredet ind. Langs Landevejene laa Døde og Døende i Hundredevis og raadnede. I Hytterne laa i Januarkulden ensomme Mennesker og døde Hungersdøden, eller nøgne Børn, der langsomt forsmægtede over Forældrenes Lig; thi blev Nogen angreben af Sygen, var der ikke Tale om Hjælp,

da det af de ganske uvidende Kommuneforstandere var blevet forbudt at træde ind i et smittebefængt Hus for at Smitten ikke skulde udbrede sig videre. Imedens lod Regjeringens Tilsynsmænd sig kun se for med Haardhed at inddrive Skatterne, og da Overpræsidenten angrebes for, at fra August 1847 til Slutningen af Januar 1848 Intet var sket til Lindring af Nøden, svarte han, at Ingen formelt havde ansøgt derom.

Under saadanne Forhold havde Borgerstandens politiske Førere let ved at rive deres Standsfæller med sig, og i Haab om forbedrede Vilkaar og i Had til den herskende Politivilkaarlighed fulgte Arbejderstanden overalt i Borgerstandens Spor.

Den nulevende Slægt forstaar ikke mere 1848's Stemning. Den Stemning, som dengang i Danmark greb alle Sind, er ikke engang typisk. Vel var den en Sindstilstand af national Selvopholdelsesdrift og Stolthed som andensteds. Men i Europa rejste Folkene sig i Oprør mod legitim Fyrstemagt og Tvangsret. I Danmark slog man et Oprør ned i Kraft af legitim Fyrstemagt og krænket Nationalfølelses Tvangsret. Der var ingen oprørsk Stemning i de Danskes Sind; de sloges for gammel Ret, ikke for nye Tanker.

Men Europa over rejste de undertrykte Folk sig. De vidste, hvor længe de ikke havde oplevet andet end Ondt, ikke seet andet triumfere end Uret, Vane og Løgn. Det Virkelige og det

Afskyelige var noget nær blevet dem enstydige Begreber; men de havde Tro, der kunde løfte Bjerge, og Haab, som kunde sætte Jordkloden i Skjælven. Forestillinger som Frihed, Parlament, national Enhed, Pressefrihed, Republik var dem magiske Magter; blot de nævnte disse Ord, bankede deres Hjerter som en Ynglings ved det pludselige Syn af den Tilbedte.

De Fremadstræbende i den nulevende Slægt føle anderledes. De vide, at Dumheden er et rivende Dyr og det mest sejglivede af alle, at Fejgheden, Magtens flinke Slave, der springer paa dens Vink, er stærk som selve Modet, naar det gjælder at forsvare Fordele, hvorpaa den har Hævd, og de tænke, at det man kalder Fremskridtet er en syg Snegl. Fabelens naive Mand kjøbte sig en Ravn for at se, om det var sandt, at den kunde blive 200 Aar gammel. De Fremadstræbende i vore Dage vide forud, at hele den sorte Ravneredelighed, alle ravnesorte Løgne i alle store og smaa Ravnekroge vil overleve dem — hvor mange hundrede Aar er dem ligegyldigt. De have vel en sjælden Gang seet det Gode sejre, men aldrig hørt det anerkjende, at det var det, som for dem er det Gode, der sejrede. De have altid seet Sandheden først smædes, saa om muligt dødes, og hvis det ikke lykkedes — da kastreres og anerkjendes. De haabe derfor ikke meget. Mange af dem have dræbt Haabet i sig, som man exstirperer

en Nerve, der kan volde alt for megen Smerte. De ere blevne skuffede for tidt.

Hin Slægt i 1848 havde aldrig opgivet sit Fremtidshaab. Vel var den gjennem lange Tiders Tryk og Kval bleven vant til at se Brutalitet og Skinhellighed hovere, vant til aandeligt at leve i Halvmørke, men den troede paa det kommende Lys. Og nu saa den det pludseligt: først et Glimt, saa en Straale, saa en Flamme, saa den hele Horizont, saa langt Øjet naaede, ét Lyshav. For første Gang hørte Slægten rungende, højrøstede Stemmer uimodsagte kalde Friheden Folkenes Ret, og for første Gang saa den med undrende Øjne Magten, denne hidtil saa ubevægelige Masse, Undertrykkelsens og Usandhedens uhyre Bærer, sætte sig i Bevægelse som en Kjæmpe-Elefant, dreje sig, ryste sig, rulle sig, kaste dem, den bar, og bevæge sine Kjæmpefødder i den Retning, hvor den nye Tids frihedsbegejstrede og kampglade Mænd stode beredte til at kaste sig paa dens Ryg og drive den fremad for endelig engang at faa den hævdvundne Uret knust.

Det var især for de yngre Generationer et Moment uden Lige. Det var et Syn, som virkede berusende. De blev vilde deraf. De gav sig til at skrige, synge og juble, og under jublende Sang følte de Trangen til at rejse sig, slaa til, sætte Livet ind, ofre sig, om det saa skulde være, blot

de var med til at hylde og hidføre den Frihedens Dag, i hvis Morgenrøde de stode.

Vistnok fejrede de demokratiske Illusioner et Bakkanal. Vistnok herskede der en rørende Tro paa Folke-Instinktets Ufejlbarhed, og vistnok overvurderedes højligt Theoretikeres Evne til at løse praktiske Vanskeligheder. Men fra først af var Tilskyndelsen uimodstaaelig og Instinktet rigtigt. De, i hvis Sjæl der boede noget udmærket, bleve Førere, toge Befalingen uden Larm og Bram, og bleve adlydte ikke paa Grund af ydre Autoritet, men i Kraft af den Overlegenhed, Alle følte hos dem. Saadan de Par Dusin Studenter, som kommanderede paa Barrikaderne i Berlin. Og mangt et saakaldt almindeligt Menneske viste sig nogle Dage af sit Liv som Helt.

Der var et Par Maaneder, hvor noget af det Skjønneste i Menneskeheden kom frem og straalte med overraskende Glans.

Det var i Østerrig, at den revolutionære Bevægelse begyndte, saasnart Efterretningerne om Februarbegivenhederne i Paris naaede dertil. Den 3. Marts holdt Kossuth i den ungarske Rigsdag en Tale, der fordrede konstitutionelle Institutioner for alle Kejserdømmets Lande i et saadant Sprog, at denne Tale holdt Revolutionen baade i Pesth og Wien over Daaben. Den 11. Marts udgik en lignende Bevægelse fra Czecherne i Prag; men allerede 6. Marts indgav den østerrigske Industri-

forening et Andragende til Erkehertug Franz Karl som den formodede Tronfølger om Fjernelse af Metternich. Man forlangte Pressefrihed, Skattebevillingsret, Delagtighed i Lovgivningen osv.

Nu fulgte, hvad man har kaldt Adressestormen. Hver Dag, ja hver Time indleveredes nye Adresser til Kejseren. Den 12. Marts fandt det store Studentermøde Sted paa Universitetet, hvis Resultat var en Adresse, som fordrede Presse- Lære- og Troesfrihed. Kejseren modtog den følgende Dag Deputationen, men gav et ubestemt Svar. Og under saa uforudsete Omstændigheder traf den 13. Marts, den Dag, da den nedre-østerrigske Stænderforsamling skulde aabnes, Regjeringen uforberedt. Folkemængden trængte ind i Stændersalens Gaard, Kossuths Tale blev læst højt under uendelig Jubel og Leveraab for Konstitutionen, og da en Flok trængte ind i Stændersalen selv, slog Møblerne itu og kastede dem ud i Hovedet paa Soldaterne, saa endog Erkehertug Albrecht, der kommanderede dem, blev saaret af en Træstump, svarede Militæret med en Dobbeltsalve, og den første Wiener-Revolution brød ud. De italienske Tropper skjød, men de østerrigske tog Bajonetterne af Geværerne under Befolkningens Glædesskrig, og Kanonererne ved Artilleriparken foran die Burg kastede sig foran Kanonerne istedenfor at skyde — som skrevet staar i et

Digt fra hine Dage (af Rick): das Lied vom braven Kanonier:

Vor der Burg in glühender Front,
Des blutgen Befehls gewärtig,
Vor der Burg in glühender Front,
Da stehn die Kanonen fertig.
Schon zittern die Thore, sie brechen schier,
Jetzt gilt's, du braver Kanonier!

Und du trittst für die Mündung hin,
Als wolltest du fesseln den Würger —
Und du rufst mit begeistertem Sinn:
Erst mich! dann den wehrlosen Bürger! —
Dann schweigt das Commando, beschämt vor dir.
Hab Dank, du braver Kanonier!

Da saa ud paa Aftenen Metternich saa, at ingen Indrømmelser mere kunde nytte, takkede han af, der 40 Aar igjennem havde ledet Østerrigs Politik. Han flygtede forklædt i en af de kejserlige Vogne, i hvilke smudsigt Linned kjørtes til Vadsk. Kl. 9 samme Aften blev Militæret trukket bort fra Wien (som en Uge senere fra Berlin), og alle Vagtposter besatte af Borgere og Studenter. Tøjhuset blev lukket op, og paa én Dag bevæbnede 25,000 Mand sig.

I Forstæderne sloges man endnu heftigt. Saa lidenskabelig var Befolkningen, at to bevæbnede Kompagnier Grenaderer, der skulde besætte Indgangen til Metternichs Landsted, bleve trykkede sammen og afvæbnede af den ubevæbnede Mængde. De, som værgede sig, bleve traadte ned.

Samme Aften forkyndtes det, at Censuren var ophævet og Pressen fri. Dette Budskab gav et Indtryk af Befrielse, som var en Knevl rykket ud af Folkets Mund. Det forstaar sig, at Dagspressen i samme Nu gav Befolkningens politiske Tendenser Udtryk. Men indtil da havde det i Østerrig været umuligt endog i poetisk Form at behandle noget Æmne af social eller politisk Art; Østerrig havde været som en Skov uden Fuglesang. Nu paa én Gang tonede og fløjtede det, slog og sang det fra alle Buske og Træer i et forvirret og mægtigt Kor*).

Paa én Gang offentliggjordes Frihedsdigte i alle Østerrigs Sprog, paa Tysk og Czechisk. Slovenisk og Kroatisk, Ungarsk, Polsk og Italiensk, og saa lidenskabelig var man efter at benytte den nye Frihed, at en hel Flok Digte paa én Gang udkom med Overskriften: Første censurfrie Digt.

Det, som i Reglen gjælder for det første, er Ludwig August Frankl's «Die Universität». I Natten 14—15. Marts havde en af Professorerne, der frygtede Udbrud af Straffefangerne, rettet en Opfordring til den nys bevæbnede akademiske Ungdom om at besætte et af Fængslerne. Tyve Studenter under Anførsel af den senere saa bekjendte Digter og Forfatter Dr. med. Frankl gik derhen. Medens han stod der paa Vagt, opstod af Dagens Stemning Sangen:

---

*) Frhr. von Helfert: Wiener Parnass im Jahre 1848.

Was kommt heran mit kühnem Gange?
Die Waffe blinkt, die Fahne weht,
Es naht mit hellem Trommelklange
Die Universität.

. . . .

Das freie Wort, das sie gefangen,
Seit Joseph arg verhöhnt, geschmäht,
Vorkämpfend sprengte seine Spangen
Die Universität.

Frankl, der endnu i 1890 til sin 80aarige Fødselsdag har udgivet en righoldig og formsikker Digtsamling, har i de mange mellemliggende Aar udfoldet en stor Produktivitet som Digter og biografisk Forfatter; han er nu Æresborger af Wien og af endnu tre andre europæiske og asiatiske Byer; men Udgangspunktet for hans Ry danner hin Sang, der efterhaanden tryktes i ikke mindre end hundredtusind Exemplarer.

Det var dog ikke det første censurfrie Blad Papir. Alt Natten forud havde Castelli skrevet sin Sang for Nationalgarden, og der er endnu alene af Digte i det tyske Sprog tre eller fire saaledes betegnede, deriblandt Wiener Studenterlegionens Sang «Erwacht, erwacht o Brüder! Ein grosser Morgen tagt» og Fr. Gerhard's Die freie Presse, som begynder:

Die Presse frei! Die Glocken lasst ertönen
Und läutet Jubel überall!
Und ruft's hinaus zu Deutschlands fernsten Söhnen:
Die Presse frei, erstürmt der Freiheit Wall!

Samtidigt med disse Digte, der aande en saa uskyldig, overstrømmende Glæde over at kunne tale og skrive, som man vil, udkomme andre, fulde af den barnligste Taknemmelighed mod den aandssvage Kejser; han er «den gode Kejser», «vor gode Ferdinand» osv. Strax paa Stedet var man rede til Glemsel af, at hver Indrømmelse, man havde opnaaet, var aftvunget. Man troede vel naivt, paa denne Maade at faa de tidligere Magthavere til at glemme det. I en af de mange Sange til Kejserens Ære hedder det:

Heil dir, mein Kaiser! in all der Lust,
Zu der sich dein Volk ermannt hat,
Sei Dir vor Allen ein Heil gebracht,
Den es immer als edel erkannt hat.

Den 16. Marts kom den ungarske Deputation, 150 Magnater med Kossuth i Spidsen, ridende ind i Wien gjennem Prateren, modtagne med stormende Eljen-Raab og bedækkede med Blomster. Den Dag var Borgervæbningen steget til 60,000 Mand. Om Eftermiddagen viste en Herold sig paa Hofburgs Altan og forelæste følgende Proklamation: «Vi Ferdinand I, af Guds Naade Kejser af Østerrig og Konge af Ungarn og Böhmen, Konge af Lombardiet og Venedig, af Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galizien, Illyrien osv. har nu truffet saadanne Bestemmelser, som vi erkjende for stemmende med vore tro Folks Ønsker», og nu fulgte Forkyndelsen

af Pressefriheden, Oprettelsen af Nationalgarden, og Indkaldelsen af Deputerede til at udkaste: «Den af os besluttede *Konstitution for Fædrelandet.*»

Saphir sang:

Schwert aus der Scheid, aus dem Herzen das Lied!
Stimmt an das Lied der Lieder!
Jauchzend ertön' es durch Reihe und Glied,
Jauchzend durch jubelnde Brüder!
Blank wie die Waffe und hell wie der Stahl
Klinge das Lied von der Garde-National.

Som man ser, fik selv Spottefuglene Sangstemme ved denne Lejlighed. Hvor megen Importation og Efterligning der var i den hele Bevægelse har man ligesom et Symptom paa i den Haardnakkethed, hvormed man anvender det franske Ord for Borgervæbning.

Den, der i vore Dage gjennemblader de nogle tusind Numre af politiske Poesier, som i 1848 udkom paa Tysk i Wien alene, møder blandt mange ubekjendte Navne næsten alle da bekjendte og mange nye, som snart skulde blive berømte. Af Bauernfeld findes f. Ex. et Digt, «Wien til Provinserne», lidt svagt som Poem, men lærerigt som Imødegaaen af det første Tegn paa Reaktion, en Bevægelse i Provinserne, der gik ud paa at afryste hvad man kaldte Hovedstadens Tyranni, det vil sige: gik ud paa Modstand mod at følge det frigjorte Wiens Exempel. Af Friedrich Uhl, i vore

Dage Redaktør for den officielle Regjeringstidende «Wiener Abendpost», forekommer en Klagesang over Revolutionens Faldne:

Das schwarze Band, den schwarzen Flor
Lasst in den Lüften wallen,
Den Todten singt ein Klagelied,
Die für die Freiheit gefallen.

Man retter Oder til Lenau, Østerrigs dalevende populæreste Digter, fulde af Sorg over at Frihedens Digter er forstummet i Vanvid og hans Øre lukket for Øjeblikkets Sejersjubel. Richard Wagner, da endnu uberømt, sender en Hilsen fra Sachsen til Wien:

Ihr habt der Freiheit Art erkannt;
Nicht halb wird sie gewonnen;
Ist uns ihr kleinstes Glied entwandt,
Schnell ist sie ganz zerronnen.
Dies kleinste Glied ist unsre Ehre.
Ehrlos ist, wer es lässt,
Mit hellen Waffen, guter Wehre,
Drum hieltet Ihr es fest.

Blandt Forfatterne af alvorlige Digte træffer man saa betydelige Navne som Grillparzer og Hebbel. Og der skreves Spottedigte over den sidste Censor af Saphir som af Dingelstedt, af begge som Travesti af Goethe's Digt «Nadowessische Todesklage», endelig satiriske Udfald i flokkevis om Kongen af

Preussen, om hvem man besynderligt nok antog, at han tidligere havde handlet mere reaktionært og nu mindre frivilligt gjorde Indrømmelser end Kejserdømmet Østerrigs Ferdinand.

I Berlin havde strax fra Begyndelsen af Marts Alt været i den voldsomste Bevægelse. «Kreuzzeitung» havde umiddelbart efter Februarrevolutionen en Artikel, der prædikede Krig mod Frankrig. Den vakte den største Uro: det manglede blot, at det kuede Preussen skulde maatte lade sig føre til Krig mod den franske Republik. De Dage var nu komne, hvor hele Tyskland klædte sig i de sort-rød-gyldne Farver, Enheds- og Friheds-Symbolet. Freiliggrath sang om dem:

In Kümmerniss und Dunkelheit
Da mussten wir sie bergen,
Nun haben wir sie doch befreit,
Befreit aus ihren Särgen,
Ha wie das blitzt und rauscht und rollt!
Hurrah, du Schwarz, du Roth, du Gold!
    Pulver ist schwarz,
    Blut ist roth,
    Golden flackert die Flamme.

Den 7. Marts fandt den første Folkeforsamling Sted In den Zelten. Man vedtog en Ansøgning til Kongen om øjeblikkelig Indkaldelse af Landdagen og om Udstedelsen af en Konstitution. Slutningen lød: Ingen Krig med Frankrig! Lovlig Frihed indadtil! Broderlig Sammenslutning med den hele

store tyske Nation! — Den 12. Marts huggede Kavalleriet ved In den Zelten ind paa Folkemasserne for at sprede dem; disse forsvandt, men begyndte at bygge Barrikader andensteds og forsøgte i Jägerstrasse at storme et Vaabenudsalg. Paa Operapladsen blev et Par Mennesker dræbte. Under Slottet lød Raabene: Frihed! Pressefrihed! og Forhaanelser af Soldaterne fandt Sted. — Den 14. Marts udstedtes Patent om Indkaldelsen af den forenede Landdag. — Hidtil var Alt gaaet forholdsvis fredeligt af; men den 15. Marts begyndte Soldaterne, som var forpinte af Strabadser, af Nattevaagen, af stadigt at være konsignerede i Kasernerne, at øve Raaheder mod Befolkningen, stødte med Kolber, antastede Forbigaaende. Nogle Drenge havde opkastet smaa Barrikader paa Hjørnet af Kurstrasse og Gertraudenstrasse; Potsdamer Garde-Kyradsererne tog dem med Storm og mishandlede Børnene.

Saa udstedtes Patentet af 18. Marts. Tyskland skulde fra et Statsforbund blive en Forbundstat (Staatenbund — Bundesstaat) med Forbundsrepræsentation, fælles tysk Krigsforfatning, Vandrefrihed, Ophævelse af alle Toldskranker, Pressefrihed. — Kl. 1 stode Skarerne foran det kongelige Slot. Man raabte: Bort med Militæret! Patentet blev læst højt og hver Sætning besvaret med dundrende Hurra. Der faldt nogle Stenkast mod Soldaterne. Kommandanten, den berømte General von Pfuel,

vilde ikke lade de Par Stene besvare med Geværkugler, befalede Dragonerne at stige af Hestene og roste deres strenge Mandstugt, at de, trods deres Harme, strax adlød. Han gik et Øjeblik til sit Hjem, da Byen syntes rolig.

I den korte Mellemtid, medens han var borte, er der bag hans Ryg blevet givet en Befaling, man véd ikke af hvem, men Folkets Forbitrelse udpegede som bekjendt i de følgende Dage Prinsen af Preussen, den senere Kejser Wilhelm, som Ophavsmanden. Et Gardedragonregiment viste sig. Strax lød Raabet: Bort! Det gjorde en Svingning; man raabte Bravo. Pludselig rykkede det i strakt Trav med blanke Vaaben ind paa de forsamlede Skarer. Samtidigt trængte en Bataillon sig ud af Slotsporten, stillede sig op i Linje, fældede Bajonet og gik under Trommehvirvler løs paa Mængden. Der faldt nogle Skud — maaske ved en Tilfældighed. Nu styrtede Befolkningen bort under vilde Skrig. Et Øjeblik i Forvejen havde Glæden været paa sit Højeste, fremmede Mennesker havde omfavnet hinanden, svunget Hattene og raabt Hurra for Kongen; nu rejste som paa et aftalt Tegn Barrikaderne sig her, som i Wien, over hele Byen, over 200 i Tal, byggede af Flisestene, Rendestensbrætter og Vogne. I hele Gader støbtes der Kugler. Byen var en Lejr. Fra alle Tage fyredes paa Tropperne, og

havde man ikke Kugler, kastedes Sten. Enhver Øxe, enhver tung Stok blev et Vaaben*).

Man rev Taget af Hjørnehusene og bar i Kurve Brosten derop. Studenterne var mødt bevæbnede foran Universitetet; de satte trefarvede Kokarder paa deres Huer og besatte Barrikaderne. Kjøbmænd bragte Krudt, Bly og Fænghætter, Jernhandlerne Øxer og Jernstænger. Om Aftenen d. 18. Marts begyndte Artillerikampen i Königsstrasse. Kongen saa til fra Slotsvinduerne, var opbragt over Deputationerne, der anraabte ham om at trække Tropperne tilbage, men spøgte dog ogsaa imellem naadigt; han ærgrede sig især over de trefarvede Faner paa Barrikaderne. Han vilde, sagde han, indrømme Bønner Meget, men Vold og Lovbrud Intet.

Varnhagen skildrer i sine Dagbøger som Øjenvidne hvad han den Nat fra sine Vinduer saa og hørte: «En lille Skare under prøvede Førere holdt Natten over Alt besat med fordoblet Aarvaagenhed, fordi Tallet var saa ringe. Efter lang Tids fuldstændige Mørke og Stilhed hørte man hen ad Morgen nogle fjerne Trommehvirvler som om Tropperne kom. Øjeblikkelig var de Kjæmpende parat, vi hørte dem hviske, og paa Befaling af en ungdommelig

---

*) Des deutschen Volkes Erhebung im Jahre 1848, sein Kampf um freie Institutionen und sein Siegesjubel. Von J. Lasker und Fr. Gerhard. Danzig 1848.

Stemme: Mine Herrer! Op paa Tagene! gik Enhver til sin Post. Denne Kommando, rolig og fast, og givet med ædel Simpelhed, klang forfærdende gjennem Mørket og virkede med opløftende Magt ved Forestillingen om den Fare, hvori de begave sig, som lød den; thi det syntes som om den almindelige Kamp var i Aftagen og som om efter en frugtesløs Modstand kun en forsmædelig Død kunde forestaa dem, idet de enten vilde blive styrtede ned af Tagene eller falde for Bajonetstød eller komme til at lide Døden for Bøddelens Haand.» Varnhagen slutter: «Disse dristige Ynglinges Heltemod og Besluttethed var visselig den største Beundring værd» — vægtige Ord fra en gammel, krigserfaren Officiers Læber.

Natten mellem den 18. og 19. Marts vare alle Vinduer i Berlin illuminerede, hvor man byggede og udbedrede Barrikader. Saasnart Tropperne derimod rykkede ind i en Gade, blev Alt bælmørkt. Hvor Soldaterne trængte ind i et Hus, nedsablede og nedstødte de Alt; mod de Fangne var deres Raahed middelalderlig. Henad Morgen blev Garde-Landeværnets Tøjhus taget af Befolkningen; man fandt Geværerne berøvede deres Pistoner; men alle Smedde i Friedrichskvarteret arbejdede paa dem og oprettede Skaden.

Endelig ud paa Morgenen fordeltes Proklamationen: *An meine lieben Berliner!* der søgte at forklare Gaarsdagens Begivenheder som afstedkomne

ved en usalig Misforstaaelse. Det havde været nødvendigt at lade Slotspladsen rydde af Kavalleri «i Skridt og med Sablerne i Skeden» (im Schritt und mit eingesteckter Waffe); to Infanterigeværer vare ved den Lejlighed af sig selv gaaede af, lykkeligvis uden at træffe Nogen. Da havde en Bande slette Mennesker, mest bestaaende af Fremmede, benyttet denne ulykkelige Omstændighed og fyldt de ophidsede Gemytter med Hævntanker. Tropperne havde først gjort Brug af deres Vaaben, da de ved mange Skud vare blevne tvungne dertil. Nu lover Kongen, at Tropperne skulle blive dragne bort fra Berlin og slutter med Ønsket om, at begge Parter vil glemme det Skete*).

Imidlertid rasede Kampen videre under frygtelig Forbitrelse fra begge Sider. Overfor de Deputationer, der indfandt sig om Formiddagen den 19. Marts forsøgte Kongen at knytte det givne Løfte om Troppernes Bortsendelse til den Betingelse, at Barrikaderne rømmedes først. Men tilsidst tilstodes Alt: Ministerskifte, Løsladelse af de

*) Eine Rotte von Bösewichtern, meist aus Fremden bestehend, die sich seit einer Woche, obgleich aufgesucht, doch zu verbergen gewusst hatten, haben diesen Umstand im Sinne ihrer argen Pläne durch augenscheinliche Lüge verdreht und die erhitzten Gemüther von vielen meiner treuen und lieben Berliner mit Rachegedanken um vermeintlich vergossenes Bluth erfüllt und sind so die greulichen Urheber von Blutvergiessen geworden.

i Løbet af Natten gjorte Fanger, Bortdragen af Tropperne. De drog under Indtrykket af en dem af deres Krigsherre tilføjet dødelig Krænkelse og under Befolkningens Jubelraab ud af Byen til Potsdam med dæmpede Trommeslag og under Choralmusik.

Men henimod Slottet trængte alle sig, som haabede ved deres Masse at kunne udøve et Tryk paa den overvundne Regjering, alle Nysgjerrrige og Ledige desuden, og mod Slottet dirigeredes alle de Ligtog, som dannede sig i de Gader, hvor Kampen havde staaet. Ligene bleve lagte paa Baarer, og hvor deres Tal var for stort, blev de anbragte paa aabne Bræddevogne. Man smykkede disse Ligvogne og Baarerne med Blomster, Baand og Tørklæder; ogsaa Ligene pyntedes med Blomster; saa blev de baarne eller kjørte af Sted.

Foran Slottet, paa Slotspladsen, paa Schlossfreiheit og i den saakaldte Lustgarten stod Mængden tæt. Man vilde se Kongen. Han traadte bleg ud paa Balkonen. Strax hørtes Raabene: «Die Gefangenen frei!» og man afnødte ham Befalingen til at frigive de i Slotskjældrene indespærrede Fanger. Haardtsaarede blev dernæst paa Baarer bragte ind i Slotssalene og plejede der. Og nu begyndte Ligtogene at ankomme til Slottet og Synet af dem satte Masserne i vild Bevægelse. Man bar Ligene ind i de nedre Slotsrum, medens ude i Folkeforsamlingen den ene Taler efter den anden lod sig

høre. Mest Tilslutning fandt Karl Gutzkow med sin Tale, der tilspidsede sig i Løsenet «Folkevæbning!» De nyudnævnte Ministre, der gik omkring iblandt Masserne for at berolige dem, men ikke opnaaede deres Hensigt, tøvede først med at indrømme Folkevæbningen, men nødedes snart dertil. Thi en Scene, som nu fandt Sted foran Slottet, gjorde det umuligt at trodse Befolkningens Ønsker:

Et nyt Ligtog naaede til Slottet. Paa blomstersmykkede Baarer bleve fire Lig baarne hen imod det; man havde blottet de Dødes blodige Saar for ved Synet at opflamme Tilskuerne til Hævn. Foran Kongens Altan holdt Bærerne stille og fordrede med vilde Raab, der fandt tusindfold Gjenklang: Kongen! Dronningen! Ministrene Schwerin og Arnim søgte forgjæves at tiltale Mængden, de afbrødes stadigt af Raabene: Kongen! Dronningen!

Disse traadte da ud paa Altanen og Folkets Raseri oversteg nu alle Skranker. Kongen vilde tale; men i det samme løftede Ligbærerne Baarerne med deres blodige Byrde højt op mod ham, og fra alle Sider lød Raabet: «Hut ab!» Kongen maatte, hver Gang et Lig kom forbi, tage Hatten dybt af*). Derfor hedder det i Freiliggraths mæg-

---

*) Des deutschen Volkes Erhebung, S. 54. Varnhagen: Tagebücher. Adolf Streckfuss: «Erinnerungen aus dem Jahre 1848». Der Zeitgeist 1889. Nr. 51.

tige Digt «Die Todten an die Lebenden» fra det følgende Skuffelsens Aar:

Die Kugel mitten durch die Brust, die Stirne breit gespalten,
So habt Ihr uns auf blutgem Brett hoch in die Luft gehalten!
Hoch in die Luft mit wildem Schrei, dass unsre Schmerzgeberde
Den, der zu tödten uns befahl, ein Fluch auf ewig werde!
Dass er sie sehe Tag und Nacht, im Wachen und im Traume —
Im Oeffnen seines Bibelbuchs und im Champagnerschaume!
Dass wie ein Brandmal sie sich tief in seine Seele brenne:
Dass nirgendwo und nimmermehr er vor ihr fliehen könne!
Dass jeder qualverzogene Mund, dass jede rothe Wunde
Ihn schrecke noch, ihn ängste noch in seiner letzten Stunde!

Den 21. Marts om Middagen red Kongen ud af Slotsporten med et sort-rød-gyldent Bind om Armen og selv uddelende tyskfarvede Baand. De over det ydmygende Optog fortvivlede Prinser og Ministre fulgte Kongen, en Dyrlæge Urban red ved hans Side. Forgjæves havde en af Generalerne i sidste Øjeblik søgt at holde Kongen tilbage. Han svarte: «Non, non, c'est décidé, nous allons monter à cheval.» Kongen holdt snart stille og talte: «Det er ingen Usurpation af mig, naar jeg troer mig kaldet til Frelser af Tysklands Enhed og Frihed — dem vil jeg beskytte med tysk Troskab paa Grundlag af en oprigtigt konstitutionel

Forfatning.» Ved Universitetet lod han Professorer og Studenter kalde ud og raabte: «Schreiben Sie sich's auf, meine Herrn! Skriv det op, hvad jeg siger Dem, thi det er for Efterverdenen. Jeg træder i Spidsen for Tyskland; i dets Enhed og Frihed bestaar Preussen endnu, ikke anderledes, Skriv det op!» — Da han atter ved Tøjhuset gav de rigeste Løfter, raabte pludselig en gjennemtrængende Stemme: Tro ham ikke, han lyver, han har altid løjet, lyver ogsaa nu. Riv mig i Stykker, om I vil, men han lyver, tro ham ikke!

I Wien udkom nogle Dage derefter dette Digt:

Preussische Missverständnisse.

Im grossen ungläubigen Altberlin sind nun die Wunder zu Hause,
Da wird geschossen, gestürmt, gebrannt zwei Tage ohne Pause
Bis tausende liegen im rothen Sand. Den König betrübt die Wendniss,
Die Flinten gingen von selber los. Das war nur ein Missverständniss.

Durchs grosse, ungläubige Altberlin gehn wunderbare Witze,
Ein König hüllt sich in Schwarz-Roth-Gold und stellt sich an Deutschlands Spitze,
Ein König wird Ober-Demagog mit deutsch einheitlicher Sendniss,
Doch Deutschland lacht und ruft mit Macht: Das ist ein Missverständniss.

Et andet Digt, som afgiver Vidnesbyrd om hine Dages harmfulde og spottelystne Stemning er dette, som fører Titelen «Erlkönig»:

Wer schiesst noch so spät aufs Volk ohne Wehr?
Es ist ein König mit seinem Heer.
Er hält sein Volk so treu im Arm,
Er fasst es so sicher mit seinen Gendarmes

O Bürger, o Bürger, o hörest Du nicht
Was Erlkönig in der Zeitung verspricht osv.

Dog kaldte Martsrevolutionen i de tyske Hovedstæder forholdsvis faa smukke Digte frem, mest Gadesange, Frihedssange, som i Øjeblikket tændte, men uden dybere poetisk Værd; saa fremkaldte til Gjengjæld de frygtelige Kontrarevolutioner, Wiens Erobring i Oktober og Berlins i November 1848, en Hærskare af skjønne Poesier. Digterne lod sig inspirere ogsaa af de enkelte Martyrers Død, af deres, der faldt i Kampen, og af deres, der standretligt bleve myrdede efter dens Ophør. Ungarns Opstand og Fald for den russiske Hær havde desuden vakt en Medfølelse, der gav sig Luft i gribende Digte.

Den første glade Begejstrings Tid i Wien var snart forbi. Den frie Forfatning var ikke Demokratiet fri nok. Der dannede sig en politisk Centralkomité ved Siden af Regjeringen. Da den befaledes opløst, tiltvang Befolkningen sig Befalingens Tilbagetagelse og Forfatningens Suspension. Kej-

seren flygtede i Midten af Maj til Innsbruck; Studenterlegionen blev opløst; men da Barrikadekampen i den Anledning udbrød paany, maatte Ministeriet give efter. Kejseren vendte tilbage i August. Imidlertid holdtes Hovedstaden i en stadig Ophidselse; alt Forretningsliv var som Følge af Revolutionen standset, og med Arbejdsløsheden steg Utilfredsheden og Uroen. Et dybt Indtryk gjorde Efterretningen om Juni-Slaget i Paris, Cavaignac's Sejr, der betydede, at Revolutionen i Frankrig var knust. Under disse Forhold erfor man, at Jellatschitsch, Ban af Kroatien, rustede sig mod Ungarn, og ved Hjælp af opsnappede Breve blev det opdaget, at han støttedes af Wienerhoffet og Krigsministeren Latour. Følgen var, at den af Ministeren udsendte Grev Lamberg ved sin Ankomst til Pesth (28. September) blev sønderrevet af Pøbelen, og at Latour, som vilde sende Tropperne til Ungarn, (7. Oktober) blev ihjelslaaet af den rasende Befolkning i Wien. Dingelstedts Digt «Der 7. Oktober» forherliger den Ihjelslagne og Poeten benytter Lejligheden til at sige sig løs fra Revolutionen og al dens Gjerning.

Nu flygtede Kejseren for anden Gang fra Wien. Medens Radetzky besejrede Oprøret i Lombardiet, indesluttede Windischgrätz, som havde faaet Overbefalingen over Hæren, Hovedstaden med sine Tropper. I en Kamp, der varede fra 24.—29. Oktober, bleve Udenværkerne og Forstæ-

derne tagne; Byen var allerede af Mangel paa Levnetsmidler og Ammunition gaaet ind paa at overgive sig paa Naade og Unaade, som Windischgrätz forlangte, da gjennem Gaderne Raabet lød: Ungarerne komme. Man saa dem fra Stefanstaarnet, og Jubelen var stor. Den sluttede Overenskomst blev brudt, de afleverede Geværer atter tagne tilbage fra Tøjhusene, og Udfald foretagne for at understøtte Ungarerne, hvis Kanoner man hørte. Men den ungarske Hær blev fuldstændigt slaaet af Jellatschitsch. 31. Oktober holdt Windischgrätz, 2. November Jellatschitsch sit Indtog i Wien. Belejringstilstand forkyndtes, Krigsretter, Dødsdomme, Henrettelser fulgte.

Medens Valgene til det første tyske Parlament i Frankfurt af Main fandt Sted, foretoges i Preussen ogsaa Valgene til den konstituerende Forsamling for hele Landet, der traadte sammen i Maj og aabnedes af Kongen. Den talte kun faa betydelige Mænd, da man havde sendt sine bedste Mænd til Frankfurt. I Berlin herskede en næsten anarkisk Tilstand, Tøjhuset blev stormet og plyndret. Forsamlingen blev holdt i en afhængig og skræmmet Tilstand af de politiske Klubber. Den afviste Regjeringens Forfatningsforslag som ikke demokratisk nok. Deraf et første Ministerskifte. Et nyt Ministerium kom Forsamlingens Ønsker i højere Grad imøde, men stødte sammen med Flertallet, da dette fordrede, at Regjeringen skulde gjøre det til en

Ærespligt for de Officierer, der ikke var enige med det nye Statsprincip, at træde ud af Hæren. Da ogsaa det nye Ministerium som Følge af dette Forslags Antagelse maatte træde tilbage, dannedes et tredje Ministerium, Pfuel. Den sidste Dag i Oktober forhandlede Forsamlingen en Opfordring til Ministeriet om «med alle Midler at skride ind til Beskyttelse af den i Wien truede Folkefrihed». Men da en Folkehob under denne Forhandling forsøgte voldelig Indvirkning paa Forsamlingens Beslutninger og forhaanede Ministeriet, gik ogsaa dette af, og nu dannede Kongen (2. November) en Kampregjering med hans Halvbroder Grev Brandenburg i Spidsen. Det nye Ministerium dekreterede Forsamlingens Forlæggelse fra Berlin til Brandenburg og lod (10. November) General Wrangel i Spidsen for den fra Danmark tilbagevendte Hær rykke ind i Berlin. Saa blev Borgervæbningen opløst og Belejringstilstanden erklæret.

Og saa frugtesløst som Revolutionerne i Wien og Berlin forløb, saa frugtesløs blev den første tyske Rigsdag, der aabnedes i Frankfurt 18. Maj 1848 og som sprængtes af Tropper den 18. Juni 1849 i Stuttgart. Den Rigsforstander, den havde valgt, Erkehertug Johann, gjorde Sit til at gjøre den Østerrig underdanig; forgjæves tilbød den i April 1849 Fr. Wilhelm IV. den tyske Kejserkrone. Dens Souverænitet blev traadt under Fødder allerede da Windischgrätz i November 1848 lod

Robert Blum, trods hans Ukrænkelighed som Medlem af Rigsparlamentet, skyde i Brigittenau; dens Betydning som Rigsforsamling faldt bort, altsom dens konservative Medlemmer fjernede sig og afrejste fra den. Da den splittedes i Stuttgart, var Reaktionen paany sejerrig over hele Europa.

Da sah man die Letzten der Getreuen,
Die ausgeharrt beim Heiland, zerstreuen
Sich, wandernd nach allen Seiten und Winden,
Das Wort des Heiles zu verkünden,
Wohl wissend, dass ein langes Exil
Und Armuth, Noth und Dulden ihr Ziel,
Und Qual und Tod und Kerkermauern.
„Das Wort des Heils wird sie überdauern“
Das merkt euch, Ihr Knechte und blutigen Horden:
Das Wort ist Fleisch und ist Gott geworden.

Saaledes sang en af de sidste Trofaste, Moritz Hartmann. Han følte rigtigt, at Ideerne overlevede den ydre Lykkevexel.

I Slutningen af 1848 kunde Revolutionens Digtere kun besynge deres faldne Mænd og dræbte Forhaabninger. Iblandt dem staa Freiliggrath og Hartmann højest, og typiske for Tidsalderens Sørgedigte over dens Helte ere disse to Digteres Mindesange over Robert Blum, der ved sin faste og milde Karakter, sit jævne Væsen og sin besindige Holdning blev staaende for Samtidens Bevidsthed som et folkeligt Idol*).

---

*) Se G. Brandes: Mennesker og Værker. S. 189.

I Hartmanns Rimkrønike hedder det vemodigt om ham:

So ruhe sanft und gut, mein Robert!
Nicht braucht's der Wunsch, dass leicht dir werde
Die blutgetränkte Wiener Erde,
Der Boden, den du dir erobert.
Du bist nicht todt, trotz aller Klage
Des deutschen Volks, trotz aller Lieder.

. . . .

Ein Mythus geht: der Robert lebt,
Der Robert Blum, den sie erschossen,
Und jedes deutsche Herz erbebt:
Das theure Blut ist nicht geflossen —
Die Hoffnung raunt uns in die Ohren:
Entflort, entflort die Trikoloren,
Noch, noch ist Deutschland nicht verloren.

. . . .

Allüberall ist der dabei!
Er wendet mit den Geisterhänden
Und fängt mit seiner Brust das Blei,
Das uns die Fürstenväter senden.

. . . .

Und wandeln muss er, bis entrafft
Das deutsche Volk sich dem Verräther —
Bis er entfürstet und entpfafft
Den heilgen Boden seiner Väter.

Og Freiliggrath skriver en Uge efter hans Død sit pragtfulde og energiske Digt over ham i Anledning af Sørgefesten til hans Ære i Domkirken

i Köln, hvor Neukomm's Requiem over Blum lød fra det mægtige Orgel:

Und heut in diesem selben Köln zum Weh'n des Winterwindes
Und zu der Orgel Brausen schallt das Grablied dieses Kindes,
Nicht singt die Ueberlebende, die Mutter, es dem Sohne:
Das ganze schmerzbewegte Köln singt es mit festem Tone
Es spricht: Du, deren Schoos ihn trug, bleib still auf deiner Kammer!
Vor deinem Gott, du graues Haupt, ausströme deinen Jammer;
Auch ich bin seine Mutter, Weib! Ich und noch eine Hohe —
Ich und die Revolution, die hohe, lichterhohe!
Bleib du daheim mit deinem Schmerz! wir wahren seine Ehre —
Des Robert Requiem singt Köln, das revolutionäre.

. . . .

Was greift Ihr zu den Schwertern nicht, Ihr Singer und Ihr Beter?
Was werdet Ihr Posaunen nicht, Ihr ehr'nen Orgeltuben,
Den jüngsten Tag ins Ohr zu schrein den Henkern und den Buben?
Den Henkern, die ihn hingestreckt auf der Brigittenaue —
Auf festen Knien lag er da im ersten Morgenthaue!
Dann sank er hin — hin in sein Blut — lautlos! — heut vor acht Tagen!
Zwei Kugeln haben ihm die Brust, eine das Haupt zerschlagen.

Den, der imidlertid i en digterisk Afspejling vil følge 1848-Tidens hele Rækkefølge af Begivenheder

og Indtryk, maa atter og atter ty til Moritz Hartmanns «Reimchronik des Pfaffen Mauritius». Talrige Enkeltheder i denne Digtning ere blevne vanskelige at forstaa, en Nutidslæser træffer nu og da en Flok Egennavne deri, om hvis Besiddere han véd lidet eller intet, en Finantsminister som Hansemann, en Parlamentariker som Bassermann, nu glemte Størrelser, der i Frankfurter Parlamentet var Hovedfigurer; men der bliver Partier nok tilbage, som ikke behøve nogen Kommentar for levende at sætte Læseren ind i Revolutionsaarets Følelsesliv og Stemningsfylde. Gribende virker Digterens Slutningsudbrud, hans Savn af Mænd:

> Ich seh' Gelehrte und Professoren
> Und Präsidenten und Assessoren,
> Weinküfer seh' ich und Redakteure,
> Superintendenten und Accoucheure
> Und Börsenleute und Zeitungsschreiber,
> Astronomen und Steuereintreiber,
> Lumpenhändler und Alterthumskenner,
> Biedermänner, Hansemänner, Bassermänner —
> Allein wo sind die *Männer*, die *Männer?*

Da Hartmann skrev disse Ord, var han selv en Landsforvist, der havde søgt sig et Fristed ved Genfersøen, og de iblandt Tysklands og Østerrigs bedste Mænd, der havde overlevet Nederlaget, var enten fængslede eller landflygtige som han.

Aaret 1848 fik ingen afgjørende politisk Betydning, skjøndt Europa i det Aar for første Gang

saa den gamle Verdensorden vakle paa én Gang i næsten alle Lande. Medens de lokale Revolutioner 1789 og 1830, hvad end deres senere Følger blev, var Revolutioner, som lykkedes, var den almeneuropæiske Revolution af 1848 et i alle Lande mislykket Forsøg.

Men Aaret 1848 har en afgjørende aandelig Betydning. Der føles, tænkes, skrives forskjelligt i Europa før og efter det. Dette Aar er den røde Skillelinje, som litterært deler vort Aarhundrede og gjør Epoke. Det var et Jubelaar, som det, den gamle hebraiske Lovgivning indstiftede for hvert 50de Aar, det, paa hvilket der skulde «stødes i Basuner i det hele Land», det, som skulde «holdes helligt» og i hvilket der skulde «udraabes Frihed i Landet for alle dem, som bo i det» (3. Mosebog 25, 8 ff.) Det var — dette Aar med sin hurtige Puls, med sin Alt beherskende Ungdommelighed — ligesom hint bibelske Glædesaar et Gjenerhvervelsens, et Indløsningens Aar, hvor «de, som var solgte, løskjøbtes». Der er endnu den Dag idag Ungdom at øse af dets Martsdage, Erfaring at hente af dets Novemberdage.

Det er Jubelaaret, Sørgeaaret, Grænseaaret.

XXX.

Det er et stort Maleri, som under Studiet af de oppositionelle, tilsidst revolutionære, Følelser og

Tanker i Tyskland fra 1815 til 1848, har oprullet sig for vort Blik. Vi se Metternichs Aand i dens Aandløshed ruge over Østerrig og det tyske Rige. Vi have fulgt den aandelige Bevægelse fra den første Gang giver sig Udtryk ved Wartburgfesten 1817; vi have seet hvorledes Kotzebues Mord foranlediger Forfølgelseskrigen mod Liberalismen og indvarsler en langvarig, hensynsløs Reaktion og Undertrykkelse. Under Paavirkning af denne Strømning bliver Goethe opfattet, prist eller angrebet som frihedsfjendsk Quietist og den tyske Filosofi under Hegels Auspicier konservativ, om end paa tvetydig Maade. Den oppositionelle Grundstemning kommer stænkvis til Orde hos Digtere som Chamisso, Platen og Heine, men i Almindelighed er Tilstanden Nedslaaethed, gjennembrudt af Selvironi. I denne Stillestaaen falder Efterretningen om Julirevolutionen 1830 og virker elektrisk paa den offentlige Bevidsthed, giver Forfatterne og Digterne nyt Mod og en ny Inspiration. Erindringen om Byrons Liv og Død føjer sig harmonisk til dette Indtryk, og den polske Opstand vækker Medfølelse og Begejstring trods Tysklands Andel i Polens Undergang som Magt. Börne bliver den fremragende Talsmand for de frie Ideer i Politiken, holder Kjærligheden til Frihed og Ret vedlige, viser sig som et Mønster ved Karakterens Fasthed og Overbevisningens Alvor, men lægger en naiv og fanatisk Optimisme for Dagen, der røber, at han ikke har noget af et Statsmands-

Naturel. Hos Heine, Tidsalderens største Digter, dirre alle dens sjælelige Fibre. I ham udvikler sig af Romantikens Svøb den moderne Poesi; i Erotik, i Naturgjengivelse, i politisk, social og religiøs Følemaade, i malerisk, digterisk og satirisk Stil er han det moderne Menneske; fremfor Nogen — som det fremhævedes — egnet til at binde an med det moderne Liv i dets Haardhed og Hæslighed, dets Ynde og Uro og Rigdom paa skjærende Kontraster. — Paa anden men dog beslægtet Vis danner samtidigt Immermann med sit ypperste Arbejde Overgangen til en mere naturtro Kunst end Fortidens.

Julirevolutionen havde imidlertid ikke blot forandret den litterære Stemning og Tone, men forandret den Hegelske Filosofis Karakter. Den fortolkes fra nu af som et af de stærkest indgribende Elementer i Livets Omformning; Ungdommen drager reformatoriske eller revolutionære Følgeslutninger af den ved sin Død saa konservative Mesters Lære. Og nu fremtræder under Indtryk af Julirevolutionens Efterdønninger og Hegels Filosofi og Goethes Poesi, der opfattes som en antikristelig Magt, med Heine og Börne som Mestere, med George Sand og Rahel som Muser, en Gruppe unge Forfattere, der snart betegnes som det unge Tyskland. De vilde sammensmelte Litteraturen og Livet, de attraa en Opløsning af den herskende Religions- og Moralvedtægt, attraa friere Former for de to Kjøns Forening og Adskillelse, og en ny pantheistisk Religiøsitet.

Da Menzel i 1835 angiver dem for Statsmagten, bliver dette Signalet til en ny Række Forfølgelser mod alt hvad man i Datiden henførte under Begrebet Bevægelseslitteratur. Kun faa af den unge Slægts Personligheder viste sig under disse Prøvelser som Karakterer. Men under Forfølgelsen udviklede sig saavel de store Talenter (Gutzkow) som de mindre (Laube osv.) og den hele Skare af deres Efterfølgere. Man frembringer Arbejder, som i forskjellige Former nøje afspejle Tidsalderens Forhaabninger og Kampe, Personlighedernes Tanker og Følelser, Fristelser, Fejltrin og Sejre.

Dog det som i Aarene 1830 til 1840 dybest nede er foregaaet i tyske Sind, det er at Goethes Verdensanskuelse og Poesi, fra først af udelukkende forfægtet af begejstrede Kvinder, trænger igjennem hos alle Udviklede, gjør dem uimodtagelige for theologiske Indtryk og modtagelige for alt værdifuldt Menneskeligt. Dyrkelsen af Goethe fører selv i Kvindernes Sind over i Dyrkelsen af politisk Frihed og social Reform.

Ved Aaret 1840 begynder den tyske Filosofi at udvikle sig i Retning af Radikalisme og Digterne direkte at bryde den politiske Frihed Vej. Den Slægt, som nu optræder, skylder atter Hegel sin filosofiske Dannelse, men den har omformet hans Lære til en Skole for gudsfornægtende Gudforklaring og en Enevælden bekjæmpende Politik. Den forkaster det unge Tysklands Standpunkt som altfor

belletristisk, den sysselsætter sig levende med Kristendommens Væsen og Statens Ide.

I Preussen hersker nu en Konge med et sammensat Naturel og rige Evner, en Overgangsskikkelse mellem ældre og nyere Tid, hvis Personlighed i dens Forhold til Tidsalderens Litteratur og Aandsliv er af stor Interesse. Som Metternich i Syden, saaledes behersker Fr. Wilhelm IV. i Norden udvortes Begivenhederne i Tyskland. Vi se de litterære og politiske Karakterer drages til ham, støde sammen med ham og prelle tilbage. De ældre invalide Talenter som Tieck og Schelling henleve deres sidste Dage i hans Nærhed, Herwegh og Freiliggrath tiltrækkes og frastødes, Jacoby bekjæmper ham og Dingelstedt spotter ham. Og nu følge vi Udviklingen af den politiske Lyrik fra dens Stamfader Anastasius Grün til Herwegh og Dingelstedt og iagttage, hvor dybt en Tænker som Ludwig Feuerbach griber ind i de Samtidiges Tankeliv.

Aander som Freiliggrath og Prutz, Sallet og Hartmann ere endelig som Stormfugle, der melde Stormen, og under den europæiske Omvæltning 1848 høre vi enkelte store Lyrikeres Sang overdøve den politiske Orkans Raseri, medens de forhen usete Begivenheder samtidigt gjøre en Mængde mindre eller uudviklede Talenter til det store Øjebliks Organer.

Vi have under Studiet af dette Stykke Aandshistorie havt Anledning til at dvæle ved et helt

Galleri af ejendommelige Skikkelser og til grundigere at fordybe os i de mest betydningsfulde eller mest typiske.

Vi saa, at Napoleons store Fortidspersonlighed, omdigtet af Legenden, i Periodens Begyndelse udøvede en næsten lige saa mægtig Indflydelse paa Følelseslivet som Byrons. Af det attende Aarhundredes store Aander er Goethe, Jean Paul, Heinse, Hegel dem, fra hvem den tydeligst paaviselige Paavirkning udgaaer. Romantikerne indvirke dels som Lærere og Mestere (Wilh. Schlegel, Brentano, Chamisso) dels som Modstandere (Tieck). Börne og Heine bestemme med deres saa forskjelligartede Genialitet i Kraft af det fælles polemiske Grundtræk hele Perioden.

Men hvilken Rigdom af originale Personligheder! Man kaste Blikket ud over dette Kvindegalleri: Rahel og Bettina i deres Forhold til Goethe, Henriette Hertz og Jeannette Wohl i deres Forhold til Börne, Heine's La Mouche, Immermanns Elisa, og Fyrstinde Pückler eller Charlotte Stieglitz i Forholdet til deres Mænd! Eller man lade Blikket glide hen over Mandsportræterne i denne Billedsal: Verdensmænd og Skribenter som Varnhagen og Pückler, stolte, stive Figurer som Platen og Immermann, Fysiognomier, der ere lutter Liv og Ild som Börnes og Heines, sære, mandhaftige Skikkelser som Jacoby, kongelige Skikkelser som Feuerbach, fanatisk Grimacerende som Menzel,

enlige store og smaa Poeter som Rückert, Hebbel, Ludwig, Scherenberg, Aandsagitatorer som Wienbarg og Gutzkow, smidige Talenter som Laube og Mundt, svage Melankolikere som Stieglitz, djærve, kraftfulde Sangere som Hoffmann og Freiliggrath, umodne Karakterer som Herwegh, problematiske Karakterer som Dingelstedt og Meissner, tapre Mænd som Sallet, Hartmann og Prutz. Ogsaa hvor deres Frembringelser ikke er af ypperste Rang, studerer man dem selv med den højeste Interesse.

Og dog vil Fremstillingen i nærværende Skrift kun tilfulde forstaaes af Den, der ser det i dets Sammenhæng med de tidligere Dele af det Værk, hvoraf det er et Led, altsaa som sidste Akt af et stort, historisk Drama. Planen for dette Værk er udviklet i Indledningen til dets første Del, og er strengt bleven fastholdt gjennem de sex Dele*).

Hensigten var, som det siges i Værkets første Linjer: gjennem Studiet af visse Hovedgrupper og og Hovedbevægelser i den europæiske Litteratur at give Grundridset til en Psykologi af det 19de Aarhundredes første Halvdel. Aaret 1848, der betegner et historisk Vendepunkt og derved en foreløbig Afslutning, var allerede der angivet som den Grænse, til hvilken det var Forfatterens Agt at

---

*) Emigrantlitteraturen. 2den Udg. S. 15.

følge Udviklingens Gang. De sex Litteraturgrupper, som efter den oprindelige Plan er blevne fremstilte, er disse: den franske Emigrantlitteratur, den tyske Romantik, den franske Reaktion, den engelske Naturalisme, den franske Romantik og det unge Tyskland**).

Forfatterens første Gjerning var at udsondre Hovedlitteraturerne i Aarhundredets første Halvdel, dernæst at finde en Bevægelsernes Norm. en Begyndelse og et Midtpunkt.

Bevægelsens Norm fandtes i denne store Hovedrytme med Ebbe og Flod: den gradvise Synken og Forsvinden af det foregaaende Aarhundredes Følelses- og Idéliv indtil Autoritetstroens, Legitimitetens og Samfundsvedtægtens Triumf, saa Frihedsideernes Tilbagevenden i nye, stedse højere stigende Bølger. Udgangspunktet gav sig da af sig selv i den Gruppe af franske Værker, som blev døbt Emigrantlitteratur, og hvis første epokegjørende Skrift bærer Aarstallet 1800. Midtpunktet var ligesaa utvivlsomt. Det var fra det litterære Synspunkt Byrons Død, fra det politiske den græske Frihedskrig, i hvilken han fandt Døden. Thi denne Dobbeltbegivenhed gjør Epoke i Fastlandets Aandsliv og Litteratur. Men saa var ogsaa Slutningspunktet givet, den europæiske Revolution

---

*) Værkets anden Del er helt omarbejdet paa Tysk; den tredje Del behøver en Omarbejdelse.

i 1848. Og var Byrons Død Værkets Midtpunkt, saa maatte ogsaa den Gruppe af engelsk Litteratur, i hvilken han hører hen, blive Værkets Hængsel, hvorom det drejede sig. Saa stod det hele klart i store Omrids: den spirende Reaktion hos Emigranterne, der dog er saa blandet med revolutionære Strømninger, den stigende Reaktion i det romantiske Tyskland, den kulminerende, triumferende Reaktion under Restaurationens første Aar i Frankrig, saa Omslaget i hvad der fik Navn af Engelsk Naturalisme; dernæst Omslaget hos alle Frankrigs store Skribenter kort før Julirevolutionen, deres Sammentræden til den romantiske Skole i Frankrig, og endelig den Gruppe af tysk Litteratur, som udmunder i Martsbevægelsen 1848.

Hvad Kritik dette Værk i Danmark har fundet, har gjennemgaaende talt overlegent og nedsættende om denne Plan. Forfatteren véd, at han nu, nitten Aar efter at den blev lagt, ikke vilde kunde finde nogen anden og bedre. Man har med Rette, men uden stort Opbud af Skarpsindighed, kunnet forklare, at saaledes grupperede og i denne Følgeorden, saaledes kontrasterede og med disse Udhævninger eller Afskygninger fremtræde Litteraturens Personligheder og Værker kun for en personlig Betragtningsmaade, underkastede en personlig Behandling, og man har med adskilligt mindre Ret Aar efter Aar uden synderligt Opbud af Opfindsom-

hed mindet om Prokrustes. Herpaa er Svaret, at upersonligt set er et halvt Aarhundredes Litteratur kun et Chaos af hundredetusinder af Værker i et stort Antal Sprog, og at den sande Prokrustes, der her har grupperet, kontrasteret, stiliseret, udhævet og trængt tilbage, udstrakt og forkortet, stillet i fuldt Lys, i Halvlys eller i Skygge, ikke er nogen anden end den Magt, man ellers plejer at kalde Kunst.

Ende.

INDHOLD.

Rettelser.

S. 166	L. 10	f. n.	1799 læs 1797
- 212	L. 9	f. n.	Schumanns læs Schuberts
- 257	L. 6	f. n.	og oftere: Freiliggrath læs Freiligrath
- 258	L. 3	f. n.	Nøjagtigere «fordærvede sit Vers».
- 269	L. 1		i Længden læs i Reglen
- 272	L. 1	f. n.	med læs end
- 333	L. 2	f. n.	Byrons Lara læs Kaled i Byrons Lara
- 430	L. 1		Naturvidenskabernes læs Statsvidenskabernes
- 440	L. 4		Swerter læs Schwerter
- 440	L. 6		Verseschmeissen læs Verseschweissen
- 447	L. 12	f. n.	sine læs dens
- 475	L. 9		Verden læs Vreden.
- 559	L. 13		Halvbroder læs Onkel
- 562	L. 15		lichterhohe læs lichterlohe

Rettelser

til

Indtryk fra Rusland.

S. 142	L. 2	Donhobori læs Dukobortsi
- 271	L. 11	Bjørn læs Børn

